A MIGRÁCIÓ MINT FEGYVER

VERESS CSONGOR BALÁZS

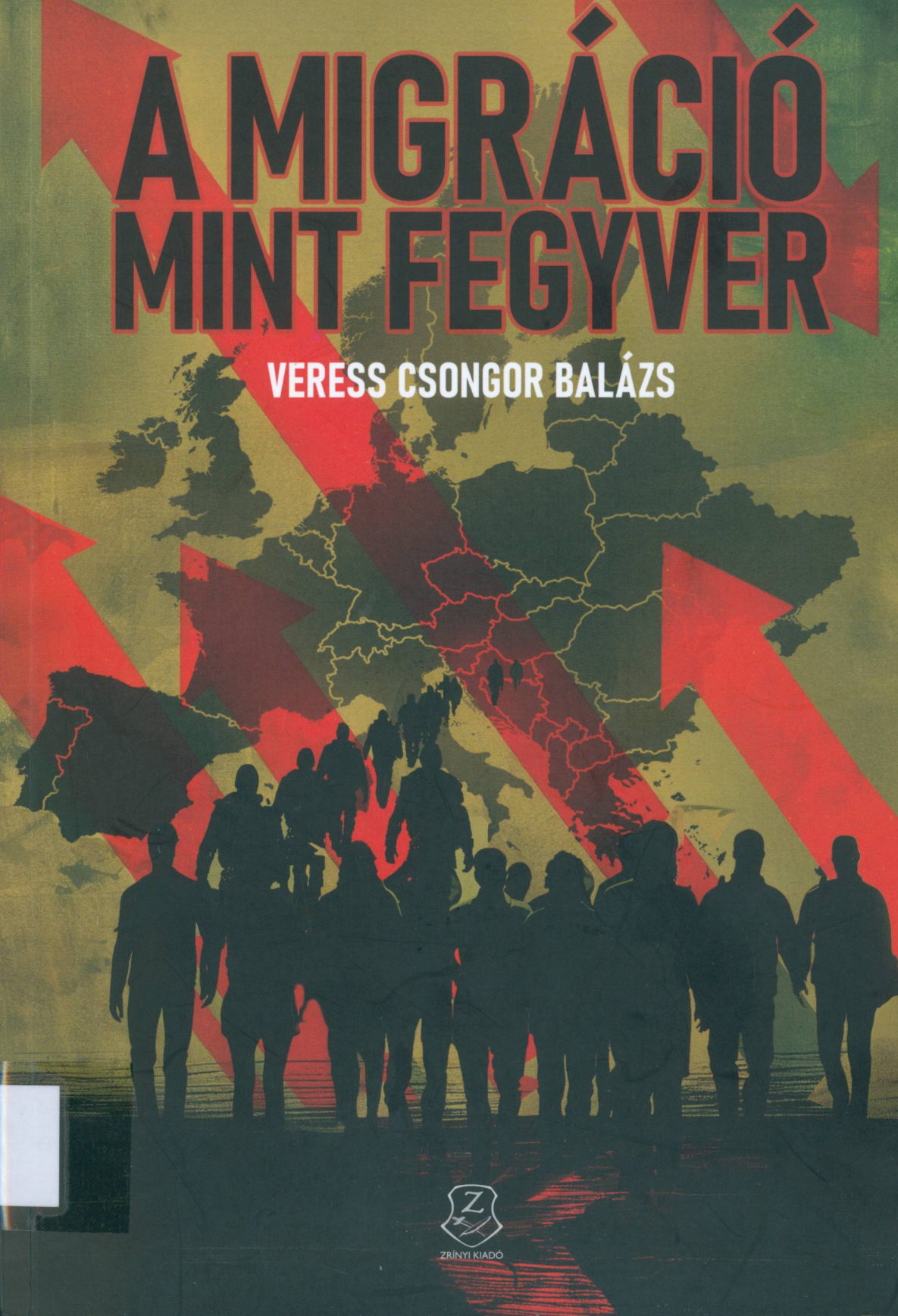

ZRÍNYI KIADÓ

A MIGRÁCIÓ MINT FEGYVER

Veress Csongor Balázs

ZRÍNYI KIADÓ

© HM Zrínyi Nonprofit Kft. – Zrínyi Kiadó, 2025
© Dr. Veress Csongor Balázs PhD LL. M., 2025

All rights reserved. Minden jog fenntartva.
A könyvet vagy annak bármely részét a kiadó engedélye nélkül
bármilyen formában vagy bármilyen eszközzel
másolni, tárolni, közölni tilos!

A Honvédelmi Minisztérium megbízásából készítette
a HM Zrínyi Geoinformációs és Toborzástámogató
Közhasznú Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság
(HM Zrínyi Nonprofit Kft.).

Cím: 1024 Budapest, Szilágyi Erzsébet fasor 7–9.
Honlap: shop.hmzrinyi.hu
E-mail: kiado@hmzrinyi.hu

A kiadásért felel: Kulcsár Gábor ügyvezető
A Zrínyi Kiadó vezetője: Dr. Hajdú Ferenc igazgató

Szakmai lektor: Dr. Székely János

A borítót készítette: Gróf István

2

SOMOGYI KÖNYVTÁR 1011889 497 1881 25 SZEGED
325
170

Somogyi-könyvtár, Szeged
S000848498

ISBN 978 963 327 908 3

Könyvszerkesztőség-vezető: Eisrichné Schubert Andrea
Vezető szerkesztő: Kiscelli Piroska
Korrektor: Török Tünde
Tipográfiai terv és tördelés: Petrezselyem Kitti
Műszaki szerkesztő: Gróf István

Nyomdai kivitelezés:
HM Zrínyi Geoinformációs és Toborzástámogató
Közhasznú Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság,
Kreatív Tervező és Sokszorosító Igazgatóság
Felelős vezető: Pásztor Zoltán igazgató

TARTALOMJEGYZÉK

▶ ELŐSZÓ 9

▶ BEVEZETÉS 13

▶ A BIZTONSÁG MINT KONCEPCIÓ 19
A biztonság realista megközelítése 22
A biztonság liberális megközelítése 23
A biztonság kritikai megközelítése 25

▶ AZ ERŐSZAK TILALMA ÉS A HIBRID HADVISELÉS 29

▶ A HIBRID HADVISELÉS 33
Meghatározási kísérletek 33
A hibrid hadviselés: van új a nap alatt? 39
A hadviselés új formája 40
Régi eszközök, új megjelenés 41
Valóban nincs új a nap alatt? 42
Egy alternatív megközelítés a hibrid hadviselés újszerűségéhez 43
A hadviselés generációs felosztása 44
Az első generáció 45
A második generáció 46
A harmadik generáció 47
A negyedik generáció 48
Az ötödik generáció? 50
A negyedik generációs hadviselés és a hibrid hadviselés metszéspontjai 53
Az orosz katonai doktrína 56
A hibrid hadviselés jellemzői 57
A hibrid hadviselés elemei 61
A hibrid hadviselés nyugati modellje(i) 64
A hibrid hadviselés elméletének a kritikája 66
Az Oroszországi Föderáció hibrid hadviselése 69
A katonai magánvállalatok felhasználása 74
A szélsőjobboldali mozgalmak felhasználása 76
A hibrid hadviselés „gyakorlata" az Ukrajnát ért agressziót követően 77

Hibrid hadviselés az Amerikai Egyesült Államok szemszögéből 78
A vizsgált kérdések szempontjából kiemelkedő területek 83
A „lawfare" mint hibrid hadviselési eszköz 83
Kisebbségvédelemre hivatkozás mint hibrid hadviselési eszköz 85
Népirtásra való hivatkozás mint hibrid hadviselési eszköz 89
Információs hadviselés mint hibrid hadviselési eszköz 92

▶ AZ EMBERI LÉNY MINT A HIBRID HADVISELÉS ESZKÖZE 101
A migráció a nemzetközi kapcsolatokban 101
A migráció típusai 103
A nemzetközi migráció 103
A bevándorlás 104
A tömeges migráció 105
Az önkéntes vándorlás 105
Az időszakos migráció 106
A gazdasági migráció 106
Az irreguláris migráció 107
A migráció helye a biztonságpolitikai gondolkodásban 108
A 2015-ös (balkáni) migrációs válság 111
Előzmények 111
A válság megítélése 114
A válság háttere 115
A válság megnyilvánulása 116
A válság számokban 118
A válság kronológiája, a válság kulcsfontosságú mozzanatai 120
Törökország szerepe a 2015-ös balkáni migrációs válságban 122
A 2015-ös balkáni migrációs válság enyhülése 146
A 2021–2022-es belorusz migrációs válság 149
Előzmények 149
A belorusz migrációs válság főbb eseményei 149
A lengyelországi események 152
A litvániai események 153
A lettországi események 154
A válság által felvetett emberi jogi kérdések 155
Az Európai Unió szerveinek reakciói 155
A válságnak a hibrid hadviselés egyik megnyilvánulásaként való értékelése 157
A belorusz jogi hadviselés 161
Következtetések a hibrid fenyegetések kontextusában 162
A migrációs válságok négy szintje a nemzetközi nyomásgyakorlás
és a hibrid hadviselés szemszögéből 163
A hibrid hadviselés politikai szintje 163
A hibrid hadviselés stratégiai szintje 164
A hibrid hadviselés taktikai szintje 165
A hibrid hadviselés műveleti szintje 166
A migráció mesterséges előidézése mint a nemzetközi nyomásgyakorlás
és a hibrid hadviselés eszköze 167

▶ A HIBRID HADVISELÉS ELLENI VÉDEKEZÉS.
A REZILIENCIA ÉS AZ EMBERI JOGOK DILEMMÁI 179
Az emberi jogok érvényesülésének dilemmája hibrid hadviselés során 179
A társadalmi reziliencia növelése: védekezési lehetőség a hibrid hadviselés ellen? 189
Hogyan védekezhetünk társadalmi rezilienciával a hibrid fenyegetések ellen? 198
A NATO reziliencia-stratégiája 200
Az Európai Unió reziliencia-stratégiája és az európai reziliencia fejlesztési irányai 201
Reziliencia Magyarországon 207
Az irreguláris migráció, az emberi jogok és a reziliencia interferenciái 209
Összegzés 211

▶ VÉGSZÓ 213

JEGYZETEK 215

EGYÉB FELHASZNÁLT IRODALOM 244

ELŐSZÓ

Több mint egy évtizede Kelet-Közép-Európa történelmi időket él. Oroszország Ukrajna elleni 2014-es agressziója óta e térség hullámzó intenzitású, lényegében állandósult, olykor egymásra tevődő válsághelyzetek kezelésére kell fordítsa nem túl bőséges erőforrásai jelentős hányadát. E válsághelyzetek a globális közösség és a második világháború után kialakult, részben nemzetközi együttműködésen és a nemzetközi jog kötőerején alapuló világrend szélesebb válságának tünetei, annak az eróziónak az eredménye, ami a nemzetközi együttműködés szellemiségét, a normákon alapuló magatartás elvárását éri.

A térségünket sújtó egyik ilyen krízishelyzet az irreguláris migráció, amelynek értékelése a közbeszédben, a jogtudományban, a rendvédelem és a biztonságpolitika terén eltérő, azonban részben összefüggő elemeken alapul. A közbeszédben domináló, a politikai spektrumon is elhelyezhető közismert álláspontokat jogi és etikai érvekkel egyaránt meg lehet támogatni, a velük való azonosulás nagymértékben egyéni, világnézeti kérdés. Más a helyzet azonban az irreguláris migráció rendvédelmi és biztonságpolitikai vonatkozásainak vizsgálata esetében, ahol a jogtudományi szempontok mellett a kollektív biztonság, a nemzetbiztonság fenntartásának alkotmányos kötelessége és alapvető szükségszerűsége, az államok önvédelemhez való joga általános szervezőelvek, amelyekkel szemben az egyéni megítélés szempontjai háttérbe szorulnak.

Az irreguláris migráció kérdésében érvényesülő alkotmányos és nemzetközi jogi kötelezettségek között szükséges az egyensúly megteremtése, amely nagymértékben függ a jelenség megítélésétől. Ennek része az irreguláris migráció okainak és következményeinek feltárása és jogi minősítése, ideértve potenciálisan a hibrid hadviselés eszközeként történő felhasználásnak az értékelését is. Az okok és a minősítés ismeretében mérlegelhető, hogy az egymással látszólag ütköző alkotmányos és nemzetközi jogi kötelezettségek közül az állam rendvédelmi és katonai szervei melyeknek tulajdonítanak majd elsőbbséget, mindenkor a jogszerű cselekvés igényét követve.

Dr. Veress Csongor Balázs hiánypótló kötete – amely kisebb, a közérthetőséget biztosítani hivatott módosításokkal doktori értekezésének közreadása – ezt a komplex jogi és biztonságpolitikai kérdéskört vizsgálja. A szerző az irreguláris migráció biztonságpolitikai és jogi vonatkozásait a hibrid hadviselés szélesebb kérdéskörének

kontextusába helyezi, olyan releváns kérdéseket felvetve, mint a hibrid hadviselés definíciója és helye a hadviselés eszközeinek korszakolásában, jellemzőinek és eszközeinek a meghatározása, gyakorlati megnyilvánulásai, és ezek között különösen kiemelve a migrációs krízishelyzetek előidézését, mint e hadviselési forma potenciális eszközét. Az elemzések nem pusztán biztonságpolitikai szempontúak, hanem jelentős mértékben jogiak. Az írás kiemelkedő eleme, hogy a hibrid hadviselést az államok önvédelemhez való jogának szempontjából értelmezi.

A kötetből megtudhatjuk, hogy a hadviselés módszerei és eszközei egyaránt mutattak mérhetetlen változást és meglepő stabilitást a történelem folyamán. A szerző ezeket a módszereket és eszközöket a hagyományos korszakolást követve különböző generációkba sorolja. Az első generációs hadviselés az ókortól egészen az újkorig lényegét tekintve változatlan módon, a kezdetleges kommunikációs és mobilitási eszközök, a harctéren nagy számban jelen lévő emberi erő és az előre felépített harcállásokból kiinduló tömeges támadásokkal folytatott csaták korszakát jellemző harcmodor. A második generációs hadviselés folyamán a technológia fejlődése és a humán faktor részleges háttérbe szorulása figyelhető meg, a tüzérségi eszközök, az ismétlőfegyverek, majd a szárazföldi és a légi harcijárművek megjelenésével. A harmadik generációs hadviselés az egyes fegyvernemek, így a szárazföldi és a légi harccsoportok együttes, összehangolt bevetése, ezek hatásainak kombinálása, a közismert nevén villámháborús kommunikációs, logisztikai és technológiai feltételek összességében azonosítható. A szerző kutatásának szempontjából jelentős negyedik generációs hadviselés az egyes államok akaratának a nemzetközi porondon olyan eszközökkel történő érvényesítését jelenti, amely nem feltételezi tömeges katonai erő bevetését. Ilyen eszközök például az informatikai kémkedés és hadviselés, a gazdasági nyomásgyakorlás, a vetélytársak belső politikai destabilizációja, a politikai, gazdasági és katonai ellenlábasokkal szemben szervezett tiltakozó mozgalmak koordinálása és finanszírozása – mindezek a hihető cáfolhatóság *(plausible deniability)* szem előtt tartásával. A szerző a potenciális, már a mesterséges intelligencia és más fejlett technológiák alkalmazásával, a humán faktor korlátozott jelenlétével megvalósuló ötödik generációs hadviselést is vizsgálja, megállapítva, hogy ennek kialakulása küszöbön áll.

A hibrid hadviselés – a szerző érveiből kiolvasható módon egyértelműen – a negyedik generációs hadviselés jellemzőivel mutat közeli hasonlóságot, attól fogalmilag csupán kevés szempontból különül el. Lényegileg változatos eszközökkel, alacsony, a nemzetközi agresszió jelenlegi ingerküszöbét rendszerint nem meghaladó, emiatt katonai válaszcsapást nem igazoló, destabilizációs célú tevékenységek összessége, amelyek elkövetője az azokban való részvételt nyíltan nem vállalja fel, vagy azt könnyedén cáfolhatja. E hadviselési forma részben új (például az informatikai támadások, a közvélemény online eszközökkel történő manipulálása), részben pedig a gazdasági nyomásgyakorlás és kényszerítés (büntetővámok, szankciók, embargók) ősi eszköztárának a nyílt katonai összecsapás elkerülésére vagy előkészítésére szolgáló eszközt jelent.

A szerző e hibrid harcmodor potenciális eszközeként vizsgálja az irreguláris migrációt. Megközelítése több szempontból újszerű. Részben azért, mert a biztonságpolitikai szakirodalom megosztott annak tekintetében, hogy a térségünkben bekövetkezett irreguláris migrációs hullámok minősíthetők-e a hibrid hadviselés eszközének. E kérdésre a szerző egyértelműen igenlő választ ad, Törökország, illetve Oroszország vezetőinek jól dokumentált, kifejezett nyilatkozataira és az illető államok ezeket követő magatartására alapozva. A kötetben szereplő tanulmány egyik meghatározó gondolata a nemzetközi jog eszközként való tudatos felhasználása a hibrid hadviselés kontextusában *(lawfare)*. A szerző rámutat, hogy az irreguláris migráció ebben az összefüggésben nem pusztán humanitárius vagy társadalmi kérdésként jelenik meg, hanem adott esetben a jog fegyverként való alkalmazásának egyik eszköze lehet. A támadó állam ugyanis képes nyomást gyakorolni a célországra – vagy annak szövetségi rendszerére, illetve nemzetközi szervezeteire – azáltal, hogy azok nemzetközi jogi kötelezettségeit, különösen a migránsok befogadására vonatkozó előírásokat kihasználva kényszerhelyzetet idéz elő.

Jelentős eredmény az is, hogy a szerző kimutatja, hogy a nemzetközi közjog jelen állása szerint a hibrid hadviselés formái, ideértve az irreguláris migráció előidézését is, nem kellően definiáltak. Az államok önvédelemhez való jogának kimunkálásakor a fegyveres, rendszerint katonai fenyegetés és agresszió lehetséges eszközeit tartották szem előtt, ezzel kivonva a korábban is ismert gazdasági kényszerítést és a diplomáciai vagy (bel)politikai úton megvalósuló nyomásgyakorlást az agresszió fogalmának köréből. A modern technológiai eszközök e nyomásgyakorlási módszereket, közöttük az irreguláris migráció előidézését is hadviselési módszerekké emelték. Emiatt a nemzetközi jog eszközeinek át kell alakulnia: elkerülhetetlen lesz az agresszió fogalmának újradefiniálása és a védelemhez való jog ingerküszöbének az új fenyegetésekhez való hozzáigazítása, különösen az Európai Unió tagállamainak az Amerikai Egyesült Államok védelme alól történő potenciális kiesése, illetve kivonása kontextusában.

Végezetül a szerző vizsgálja az irreguláris migráció mesterséges előidézésének (például Törökország esetében a korábban befogadott szíriai menekültek életkörülményeinek szándékos lerontása, Oroszország esetén a más világrészekről, jellemzően a Közel-Keletről érkező menekültek Lengyelország és a balti államok határvidékére juttatásának megszervezése) mint a hibrid hadviselés az önvédelemhez való jogot felhívhatóvá tévő módszerének nemzetközi jogi következményeit. Megállapítja, hogy az irreguláris migránsok (ideértve a menekülteket és a gazdasági migránsokat egyaránt) nem vétkes felei, csupán ártatlan és szenvedő alanyai, eszközei a hibrid agresszornak, ezért esetükben fel sem vetődhet olyan fellépés, amely a védelemhez való jog velük szembeni közvetlen érvényesítését feltételezné. Mindemellett a háború joga által megengedett mértékben – amennyiben a mesterségesen előidézett irreguláris migrációs krízishelyzet agresszió eszközeként kerülne felhasználásra – az irreguláris migránsok jogi státusza eltérőképpen értékelhető a menekültek nemzetközi jogi státuszához képest, de csupán abban a korlátozott mértékben, amelyben ezt a hibrid agressziónak alávetett célpontállam

védelemhez való joga indokolja, és csak a háború esetén is feltétlenül alkalmazandó, kógens nemzetközi humanitárius jog szigorú betartása mellett.

Az irreguláris migráció előidézésével megvalósuló hibrid hadviselés kockázata a 2025 januárjától átalakult nemzetközi helyzetben megnövekedett. Ezzel párhuzamosan fokozódik az irreguláris migránsokkal szembeni, politikai, gazdasági és rendészeti okokra visszavezethető ellenérzés is, amely az irreguláris migráció problémakörének jogszerű kezelését a társadalmi reziliencia szempontjából jelentőssé teszi. Mindezek miatt a szerző írásának aktualitása, annak először, már akkor időszerű doktori értekezés formájában történő közreadása óta csupán növekedett. Az irreguláris migránsok helyzetét ugyanis elsősorban a nemzetközi jog által az egyes államokra rótt kötelezettségek betartása mellett, az államok önvédelemhez való jogának tiszteletben tartásával lehet csak rendezni, megtalálva az egyensúlyt a két, látszólag részben ellentétes jogi elvárás között, egyidejűleg biztosítva, hogy az irreguláris migrációt ne lehessen fegyverként bevetni a hibrid hadviselés során, miközben ügyelünk a migránsok – e folyamatok áldozatainak – a nemzetközi joggal összhangban biztosított védelmére is.

Mindezek ismeretében ajánlom e kötetet a tisztelt olvasók figyelmébe!

2025. március

Dr. Székely János

BEVEZETÉS

„A biztonság elemi alapszükséglet, mintegy ellenszolgáltatás azért, hogy a polgárok a társadalomba történt belépésükkel az erőszakot, amellyel igényük van a szabadságuk, egészségük és tulajdonuk védelme érdekében, átruházzák az államra."
John Locke[1]

A 21. század kezdetén Európa, Magyarország és közvetlen térsége eddig nem látott kihívásokkal találta magát szemben. A természeti csapások és az ember okozta válságok, legyen szó járványokról, fegyveres konfliktusokról vagy gazdasági megrázkódtatásokról, új korszakot nyitottak a biztonságpolitikai gondolkodásban. Világunk szédítő tempóban alakul át: a technológiai fejlődés, a globális gazdaság és az információs hálózatok olyan összefüggő rendszert alkotnak, amelyben egyetlen lokális probléma is pillanatok alatt világméretű fenyegetéssé terebélyesedhet. A Covid19-járvány ennek ékes példája volt – egy távoli, regionális egészségügyi vészhelyzetből néhány hónap alatt az egész bolygót sújtó krízis lett, amely nemcsak az egyes országok egészségügyi rendszereit tette próbára, hanem a világkereskedelem működését, az ellátási láncokat és az államok gazdasági stabilitását is alapjaiban rengette meg. A globalizáció kora elhozta a könnyebb utazást, a szabadabb piacokat, az információ gyors áramlását – de vele együtt azokat a kockázatokat is, amelyek az összekapcsoltságból fakadnak. Ahogyan a világ átalakul, úgy a hadviselés sem maradhat változatlan. A második világháború óta Európa szerencsés időszakot élt meg: a nagy összecsapások elkerülték a kontinenst, legalábbis a korábbi korszakok vérzivataraihoz képest. Mégis, a béke illúziója csalóka lehet, hiszen a konfliktusok természete átalakult, és a háborúk már nem feltétlenül a klasszikus értelemben vett csatatereken dőlnek el. Az elmúlt évtizedekben a fegyveres összecsapások új formákat öltöttek, a pusztítás mértéke pedig – ha nem is mindenhol látványosan, de fokozatosan – ismét emelkedő tendenciát mutat.

A háború az emberiség történetének egyik állandó kísérője. Az ókor óta a nyers erő és a taktikai furfang kéz a kézben jártak, kiegészítve egymást a hadviselés művészetében. A tömeghadseregekre épülő háborús stratégia sokáig változatlan maradt, ám a 20. században új kihívásokkal találta magát szemben. Az irreguláris harcmodor, amelyet nem állami szereplők, gerillamozgalmak vagy lázadó csoportok alkalmaztak, alaposan próbára tette a hagyományos hadviselést folytató államokat. Ebbe a hadi kultúrkörbe illeszkedik a hibrid hadviselés is, amelynek lényege, hogy az elhúzódó, rejtett és kiszámíthatatlan konfliktusokat részesíti előnyben, szemben a hagyományos háborúk frontális összecsapásaival. A kétpólusú világrend évtizedekig viszonylagos egyensúlyt

biztosított: a nukleáris fegyverektől való kölcsönös félelem gátat szabott a közvetlen katonai konfliktusoknak. Az 1989-es rendszerváltások után azonban új korszak köszöntött be: a nagyhatalmak, köztük Oroszország, egyre inkább előnyben részesítették a hibrid hadviselés eszközeit, legyen szó politikai manipulációról, információs hadviselésről vagy gazdasági nyomásgyakorlásról.

A 2014-es év Magyarország számára kezdetben a stabilitás szimbólumának tűnhetett. A rendszerváltás óta negyed évszázad telt el, az ország másfél évtizede a NATO szövetségi rendszeréhez tartozott, és tíz éve vált az Európai Unió teljes jogú tagjává. Mindezek ellenére éppen ekkortól kezdve érzékelhető a biztonsági környezet drámai átalakulása. A Krím félsziget elcsatolása a nemzetközi jogrend nyílt megsértését jelentette, miközben a Közel-Kelet a szélsőséges ideológiák és az állami struktúrák összeomlásának zűrzavarában vergődött. Az ISIS felemelkedése egy új típusú fenyegetést hozott, amely túlmutatott a hagyományos katonai konfliktusokon, míg a 2015-ös migrációs hullám Európa határait állította példátlan kihívások elé. Az ezt követő években a világot természeti csapások sora rázta meg: a szélsőséges időjárási jelenségek, a koronavírus-járvány és végül az orosz–ukrán háború elhúzódó következményei egyaránt arra figyelmeztettek, hogy a biztonság már nem statikus fogalom, hanem folyamatosan változó, kihívásokkal teli állapot.

A történelem során a konfliktusok mindig is a nemzetközi kapcsolatok meghatározó elemei voltak, hiszen az emberi közösségek közötti súrlódások elkerülhetetlenek. Az államok kialakulásával sem szűntek meg a háborúk: ha a diplomácia és a tárgyalások nem vezettek eredményre, a fegyvereké lett a szó. A modern jogrendszerek megpróbálták kordában tartani az erőszakot, kialakítva a hadijogot és a nemzetközi humanitárius jog szabályait, amelyek elviekben védelmet nyújtanak a harcokban részt nem vevő civilek számára. A 20. század első feléig a hadviselés viszonylag egyértelmű keretek között zajlott: a katonai és civil szféra még jól elkülöníthető volt. Ám a világháborúk pusztításai, a totális háborúk koncepciója és a modern konfliktusok új eszközei alapjaiban írták át ezt a helyzetet. A háború többé nem csupán a csatatéren dőlt el, hanem a hátországban is, ahol a polgári lakosság egyre inkább célponttá vált – akár katonai, akár politikai vagy gazdasági eszközök révén.[2]

A hibrid hadviselés nem elsősorban a katonai erő megsemmisítésére törekszik, hanem sokkal inkább az ellenségnek tekintett társadalom szervezettségét és ellenálló képességét kívánja megbontani. Ebben a stratégiai megközelítésben a célpont nem a hagyományos értelemben vett harctér, hanem maga a polgári lakosság és annak intézményrendszerei, amelyeket a klasszikus hadtudomány hátországként emleget. A támadások nem pusztán a hadsereg működését kívánják ellehetetleníteni vagy a katonai morált megtörni – ahogyan azt például a múlt század stratégiai bombázásai tették –, hanem ennél sokkal szélesebb hatókörű manipulációra törekszenek. Gyakran nem is egy ország teljes térdre kényszerítése a cél, hanem politikai és gazdasági irányvonalának befolyásolása, az állami döntéshozatal olyan irányba terelése, amely az agresszor érdekét szolgálja.

Az átalakuló biztonsági környezet egyre szorosabb együttműködést kíván meg: nemcsak az egyes országokon belül, hanem nemzetközi szinten is. Az államoknak, katonai szövetségeknek és globális szervezeteknek egyaránt össze kell hangolniuk stratégiáikat, hogy hatékonyan tudjanak fellépni az új típusú fenyegetésekkel szemben. A hibrid hadviselés eszköztára és céljai ugyanis jelentősen eltérnek a klasszikus katonai konfliktusoktól. A közvetlen fizikai pusztítás helyett a destabilizáció és a befolyásszerzés kerül előtérbe, amelynek megakadályozása új típusú védekezési mechanizmusokat követel meg.

Napjaink válságokkal terhelt világában nemcsak a természeti csapások és a járványok jelentenek kihívást, hanem az egyre kifinomultabb hibrid műveletek is. Minden krízis egyúttal döntési kényszert is szül: az egyének és az államok számára egyaránt lehetőséget teremt arra, hogy meghatározzák, milyen módon kívánnak reagálni az őket érő fenyegetésekre. Ez alól a lakosságmozgások sem kivételek.

A tömeges népességáramlás – akár kényszerű, akár szervezett formában – hosszú évszázadok óta átrajzolja a világ politikai és társadalmi térképét. A történelem során számos példa mutatja, hogy a nagyarányú elvándorlás milyen mélyreható következményekkel járhat az érintett államokra és népcsoportokra nézve. Gondoljunk csak a Római Birodalmat végletekig próbára tevő népvándorlásra, a honfoglalás során átalakuló Kárpát-medencei etnikai viszonyokra, vagy éppen az amerikai és ausztrál kontinensek európai „benépesítésére", amely visszafordíthatatlanul átformálta az ott élő őslakosság sorsát. Az embercsoportok mozgásának tudatos kihasználása a hadviselés eszköztárában sem újdonság: a történelem során számos hatalom alkalmazta a népességpolitikai manipulációt céljai elérésére.[3]

Ha a népességmozgás tudatosan alkalmazott eszközként jelenik meg a hibrid hadviselés stratégiájában, elengedhetetlen annak vizsgálata, hogy milyen közigazgatási mechanizmusokkal lehet ellene hatékonyan fellépni. Fontos kérdés, hogy hol húzódik a határ az államok önvédelemhez és a közbiztonság fenntartásához való joga, valamint az emberi jogok védelme között. A biztonság és az alapvető emberi szabadságok egyensúlyának megtartása olyan kényes terület, amely állandó mérlegelést igényel a nemzeti és nemzetközi színtéren egyaránt.

A második világháborút követően a biztonság fogalma sokáig az államok közötti háborúk és fegyveres konfliktusok összefüggésében maradt értelmezhető. Azonban a 20. század végére a világpolitikai és gazdasági folyamatok olyan irányt vettek, amely kiszélesítette a biztonságpolitika jelentéstartalmát. Az olajválságok, a környezeti katasztrófák és a globalizáció hatásai mind hozzájárultak ahhoz, hogy a biztonság többé ne pusztán katonai vagy állami kérdésként jelenjen meg, hanem egyre inkább olyan kihívásként, amely nemzetközi együttműködést igényel. Ma már nemcsak az államok, hanem nemzetközi szervezetek, multinacionális vállalatok és civil társadalmi kezdeményezések is aktív szerepet vállalnak a globális stabilitás fenntartásában.

A modern világ biztonsági kihívásai folyamatosan bővülnek, és egyre világosabbá válik, hogy a hagyományos, kizárólag államközpontú megközelítés már nem elégséges a fenyegetések teljes körű kezeléséhez. Olyan új típusú veszélyek jelentek meg, mint a bukott államok problémája, a terrorizmus, az etnikai és vallási konfliktusok, a nagyszabású népességmozgások vagy a szervezett bűnözés, amelyek összetett és sokrétű

intézkedéseket követelnek.[4] A biztonság ma már nem csupán fegyveres védekezést jelent, hanem egy többrétegű rendszert, amelyben a katonai, politikai, gazdasági, társadalmi és környezeti tényezők együttesen alakítják a stabilitás feltételeit.[5]

A mai világ biztonsági kihívásai olyan összetettek, hogy önmagában a katonai megoldások már nem elegendőek. A hatékony kríziskezeléshez nemcsak az állami szereplők aktív közreműködésére van szükség, hanem a civil szféra és egyéb nemzetközi partnerek bevonására is. Az államoknak egyre nagyobb figyelmet kell fordítaniuk arra, hogy a biztonság megteremtése ne csupán fegyveres védelemre, hanem gazdasági stabilitásra, társadalmi kohézióra és információs ellenálló képességre is épüljön.

A hibrid fenyegetésekkel szembeni hatékony védekezés kizárólag kormányzati és nemzetközi együttműködés révén valósítható meg. Ennek felismerése vezetett a 2016-os EU–NATO-csúcstalálkozón hozott döntésekhez is, ahol a tagállamok elkötelezték magukat az ellenálló képesség fokozása, a hatékonyabb információáramlás és az egységes fellépés mellett. Az ukrajnai háború és az ISIS térnyerése ébresztette rá a világot arra, hogy a lokális konfliktusok soha nem maradnak elszigeteltek – hatásaik a nemzetközi színtéren is érezhetők, legyen szó politikai destabilizációról, gazdasági visszaesésről vagy globális migrációs hullámokról.

A NATO az elmúlt évtizedben fokozatosan módosította biztonsági stratégiáját: míg korábban elsősorban a kibertámadásokkal szembeni védekezésen volt a hangsúly, mára egyre nagyobb figyelmet fordítanak az információs hadműveletekre és az ellenséges befolyásszerzés elleni fellépésre. Ezt a törekvést erősíti a 2022-ben elfogadott új stratégiai koncepció[6] is, amely meghatározza a szövetség legfontosabb céljait: a válságok megelőzését és kezelését, a védelem és elrettentés stratégiájának fenntartását, valamint a nemzetközi biztonsági együttműködés elmélyítését. A dokumentum külön hangsúlyozza a nemzeti és kollektív ellenálló képesség növelésének fontosságát, a területi szuverenitás védelmét, valamint az emberi és nemzetközi jogok tiszteletben tartását.

A stratégiai koncepció rögzíti, hogy a NATO térségében nem beszélhetünk teljes békéről, és globális fenyegetésként említi Oroszországot és Kínát, amelyek nemcsak a hagyományos katonai műveletek terén, hanem a kibertérben és a világűrben is kihívást jelentenek. Fenyegetéseik eszköztára széles körű: a dezinformációs kampányoktól kezdve az energiaellátás fegyverként való használatán át egészen a népességmozgások politikai nyomásgyakorlásra történő alkalmazásáig terjed. A modern hadviselés már nem csupán a harctereken zajlik – a határokon túlnyúló politikai, gazdasági és információs műveletek éppoly meghatározóvá váltak, mint a hagyományos katonai erő alkalmazása.

Magyarország 2019-ben törvényi szinten is határozott lépéseket tett a hibrid fenyegetésekkel szembeni védekezés megerősítésére. A CV. törvény módosítása révén kibővültek a nemzetbiztonsági, honvédelmi és kritikus infrastruktúra-védelmi szabályok, lehetőséget biztosítva arra, hogy a védekezés ne csupán állami, hanem önkormányzati szinten is hatékonyabbá váljon. Ezt követte a 2020-as Nemzeti Biztonsági Stratégia, amely a hibrid fenyegetések elleni fellépést nemzeti prioritásként határozta meg.

A dokumentum Oroszországot és Kínát egyszerre nevezi meg biztonsági kockázatként és gazdasági partnerként, érzékeltetve a modern kül- és biztonságpolitika kettősségét. A védekezés eszköztárát tovább bővítette a 2021-es XCIII. törvény, amely a védelmi és biztonsági szervek közötti együttműködés szorosabb összehangolására törekszik, valamint az új Nemzeti Katonai Stratégia, amely részletesen meghatározza a fegyveres erők szerepét és teendőit hibrid támadások esetén. A kormány értelmezése szerint a hibrid hadviselés olyan összetett műveletek sorozata, amelyek célja a közigazgatás destabilizálása és a társadalom megosztása, ám mindez oly módon történik, hogy ne érje el a nyílt fegyveres konfliktus küszöbét.

Az egyre bonyolultabb nemzetközi kihívások, köztük a hibrid hadviselés és a népességmozgások kezelése, mind az euroatlanti térség intézményeit, mind Magyarországot komoly feladat elé állítják. A tapasztalatok világosan mutatják, hogy a jövőben nemcsak nemzeti, hanem nemzetközi szinten is növelni kell a válságokkal szembeni ellenálló képességet. Ebben kiemelt szerep jut a közigazgatásnak, amelynek elegendő mozgástérrel kell rendelkeznie ahhoz, hogy gyorsan és hatékonyan reagálhasson a fenyegetésekre, miközben a társadalmi stabilitás fenntartásáról is gondoskodik.

A népességmozgások politikai és gazdasági célú felhasználása az egyik legérzékenyebb eszköz lehet a nemzetközi nyomásgyakorlás eszköztárában, különösen, ha azt egy szélesebb stratégiába, például hibrid hadviselésbe ágyazzák. Az irreguláris migráció idővel nem csupán egyfajta taktikai nyomásgyakorlásként jelenhet meg, hanem tényleges geopolitikai fegyverré válhat, amelynek alkalmazása új típusú kihívásokat vet fel az érintett országok számára. Ennek veszélyei egyre nyilvánvalóbbá válnak, így a jelenség mélyrehatóbb vizsgálata és az erre adott válaszok kidolgozása egyre sürgetőbbé válik.

SOMOGYI KÖNYVTÁR
1011889
1881
SZEGED

A BIZTONSÁG MINT KONCEPCIÓ

Mielőtt rátérnénk a hibrid hadviselés vizsgálatára, először a biztonság kérdését járjuk körül, végeredményben ez a kiindulópontunk. Bármilyen típusú hadviselés kezdete egyúttal a biztonság eltűnését is jelenti. A 'biztonság' (a magyar nyelvben a 'bízik' ige származéka) fogalom latin megfelelője, a *securitas* főnév, a latin *sine cura* szóösszetételből származik, amely annyit tesz, hogy 'gond nélkül'.[7] Tehát a biztonságot egy fenyegetettség nélküli állapotként fogjuk fel. Az állam és az egyének védettsége a biztonságukhoz köthető. Történelmileg az egyének biztonságát ellenséges támadások vagy természeti csapások fenyegették. Napjainkban azonban az emberi lét különböző területeit számos kihívás veszélyeztetheti.

De mit is takar a biztonság fogalma? A *Hadtudományi Lexikon* szerint *„a biztonság: az egyéneknek, csoportoknak, országoknak, régióknak, szövetségi rendszereknek a maguk reális képességein és más hatalmak, nemzetközi szervezetek hatékony garanciáin nyugvó olyan állapota, helyzete és annak tudati visszatükröződése, amelyben kizárható vagy megbízhatóan kezelhető az esetlegesen bekövetkező veszély, illetve adottak az ellene való eredményes védekezés feltételei".*[8] Sallai János és Ritecz György szerint a biztonság: *„háborúmentes állapot, azaz a dolgoknak, életviszonyoknak olyan rendje, állapota, mely lehetővé teszi egy adott ország, nemzet számára a békés alkotó munkát, a társadalmi, szellemi és anyagi fejlődést".*[9]

A téma más szakértői a következőképpen definiálták a biztonságot: *„gazdasági, kulturális és morális javak fenyegetettségének hiány*[a], *és (...) a félelem hiány*[a] *attól, hogy ezen értékek veszélynek lennének kitéve".*[10] Más szerzők szerint *„a biztonság koncepcióját legalább öt szektorra kell felosztani: katonai, politikai, gazdasági, társadalmi és környezeti szektorokra".*[11] A lentebb ismertetett elméletek ezek alapján mutatják be a fenyegetettségmentességet mint biztonságértelmezést.

Az abszolút biztonság a valóságban nem létezik, mivel ezt az utópisztikus helyzetet nem lehet megteremteni. Megvalósítható azonban a relatív biztonság, amely olyan ideális körülmény, ami az egyén számára hosszú távon az egyetlen esély egy viszonylagosan félelem nélküli léthez. A relatív biztonság *„optimális állapot, amely egyrészt az államokon belül, másrészt az államok/államszövetségek között, illetve a globális*

méretekben összehangolt politikai, gazdasági, diplomáciai, nemzetbiztonsági, katonai, közigazgatási, rendészeti, humán és logisztikai tevékenységek, eljárások és eszközök összegzett vektoraként jön létre és gyakorol hatást az emberi beavatkozás következtében megbomlott természeti egyensúly helyreállítására, valamint az emberiség fennmaradására, életminőségére és permanens fejlődésére".[12]

Napjaink hadviselése során részben a béke és háború közötti határ eltűnni látszik, valamint a nem fegyveres fenyegetések számának ugrásszerű növekedése és a technológia rohamos fejlődése nyújtotta újszerű kihívások miatt a biztonság koncepciója komplex értelmezést igényel. A biztonságpolitika – mint a második világháború után megjelenő új tudományág – megoldásokat kíván találni a biztonsági garanciák létrehozásához és fenntartásához. Amikor az egyes kockázati tényezőket kell felmérni, előre jelezni és összehasonlítani, amikor az erőforrásokat a biztonsági tényezők között kell felosztani, a biztonság fogalma ténylegesen a politika területére tevődik át.

A biztonságpolitika jobbára nemzetközi vonatkozásai a külügyi kormányzati szervek, a belső vonatkozásai pedig a honvédelmi minisztériumok hatáskörébe tartoznak. A biztonságpolitika tárgya az állam; mégis az egyének élete fontos eleme a biztonságnak.

Mindez megmutatkozik az Európai Unió témába vágó dokumentumaiban, amelyekben az állampolgár biztonsága elsőbbséget élvez. Az EU alkotmánytervezete,[13] pontosabban annak szolidaritási záradéka egyértelművé teszi, hogy a biztonság megteremtésének fő tárgya az állampolgár. Ugyanakkor a gazdaság, a létfontosságú szolgáltatások, az infrastruktúra, a természeti környezet, a kulturális értékek szintén részei a biztonság tárgyának.

A biztonság fogalmát többféleképpen is meghatározhatjuk. Az egyik megközelítés szerint a biztonság azt jelenti, hogy nincs jelen semmilyen veszély vagy fenyegetés, így semmilyen kockázattal nem kell számolnunk. Egy másik értelmezés a politikai, jogi és intézményi tényezőket veszi alapul: ebben az értelemben a biztonság egy olyan rendszer, amely belső és külső garanciák révén biztosítja a stabilitást és a védelemhez szükséges feltételeket.

A globalizációval összefüggésben a biztonság kérdése még összetettebbé válik, különösen a hibrid hadviselés térnyerése miatt. Az egyik jelentős kihívás az illegális migráció, amely nem közvetlen katonai fenyegetés, hanem hosszú távon ható társadalmi válságjelenség. A biztonságra veszélyt jelentő tényezők között találhatók olyanok, amelyek folyamatosan jelen vannak – például természeti katasztrófák vagy környezeti problémák –, míg másokat, mint a társadalmi jellegű kihívásokat, előre lehet jelezni. Bizonyos fenyegetések folyamatos megfigyelést igényelnek, ezek kezelése a közigazgatás egyik alapvető feladata.

A biztonságtudomány olyan tudományág, amely azt vizsgálja, hogyan lehet a nemzeti és nemzetközi szinten jelentkező kihívásokat, veszélyeket és kockázatokat kezelni, csökkenteni vagy megszüntetni. Idetartozik mindazoknak a nemzeti, szövetségi, regionális és nemzetközi szervezeteknek a tevékenysége, amelyek a biztonság fenntartásán dolgoznak. A biztonságtudomány egyrészt elméleti megközelítéseket foglal magában,

amelyek segítenek megérteni a biztonsági problémák természetét, másrészt gyakorlati tapasztalatokat, amelyek a hatékony megoldások kidolgozásában nyújtanak segítséget.[14]

Mindemellett a biztonság értelmezése sokat változott a történelem folyamán. A 20. századi két világégés romboló hatással volt az egyén biztonságérzetére. A biztonság fogalma ezután még komplexebb jelenséggé vált, olyanok is befolyásolták, mint a környezeti katasztrófák és a globális terrorizmus veszélye. Manapság a biztonság már nem egy állandó, stabil állapot, hanem folyamatosan változó tényezők összessége. Ahelyett, hogy egy adott helyzetet változatlannak tekintenénk, egyre inkább az aktív védekezés, a veszélyek megelőzése és a károk minimalizálása kerül előtérbe. A biztonságot ma már csak komplex módon lehet értelmezni, figyelembe véve a különböző tényezők összefüggéseit. Gyakran egyfajta elfogadható életminőség fenntartásával azonosítják, amely bizonyos határok között mozog. A biztonság fogalma így tágabb értelemben számos területre kiterjedhet, beleértve a politikai, gazdasági, társadalmi, környezeti, energetikai, információs és kommunikációs, valamint megélhetési szempontokat is.[15]

Hatásköre szerint értelmezhető a biztonság a világ egészére, vagy egy részére, vagy csak az egyénre. A biztonság mértékének megítélése, mint láttuk, mégis szubjektív, a biztonságérzet folyamatosan változó. A háború erőszakos cselekmények által keltett veszély. A hadviselés politikai, gazdasági, jogi, diplomáciai, tudományos eszközökkel és legvégsőbb esetben fegyveres küzdelemmel folyhat. Erre adott reakció lehet az, ha az emberek nagy számban elhagyják lakóhelyüket, vagyis a tömeges migráció, így egy válságos biztonsági helyzetből való meneküléssel mások számára okozhatnak biztonsági kockázatokat.[16]

A biztonság a nyugati civilizáció sarokköve, hiányában elképzelhetetlen a gazdasági, illetve társadalmi jólét jelenlegi szintje, végső soron a modern államiság is. Ezért alapvető egy modern állam számára a biztonságra való törekvés, mivel ez az állami, nemzeti túlélés záloga.

A globalitás fontos szempont a biztonság kérdésköre kapcsán, hiszen modern világunkban a biztonságot fenyegető legsúlyosabb kihívások túlmutatnak az állami (nemzetállami) kereteken. Ilyen az energiaforrások beszerzésének szükséglete, az áruk és az eszmék szabad áramlása és a migráció is. *„Leegyszerűsítve, a globalitás abban fejeződik ki, hogy a világ bármely pontján bekövetkező jelentősebb gazdasági, politikai, eszmei, közrendet érintő változás, nagyobb katasztrófa hatásai mindinkább érződnek a világ többi részén is, és egyre nehezebb ezen hatások negatív tényezőinek kivédése."*[17] A szakirodalom e következtetését mi sem bizonyítja ékesebben, mint a Covid19-járvány, és annak utóbb a világgazdaságra, a globális ellátási láncokra és ezáltal a gazdasági és pénzügyi stabilitásra világszerte gyakorolt hatásai.

A biztonság kérdése különböző nézőpontokból vizsgálható, de a legmeghatározóbb megközelítések a realista, a liberális és a kritikai elméletek. Ezek olyan tudományos modellek, amelyek azt kutatják, hogyan lehet különböző csoportok biztonságát megteremteni és fenntartani. Egyik elmélet sem nyújt tökéletes magyarázatot a világ működésére, de mindegyik hozzájárul a biztonságpolitikai elemzések és eszközök

egységes keretbe foglalásához. A legfontosabb vizsgált szereplők ebben az összefüggésben a nemzetek és államok, az elméletek pedig azt elemzik, hogyan garantálható ezek biztonsága. A nemzetközi kapcsolatok hagyományos megközelítésében a politikai döntéshozatal, az állami intézményrendszer működése és a biztonsági célkitűzések szorosan összefonódnak. A modern biztonsági tanulmányok elterjedése nagyrészt a második világháború utáni korszakhoz köthető. A nukleáris fegyverek rohamos elterjedése miatt fokozódott a félelem egy esetleges globális konfliktustól, ezért az elméletek jelentős része kezdetben az elrettentés stratégiájára épült. Azóta a biztonság fogalma folyamatosan bővült, és már nem csupán katonai, hanem politikai, gazdasági és társadalmi dimenziókat is magában foglal.

A biztonsági tanulmányokat, ahogy a nemzetközi kapcsolatok területét is, tehát három fő elméleti irányzat határozza meg, ezek a realizmus, a liberalizmus és a szociális konstruktivizmus.

A BIZTONSÁG REALISTA MEGKÖZELÍTÉSE

A biztonság realista megközelítése egy általános irány, amelynek tömör összefoglalása a „3 S" értelmezés:[18]

- *statism* (államközpontúság): az állam a nemzetközi kapcsolatok egyedüli főszereplője;
- *survival* (túlélés): minden ország legalapvetőbb értéke a megmaradás;
- *self-help* (öngondoskodás, önsegítés): az államok elvárható magatartása az anarchia állapotában. (Az anarchia fogalma itt arra utal, hogy nem létezik nemzetközi, államok feletti hatalom – úgymond, „világkormány" –, amely megvédené őket, így az államoknak saját maguknak kell gondoskodniuk a biztonságukról.)

A realista megközelítés a nemzetközi kapcsolatok egyik legfontosabb irányzata, amely az államok – különösen a nagyhatalmak – működését, döntéseit és egymás közötti viszonyait elemzi. A realizmus központi gondolata, hogy az államok elsősorban saját érdekeiket tartják szem előtt, és ennek megfelelően alakítják politikájukat. Mivel a világban nincs egyetlen olyan felsőbb hatalom, amely minden szereplőt kordában tarthatna, a nemzetközi rendszer lényegében anarchikus: minden állam önmagára van utalva, és saját erejével kell biztosítania fennmaradását. Ez az elmélet abból indul ki, hogy az országok közötti együttműködés csupán kényszerűségből alakul ki, nem pedig a kölcsönös bizalom eredményeként. Az államok alapvetően bizalmatlanok egymással szemben, és csak akkor kötnek szövetségeket, ha ezzel saját hatalmukat erősíthetik vagy egy közvetlen veszélyt háríthatnak el. Ez a felfogás mélyen gyökerezik a történelemben, különösen a két világháború tapasztalataiban. A háborúk brutális valósága rámutatott arra, hogy az államok – ha érdekeik úgy kívánják – habozás nélkül egymás ellen fordulnak, még akkor is, ha ezzel a világ egészét veszélybe sodorják.

A realizmus szerint az önvédelem minden állam elsődleges feladata. Egy ország biztonságát és hatalmát saját katonai, gazdasági és politikai ereje határozza meg, hiszen nincs garancia arra, hogy mások segítséget nyújtanak vészhelyzetben. Ezért az államok folyamatosan törekednek arra, hogy növeljék befolyásukat, erősítsék védelmi képességeiket és biztosítsák gazdasági stabilitásukat. A nemzetközi szervezetek szerepét a realista iskola csekély jelentőségűnek tartja, hiszen ezek önmagukban nem képesek kikényszeríteni a békét, és végső soron az államok ereje határozza meg, hogy mi történik a világban. A hatalomért folytatott versengés elkerülhetetlenül konfliktusokhoz vezet. A realizmus szerint azonban ezek a konfliktusok nem feltétlenül jelentenek végzetes fenyegetést a világ stabilitására nézve. A történelem azt mutatja, hogy a hatalmi egyensúly idővel helyreáll, és bár az érdekek ütközése időnként háborúhoz vezet, végső soron a nemzetközi rendszer mindig egyfajta új rendet teremt magának. A háború tehát nem egy kivételes, rendkívüli esemény, hanem a nemzetközi kapcsolatok természetes része.

Ez a felfogás azt is jelenti, hogy az államok soha nem hagyhatják figyelmen kívül a katonai fenyegetéseket. A biztonság megőrzésének egyik legfőbb módja az, ha egy ország mindig készen áll a védekezésre. Ez azonban fegyverkezési versenyhez és állandó feszültséghez vezethet. A modern realista gondolkodás egyik legfontosabb kérdése az atomfegyverek szerepe. Bár ezek pusztító ereje olyan hatalmas, hogy bevetésük beláthatatlan következményekkel járna, a realista elmélet szerint éppen ez az, ami miatt a nagyhatalmak végső soron nem merik használni őket. Az atomfegyverek így inkább elrettentő eszközként szolgálnak: mivel mindenki tisztában van azzal, hogy bevetésük katasztrofális lenne, a nagyhatalmak közötti közvetlen háborúk elkerülhetők.

Összességében a realizmus egy olyan világnézet, amely szerint az államok számára a hatalom, az érdekérvényesítés és az önvédelem a legfontosabb tényezők. Bár ez a felfogás a nemzetközi politikát folyamatos versengésként és konfliktusként láttatja, egyben azt is hangsúlyozza, hogy a világ rendje nem omlik össze egy-egy hatalmi átrendeződés miatt. Az államok, akárcsak az egyének, saját érdekeiket követik – és bár ez feszültségekhez vezet, az egyensúly végül mindig újra kialakul.[19]

A BIZTONSÁG LIBERÁLIS MEGKÖZELÍTÉSE

A liberalizmus biztonságelmélete szerint a világ stabilitásának és jólétének alapja az egyéni szabadság, az emberi jogok tisztelete, valamint a demokrácia és a jó kormányzás fenntartása. A liberalizmus úgy véli, hogy nem csupán az államok, hanem más szereplők – például a multinacionális vállalatok, a nem kormányzati szervezetek (non-governmental organization, NGO), valamint egyéb nemzetközi intézmények – is meghatározó szerepet játszanak a globális biztonság fenntartásában. Ezek az entitások összekötik az államokat, elősegítik az együttműködést, és hozzájárulnak a világpolitika stabilitásához.

A liberalizmus szerint a biztonság és a jólét szorosan összefügg a nemzetközi gazdasági kapcsolatok fejlődésével. A gazdasági együttműködés, különösen a világkereskedelem bővülése és az államhatárokon átnyúló szabad áruforgalom, alapvető eszköznek számít a konfliktusok megelőzésében. A gazdasági függőség elmélete szerint azok az országok, amelyek szoros kereskedelmi kapcsolatban állnak egymással, ritkábban lépnek háborúba, hiszen a konfliktus anyagi és társadalmi következményei túl nagy veszteséggel járnának. A liberalizmus ezért támogatja az államhatárokon átívelő személyi mozgásszabadságot is, vagyis a migráció, a munkavállalás és az oktatás nemzetközi lehetőségeinek kiszélesítését, mert ezek elősegítik a különböző társadalmak közötti megértést és együttműködést.

A realizmussal szemben, amely elsősorban a katonai erőt és a hatalmi egyensúlyt tekinti a biztonság garanciájának, a liberalizmus a gazdasági stabilitásban, a diplomáciában és a nemzetközi szervezetek együttműködésében látja a biztonság kulcsát. A nemzetközi kapcsolatok ezen megközelítése szerint a nemzetközi szervezetek – például az ENSZ, a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap vagy a Kereskedelmi Világszervezet – képesek olyan normarendszert kialakítani, amely szabályozza az államok közötti kapcsolatokat, csökkenti a konfliktusok esélyét, és biztosítja a globális stabilitást. A liberalizmus teoretikusai úgy vélik, hogy a demokratikus és liberális értékeket képviselő országok békésen és hatékonyan képesek együttműködni, hiszen közös alapelvek szerint működnek, és közös érdekeik vannak. Ezzel szemben a nem liberális államok – például autokratikus vagy diktatórikus rendszerek – potenciális veszélyt jelenthetnek a nemzetközi rendre, és adott esetben katonai konfliktus is kialakulhat közöttük és a liberális országok között. Ennek oka, hogy az autoriter rendszerek hajlamosak az agresszív külpolitikára, elnyomják a belső ellenzéket, és gyakran figyelmen kívül hagyják a nemzetközi jog normáit.

A biztonság liberalizmus szerinti értelmezésében az nem osztható fel különálló részekre, hanem minden ország biztonságát egységesen kell kezelni. Ha egy államot támadás ér, az nem csupán annak az országnak a problémája, hanem az egész nemzetközi közösséget érintő ügy. Ezért a liberális megközelítés szerint a fenyegetésekre közös válaszokat kell adni, vagyis a nemzetközi szereplőknek együtt kell fellépniük az agresszorokkal szemben. Ebből az elvből kiindulva született meg a kollektív biztonság fogalma, amely azt jelenti, hogy az országok közösen vállalják a felelősséget a világ békéjének fenntartásáért. Ennek legismertebb példája a NATO, amely tagállamai számára azt a garanciát nyújtja, hogy egy ellenséges támadás esetén közösen lépnek fel a fenyegetéssel szemben. Összességében a liberalizmus biztonságelmélete optimistább képet fest a világ működéséről, mint a realizmus. Úgy véli, hogy a biztonság nemcsak katonai eszközökkel garantálható, hanem gazdasági együttműködéssel, diplomáciával és a nemzetközi normák betartásával is. Az emberi jogok, a demokrácia és a nemzetközi jog által biztosított rend egy olyan világot teremthet, ahol a konfliktusok csökkenthetők, és ahol a nemzetközi közösség egységesen tud reagálni a biztonsági kihívásokra.[20]

A BIZTONSÁG KRITIKAI MEGKÖZELÍTÉSE

A biztonság kritikai megközelítése alapjaiban kérdőjelezi meg a hagyományos realista és liberális biztonságelméleteket, mivel elutasítja azt a felfogást, hogy a valóság objektíven mérhető és számszerűsíthető. Míg a realista és a liberális iskola a biztonságot olyan konkrét, kézzelfogható tényezők mentén értelmezi, mint a katonai erő, a gazdasági teljesítmény vagy a népesség nagysága, a kritikai szemlélet inkább azokra a nehezen megfogható, de annál meghatározóbb tényezőkre összpontosít, amelyek az emberek gondolkodására, identitására és a társadalmi rendszerek működésére hatnak. A kritikai biztonságelmélet szerint nem létezik egyetlen, univerzális biztonságfogalom, hiszen a biztonság érzése és értelmezése nagymértékben függ attól, hogy ki honnan nézi, milyen társadalmi és kulturális közegben él. Egyes társadalmak számára a katonai fenyegetés jelenti a legnagyobb biztonsági kihívást, míg mások számára a társadalmi igazságtalanság, a politikai elnyomás vagy éppen a gazdasági egyenlőtlenségek jelentenek elsődleges problémát. A kritikai megközelítés tehát a biztonságot nem pusztán objektív tényezők alapján vizsgálja, hanem azt is figyelembe veszi, hogy az egyének és közösségek miként érzékelik saját helyzetüket, milyen félelmeik és reményeik vannak, valamint hogy ezek az érzelmek és tapasztalatok miként befolyásolják a biztonságról alkotott képüket.

Ez az elmélet nagy hangsúlyt fektet az ideológiákra, eszmékre, társadalmi normákra és gondolkodásmódokra, mivel ezek alapvetően meghatározzák, hogy egy adott közösség vagy társadalom hogyan értelmezi a biztonságot. Például egy demokratikus ország polgárai számára a politikai szabadságok korlátozása súlyos biztonsági fenyegetést jelenthet, míg egy autoriter rendszerben élők számára a biztonság sokkal inkább a stabilitással és a rend fenntartásával azonosítható. A kritikai biztonságtanulmányok szerint a biztonság kérdése nem választható el a társadalmi igazságosság és az emberi jogok érvényesülésétől, ezért ez az irányzat gyakran kritizálja azokat a politikai és gazdasági rendszereket, amelyek egyes csoportok kiszolgáltatottságát erősítik. A hagyományos biztonságelméletekkel szemben a kritikai megközelítés nemcsak az államokat és nemzetközi szervezeteket tekinti meghatározó szereplőknek, hanem a társadalmi mozgalmakat, a kisebbségeket, a helyi közösségeket és az egyéneket is. Véleményük szerint a biztonság nem csupán a határok védelméről és a nemzetközi hatalmi egyensúly fenntartásáról szól, hanem arról is, hogy az emberek mennyire érzik magukat biztonságban a mindennapokban – legyen szó gazdasági kiszolgáltatottságról, környezeti fenyegetésekről vagy akár kulturális identitásuk megőrzéséről.

A kritikai iskola követői gyakran bírálják a realista és liberális elméleteket, mert szerintük ezek túlzottan leegyszerűsítik a biztonság kérdését, és figyelmen kívül hagyják a társadalmi és kulturális tényezők jelentőségét. Úgy vélik, hogy a biztonság nem csupán egy állandó cél vagy állapot, hanem egy folyamatosan változó, társadalmi párbeszéd és politikai döntések eredményeként alakuló jelenség. Ezért a kritikai megközelítés

nemcsak azt kutatja, hogy milyen biztonsági fenyegetések léteznek, hanem azt is, hogy ezek a fenyegetések miként válnak politikai eszközzé, hogyan használják őket különböző hatalmi érdekek érvényesítésére, és milyen hatással vannak az emberek gondolkodására és életére. Összességében a kritikai biztonságelmélet egy rugalmasabb, szubjektív és társadalom-központú nézőpontot képvisel, amely arra törekszik, hogy a biztonság kérdését ne csupán katonai és gazdasági szempontból vizsgálja, hanem figyelembe vegye az emberek mindennapi tapasztalatait, félelmeit és reményeit is. Azáltal, hogy megkérdőjelezi a hagyományos elméleteket, új nézőpontokat kínál, és arra ösztönzi a döntéshozókat, hogy a biztonságot szélesebb és árnyaltabb keretek között értelmezzék.[21]

A bemutatott irányzatok között nincs minőségi különbség, egyik sem minősíthető „jónak" vagy „rossznak", hiszen ezek az elméletek azonos jelenség kapcsán különböző, minden esetben észérvekkel is igazolható látásmódokat tükröznek. Mindegyik modellnek vannak erősebb és gyengébb állításai, ezért a kutatónak óvatosan kell a nemzetközi biztonsági kérdéseket vizsgálnia, figyelmesen megválasztva a megfelelő elméleti keretet egy adott probléma megértéséhez. A biztonságfelfogás a nemzetközi kapcsolatok időbeni alakulása miatt egyik vagy másik elmélet irányába el is tolódhat. A liberális elmélet nemzetközi szervezetek és nemzetközi jogszerűség hiányában például nyilvánvalóan elképzelhetetlen, emiatt akár realista–liberális kontinuumról vagy oszcillációról is beszélhetnénk a nemzetközi kapcsolatokban. A jelentős konfliktusokat, amelyeket lezárásukkor a nyertes felek szinte kivétel nélkül a realista megközelítésből fakadónak minősítenek liberális irányba történő elmozdulás, nemzetközi intézmények (nemzetek szövetségei, ligái, békekonferenciák a 17–19. századokban, majd a kései 19. század lefegyverzési konferenciái és a 20. század népszövetségi szervezetei, így az ENSZ, illetve regionális gazdasági–politikai tömbjei, például az EU, EBESZ, Európa Tanács stb.) létrejötte, felemelkedése, majd esettől függően ezek térvesztése vagy kudarca követi, újra a realista szemlélet megerősödéséhez vezetve.

Ez különösen akkor figyelhető meg, amikor a liberális elvek alapján létrejött nemzetközi intézmények – amelyek eredetileg az államok közötti együttműködést és a globális egyensúlyt hivatottak biztosítani – fokozatosan elveszítik eredeti céljukat, és egyes nagyhatalmak geopolitikai érdekeinek kiszolgálóivá válnak. Ilyenkor a multilaterális szervezetek már nem a közös szabályok betartásáról és a tagállamok egyenlő részvételéről szólnak, hanem egyes szereplők aránytalan befolyása alá kerülnek. Erre szemléletes példát nyújt az Egyesült Államok meghatározó szerepe a Nemzetközi Valutaalap vagy a Világbank döntéshozatalában, ahol a hivatalosan független intézmények működését valójában sokszor egyoldalú érdekek vezérlik, és a pénzügyi támogatások vagy reformintézkedések mögött sok esetben politikai megfontolások is meghúzódnak.[22] A multilaterális szervezetek leépítése is a liberális modell ellen hat, amikor azok az egyes nagyhatalmi érdekek ellen lépnének fel, ahogyan az ENSZ működésének a Biztonsági Tanács állandó tagjai általi ismételt akadályoztatása ezt kétségkívül igazolja.

Mindez joggal veti fel a kérdést: vajon valóban létezhet-e a liberális elmélet alapelveire épülő, tiszta szándékú nemzetközi együttműködés, vagy mindössze annak látszatát igyekeznek fenntartani a világpolitika szereplői? Lehet, hogy a nemzetközi jog és a multilaterális intézmények csupán díszletként szolgálnak egy olyan rendszerben, ahol a valódi cél mindig is a nagyhatalmak közötti erőegyensúly fenntartása és a befolyási övezetek időről időre történő újrafelosztása volt? Ezt a gondolatot támasztja alá Immanuel Wallerstein világrendszer-elmélete is, amely szerint a globális rend valójában egy folyamatosan változó, de alapjaiban egyenlőtlen struktúra, amelyben az erősek diktálnak, míg a gyengébbek alkalmazkodni kényszerülnek, miközben a jogi és intézményi keretek csupán elfedik ezt a valóságot.[23]

A világ folyamatos átalakulásával együtt a biztonságérzetünk is állandóan változik, hiszen a globális és helyi szintű kihívások egyre összetettebbé válnak. A növekvő biztonsági fenyegetésekre nemcsak az egyéneknek és közösségeknek, hanem az államoknak és a nemzetközi intézményeknek is reagálniuk kell, méghozzá olyan stratégiák kidolgozásával, amelyek hatékonyan ötvözik a nemzeti és nemzetközi védelem- és biztonságpolitika eszközeit. Ennek érdekében elengedhetetlen a biztonság átfogó, holisztikus szemlélete, amely nemcsak az azonnali veszélyeket azonosítja, hanem a hosszú távú kockázatokra is felkészül. A nemzetközi kapcsolatok világában az érdekek és értékek ütközése természetes jelenség, ezért a biztonságpolitikának nem csupán reagálnia kell a válságokra, hanem lehetőség szerint meg is kell előznie azokat. A jelenlegi geopolitikai viszonyok mellett sajnos újabb háborúk kirobbanása sem zárható ki, ami még inkább ráirányítja a figyelmet a biztonság emberközpontú vetületeire. Egyre nagyobb jelentőséget kapnak azok a tényezők, amelyek közvetlenül érintik az egyéneket, például a hibrid hadviselés eszköztára vagy a migrációval kapcsolatos jogi kérdések. Az ilyen kihívások nem csupán katonai vagy politikai problémák, hanem humanitárius kérdéseket is felvetnek, amelyek kezelése nélkülözhetetlen a hosszú távú stabilitás és biztonság fenntartása érdekében.

A biztonságérzet garantálása az egyik legfontosabb elvárás az állammal szemben, hiszen a polgárok stabilitás és kiszámíthatóság iránti igénye alapvető. Ezért a biztonság megteremtése és folyamatos fenntartása a hatékony és jól működő közigazgatás egyik központi feladata. A biztonságra való törekvés szorosan összefügg az államba vetett bizalommal, amely nem csupán a társadalmi legitimáció egyik legfontosabb pillére, hanem egyben annak mérhető mutatója is. Ha az emberek úgy érzik, hogy az állam képes őket megvédeni a különböző veszélyektől, akkor nagyobb eséllyel bíznak intézményeiben és vezetésében. Ugyanakkor a biztonság kérdése messze túlmutat a politika hagyományos területein, mint például a katonai védelem, a közbiztonság, a katasztrófavédelem vagy a jogrend fenntartása. Napjainkban egyre inkább előtérbe kerülnek olyan tényezők is, amelyek közvetlen hatással vannak az emberek mindennapi életére, többek között a megélhetés biztosítása, a lakhatási körülmények javítása vagy az átlátható és hatékony közigazgatás működése. A modern társadalmakban a biztonság már nem csupán az ország határainak védelmét vagy a belső rend fenntartását jelenti,

hanem magában foglalja azokat a feltételeket is, amelyek garantálják az emberek jólétét és fejlődését.

Összességében a biztonság leginkább abban nyilvánul meg, hogy az egyének és közösségek létfeltételei – legyenek azok anyagiak vagy szellemi természetűek – biztosítottak és viszonylagos állandóságot élveznek. A nemzetközi kapcsolatok klasszikus értelmezése szerint e feladat elsősorban az államokra hárul, amelyeknek nem csupán passzívan kell fenntartaniuk a fennálló rendet, hanem aktívan is tenniük kell annak érdekében, hogy a biztonság előfeltételei megvalósuljanak. A biztonságpolitika megközelítésében azonban jelentős eltérések figyelhetők meg az egyes elméleti iskolák között. A realista felfogás szerint a biztonság fenntartása az államok saját cselekvésétől, erejüktől és érdekérvényesítő képességüktől függ, és az önérdek vezérli őket a nemzetközi rendszerben. Ezzel szemben a liberális elmélet a közös fellépés, a nemzetközi jog és az államokon túli intézmények szerepét hangsúlyozza. A kritikai iskola pedig nem foglal egyértelmű állást ebben a kérdésben, hanem inkább azt vizsgálja, hogy a biztonság hogyan értelmezhető különböző társadalmi és kulturális összefüggésekben. A biztonság megvalósításának módjai az idők során folyamatosan változnak, hiszen a nemzetközi kapcsolatok dinamikája is átalakul. A liberális megközelítés térnyerését gyakran hátráltatja, hogy a multilaterális intézményekben az erősebb államok aránytalan befolyással bírnak, ami időnként aláásható az igazságos és kiegyensúlyozott nemzetközi rendet. Ez a jelenség gyakran a realista szemlélet megerősödéséhez vezet, hiszen ha a nemzetközi jog és az intézmények nem képesek valódi egyensúlyt teremteni, az államok ismét saját erejükre kezdenek támaszkodni, és a hatalmi politika kerül előtérbe.

AZ ERŐSZAK TILALMA ÉS A HIBRID HADVISELÉS

Mielőtt a modern hadviselés kérdését vizsgálnám, azelőtt az erőszak nemzetközi tilalmának témáját szükséges körüljárni. A történelem során a fegyveres konfliktusok kialakulása szinte mindig összefüggésben állt bizonyos társadalmi, politikai és gazdasági tényezőkkel. Az erőszak alkalmazását gyakran olyan körülmények idézik elő, mint:

- „az állami intézmények képességei, működési jellemzői;
- az etnikai és vallási szembenállás mértéke;
- a demokratikus berendezkedés stabilitása;
- a gazdasági növekedés mértéke;
- a gazdasági függések mértéke;
- a nemzetközi intézmények képességei;
- a nemzetközi normák érvényesülésének mértéke;
- a halálos technológiák, eszközök hozzáférhetőségének mértéke;
- a népességnövekedésből eredő erőforrás-szűkösség mértéke;
- a stabilizáló hatású regionális hatalmi hegemónia mértéke;
- a területi viták mértéke".[24]

Ha már a konfliktusok kialakulását nem is lehet megakadályozni, az erőszak használatát jogi úton korlátozni kell; ezért született meg az erőszak nemzetközi tilalma. Ez a jogi és erkölcsi elvek azon halmazából fakad, amelyek korlátozzák vagy kizárják az erőszak alkalmazását, különösen a nemzetközi kapcsolatokban. A tilalom a különböző nemzetközi jogszabályokban, többek között az Egyesült Nemzetek Alapokmányában, a genfi és a hágai egyezményekben is tükröződik.

Az 1899-ben és 1907-ben elfogadott hágai egyezmények[25] tiltják bizonyos típusú fegyverek és hadviselési módszerek használatát, és szabályokat állapítanak meg a hadviselésre vonatkozóan. Az 1945-ben elfogadott Egyesült Nemzetek Alapokmánya[26] tiltja az erőszak alkalmazását a nemzetközi kapcsolatokban, kivéve az önvédelmet és az ENSZ Biztonsági Tanácsa (BT) által engedélyezett intézkedéseket. Ezt az elvet az erő alkalmazására vonatkozó tilalomnak vagy erőszakmentesség elvének nevezik. Az 1949-ben elfogadott genfi egyezmények[27] humanitárius védelmet biztosítanak a fegyveres

konfliktusokban részt vevő egyének számára, beleértve a fegyverek és a hadviselés bizonyos típusainak és módszereinek tilalmát. Ezeken a jogilag kötelező erejű eszközökön kívül más erkölcsi és etikai elvek is tiltják az erőszak alkalmazását, mint például az igazságos háború elve,[28] amely szerint az erőszak alkalmazását azokra a helyzetekre kell korlátozni, amelyekben az az ártatlan életek védelme érdekében szükséges, és amelyekben észszerű esély van a sikerre.

Az erőszak tilalmának elvét a 20. század legfontosabb nemzetközi jogi elvének tekinthetjük, amivel felváltotta a több ezer éves „királyok végső érve" *(ultima ratio regum)* szemléletet. Az emberiségnek egészen a második világháború lezárásáig kellett várnia ahhoz, hogy a történelem során először, egy nemzetközileg elfogadott jogszabály szülessék, amely kötelezi az aláírókat a fegyveres erőszak alkalmazásának mellőzésére. Így kapta meg az ENSZ Biztonsági Tanács az erőszak fölötti monopóliumot, mivel – az önvédelem joga mellett – ez képez kivételt az Alapokmány 39. és 51. cikkeivel összhangban az erőszak tilalma alól. A BT döntései alapján alkalmazott fegyveres erőszak minden esetben megelőzi (felülírja) az önvédelemhez való jogot. Az ENSZ Alapokmány 2. cikk (4) bekezdése szerint: *„A szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell."*[29]

Az idézett jogszabályrészlet orvosolni próbálja a 20. században született hasonló tárgyú egyezmények hiányosságait. Megfigyelhető, hogy a szöveg nem tartalmazza a háború kifejezést, hanem az erőszakkal való fenyegetésről és annak alkalmazásáról szól. Ennek célja az volt a megszövegezők részéről, hogy a háborúnak nem minősülő konfliktusokkal ne lehessen kikerülni a tilalmat. Ez az Alapokmány egyik alapvető pillére, amely olyan normává vált, amelyet a nemzetközi jog minden szereplője köteles tiszteletben tartani, és amelytől semmilyen körülmények között nem lehet eltérni.

Megfigyelhető, hogy az Alapokmány 2. cikk (4) bekezdése államokra vonatkozik, tehát rájuk vonatkozik a tilalom tárgya, ahogy az ENSZ tagjai is csak államok lehetnek. Eszerint erőszaknak minősül *„más Állam területi épsége vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló"* támadás vagy fenyegetés. *„A Nemzetközi Bíróság az erőszak fogalmának tisztázása során azt is kifejtette, hogy szemben az irreguláris (ellenzéki) erők finanszírozásával, mely csupán a más államok belügyeibe történő beavatkozás tilalmát sérti, az ilyen csoportok felfegyverzése és kiképzése már sérti a 2. cikk (4) bekezdését."*[30] Ebből azt a következtetést is levonhatjuk, hogy abban az esetben, ha egy állam más állam területére, utóbbi politikai destabilizációja céljával embercsoportokat kényszerít, ez az ENSZ Alapokmányát sértő magatartás, amely akár az erőszak tilalmát is sérthetné (noha ezen értelmezést jelen állás szerint a nemzetközi jog nem[31] támasztja alá).

Bár az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya és a nemzetközi jog világosan tiltja az erőszak alkalmazását az államok közötti viszonyokban, a történelem azt mutatja, hogy ez önmagában nem szüntette meg a fegyveres konfliktusokat. Az államok továbbra is folyamodnak erőszakhoz érdekeik érvényesítése érdekében, ám ma

már jóval óvatosabban és megfontoltabban teszik ezt, mint a múltban. A nemzetközi közösség elérte, hogy az államok kénytelenek jogi és politikai keretek között igazolni lépéseiket, különösen az ENSZ Biztonsági Tanácsa előtt. Az erőszak alkalmazása ma már nem lehet egyértelműen önkényes, hiszen annak indoklása, formája és következményei folyamatos nemzetközi figyelem alatt állnak. Az államok így nem csupán katonai és stratégiai megfontolásokat mérlegelnek, hanem azt is, hogy milyen politikai és diplomáciai következményekkel kell számolniuk.

A hibrid hadviselés újabb nemzetközi jogi dilemmákat vet fel az ENSZ Alapokmánya értelmezése kapcsán. Az elmúlt közel nyolc évtized során számos tudományos vita zajlott arról, hogy az erőszak fogalma kizárólag a fegyveres konfliktusokra korlátozódik-e, vagy magában foglalhatja-e a gazdasági, pénzügyi és egyéb nyomásgyakorlási eszközöket is. Bár e kérdésben máig nem született egyértelmű álláspont, sokan érvelnek amellett, hogy a fogalom szűkebb, kizárólag fegyveres erőszakra történő alkalmazása jogilag tisztább helyzetet teremtene. Ugyanakkor az ENSZ Alapokmánya maga is hordoz ellentmondásokat e tekintetben. A 39. cikk külön említi a támadó cselekményeket, vagyis az agresszió fennállását, míg az 51. cikk azt szintén fegyveres támadáshoz köti. Egyes jogértelmezések szerint, ha az Alapokmány 2. cikkének 4. pontja kizárólag a fegyveres erőszakra vonatkozna, akkor nem lenne szükség arra, hogy a 39. és 51. cikkek külön kiemeljék a fegyveres támadást, mint a Biztonsági Tanács fellépésének vagy az önvédelem jogszerű alkalmazásának előfeltételét. Ez az értelmezési vita azt mutatja, hogy az erőszak jogi fogalma továbbra sem egységes, és a modern hadviselés új eszközeinek megjelenése miatt egyre sürgetőbbé válik ennek tisztázása a nemzetközi jogban.[32]

Az ENSZ Alapokmánya megalkotása óta változatlan maradt, miközben a világ jelentős átalakuláson ment keresztül. Ez óhatatlanul felveti a kérdést, hogy az erőszak tilalmát szükséges-e a jelenlegi biztonsági kihívásokhoz, különösen a hibrid hadviselés új formáihoz igazítani. A technológiai fejlődés gyökeresen átalakította a konfliktusok természetét: a klasszikus hadviselés fokozatosan háttérbe szorult, helyét pedig egyre inkább a modern, aszimmetrikus és nem konvencionális hadműveletek vették át. Bár a konkrét esetek eltérő körülmények között zajlanak, egy visszatérő mintázat jól megfigyelhető: az erőszak alkalmazását vagy az azzal való fenyegetést elkövető állam szinte mindig megpróbálja jogi keretek között igazolni cselekedeteit. Ez az egyoldalú értelmezés azonban nem marad vitán felül, hiszen a nemzetközi közösség – elsősorban az ENSZ Biztonsági Tanácsa vagy adott esetben a Közgyűlés – rendszerint megvizsgálja a szóban forgó helyzetet. Az így születő határozatok jogi és politikai következményekkel járhatnak, de amennyiben a döntéshozatal vétó vagy más akadály miatt meghiúsul, az államok képviselői hivatalos nyilatkozatok és jegyzőkönyvek útján fejthetik ki álláspontjukat, tovább alakítva ezzel a nemzetközi jogértelmezés kereteit.[33] Mindezek ellenére erős érvek szólnak amellett, hogy a hibrid hadviselés – mivel jellemzően nem jár közvetlen fegyveres támadással vagy emberélet kioltásával – nem illeszthető bele az erőszak hagyományos jogi fogalmába. Éppen ezért az ilyen jellegű fenyegetésekkel szembeni fellépésnek elsősorban jogi és közigazgatási eszközökre kell épülnie, biztosítva, hogy a védekezés a törvényesség keretein belül maradjon.[34]

Összegzésként megállapítható, hogy az erőszak tilalma jelenleg a nemzetközi jog egyik megkerülhetetlen és kötelező erejű szabálya. Ennek érvényesítésére – azaz a bekövetkezett agresszió visszaszorítására – elsősorban az ENSZ Biztonsági Tanácsa rendelkezik eszközökkel, illetve a nemzetközi jog által elismert önvédelemhez való jog alapján, végső esetben maga az erőszak alkalmazása is megengedett.

Ez a következtetés azonban a jelenlegi jogi helyzet szerint kizárólag a fegyveres agresszió tilalmára vonatkozik, míg a hibrid fenyegetések ebből a körből egyelőre kimaradnak. Ennek következtében a hibrid hadviseléssel szembeni fellépés elsősorban jogi és közigazgatási eszközökkel lehetséges, legalábbis addig, amíg a nemzetközi közösség nem határozza meg egyértelműen e fenyegetések jogi státuszát, és nem rögzíti azokat alapvető és kötelező erejű normákban.

A hibrid hadviselést alkalmazó államok és szervezetek éppen a nemzetközi jog e hiányosságait, valamint a hagyományos hadviseléstől eltérő működési mechanizmusait használják ki. Céljuk, hogy tevékenységüket olyan szinten tartsák, amely nem lépi át az erőszak tilalmára vonatkozó jogi küszöböt, így kerülve el az ellenséges lépésekre adott egyértelmű nemzetközi válaszokat. Ugyanakkor, ha mégis jogi vagy politikai retorzió éri őket, igyekeznek tompítani azok hatását, illetve saját érvelésük szerint a nemzetközi jog keretein belül maradni. Ez a taktika szoros összefüggésbe hozza az erőszak tilalmát, a hibrid hadviselést és annak egyik eszközét, a *„lawfare"*-t – vagyis a jog politikai és katonai célú kiforgatását. A hibrid hadviselés egyik sajátossága éppen az, hogy az ellenfél saját jogrendszere és nemzetközi kötelezettségei ellen fordítja annak jogi eszközeit, így próbálva gyengíteni az ellene irányuló fellépést.

A HIBRID HADVISELÉS

MEGHATÁROZÁSI KÍSÉRLETEK

A hibrid hadviselés fogalmát elsőként William J. Nemeth amerikai őrnagy használta,[35] a katonai és nem katonai eszközök integrált alkalmazásaként határozva meg azt. Maga az elgondolás azonban korántsem új keletű: a háborúk történetében mindig is fontos szerepet játszott a gazdasági nyomásgyakorlás, a propaganda, a félrevezetés, a szabotázs és az ellenséges erők belső bomlasztása. Ami valóban újdonság, az a technológiai fejlődés és a globális összeköttetés által kínált lehetőségek, amelyek radikálisan átalakították a hadviselés dinamikáját. Napjainkban a gyors információfeldolgozás és a közel valós idejű helyzetértékelés lehetővé teszi a pontosabb célkiválasztást, a műveletek tökéletes összehangolását és az ellenfél gyenge pontjainak célzott kihasználását. Az azonnali kommunikáció és a digitális irányítás révén az akciók sebessége és hatékonysága minden korábbinál nagyobb, miközben a stratégiai kommunikáció és a dezinformáció egyre kifinomultabbá válik. A hibrid hadviselés egyik kulcseleme az aktív szerep tagadása: az érintett szereplők gyakran igyekeznek elkerülni, hogy közvetlenül felelősségre vonhatók legyenek, így a támadás és a felelősség kérdése szürke zónában marad. A modern válságkezelési és döntéshozatali rendszerek többsége nem tud lépést tartani ezzel az újfajta fenyegetéssel. A váratlan helyzetek gyors és hatékony kezeléséhez olyan rugalmas és adaptív megoldásokra lenne szükség, amelyek képesek reagálni a hibrid hadviselés folyamatosan változó stratégiáira. Az információs tér manipulálása, a digitális támadások és a politikai destabilizáció ma már legalább olyan veszélyes fegyverek, mint a hagyományos katonai eszközök.[36]

William J. Nemeth szerint a hibrid hadviselés egy olyan stratégiai módszer, amelyben a katonai és nem katonai eszközök szorosan összefonódnak, hogy politikai és katonai célokat szolgáljanak. Ez a harcmodor túllép a hagyományos hadviselés keretein, mivel nem csupán fegyveres összecsapásokat foglal magában, hanem kiterjed a kibertámadásokra, a propaganda és a dezinformációs kampányok terjesztésére, az információs hadviselésre, a gazdasági nyomásgyakorlásra és egyéb befolyásolási műveletekre is. A hibrid hadviselés legnagyobb ereje abban rejlik, hogy az ellenfél gyakran nincs felkészülve az ilyen összetett támadásokra – mivel a fenyegetések nem kizárólag a katonai szférára összpontosulnak, a hagyományos védelmi mechanizmusok gyakran hatástalanok velük

szemben. Nemeth a két csecsen háború tapasztalatait elemezve arra a következtetésre jutott, hogy az ott alkalmazott hadviselés egy különleges harcmodort hozott létre. A csecsen társadalom hagyományos szerkezete és értékrendje olyan ellenállási stratégiát eredményezett, amelyben a modern hadviselési technikák ötvöződtek az államiság előtti erőszakformákkal. Másképpen fogalmazva: a csecsen harcosok szovjet katonai múltjuknak köszönhetően fegyelmezettek és jól képzettek voltak, ugyanakkor nem kötötték őket a szovjet katonai doktrína merev szabályai. Ez a kettősség tette lehetővé számukra, hogy alkalmazkodóképes, rugalmas és rendkívül hatékony harcmodort alakítsanak ki az orosz erőkkel szemben.[37]

Frank G. Hoffman amerikai hadtörténész és stratégiai elemző szerint a hibrid fenyegetések sokrétű hadviselési formát foglalnak magukba, amelyekben a hagyományos katonai műveletek keverednek az irreguláris harcmodorral, a terrorista akciókkal és a szervezett bűnözői tevékenységekkel. A hibrid hadviselés sajátossága, hogy egyaránt alkalmazhatják állami és nem állami szereplők, sőt, egyazon konfliktuson belül párhuzamosan működhetnek különálló csoportok és egymástól látszólag független műveleti egységek. Hoffman elemzése szerint a hibrid hadviselés „multimodális" jellegű, vagyis különböző harcászati és műveleti formák egyidejű alkalmazására épül. Az egyes elemek – legyen szó hagyományos katonai támadásokról, információs hadviselésről vagy irreguláris akciókról – nem elszigetelten zajlanak, hanem egy összehangolt stratégia részeként működnek. A cél az, hogy a konfliktusok mind pszichológiai, mind fizikai dimenzióiban olyan szinergikus hatások jöjjenek létre, amelyek megbénítják az ellenfél védekezőképességét. Az ilyen típusú hadviselés a háború minden szintjén megjelenhet: a frontvonalakon éppúgy, mint a hátországban, a politikai döntéshozatal területén vagy a közvélemény befolyásolásában.[38]

Hoffman szerint a hibrid hadviselés olyan összetett harcmodor, amely ötvözi a hagyományos katonai erők bevetését a gerilla- és terroristataktikákkal, miközben kiberhadviselési eszközökkel és propagandakampányokkal egészíti ki a támadásokat. Ebben a stratégiában a csatatér nem csupán a fizikai térben létezik, hanem az információs térben is: a támadók célja az ellenfél kritikus infrastruktúrájának megbénítása, a kommunikációs hálózatainak gyengítése, valamint a lakosság megtévesztése és moráljának aláásása. A hibrid hadviselés lényege, hogy az ellenség meggyengítését és destabilizálását úgy éri el, hogy közben elkerüli a nyílt katonai összecsapásokat és a hadüzenetet. Ehelyett olyan eszközöket alkalmaz, amelyek folyamatos bizonytalanságban tartják az ellenfelet, kikezdik az állami irányítás képességét, és az instabilitás fokozásával a támadó fél számára kedvezőbb helyzetet teremtenek. Ez a hadviselési forma komoly kihívás elé állítja az érintett országokat, mivel a hagyományos katonai doktrínák és hadseregek nehezen alkalmazkodnak az ilyen típusú fenyegetésekhez. Az államoknak ezért új stratégiákat kell kidolgozniuk annak érdekében, hogy felismerjék, kivédjék és megelőzzék a hibrid támadásokat, hiszen ezek egyre nagyobb szerepet kapnak a modern konfliktusokban.

Hal Brands amerikai történész és stratégiai elemző szerint a hibrid hadviselés olyan módszer, amely a hagyományos és nem hagyományos eszközöket ötvözve törekszik

céljai elérésére. Ez a stratégia a legkülönfélébb technikákat alkalmazza, beleértve a propagandát, a dezinformációs kampányokat, a kibertámadásokat, a gerilla-hadviselést, a terrorista akciókat, az ellenzéki erők támogatását, az államok destabilizálását, a politikai befolyásolást és a gazdasági nyomásgyakorlást. A hibrid hadviselés legfőbb célja az ellenfél meggyengítése, társadalmi és politikai destabilizálása, valamint az állami vezetés és a lakosság közötti bizalom megbontása. Mindezt úgy teszi, hogy nem mindig nyilvánvaló az agresszor kiléte, és a támadások gyakran rejtett, nehezen bizonyítható formában zajlanak. Brands szerint ez a hadviselési forma a modern konfliktusok egyik alapvető sajátosságává vált, és egyre meghatározóbb szerepet tölt be a nemzetközi politikában. Míg a klasszikus háborúk továbbra is jelen vannak, a hibrid hadviselés az államok és nem állami szereplők közötti konfliktusok egyik legfontosabb eszközévé vált. Ebben a stratégiai környezetben a katonai erő alkalmazása mellett egyre nagyobb hangsúlyt kapnak az információs műveletek, a gazdasági befolyásolás és az aláásó tevékenységek, amelyek célja az ellenfél hosszú távú meggyengítése és irányíthatóvá tétele.[39]

Aurel Sari angol jogász szerint a jog nem csupán a hadviselés szabályozásának eszköze, hanem maga is a hibrid hadviselés egyik kulcseleme. A jog határozza meg, hogyan zajlik egy háború, sőt, már annak megtervezését is befolyásolja. A nemzetközi jog pontosan kijelöli a határokat béke és háború között, meghatározva, milyen erőszak alkalmazható és milyen formák tiltottak. Ez a jogi keretrendszer elviekben stabilizálja a hadviselő felek közötti elvárásokat, biztosítva, hogy a harctéren egyfajta kiszámíthatóság maradjon fenn. A hibrid hadviselés azonban éppen ezt a stabilitást használja ki. Az ilyen módon harcoló ellenfelek célja, hogy jogi előnyhöz jussanak, mégpedig úgy, hogy megszegik vagy manipulálják a szabályokat, miközben számítanak arra, hogy ellenfeleik továbbra is ragaszkodnak azok betartásához. Ennek érdekében különféle eszközöket alkalmaznak: figyelmen kívül hagyják a vonatkozó jogi normákat, szándékosan feszegetik a jogi küszöböket, és kihasználják a nemzetközi jogrendszer szerkezeti gyengeségeit. Az így kialakuló helyzetben egy szabálytalan, kiszámíthatatlan jogi környezet jön létre, amely kifejezetten az ő érdekeiket szolgálja, míg az ellenfeleik számára hátrányos. Ez a taktika két szinten jelent kihívást: egyfelől közvetlen veszélyt jelent azokra az államokra, amelyek célponttá válnak, másfelől rendszerszintű fenyegetést jelent a második világháború után létrejött nemzetközi jogi rendre. Azok az országok, amelyek elkötelezettek e jogrend fenntartása mellett, nem engedhetik meg maguknak, hogy ugyanazokkal az eszközökkel válaszoljanak, mint a hibrid hadviselést alkalmazó ellenfeleik – hiszen ezzel maguk is hozzájárulnának a nemzetközi jogrend fokozatos bomlásához. Ehelyett fel kell készülniük arra, hogy a jogot célzó támadásokat kivédjék, és erősíteniük kell mind nemzeti, mind nemzetközi szinten azokat az eszközeiket, amelyek biztosítják a jogszerűség fenntartását a konfliktusok során.[40]

A szakirodalomban megjelent egy olyan álláspont is, amely szerint a demokratikus társadalmi rend kihasználása önmagában is a hibrid hadviselés egyik formájának tekinthető.[41] Ez a nézet arra utal, hogy egyes szereplők a demokratikus intézmények és jogi keretek adta lehetőségeket felhasználva próbálják előmozdítani saját geopolitikai vagy stratégiai érdekeiket.

Ezzel az érveléssel azonban nehéz egyetérteni, mivel alapvetően ellentmond a jogi logikának. A demokrácia lényege éppen abban rejlik, hogy minden résztvevő elfogadja annak univerzális szabályait és az ezek alapján születő döntéseket – függetlenül attól, hogy azok megfelelnek-e az aktuális politikai vagy hatalmi elit érdekeinek. Ha egy demokratikus folyamat eredménye ellentétes egy adott politikai tábor álláspontjával, például egy népszerűtlen háború folytatásával vagy leállításával kapcsolatban, az még nem tekinthető a rendszerrel való visszaélésnek. A demokráciára hivatkozva kétségbe vonni a demokratikus döntéshozatal érvényességét éppen a rendszer lényegét ássa alá. Az a gondolat, hogy a demokrácia univerzális normáit „visszaélésszerűen" lehetne alkalmazni, logikai ellentmondásba ütközik: ha egy politikai vagy katonai döntés demokratikus keretek között születik meg, azt demokratikusnak kell elfogadni, még akkor is, ha egyesek számára kedvezőtlen eredménnyel jár. Ennek megkérdőjelezése valójában nem a demokrácia védelmét szolgálja, hanem annak lényegi alapelveit vonja kétségbe.

John J. McCuen a vietnámi, afganisztáni és iraki háborúk tanulságait elemezve arra a következtetésre jutott, hogy az Amerikai Egyesült Államok számára nem elegendő csupán a harctéren győzelmet aratni – a háborút a mentális térben is meg kell nyerni. Ehhez nemcsak az ellenség feletti katonai fölény biztosítása szükséges, hanem legalább ennyire fontos az ellenfél civil lakosságának befolyásolása, valamint az, hogy elnyerje és fenntartsa a saját társadalmának támogatását. A modern háborúk nem csupán a fegyverek erejéről szólnak – a közvélemény, az információs hadviselés és a társadalmi narratívák ugyanolyan döntő szerepet játszanak egy konfliktus kimenetelében. Egy katonai győzelem önmagában nem jelent végleges sikert, ha a harcok után az adott térség lakossága nem fogadja el az új rendet, vagy ha a háborút folytató ország saját belső támogatottsága meginog. A hadviselés így már nem csupán a csatatéren dől el, hanem az emberek gondolkodásában és meggyőződésében is.[42] Ez a megközelítés azonban felveti a korábban már említett kritikát: egy demokratikus állam, amely valóban tiszteletben tartja saját berendezkedését és a jogállamiság alapelveit, nem törekedhet arra, hogy mesterségesen fenntartsa vagy fokozza egy háború támogatottságát a saját társadalma körében. Ha egy kormányzat tudatosan befolyásolja a közvéleményt annak érdekében, hogy egy katonai konfliktus folytatását igazolja vagy népszerűsítse, azzal magába a demokratikus folyamatokba avatkozna be, és eltorzítaná azokat. A demokrácia lényege éppen abban rejlik, hogy a társadalom tagjai szabadon alakíthatják ki véleményüket politikai és katonai kérdésekről, anélkül hogy az állam közvetlen eszközökkel próbálná őket egy adott álláspontra terelni. Ha egy kormány a saját háborús politikáját tudatos propagandával kívánja fenntartani, az nem csupán az információs tér manipulációját jelenti, hanem hosszú távon a demokratikus intézmények és a társadalmi bizalom meggyengüléséhez is vezethet.

A hazai teoretikusok közül Resperger István az orosz példát elemezve úgy vélekedett, hogy a hibrid hadviselés lényege a hagyományos reguláris (lineáris) és az irreguláris (nem lineáris) harcmodor különböző eszközeinek és módszereinek rugalmas kombinációja. E megközelítés célja, hogy az ellenfél államát és fegyveres erőit működésképtelenné, védekezésre képtelenné tegyék, miközben fokozatosan saját akaratukat kényszerítik rá.

A hibrid hadviselés stratégiájának központi eleme, hogy a konfliktus során az erőszak szintje ne lépje túl a háborús küszöböt. Ez azt jelenti, hogy a támadók a különböző harcmodorok – például politikai nyomásgyakorlás, információs műveletek, gazdasági eszközök, illetve katonai fellépések – összehangolt alkalmazásával igyekeznek elérni céljaikat anélkül, hogy egyértelműen háborús helyzetet idéznének elő. Ezzel a stratégiával az agresszor folyamatosan bizonytalanságban tarthatja az ellenfelet, kihasználva a jogi és politikai szürke zónák adta lehetőségeket.[43]

Porkoláb Imre szerint a hibrid hadviselés egyik legfőbb sajátossága a nagy fokú koordináció, amely jelentősen felgyorsítja a műveletek lefolyását, megkülönböztetve azt a korábbi irreguláris hadviseléstől.[44]

A múltban az irreguláris harcmodor egyik alapvető eleme a lakosság támogatásának fokozatos elnyerése volt. Az ilyen típusú konfliktusok jellemzően elhúzódó, hosszú éveken át tartó küzdelmet igényeltek, mivel az irreguláris hadviselést folytató fél gyakran erőforráshiányban szenvedett, és ezt a hátrányát csak idővel, fokozatosan volt képes ellensúlyozni. A helyi társadalom támogatása kulcsszerepet játszott abban, hogy a gyengébb fél hosszú távon életképes maradjon, és végül sikereket érhessen el. A hibrid hadviselés azonban jelentősen lerövidítette ezt a folyamatot. Amikor a hagyományos katonai eszközöket és az irreguláris harcmodort egyidejűleg, összehangoltan alkalmazzák egy közös stratégiai cél érdekében, a konfliktusok gyorsabbá és nehezebben kivédhetővé válnak. A jól szervezett, komplex műveletek lehetővé teszik, hogy az agresszor már a konfliktus korai szakaszában jelentős eredményeket érjen el, még mielőtt az ellenfél hatékony védekezési stratégiát alakíthatna ki.[45]

A hibrid hadviselés fogalmának pontos meghatározása nem egyszerű feladat, mivel maga a jelenség rendkívül összetett és folyamatosan változik. A NATO is felismerte ennek jelentőségét: a 2014-es walesi csúcstalálkozó zárónyilatkozata[46] már külön kitért a hibrid fenyegetésekre, amelyeket úgy definiáltak mint katonai, félkatonai és nem katonai eszközök összehangolt alkalmazását egy előre megtervezett stratégia mentén, nyílt és rejtett műveletek kombinációjával. Egy évvel később, 2015-ben a NATO Parlamenti Közgyűlésének Védelmi és Biztonsági Bizottsága tovább finomította a meghatározást. Meglátásuk szerint a hibrid hadviselés az aszimmetrikus eljárások alkalmazásán alapul, ahol az ellenfél gyenge pontjainak felderítése és kihasználása kulcsfontosságú. Az ilyen típusú hadviselés nem csupán fegyveres konfliktust jelent, hanem egy szélesebb stratégiai keretbe illeszkedik, amely politikai, információs és gazdasági nyomásgyakorlási eszközöket is magában foglal. A hibrid hadviselés egyik sajátossága, hogy nincsenek merev szabályai – mindig az adott helyzethez igazodik. A katonai műveletek gyakran hagyományos eszközökkel egészülnek ki, azonban a döntő tényező az, hogy az ellenséges félre folyamatos nyomás nehezedjen, miközben a támadó fél törekszik arra, hogy saját szerepét a háttérben tartsa vagy tagadhatóvá tegye.[47]

Az Európai Unió definíciója ennél átfogóbb: *„kényszerítő és felforgató tevékenységek, valamint hagyományos és nem hagyományos módszerek (például katonai, diplomáciai, gazdasági, technológiai) egyvelege, amelyeket állami vagy nem állami szereplők összehangolt módon használhatnak fel bizonyos célok elérése érdekében úgy, hogy eközben*

a hivatalosan deklarált hadviselés szintje alatt maradnak. A hangsúly általában a célállam sebezhető pontjainak kihasználásán, valamint egy olyan, nem egyértelmű helyzet megteremtésén van, aminek célja a döntéshozatali folyamatok hátráltatása. A hibrid fenyegetések eszközei lehetnek erőteljes félretájékoztatási kampányok is, amelyek során a szociális médiát használják fel a politikai narratíva befolyásolása vagy közvetítő szereplők radikalizálása, toborzása és irányítása céljából."[48]

Kiss Álmos Péter szerint a hibrid hadviselés pontos meghatározására tett kísérletek – beleértve a NATO által kidolgozott definíciókat is – szükségszerűen korlátozottak. Ennek oka, hogy ezek a meghatározások egy dinamikusan fejlődő hadviselési forma jellemzőit próbálják röviden és taxatív módon megfogalmazni, miközben a hibrid hadviselés lényege éppen abban rejlik, hogy folyamatosan alkalmazkodik a környezetéhez, új stratégiákat és eszközöket illesztve a változó körülményekhez. Ez a jelenség nem egy merev doktrína, hanem egy folyamatosan fejlődő stratégiai eszköztár, amelynek legnagyobb erőssége a rugalmasság és az adaptáció. Kiss szerint ezért ahelyett, hogy egy szűk keretek közé szorított definíciót keresnénk, inkább arra kellene törekedni, hogy mélyrehatóan tanulmányozzuk, elemezzük és megértsük ezt a hadviselési formát. A hibrid hadviselés nem egy lezárt fogalom, hanem egy állandóan változó, összetett kihívás, amelyet a modern biztonsági környezet folyamatos átalakulása irányít.[49]

A hibrid hadviselés során alkalmazott módszerek önmagukban nem ismeretlenek a hadtörténetben, ám azok összehangolt, magas szintű kombinációja jelentősen megnöveli hatékonyságukat. A különböző katonai és nem katonai eszközök egymásra épülő használata olyan összetett fenyegetéseket eredményez, amelyek jelentősen kiegészítik a hagyományos hadviselési formákat, olykor pedig teljesen új dimenzióba helyezik a konfliktusokat.

A hibrid hadviselésben részt vevők a 21. század technológiai vívmányait ötvözik a klasszikus katonai stratégiai elemekkel, egyfajta határok nélküli hadviselési formát hozva létre. A modern konfliktusok pszichológiai aspektusa különösen felértékelődött a kibertér és a globális média térnyerésével, hiszen az ellenfelek ma már nem csupán fegyverekkel, hanem információs eszközökkel is harcolnak. A legmodernebb technológiák segítségével nemcsak a fizikai harctereken zajlanak az ütközetek, hanem az interneten, a politikai és a gazdasági folyamatokban, sőt, a kulturális és a társadalmi szférában is. A hadviselés tehát a technológiai innováció és a globalizáció hatására új területekkel bővült, amelyek egyre inkább a korlátlan hadviselés valóságát tükrözik. A harctér fogalma mára túllépett a földrajzi határokon: a konfliktusok kiterjedtek a kibertérre, a politikára, a gazdaságra, a kereskedelemre és a társadalmi érintkezések különböző formáira is. A modern háborúk már nem csupán hadseregek összecsapásairól szólnak, hanem arról is, hogy ki képes hatékonyabban befolyásolni az információk áramlását, manipulálni a közvéleményt és irányítani a globális erőviszonyokat.

A hibrid hadviselés szorosan összefügg a szürke zóna koncepciójával, amely a béke (fehér) és a nyílt háború (fekete) közötti átmeneti térként értelmezhető. Ez az a politikai és társadalmi műveleti környezet, ahol az államok – bár távolról sem békés eszközökkel – mégis a hagyományos háború küszöbe alatti módszerekkel igyekeznek érvényesíteni érdekeiket. A hibrid konfliktusok túlnyomórészt ebben a szürke zónában zajlanak, hiszen a hadviselő felek számára célszerűbb elkerülni a nyílt katonai konfrontációt, miközben mégis jelentős stratégiai előnyökre tehetnek szert. Ez a képlékeny állapot azonban mindig magában hordozza az eszkaláció lehetőségét. Előfordulhat, hogy egy fél elszámítja magát, vagy éppen szándékosan dönt úgy, hogy a feszültséget háborús szintre emeli. Ilyen esetekben a konfliktus már nem marad meg a jogi és politikai szürke zónában, hanem egyre inkább egyértelmű háborús helyzetbe fordul át. Ahogy Kiss Álmos Péter is rámutat, ilyen esetekben az aktív szerep tagadása már nem egyszerű feladat: egy ponton túl a hibrid hadviselést folytató fél sem kerülheti el, hogy nyíltan vállalja cselekedetei következményeit.[50]

Oroszország 2014-ben valószínűleg nem szándékozta a kelet-ukrajnai konfliktust nyílt háborúvá eszkalálni, azonban amikor a helyzet úgy kívánta, habozás nélkül átlépte a háborús küszöböt.[51] Ez jól mutatja a hibrid hadviselés egyik alapvető sajátosságát: a műveletek kezdetben a szürke zónában zajlanak, de ha a stratégiai célok eléréséhez szükségessé válik, az agresszor akár nyílt katonai konfrontációba is bocsátkozhat. A hibrid hadviselés során az államok és azok különböző irreguláris szervezetei saját érdekükben vetik be ezt a komplex stratégiát. Jellemzően az erőfölényben lévő fél alkalmazza, célja pedig az ellenséges állam vagy annak fegyveres erőinek megbénítása, akaratának megtörése, területének megszerzése vagy politikai irányvonalának megváltoztatása. A módszerek széles skálán mozognak: a hagyományos katonai és irreguláris erők kombinált bevetésétől kezdve a gerilla- és terroristacsoportok felhasználásán át a diplomáciai, gazdasági és információs eszközökig. A hibrid hadviselés legfontosabb jellemzője a folyamatos nyomásgyakorlás és az ellenfél kifárasztása. A támadó fél nem feltétlenül törekszik gyors győzelemre; inkább fokozatosan, különböző eszközök kombinációjával teszi működésképtelenné az ellenfelét, destabilizálva annak politikai, katonai és gazdasági struktúráit. A modern konfliktusokban a katonai erő mellett az információs hadviselés is kulcsfontosságú szerepet játszik – a cél nemcsak az ellenfél fizikai gyengítése, hanem annak befolyásolása, félrevezetése és megosztása is.[52]

A HIBRID HADVISELÉS: VAN ÚJ A NAP ALATT?

A hibrid hadviselés fogalmának pontos meghatározása továbbra is vitatott kérdés a nemzetközi szakirodalomban. A különböző meghatározási kísérletek jól mutatják, hogy nincs egyértelmű konszenzus arról, mit is jelent pontosan ez a hadviselési forma.

Somodi Zoltán és Kiss Álmos Péter három fő csoportba sorolta a szakmai álláspontokat.[53] Az első csoport szerint a hibrid hadviselés egy teljesen új stratégiai szemléletet képvisel, amely lényegesen különbözik a korábbi háborús formáktól. E megközelítés alapján a vele szembeni hatékony fellépés is új, modern megoldásokat igényel. A második csoport álláspontja szerint bár a hibrid hadviselés egyes elemei már korábban is megjelentek a háborús konfliktusokban, mai formájában mégis újszerű stratégiai

kihívást jelent. Ennek oka, hogy a modern technológiai eszközök és a globalizált világ struktúrái jelentősen kiszélesítették az alkalmazható módszerek körét. A harmadik csoport viszont úgy véli, hogy a hibrid hadviselés fogalma nem hoz valódi újdonságot, és nem segíti elő a 21. századi biztonsági környezet jobb megértését. E nézőpont képviselői szerint a hibrid hadviselés csupán egy új elnevezése azoknak a harcmodoroknak, amelyek évezredek óta léteznek, és amelyek a hadtörténelem során folyamatosan alkalmazkodtak a körülményekhez.

A hadviselés új formája

Egyes szakértők szerint a hibrid hadviselés teljesen új típusú fenyegetést jelent a korábbi háborús stratégiákhoz képest. Ennek lényege, hogy nem csupán hagyományos katonai eszközöket használ, hanem egyszerre alkalmaz hírszerzési, diplomáciai, gazdasági, pénzügyi és politikai nyomásgyakorlási módszereket is. A cél, hogy ezekkel a különböző eszközökkel összehangoltan, stratégiai előnyhöz juttassa az agresszort. A hibrid hadviselés egyik legfontosabb eleme az információs tér feletti uralom. Ez azt jelenti, hogy a támadó fél igyekszik irányítani a közbeszédet, befolyásolni a nyilvánosságot és bizonytalanságot kelteni. Ezt a módszert jól összegzi az amerikai elnök, Harry S. Truman egyik híres mondása: *„Ha nem tudod meggyőzni őket, akkor zavard össze őket."*[54] A bizonytalanság szándékos fokozása érinti a konfliktus minden aspektusát: az érintett feleket, a bevetett eszközöket és a kitűzött célokat is. Ennek célja, hogy az ellenfél képtelen legyen időben és hatékonyan aktiválni saját védelmi mechanizmusait, illetve ne tudja egyértelműen azonosítani a támadást mint háborús cselekményt.

Ezzel a módszerrel a támadók elkerülhetik azokat a reakciókat, amelyeket a nemzetközi jog egyértelműen előírna egy nyílt agresszió esetén. A támadás valódi mértékét gyakran elfedik, így a nemzetközi közösség, a közvélemény és a különböző nemzetközi szervezetek számára nem tűnik egyértelmű beavatkozásnak. Sőt, sok esetben úgy álcázzák az akcióikat, mintha azok teljes mértékben jogszerű, önálló politikai vagy gazdasági lépések lennének. A hibrid hadviselés egyik legveszélyesebb hatása, hogy a támadásokat észrevétlenül és folyamatosan lehet folytatni. Mivel ezek a támadások általában alacsony intenzitásúak és ismétlődőek, az emberek idővel hozzászoknak, így egyre kevésbé érzik azokat fenyegetőnek. Ez a védekező fél részéről öncenzúrához vezethet, vagyis a döntéshozók vonakodhatnak határozott lépéseket tenni, mert attól tartanak, hogy ezzel tovább élezik a helyzetet. Ez az agresszor számára kedvező, mert csökkenti az ellene irányuló válaszlépések esélyét, miközben ő tovább erősíti befolyását.

A társadalom ellenálló képességének gyengítése nemcsak közvetlen támadásokkal lehetséges, hanem az emberek gondolkodásának és biztonságérzetének befolyásolásával is. Ha a közvéleményt hozzászoktatják egy bizonytalanabb, veszélyesebb környezethez, idővel természetesnek fogja venni azt. Ennek egyik eszköze lehet, hogy az embereket fokozatosan elfogadóbbá teszik a politikai, vallási vagy etnikai indíttatású erőszakkal, valamint más rendbontó magatartásokkal szemben. Ez a folyamat oda

vezethet, hogy a társadalom többsége már nem érzi veszélyesnek azokat a cselekményeket, amelyeket korábban elítélt volna. Ha az erőszakot és az antiszociális viselkedést különféle érvekkel igazolják és elfogadhatóvá teszik, az emberek könnyebben belenyugszanak egy romló közbiztonsági helyzetbe.

Fontos felismerni, hogy a hibrid hadviselés nem kizárólag a nemzetközi közösség által elítélt, szélsőséges államok és terrorszervezetek eszköze. Egyes módszereit – különösen az úgynevezett „puha hatalmat" *(soft power)* – demokratikus államok is alkalmazhatják. Ez azt jelenti, hogy nem fegyverekkel, hanem a kultúra, az oktatás, a szórakoztatóipar és a közösségi média révén befolyásolják az emberek gondolkodását. Ezzel elérhető, hogy a társadalom hosszú távon kevésbé legyen érzékeny bizonyos katonai, politikai vagy társadalmi jelenségekre, így könnyebben elfogadja azokat. Jó példa erre az Egyesült Államok kulturális fölénye a közösségi média világában: mivel a globális online térben amerikai cégek és kulturális minták dominálnak, ez önmagában torzíthatja a világról alkotott képet és a közvélemény reakcióit.

Ezzel a nézettel szemben sokan azt állítják, hogy az információs és pszichológiai hadviselés, a félrevezető hírek terjesztése (dezinformáció), a társadalmi manipuláció, a megfigyelés és a puha hatalom különböző formáinak alkalmazása nem új jelenség. Már évezredekkel ezelőtt is léteztek szervezett propagandatevékenységek és olyan stratégiai kommunikációs eszközök, amelyek segítségével egyes csoportok vagy hatalmak befolyásolni próbálták az emberek gondolkodását. Ide tartozik például a vallási vagy politikai eszmék terjesztése, a gazdasági vagy ideológiai felsőbbrendűség hangsúlyozása, de akár a sport, a zene, az irodalom és a filmipar felhasználása is a társadalmi befolyásolás eszközeként. Az ilyen technikák nem újdonságok, hanem hosszú múltra visszatekintő módszerek, amelyeket a történelem során mindig is alkalmaztak valamilyen formában.

Régi eszközök, új megjelenés

Egyes elemzők szerint a hibrid hadviselés nem tekinthető teljesen újszerű jelenségnek, hanem inkább a korábban is ismert hatalmi nyomásgyakorlás kifinomultabb és összehangoltabb formájának. Ebben a megközelítésben a hibrid hadviselés olyan eszközök együttes alkalmazását jelenti, amelyek célja a hagyományos értelemben vett katonai összecsapások kiváltása. Az újdonságot nem annyira a módszerek jelentik, hanem az, hogy ezeket tudatosan összehangoltan, stratégiai és taktikai célok szolgálatában vetik be. Ezt az elméletet tovább erősíti a kibertér megjelenése, amely a modern hadviselés egyik legfontosabb új hadszínterévé vált, lehetővé téve, hogy fegyverek nélkül is súlyos károkat okozzanak ellenfeleiknek.

Ezt a nézetet osztja a NATO is, amely a hibrid hadviselésben a hatalmi eszközök összehangolását látja, és ennek megfelelően próbál fellépni az ellenséges vagy legalábbis ellentétes érdekű szereplőkkel szemben. Az Észak-atlanti Szövetség nemcsak katonai eszközökkel reagál az ilyen fenyegetésekre, hanem a válságkezelés és a békefenntartás

területén is igyekszik alkalmazni ezt a szemléletet, hogy hatékonyan semlegesítse az ilyen jellegű fenyegetéseket.

Hasonló taktikákat figyelhetünk meg a múltat vizsgálva is: a Szovjetunió saját befolyási övezetében már fennállása alatt alkalmazott hasonló eszközöket, bár ezek összehangolt, stratégiai szintű használata inkább a 21. századi Oroszország tevékenységében vált látványossá. Ezzel párhuzamosan az Egyesült Államok már a hidegháború kezdeti szakaszában élt a hibrid hadviselés eszközeivel stratégiai ellenfeleivel szemben. Az USA tudatosan alkalmazott nem katonai eszközöket, például civil szervezeteket és nemzetközi együttműködési formákat, hogy bomlassza ellenfelei befolyási övezetét. Ennek egyik legismertebb elméleti alapját Zbigniew Brzeziński és társai dolgozták ki, akik a „békés beavatkozás"[55] *(peaceful intervention)* elvét hirdették, amely olyan eszközöket alkalmaz, amelyek formálisan nem háborús cselekmények, mégis hatékonyan gyengítik az ellenfél pozícióját.

Mindezek alapján vitatható, hogy a hibrid hadviselés valóban teljesen új jelenség-e. Ha egyedül a támadások összehangoltságát vagy a kibertér használatát tekintjük újdonságnak, akkor a hidegháború idején alkalmazott módszereket is lehetne „hibrid hadviselésnek" nevezni. Az 1960-as évek elején, a hidegháború csúcspontján hasonló eszközöket vetettek be, csupán a technológiai fejlődés révén ezek ma már fejlettebb formában jelennek meg. Mivel a hatalmi játszmák és a nemzetközi nyomásgyakorlás mindig is alkalmazkodtak a rendelkezésre álló technológiai lehetőségekhez, önmagában a modern koordináció magasabb szintje nem tekinthető olyan tényezőnek, amely új kategóriát teremtene a hadviselés történetében.

Valóban nincs új a nap alatt?

A kutatók egy harmadik csoportja teljes mértékben elutasítja azt az elképzelést, hogy a hibrid hadviselés valami újszerű jelenség lenne. Véleményük szerint ez nem más, mint már korábban is ismert módszerek alkalmazása, amelyeket a történelem során mindig is bevetettek a hatalmi konfliktusokban. Legfeljebb annyi különbséget látnak, hogy a kifejezés elterjedése utalhat az adott korszakban ezt az eljárást alkalmazó szereplők szándékaira és stratégiáira, de maguk a módszerek nem tekinthetők újnak.

E megközelítés alapján a hibrid hadviselés különálló kutatási területként való vizsgálata nem indokolt, mert a 21. századi biztonsági kihívások nem ebben az összefüggésben érthetők meg igazán. Az ilyen irányú vizsgálódások nem visznek közelebb a modern konfliktusok természetének megértéséhez, mert valójában nem egy újfajta hadviseléssel állunk szemben, hanem csupán a korábbi taktikák mai környezetben való alkalmazásával.

E nézet szerint a hibrid hadviselés fogalmának elterjedése annak köszönhető, hogy a Nyugat váratlanul szembesült az iraki és afganisztáni háborúk bizonytalan kimenetelével, valamint Oroszország európai térségben mutatott agresszív fellépésével. Az ilyen események magyarázatára született meg a „hibrid hadviselés" narratívája, amely egyfajta mentségként is szolgált: ezzel indokolták, hogy miért nem sikerült hatékonyan védekezni az ismételten alkalmazott, már jól ismert geopolitikai és katonai eszközökkel szemben.

Eszerint az értelmezés szerint az államok – különösen a nagyhatalmak –, valamint más politikai és katonai szereplők mindig is alkalmaztak olyan módszereket, amelyeket ma a hibrid hadviselés jellemzőiként emlegetünk. Az egyetlen különbség az, hogy a modern technológia új lehetőségeket biztosít ezek használatára. A hatalmi érdekérvényesítés eszköztára tehát nem változott jelentősen, csupán a kommunikáció, az információs hadviselés és az elérhető technikai eszközök fejlődtek, amelyeket az államok rendszeresen beépítenek stratégiájukba.[56]

Egy alternatív megközelítés a hibrid hadviselés újszerűségéhez

Véleményem szerint – első pillantásra – a hibrid hadviselés újdonságát elutasító elmélet tűnik a legmegalapozottabbnak az eddig tárgyaltak közül, hiszen ez a megközelítés a hadviselés eszköztárának egyfajta rendszerezésére törekszik. Ahogy korábban már említettem, a hibrid hadviselés alkalmazott módszerei nem számítanak valódi újdonságnak, hiszen ezek az eszközök hosszú ideje léteznek, és mindenkor a rendelkezésre álló technológiai lehetőségek maximális kihasználásával működtek. Ezért sem az alkalmazott módszerek, sem azok összehangolt használata nem indokolja, hogy ezt a jelenséget különálló hadviselési formaként kezeljük, és a nemzetközi kapcsolatokban sem tekinthető alapvetően új jelenségnek.

Ugyanakkor, amikor a hibrid hadviselés újszerűségét vizsgáljuk, nem csupán a konkrét módszereket vagy azok összehangolását kell figyelembe vennünk, hanem az általuk kiváltott összhatást is. Az ellenfél stratégiai vagy taktikai befolyásolása ma már olyan módon is lehetséges, amely nem idéz elő azonnali válaszreakciót, mégis képes döntő hatást gyakorolni egy adott konfliktus kimenetelére.

A múltban például egy ellenséges propagandaanyagot terjesztő ügynök elfogása komoly következményekkel járhatott nemcsak számára, hanem azokra is, akik kapcsolatban álltak vele. Az ellenséges rádióadások zavarása bevett gyakorlat volt, amellyel sikeresen korlátozható volt az információ terjedése. Ma azonban a helyzet radikálisan megváltozott: bár bizonyos elhallgattatási és korlátozási kísérletek továbbra is léteznek, a modern technológia nagymértékben megkönnyítette a tömegek befolyásolására alkalmas tartalmakhoz való hozzáférést. Ráadásul a véleménynyilvánítás szabadsága ma már alapvető jogi védelem alatt áll, így az információs manipuláció elleni védekezés jelentősen megnehezült.

Ez a helyzet egyfajta egyensúlytalanságot hozott létre a hibrid hadviselés során: míg a támadó fél könnyedén juttatja el manipulatív üzeneteit a célközönséghez, addig a védekező oldalnak sokkal nehezebb dolga van ezek azonosításával és semlegesítésével. Az ebből fakadó aszimmetria különösen fontos tényezővé vált a modern információs hadviselésben.

Ennek következtében a hibrid támadások gyakran kettős természetűek: nem csupán a valós események befolyásolására törekednek, hanem azok értelmezését, bemutatását is manipulálják. A támadónak így nemcsak az objektív valóságot kell alakítania, hanem annak közvetítését is a saját érdekei szerint kell formálnia, hogy a kívánt hatást érje el.

Ez az összefonódás – amely a technológiai kommunikáció és a társadalmi változások együttes fejlődésének eredménye – az a tényező, amely véleményem szerint indokolttá teszi, hogy a hibrid hadviselést önálló hadviselési formaként kezeljük.

A HADVISELÉS GENERÁCIÓS FELOSZTÁSA

A hadtudomány széles körű irodalommal rendelkezik arról, hogyan lehet a különböző korszakok háborúit bizonyos elemzési szempontok alapján osztályozni és elkülöníteni egymástól. Az egyik lehetséges történeti megközelítés az állam szerepét vizsgálja a hadviselésben, amelynek egyik kulcsfontosságú szempontja a harcoló felek szervezettségi szintje. Eszerint a konfliktusokat folytathatják reguláris (állami irányítás alatt álló és közigazgatásilag szabályozott) vagy irreguláris (nem állami, félkatonai vagy önszerveződő) erők is.

A premodern társadalmakban – különösen a feudális rendszerekben – az irreguláris hadviselés volt jellemző. Ezekben az államokban a hatalom decentralizált volt, és a fegyveres erők feletti ellenőrzést nem egyetlen központi hatalom gyakorolta. Gyakori volt, hogy a helyi hűbérurak saját „magánhadseregeket" tartottak fenn, amelyek olykor nemcsak egymással, hanem magával az uralkodóval is harcban álltak. Az államoknak tehát nem volt kizárólagos monopóliumuk a fegyveres konfliktusok irányítására. (Érdemes megjegyezni, hogy ez a jelenség nem csupán a múlt sajátossága, hiszen Jevgenyij Viktorovics Prigozsin 2023 júniusában Oroszországban végrehajtott puccskísérlete is jól példázza, hogy a központi hatalommal szembeszegülő, önálló katonai erők létezése a modern korban sem tűnt el.)

A hadviselés ezen formájában a legnagyobb fordulatot az 1648-as vesztfáliai béke hozta el. Ez a megállapodás – részben válaszul a harmincéves háború során harcoló zsoldoshadseregek brutalitására – megerősítette az államok kizárólagos jogát a fegyveres erők fenntartására és irányítására. Ezzel megkezdődött az a folyamat, amelynek eredményeként létrejöttek a modern értelemben vett reguláris hadseregek.

A háborúk történelmi fejlődésével foglalkozó kutatások egyik fontos mérföldköve az 1980-as években kidolgozott generációs elmélet, amely ezt az időszakot tekinti az első generációs háborúk kezdetének. Ekkortól meghatározó jellemzője a hadviselésnek az állami irányítás alatt álló reguláris hadseregek megjelenése, amelyek szervezett keretek között, központi vezénylés mellett vívták harcaikat.

Bár nincs teljes egyetértés abban, hogy pontosan hány generációra osztható a hadviselés története, az elfogadott tény, hogy a háborúk különböző korszakokon keresztül

fejlődtek. William S. Lind négygenerációs elmélete az egyik legismertebb megközelítés, amely a modern hadviselés változásait magyarázza. Bizonyos kiegészítésekkel az ő modellje képezi az alábbi elemzés alapját is.[57]

Az első generáció

Az állami erőszak-monopólium megszilárdulásával párhuzamosan a hadviselés kultúrája is jelentős átalakuláson ment keresztül. Az új harcmodorok megjelenése – például a nagy létszámú, szervezett alakzatokban felvonuló gyalogság, amely egyszerre alkalmazott tüzérséget, lőfegyvereket és közelharci fegyvereket – egyre nagyobb kiképzési igényeket támasztott. Már nem csupán az egyéni harcosok felkészítése volt kulcsfontosságú, hanem elengedhetetlenné vált az egyes csapategységek egészének összehangolt kiképzése is.

Ezzel párhuzamosan jelentek meg az első katonai vezetőképző intézmények. Bár a katonai oktatás gyökerei már az 1500-as években megfigyelhetők, intézményesülése a 18–19. század fordulóján vált széles körben elterjedtté. Simicskó István kutatásai[58] szerint ebben az időszakban alapítottak meg számos olyan akadémiát, amelyek a modern hadseregek tisztikarának képzését szolgálták.

A hadseregek modernizálásának egyik úttörője II. (Nagy) Frigyes porosz király (1712–1786) volt, aki haderejét precíz és fegyelmezett „gépezetté" alakította át. Reformjai többek között az alábbi elemekre épültek:

- egységes parancsnoki rendszer bevezetése;
- uniformis kötelezővé tétele az egyes csapattesteknél;
- a feladatok szigorú elkülönítése;
- rendszeres és módszeres kiképzési eljárások (drill);
- az időbeosztás, a szervezet és az erőforrások szigorú normákhoz igazítása.

A katonai tisztképzés gyors fejlődése nem korlátozódott Poroszországra. Az Egyesült Államokban 1802-ben megnyílt a West Point Katonai Akadémia, míg Angliában a The Royal Military Academy (Sandhurst) 1812-ben kezdte meg működését. A 19. század második felére Európa-szerte elterjedt a kétszintű katonai képzés rendszere: a fiatal tisztek számára 2–4 éves alapképzés, míg a tapasztaltabb tisztek számára 2–3 éves továbbképzés vált elérhetővé. Ehhez később csatlakozott a vezérkari képzés, amely a hadseregek stratégiai irányítására készítette fel a tiszteket.

Magyarországon a tisztképzés hagyományai a 18. századra nyúlnak vissza. 1707-ben a Nemes Ifjak Társasága keretében indult meg az első szervezett katonai előképzés, amelyet később a Ludovika Akadémia (1808) alapítása követett. Az első hazai tisztképző intézet azonban csak 1872-ben kezdte meg működését, amely később a magyar tisztikar utánpótlásának meghatározó intézményévé vált.

A katonai képzés intézményesülése tehát elengedhetetlen volt a modern hadseregek létrehozásához, mivel a reguláris hadviselés egyre inkább megkövetelte a szervezett,

fegyelmezett és jól kiképzett katonai egységeket. Ez a folyamat a 18–19. században bontakozott ki teljes egészében, és azóta is meghatározza a hadseregek működését szerte a világon.

A hadseregek professzionalizálódása nem csupán az egységesített kiképzés révén valósult meg, hanem a technológiai fejlődés is jelentős szerepet játszott ebben a folyamatban.[59] Az egyre összetettebb fegyverek megjelenése és a sorozatgyártás elterjedése alapvetően változtatta meg a katonai stratégiákat és a hadviselés módszereit. Az új típusú fegyverek hatékony alkalmazása már nem csupán az egyéni harci készségeken múlt, hanem a csapatok közös kiképzésén, a logisztikai rendszerek kiépítésén és a hadviselés tudományos alapokra helyezésén is.

William S. Lind elmélete szerint az első generációs hadviselés még nem érte el a modern katonai konfliktusok hatékonyságát és szervezettségét – ez önmagában nem meglepő –, azonban döntő szerepet játszott a hadseregek fejlődésében és az első modern hadviselési technikák kialakításában. Ebben a korszakban a harc jellemzője a lineáris és dinamikus hadviselés volt: a csaták során az egymással szemben felálló, nagyobb létszámú és egyre fejlettebb fegyverekkel felszerelt hadseregek próbálták felőrölni egymást. A harcokban a döntő tényező az volt, hogy melyik fél tudta jobban kiaknázni a technológiai fölényét, különösen a tűzfegyverek terén.

Az első generációs hadviselésben a stratégia elsősorban a tömeges tűzerőre épült. A harctéri taktikát a katonai alakzatok, a tüzérség és a gyalogsági lőképesség hatékony összehangolása határozta meg. A katonák sorokban vagy hadrendben vonultak fel, és a csatákban az arcvonalak mozgatásával próbáltak előnyt szerezni. A kézi fegyverek – mint a puskák és a később megjelenő géppuskák – ebben a korszakban érték el azt a fejlettségi szintet, amely már a modern hadviselés eszköztárának előfutárává tette őket.

Bár a fegyverzet jelentős fejlődésen ment keresztül, a kommunikációs és mozgékonysági eszközök ekkor még viszonylag kezdetlegesek voltak. Az olyan technológiai újítások, mint a távíró vagy a vasút, ugyan már megjelentek a hadseregek infrastruktúrájában, de alkalmazásuk még nem volt olyan széles körű és hatékony, mint a későbbi háborúk során. Ennek ellenére ezek az újítások már megmutatták, hogy a hadviselés jövője egyre inkább a gyorsabb információáramlásra és a hatékonyabb logisztikára fog épülni.

Az első generációs hadviselés tehát fontos átmenetet jelentett a tradicionális, feudalizmus korabeli hadviselés és a modern, technológia által vezérelt háborúk között. Ebben az időszakban alakultak ki azok az alapelvek, amelyek később a hadseregek stratégiai és taktikai fejlődésének meghatározó elemei lettek.

A második generáció

Ebben az időszakban a hadviselés egyik legmeghatározóbb jellemzője az ipari forradalom hatása volt, amely alapjaiban változtatta meg a katonai technológia fejlődését és alkalmazását. A haditechnikai újítások hatására elsőként a tüzérség és a hadihajózás fejlődött rohamosan, majd ezt követte az ismétlő- és gépfegyverek megjelenése, a harckocsik hadrendbe állítása, a repülőgépek kifejlesztése és a haditengerészet arzenáljának kiszélesedése, például a repülőgép-hordozók megjelenésével.

Ezek az új eszközök lehetővé tették a tűzerő jelentős növelését és célzott alkalmazását, amely nemcsak az ütközetek kimenetelét befolyásolta, hanem a hadviselés stratégiáját is átalakította. A harctéri mozgékonyság és a csapatok manőverezési képessége kiszélesedett, ugyanakkor az új fegyverek ereje egyben a lövészárok-hadviselés elterjedéséhez is vezetett, amely az állóháború kialakulásának egyik fő tényezője lett. Az első világháború tömeges véráldozatai után sürgetővé vált a hadviselés módszereinek felülvizsgálata, különösen azoknak a harci eljárásoknak a tekintetében, amelyek az élőerő tömeges koncentrációjára épültek.

A háborús stratégiák megújítása során központi szerepet kapott a fegyvernemek összehangolt alkalmazása. A gyalogsági támadásokat tüzérségi előkészítés előzte meg, miközben a tüzérség és a gépesített csapatok összehangoltan működtek a területek elfoglalása vagy megtartása érdekében. A korszak végére kialakult az a szemlélet, amely szerint *„a tüzérség legyőz, a gyalogság elfoglal"*[60] – azaz a nagy erejű tüzérségi csapások gyengítették meg az ellenséget, megteremtve ezzel a feltételeket a gyalogság számára az előrenyomuláshoz.

A második generációs hadviselés különösen az első és részben a második világháborúra volt jellemző. Ebben az időszakban a hadműveletek középpontjában a tömeghadseregek álltak, amelyek hadosztályokra és hadseregekre tagolódva folytattak összetett, nagy léptékű hadjáratokat. A stratégiai tervezés és a hadműveletek előkészítése kulcsfontosságúvá vált, mivel az ipari hátország már lehetővé tette a nagy mennyiségű fegyverzet és hadianyag előállítását. A második generációs hadviselés egyik meghatározó jellemzője a masszív tüzérségi támogatás és a légierő egyre nagyobb arányú alkalmazása volt. A háborús doktrínák és harceljárások egységesítésével párhuzamosan az egyenruhák és a felszerelések is szabványosítottak maradtak, és a katonák nagy része azonos kiképzési elvek szerint vett részt a felkészítésben. Ez a korszak tehát már a modern hadviselés egyik előfutárának tekinthető, amelyben a fegyvernemek és a haditechnika egyre szorosabb együttműködésben játszották el döntő szerepüket a hadszíntereken.

A harmadik generáció

Ebben az időszakban a hadviselés elmélete és gyakorlata gyors ütemben fejlődött, és egyre inkább tudományos megalapozottságot nyert. Olyan neves hadtudósok és katonai stratéga-gondolkodók munkássága járult hozzá ehhez a folyamathoz, mint Liddell Hart, Giulio Douhet, Heinz Guderian és Mihail Tuhacsevszkij. Az általuk kidolgozott elméletek nem csupán a korszak hadviselésének sajátosságait határozták meg, hanem hosszú távon is jelentős hatást gyakoroltak a katonai stratégiák fejlődésére.[61]

Ezek az elméletek számos új hadászati és hadműveleti megközelítést hoztak magukkal. Kiemelkedő szerepet kapott például a csapatok mobilitásán alapuló mélységi hadműveleti doktrína, amely a gyors, mozgékony hadtestek alkalmazására épített, lehetővé téve a rugalmas támadásokat és a gyors helyváltoztatást. E stratégia lényege az volt, hogy a hadsereg ne egy statikus frontvonal mentén próbálja felőrölni az ellenséget, hanem mélyen benyomulva annak területére, összehangolt manőverekkel megbénítsa az utánpótlási vonalakat és a logisztikai rendszert.

Szintén fontos elméleti fejlemény volt a totális hadviselés koncepciója, amely a konfliktusokat már nem pusztán a harctéren vívott csaták összességeként kezelte, hanem kiterjesztette azokat az ellenség hátországára is. Ennek jegyében a háborúk egyre inkább az ipari és civil infrastruktúra megsemmisítésére is irányultak, hiszen az utánpótlási vonalak, gyárak és logisztikai központok elleni csapások döntő hatással lehettek a háború végkimenetelére.

Mindezeket a változásokat a haditechnika rohamos fejlődése és a hadipar kapacitásának ugrásszerű növekedése tette lehetővé. Az egyre nagyobb hatótávolságú és pusztító erejű fegyverek, a harckocsik és a légierő egyre kifinomultabb alkalmazása, valamint a modern hadviselési taktikák bevezetése új korszakot nyitott a katonai stratégiák történetében. Ez az időszak tehát nem csupán technikai fejlődést hozott, hanem egy új szemléletmódot is kialakított, amely hosszú távon meghatározta a hadviselés jövőjét.

A negyedik generáció

A negyedik generációs hadviselés elmélete számos bírálat tárgya lett, elsősorban azért, mert nem illeszkedik szervesen az előző három generáció logikájába. A modern világban a nagyhatalmak közvetlen katonai összecsapásai egyre ritkábbak, mivel a tömegpusztító fegyverek elrettentő ereje komoly visszatartó erőt jelent. Ennek következményeként a hadviselés stratégiai tervezésében egyre nagyobb szerepet kapnak a közvetett módszerek, amelyek célja nem feltétlenül a katonai fölény megszerzése, hanem az ellenfél belső destabilizálása és politikai gyengítése.

E stratégiák középpontjában olyan eszközök állnak, amelyekkel az agresszor ország anélkül tudja érvényesíteni az akaratát, hogy hagyományos katonai beavatkozásra lenne szükség. Ilyen eszközök például az idegen hatalmak által szervezett tüntetések, a külföldi finanszírozásból működő vagy külső befolyás alatt álló civil szervezetek, szakadár mozgalmak és felkelések. Ezek az elemek együttesen szolgálhatják a célország belső rendjének felborítását, politikai káosz előidézését és a célzott kormányzat döntéshozatali mechanizmusainak megbénítását.

A negyedik generációs hadviselés egyik kulcseleme az úgynevezett hihető cáfolhatóság *(plausible deniability)*, amely lehetővé teszi az agresszor számára, hogy tagadja a beavatkozás tényét, vagy legalábbis kétséget ébresszen a felelősség kérdésében. Ezzel elkerülhetővé válik a hagyományos katonai konfliktus, miközben az agresszív hatalom

vagy szövetség a háttérből befolyásolja az eseményeket, politikai és gazdasági nyomásgyakorlással éri el céljait.

A negyedik generációs hadviselés elméleti keretébe tartozik továbbá az aszimmetrikus hadviselés, amely időközben önálló kategóriává fejlődött. Az ilyen típusú konfliktusok sajátossága, hogy a harcoló felek nem egyenrangú katonai erővel rendelkeznek, és a gyengébb fél olyan taktikákat alkalmaz, amelyekkel ellensúlyozni tudja a hagyományos hadseregek fölényét. Emellett a negyedik generációs háború egyik fontos jellemzője, hogy a béke és a háború közötti határvonal egyre inkább elmosódik: nincs egyértelmű hadüzenet, nem feltétlenül létezik hagyományos értelemben vett harctér, és az események gyakran úgy zajlanak, hogy a nemzetközi közösség számára sem mindig egyértelmű, háborús konfliktusról van-e szó.

Éppen ezek a jellemzők teszik lehetővé, hogy a negyedik generációs hadviselést sokan a hibrid hadviselés fogalmával hozzák összefüggésbe. A modern konfliktusokban egyre gyakoribb, hogy a hagyományos katonai eszközök mellett politikai, gazdasági és információs manipuláció is szerepet kap, így a háborúk már nem csupán a fegyveres összecsapások színterén dőlnek el, hanem a médiában, a diplomáciában és a gazdasági befolyásszerzés révén is.[62]

William S. Lind elemzése szerint a hadviselés negyedik generációja jelentősen eltér az előzőektől, mivel a klasszikus államok helyett egyre inkább alacsonyabb szervezettségi szinten működő csoportok, nem állami szereplők és gerillaharcot folytató szervezetek válnak meghatározóvá. Ebben a formában a hadviselés aszimmetrikussá válik, vagyis olyan harcmodor alakul ki, amelyben az egyik fél jóval erősebb katonai potenciállal rendelkezik, míg a másik fél a hagyományos katonai fölény ellensúlyozására rugalmas, váratlan és nehezen kiszámítható eszközöket alkalmaz. A nyers katonai erő helyett a gyorsaság, a kreativitás és az új technológiák alkalmazása kap kulcsszerepet. Az ellenséggel szembeni fellépés eszközei között a klasszikus fegyveres akciók mellett egyre nagyobb jelentőséget kapnak a propagandahadjáratok, a gazdasági eszközökkel való nyomásgyakorlás, a nemzetközi szervezetek és intézmények befolyásolása, valamint a közvélemény formálása. Ehhez társulhatnak célzott gerillatámadások, terrorcselekmények, intenzív hírszerzési műveletek és kibertámadások is.

Ebben az új hadviselési korszakban az információ megszerzése és kezelése minden eddiginél fontosabbá vált. A hadseregek és a különböző titkosszolgálatok számára elengedhetetlen lett, hogy a begyűjtött adatok gyorsan és hatékonyan eljussanak a döntéshozókhoz. A modern kommunikációs technológiák, az adatgyűjtő rendszerek és a kibertámadó képességek fejlesztése stratégiai jelentőségűvé vált. Az ellenséggel való szembenézés nem csupán katonai erőt, hanem folyamatos alkalmazkodást is megkövetel, hiszen a konfliktusok gyakran elhúzódnak, és olyan hadszínterek jönnek létre, ahol a hagyományos hadviselési formák kevésbé hatékonyak. A mozgékonyság, az alkalmazkodóképesség és a gyors döntéshozatal kiemelkedő szerephez jut, hiszen az új típusú konfliktusokban a rugalmatlan, nehézkesen reagáló hadseregek könnyen hátrányba kerülhetnek.

Az ötödik generáció?

A jelenlegi szakirodalom még viszonylag kevés információval szolgál erről a hadviselési korszakról, mivel sok szakértő szerint annak sajátosságai még nem alakultak ki teljesen. A legtöbb elmélet csupán nagy vonalakban vázolja a lehetséges jellemzőket, kivételt képez T. X. Hammes munkássága, aki részletesebben foglalkozott a témával. A katonai stratégiákban egyelőre nem figyelhetők meg egyértelműen azok a sajátosságok, amelyek kizárólag az új generációs hadviseléshez köthetők, csupán olyan tendenciák rajzolódnak ki, amelyek a jövő konfliktusaira valószínűleg meghatározó hatással lesznek. Az ötödik generációs hadviselés fogalmát először Robert Steele használta 2003-ban. A következő évben William S. Lind kritikával illette ezt a koncepciót, arra hivatkozva, hogy a negyedik generációs hadviselés még nem érte el csúcspontját, így korai lenne egy újabb fejlődési szakasz meghatározása. Lind szerint az aszimmetrikus hadviselés és az információs hadműveletek még mindig új lehetőségeket kínálnak, és a modern konfliktusokban ezek jelentősége folyamatosan növekszik.[63]

Egyes szakértők úgy vélik, hogy jelenleg egy átmeneti időszakot élünk, amelyben a negyedik generációs hadviselés fokozatosan átadja helyét az ötödik generációnak. A háborúk fejlődését vizsgálva megállapítható, hogy az első világháborút az anyagi erőforrásokra épülő hadikultúra jellemezte, míg a második világháborúban az erőkoncentráció, vagyis a tömeges katonai bevetések és a nagy hadműveletek domináltak. A negyedik generációs hadviselés ezzel szemben már kevésbé épít hagyományos katonai műveletekre. Középpontjában az úgynevezett „puha célpontok" állnak, vagyis a civil lakosság, a társadalmi intézmények és az állami struktúrák gyengítése, akár megdöntése. Az információs forradalom eszközeinek felhasználása ebben a stratégiában kiemelt szerepet kapott, hiszen a modern kommunikációs technológiák lehetőséget biztosítanak az ellenfél destabilizálására anélkül, hogy nyílt katonai konfliktus bontakozna ki.

Az ötödik generációs hadviselés már egy lépéssel tovább megy, és tudatosan az irreguláris harcmodor eszközeire épít. Az elkövetkező évtizedekben olyan új típusú konfliktusokra lehet számítani, amelyek már nem pusztán geopolitikai vagy katonai érdekellentétek alapján alakulnak ki, hanem kulturális, gazdasági és környezeti tényezők is egyre meghatározóbbá válnak. Ide sorolható az iszlám radikalizmus térnyerése, a növekvő társadalmi egyenlőtlenségek és az erőforrásokért – például a vízért és a termőföldért – folytatott harcok. Ezek a tényezők új típusú konfliktusokat hoznak létre, amelyek kezeléséhez a hagyományos hadviselési stratégiák már nem elegendőek. A modern biztonságpolitikai kihívásokra adott válaszok között kiemelt szerepet kap az új nemzetbiztonsági stratégiák és katonai doktrínák kidolgozása. Ennek részeként egyre nagyobb hangsúly tevődik az irreguláris hadviselés elleni műveletekre, amelyek sikeres végrehajtásához a hadseregeknek rugalmasabbá kell válniuk. Ez magában foglalja a professzionális és különleges műveleti képességekkel rendelkező alakulatok fejlesztését, valamint a szövetségi rendszereken belüli hatékony együttműködés erősítését. Az új generációs hadviselés tehát nem csupán a harctéri körülmények átalakulását jelenti,

hanem a konfliktusok természetének mélyreható változását is, amelyhez a katonai és biztonsági stratégiáknak folyamatosan alkalmazkodniuk kell.[64]

Az ötödik generációs hadviselés várhatóan alapjaiban változtatja meg a konfliktusok jellegét, hiszen ebben a korszakban a digitális technológiák, a mesterséges intelligencia és a biotechnológia kiemelt szerephez jutnak. A harctéri környezet kiszámíthatatlanabbá és gyorsabban változóvá válhat, ami azt jelenti, hogy a hadviselő feleknek folyamatosan és rugalmasan kell alkalmazkodniuk az új körülményekhez. Az egyik fő cél az lesz, hogy a katonai műveletek sebességét növeljék, miközben azok egyre szélesebb körű hatást gyakorolnak az ellenség döntéshozatali és védekezési képességeire. Ebben a folyamatban kulcsfontosságú szerepet töltenek majd be a drónok és a mesterséges intelligenciával vezérelt harci rendszerek, amelyek lehetőséget biztosítanak arra, hogy a hadviselés egyre inkább távirányított, automatizált és emberi beavatkozás nélkül is hatékony legyen.

Az ötödik generációs hadviselés nem csupán a fizikai összecsapásokra épül, hanem olyan új típusú fenyegetésekre is, amelyek nem hagyományos katonai eszközökkel valósulnak meg. Ez a fajta hadviselés elsősorban a nem kinetikus hadműveletekre támaszkodik, vagyis olyan technikákra, amelyek nem közvetlen fegyveres erőszakon alapulnak. Ezek közé tartozik a társadalmi befolyásolás és manipuláció, az információs hadviselés, a kibertámadások, valamint az olyan új technológiák alkalmazása, mint a mesterséges intelligencia és az autonóm rendszerek.[65] Ezek az eszközök lehetővé teszik, hogy a hadviselő felek akár közvetlen katonai beavatkozás nélkül is komoly destabilizációt idézzenek elő az ellenség politikai, gazdasági és társadalmi struktúráiban.

Daniel Abbott az ötödik generációs hadviselést az *„információ és tudatosság háborújaként"* írta le,[66] utalva arra, hogy a modern konfliktusokban egyre nagyobb szerepet játszik az emberek gondolkodásának befolyásolása, a közvélemény manipulálása és az ellenség információs rendszerének megbénítása. Az ilyen típusú hadviselésben a döntő tényező már nem csupán az, hogy ki rendelkezik nagyobb katonai erővel, hanem az is, hogy ki tudja hatékonyabban irányítani az információs teret, és ki tudja gyorsabban alkalmazni a legújabb technológiai fejlesztéseket a konfliktusok során.

Alex P. Schmid elemzése szerint az ötödik generációs hadviselés egyik meghatározó sajátossága az, hogy a csatatér mindenhol jelen van, és a hadviselésben részt vevő felek nem feltétlenül hagyományos katonai eszközöket alkalmaznak.[67] Ez felveti azt a kérdést, hogy vajon a közösségi média platformjai is a modern hadszíntér részévé váltak-e. Az online tér és a pszichológiai hadviselés szoros összefüggésben áll, hiszen a közösségi média révén rövid idő alatt tömegek érhetők el, ráadásul olyan csoportok is megszólíthatók, amelyek egyébként nehezebben lennének elérhetők. Az internet terjedésével és a digitális tartalmak hosszú távú hozzáférhetőségével a kommunikációs folyamatok elnyújthatók, az információk később is könnyedén visszakereshetők, így a hatás hosszabb távon is fenntartható.

A digitális hadviselés egyik sajátossága, hogy az online térben közzétett információk könnyen módosíthatók és célzottan alakíthatók a kívánt hatás elérése érdekében. A közösségi média interaktív jellege lehetőséget biztosít arra, hogy a támadó

fél folyamatosan finomhangolja üzeneteit a célközönség visszajelzései alapján, és rugalmasan igazítsa stratégiáját a dinamikusan változó helyzetekhez. Az internetes manipulációs technikák emellett olcsóbbak és bizonyos esetekben hatékonyabbak lehetnek a hagyományos dezinformációs módszereknél. Ugyanakkor ezek a módszerek nem nélkülözik a kihívásokat sem: a célközönség eléréséhez versenyezni kell a különböző médiumok figyelemfelkeltő tartalmaival, és az üzeneteknek képesnek kell lenniük kiemelkedni az információs zajból. Ez folyamatos és jól átgondolt kommunikációs stratégiát igényel az üzenetek terjesztői részéről.[68]

A közösségi média szerepe túlmutat a dezinformáción, hiszen a pszichológiai hadviselés és a civil-katonai együttműködés területén is egyre meghatározóbbá válik. A katonai műveletek egyre inkább függnek a civil környezettől, különösen a nem harci jellegű missziók esetében, így a megfelelő online kommunikációs eszközök használata segíthet a katonai és polgári szereplők közötti együttműködés előmozdításában. Ez hozzájárulhat a konfliktusok békés rendezéséhez, a stabilitás fenntartásához, valamint a civil és katonai kapcsolatok megerősítéséhez.

Az ötödik generációs hadviselés egyik sajátos jellemzője, hogy rendkívül sok nem állami szereplő vesz részt benne. Míg a korábbi konfliktusokban jellemzően államok és államszövetségek folytattak manipulációs kampányokat, addig ma már politikai, vallási és gazdasági érdekek szerint szerveződő csoportok is aktív résztvevőivé válhatnak az ilyen műveleteknek. A modern technológia fejlődésével ezek a csoportok akár nyíltan vállalhatják tevékenységüket, vagy anonim módon működhetnek, kihasználva az online tér biztosította lehetőségeket.[69]

Érdemes figyelmet fordítani az úgynevezett ökoterrorizmus jelenségére is, amelynek különböző megnyilvánulásai egyre nagyobb szerepet kapnak. Ide tartozhatnak például a szervezett támadások közlekedési infrastruktúrák és ipari létesítmények ellen, amelyek célja, hogy anyagi károkat okozzanak vagy a társadalmi figyelmet egy adott ügyre irányítsák. Hasonlóképpen, a diplomáciai és katonai adatok tömeges kiszivárogtatása is az ötödik generációs hadviselés egyik eszközévé vált, függetlenül attól, hogy ezt állami szereplők támogatják-e, vagy sem. A modern háborúk tehát már nemcsak a hagyományos fegyveres konfliktusokról szólnak, hanem egyre inkább az információk, az erőforrások és a közvélemény feletti ellenőrzésről is.[70]

A hadviselés generációs elméletét érő egyik legjelentősebb kritika az,[71] hogy bár az elmélet történeti és oktatási szempontból hasznos lehet, a hadtudomány számára legjobb esetben is irreleváns, legrosszabb esetben pedig kifejezetten hátráltató hatású. A bírálók szerint az elmélet merev keretek közé szorítja a katonai gondolkodást, mivel a figyelmet elsősorban a már létező hadviselési formák jellemzőinek azonosítására és az azokkal szembeni ellenlépések kidolgozására irányítja. Ennek következtében a döntéshozók és a stratégák kevésbé képesek felismerni az új, folyamatosan fejlődő hadviselési technikák megjelenését, és nehezebben tudnak azokra rugalmasan, kreatívan reagálni. A kritikusok szerint a hadviselés nem statikus kategóriákba sorolható jelenség, hanem folyamatosan változó, összetett folyamat, amelyet nem lehet mereven generációkra bontani. Ha a katonai stratégiák kialakítását túlságosan e struktúra határozza meg, az könnyen oda vezethet, hogy a döntéshozók inkább a múltbeli tapasztalatokhoz igazodnak, ahelyett hogy a jövő kihívásaira keresnének innovatív megoldásokat. Ezáltal csökkenhet a katonai tervezés alkalmazkodóképessége, és a hadseregek kevésbé lesznek képesek gyorsan reagálni a váratlanul felbukkanó fenyegetésekre.

A NEGYEDIK GENERÁCIÓS HADVISELÉS ÉS A HIBRID HADVISELÉS METSZÉSPONTJAI

A hibrid hadviselés fogalmát először William S. Lind használta 1989-ben, amikor megjelent *A háború változó arca: A negyedik generáció felé* című tanulmánya, amelyben a negyedik generációs hadviselés koncepcióját is bevezette. Lind érvelése szerint a hagyományos katonai stratégiák már nem elegendőek a modern konfliktusok kezelésére, és a jövő háborúi egyre inkább összetett, többféle eszközt és módszert ötvöző formát öltenek.

A hibrid hadviselés azon az elképzelésen alapul, hogy a jövőbeni háborúkban a hagyományos katonai műveletek önmagukban nem lesznek hatékonyak, hanem szükségessé válik a katonai és nem katonai eszközök kombinált alkalmazása. Ez azt jelenti, hogy a klasszikus hadseregek mellett gerillaharcosok, félkatonai alakulatok és terrorista csoportok is részt vehetnek a konfliktusokban, miközben az információs hadviselés, a gazdasági nyomásgyakorlás és a diplomáciai befolyásolás is a háborús stratégiák szerves részévé válik.

Lind és munkatársai az 1980-as évek geopolitikai változásait vizsgálva olyan modellt igyekeztek megalkotni, amely szakít a hidegháború kétpólusú világképével. Elemzésük egyik kulcsmegállapítása az volt, hogy a politikai, kulturális, társadalmi és gazdasági tényezők drasztikus átalakulása teljesen új irányba terelte a hadviselést. Az államok fokozatosan elveszítették kizárólagos hatalmukat az erőszak alkalmazása felett, és egyre nagyobb szerephez jutottak a nem állami szereplők, akiket a globalizáció még inkább megerősített.

Az elmélet hívei szerint az aszimmetrikus hadviselés a jövőben még összetettebbé és sokrétűbbé válik, mivel a globális trendek felerősítik a már meglévő regionális feszültségeket, ami növeli a konfliktusok számát és intenzitását. A negyedik generációs hadviselés egyik legfontosabb sajátossága, hogy eltörli a világos határvonalat a harcolók és a civil lakosság között, így a háború az egész társadalomra kiterjedhet.

Lind elmélete szerint a hadviselés egyes generációi fokozatosan fejlődnek, és a fejlettebb hadviselési stratégiát alkalmazó fél mindig dominanciát szerez a korábbi módszereket használó ellenfele felett. Ennek oka, hogy az újabb generációk egyre hatékonyabbá teszik a hadviselést a jobb szervezettség, az új harci eljárások és a korszerű fegyverzet révén, így azok az országok vagy csoportok, amelyek képesek alkalmazkodni ezekhez a változásokhoz, nagyobb eséllyel fognak győzni a jövőbeli konfliktusokban.[72]

A negyedik generációs hadviselés elveit követő ellenfelek decentralizált irányítási, szervezeti és logisztikai rendszereket alakítanak ki, amelyek révén rugalmasabbá és nehezebben visszakövethetővé válik a működésük. Az általuk folytatott konfliktusokban nem létezik jól körülhatárolható harctér: a harcok nem csupán a zsúfolt városi környezetben zajlanak, hanem a kibertérben és a virtuális hálózatokon keresztül is folytatódnak. A támadások célpontjai nem kizárólag a hagyományos katonai erők vagy az utánpótlási láncok, hanem a társadalom teljes szövete, beleértve annak kulturális, gazdasági és politikai intézményeit is.

A negyedik generációs hadviselés egyik legfontosabb sajátossága, hogy a harcokban egyre kevésbé van szükség közvetlen katonai összecsapásra. A támadások közvetlenül a civil lakosság ellen irányulnak, valamint az olyan demokratikus intézmények és jogi keretek ellen, amelyek egy ország stabilitását és működését biztosítják. Mindenekelőtt azonban az emberek gondolkodásmódja kerül célkeresztbe: az ilyen típusú hadviselés célja nem csupán a fizikai pusztítás, hanem az ellenség moráljának és elszántságának megingatása. Az információs műveletek, a propaganda és a pszichológiai nyomásgyakorlás révén a támadó fél olyan helyzetet kíván előidézni, amelyben az ellenfél politikai vezetői úgy érezhetik, hogy stratégiai céljaik elérése vagy lehetetlen, vagy olyan magas költségekkel járna, hogy az nem érné meg számukra.

A negyedik generációs hadviselés egyik kulcseleme, hogy az ellenség gyakran nem visel egyenruhát és nem hagyományos hadseregként működik. Ennek következtében nem vonatkoznak rájuk közvetlenül a nemzetközi hadijog előírásai, így könnyebben folyamodnak innovatív és nehezen számonkérhető taktikákhoz. Emellett az ilyen típusú ellenfelek gyakran fejlett technológiai eszközöket és módszereket alkalmaznak, ami még inkább korlátozza az ellenük való fellépést a hagyományos, második vagy harmadik generációs hadviselést folytató hadseregek számára. Az új típusú fenyegetésekre való reagálás ezért egyre nagyobb kihívást jelent a klasszikus katonai doktrínák szerint működő államok számára, hiszen a konfliktusokat már nem lehet pusztán katonai eszközökkel megoldani.[73]

Lind megközelítése szerint a hibrid hadviselésben az információ és a kommunikáció kulcsfontosságú szerepet tölt be. A modern információs és kommunikációs technológiák fejlődése lehetővé teszi, hogy a hadviselő felek egyre kifinomultabb stratégiákat dolgozzanak ki és hajtsanak végre, amelyek nem csupán a katonai műveletekre építenek, hanem a politikai, gazdasági és társadalmi befolyásolás eszközeit is alkalmazzák.

A hibrid hadviselés egyik sajátossága, hogy a katonai és nem katonai erők összehangoltan működnek, miközben a sikerhez mindkét fél számára elengedhetetlen a lakosság támogatásának megszerzése vagy befolyásolása. A hadviselés ilyenkor nem csupán a harctéren zajlik, hanem a közvélemény formálásán keresztül is, hiszen a lakosság lojalitása, információhoz való hozzáférése és attitűdjei döntő szerepet játszhatnak egy konfliktus kimenetelében.

A hibrid hadviselés gyakorlati alkalmazására jó példát szolgáltatnak az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság afganisztáni és iraki katonai műveletei. Ezekben a konfliktusokban a hagyományos katonai erők önmagukban nem bizonyultak elegendőnek, ezért a katonai beavatkozás mellett egyéb eszközök – például diplomáciai, gazdasági és információs módszerek – bevetésére is szükség volt az ellenséges erők legyőzéséhez és a stabilitás megteremtéséhez. A katonai hadműveleteket kiegészítette a politikai intézmények befolyásolása, a gazdasági nyomásgyakorlás és a helyi lakosság véleményének alakítása is, amelyek mind hozzájárultak a konfliktus kezeléséhez és a műveletek sikerességéhez.

A hidegháború kétpólusú világrendjének összeomlása előtt és azt követően a negyedik generációs hadviselés koncepciója viszonylag kevés figyelmet kapott. Az áttörést Thomas X. Hammes 1994-ben megjelent *A hadviselés evolúciója: negyedik generációs hadviselés*[74] című tanulmánya hozta meg, amely továbbfejlesztette az elméletet és megalapozta a későbbi kutatásokat. Hammes a következő években több publikációban is foglalkozott a témával, és ezek összegzéseként 2004-ben kiadta *A parittya és a kő. Hadviselés a 21. században*[75] című könyvét. Ebben nem csupán összefoglalta addigi legfontosabb megállapításait, hanem újabb következtetéseket is levont, reagálva az elmélettel kapcsolatos kritikákra.

Hammes úgy véli, hogy a 2001. szeptember 11-i terrortámadások igazolták elméletének helyességét, míg az ezt követő iraki és afganisztáni események tovább erősítették azt. Véleménye szerint a hadviselés egyik legnagyobb stratégiai változása akkor következett be, amikor a negyedik generációs hadviselésben részt vevő ellenfelek módosították korábbi stratégiájukat. Korábban a katonai műveleteket kiegészítő információs tevékenységre helyezték a hangsúlyt, azonban a technológiai fejlődés hatására ez megváltozott: a gerilla- és terroristaműveletek fokozatosan háttérbe szorultak, míg a hibrid hadviselés egyre bővült és dominánsabbá vált.

Hammes kritikusan tekintett az Egyesült Államok és a NATO reakcióira a 2001-es események után. Szerinte a nyugati katonai stratégia nem ismerte fel időben ezt a változást, és továbbra is kizárólag a gerilla-hadviselés visszaszorítására összpontosított, miközben az ellenfelek már egy sokkal összetettebb hadviselési formát alkalmaztak. Ez a téves stratégiai fókusz hozzájárult ahhoz, hogy a konfliktusok elhúzódtak, és a stabilitás megteremtése egyre nehezebbé vált.

Lind, egyetértve Hammes nézeteivel, úgy fogalmazott, hogy a negyedik generációs hadviselést *„nem az fogja meghatározni, hogy az ellenség milyen harcmodort alkalmaz, hanem az, hogy ki és milyen célokért küzd"*. Ez az állítás rávilágít arra, hogy a modern konfliktusokban a motiváció és a stratégiai célkitűzések legalább olyan meghatározó tényezők, mint a harctéren alkalmazott konkrét taktikák.[76] A hadviselés már nem csupán az anyagi erőforrások megszerzéséről vagy megsemmisítéséről szól, hanem az információ, a társadalmi csoportok és a politikai elitek számára kulcsfontosságú narratívák irányításáról is. Ez az összefüggés teremti meg a negyedik generációs, nem hagyományos konfliktusok és a hibrid hadviselés közötti kapcsolódási pontot: a történetek, értelmezések és ideológiai tényezők – vagyis az ún. ideációs faktor[77] – válnak a hadviselés központi elemévé.

Miközben a klasszikus értelemben vett katonai célpontok továbbra is jelen vannak, egyre nagyobb hangsúlyt kap az információs tér befolyásolása, amelynek célja

az ellenség motivációjának gyengítése és a támadó fél saját álláspontjának megerősítése. A hibrid hadviselés során a harctéri események és a társadalmi befolyásolás technikái egyre inkább összefonódnak, ami elsősorban a negyedik generációs hadviselés eszköztárának bővülésére vezethető vissza. Különösen a nem hagyományos módszerek – például az információs manipuláció, a dezinformációs kampányok és a társadalmi megosztottság szítása – teszik lehetővé, hogy a konfliktusok kimenetelét ne kizárólag a harctéri események, hanem a közvélemény befolyásolása és az ellenség pszichológiai megtörése határozza meg.

AZ OROSZ KATONAI DOKTRÍNA

Amit a nyugati elemzők „hibrid hadviselésként" emlegetnek, azt az orosz katonai gondolkodás inkább „stratégiai elrettentés" néven ismeri. Ez a különbség nem csupán terminológiai, hanem koncepcionális eltérésekből fakad, hiszen míg a nyugati szakértők a hibrid hadviselést egy dinamikusan fejlődő, katonai és nem katonai eszközöket ötvöző stratégiaként értelmezik, addig az orosz megközelítésben ez egy szélesebb körű, összehangolt elrettentési mechanizmus részét képezi.[78] Amikor a nyugati biztonságpolitikai szakértők Oroszország új hadviselési stratégiáiról vagy a hibrid hadviselés egyre kifinomultabb alkalmazásáról beszélnek, gyakran hivatkoznak az orosz vezérkari főnök, Valerij Geraszimov tábornok 2013-as konferencia-előadására.[79]

Geraszimov előadásában arra világított rá, hogy a modern hadviselésben a hagyományos katonai műveletek mellett egyre nagyobb szerepet kapnak a nem katonai eszközök, különösen az információs hadviselés, a gazdasági nyomásgyakorlás és a politikai befolyásszerzés különböző formái. Véleménye szerint a háborúk jellege alapjaiban változik meg, hiszen a konfliktusok már nem feltétlenül a nyílt harctéren dőlnek el, hanem a társadalmi befolyásolás, a belpolitikai instabilitás előidézése és a stratégiai kommunikáció területén. Geraszimov ezzel összefüggésben hangsúlyozta, hogy Oroszországnak olyan új típusú eszközökre van szüksége, amelyek lehetővé teszik a jövőbeli fenyegetések gyors és hatékony kezelését.

Bár Geraszimov gondolatai széles körben ismertté váltak, maga a tábornok később úgy nyilatkozott, hogy nyugaton félreértelmezték és helytelenül fordították le az elméletét. Számos nyugati elemző is megkérdőjelezi azt az állítást, hogy ez a koncepció valóban az orosz katonai doktrína hivatalos részévé vált volna. Egyes kritikák szerint Geraszimov inkább egyfajta elméleti keretet vázolt fel, semmint egy kész, alkalmazható hadviselési stratégiát. Mindazonáltal az előadásának az üzenete egyértelmű: a modern hadviselésben elengedhetetlenné vált a nem katonai műveletek szerepének felismerése és azok aktív alkalmazása az állami érdekérvényesítés szolgálatában.

A stratégiai elrettentés fogalma Oroszország katonai gondolkodásában nem új keletű, hanem az ország geopolitikai helyzetéből fakadóan hosszú ideje meghatározza katonai doktrínáját. Az 1990-es években, a Szovjetunió széthullását követően,

Oroszország katonai ereje jelentős visszaesést mutatott, amely arra késztette az ország vezetését, hogy nukleáris képességeire támaszkodjon a stratégiai egyensúly fenntartása érdekében. A 2000-es évek elején azonban a katonai modernizációs folyamatok hatására az orosz stratégia változni kezdett. A nukleáris elrettentés kizárólagosságát fokozatosan felváltotta egy összetettebb megközelítés, amelyben a hagyományos és nukleáris erők kombinációját alkalmazták.

A 2010-es évektől kezdődően az orosz katonai doktrína egyre inkább a nem katonai eszközök felé fordult. Ez a változás azt tükrözi, hogy Oroszország a háború fogalmát már nem kizárólag a fegyveres összecsapások kontextusában értelmezi, hanem a politikai, gazdasági, információs és diplomáciai nyomásgyakorlás eszközeivel is összekapcsolja. Az orosz katonai terminológia is tükrözi ezt az átalakulást: a stratégiai elrettentés ma már olyan politikai, diplomáciai, jogi, gazdasági, ideológiai és tudományos-technológiai eszközök összehangolt rendszerét jelenti, amelynek célja az Oroszország ellen irányuló, stratégiai jelentőségű katonai akciók megelőzése.

Ez az elmélet arra épít, hogy a katonai és nem katonai műveletek kombinált alkalmazása nemcsak hatékonyabbá teszi a védekezést, hanem lehetőséget biztosít Oroszország számára arra is, hogy saját érdekeit a nyílt katonai konfliktusok kiegészítésére így érvényesítse. Ennek fényében a hibrid hadviselés és a stratégiai elrettentés közötti különbségek nem csupán terminológiai jellegűek, hanem eltérő katonai és politikai szemléleteket tükröznek. Míg a nyugati felfogás szerint a hibrid hadviselés egy új típusú, a hagyományos és nem hagyományos eszközöket ötvöző hadviselési forma, addig az orosz stratégiai elrettentés inkább egy szélesebb értelemben vett nemzeti védekezési mechanizmus része, amely a katonai erőt nem önállóan, hanem más hatalmi eszközökkel összhangban alkalmazza.[80]

Összességében a modern orosz katonai gondolkodás egyre inkább arra a felismerésre épül, hogy a hadviselés nem csupán a harctéren zajlik, hanem a diplomáciai tárgyalóasztaloknál, a gazdasági szankciók és ösztönzők rendszerében, valamint az információs térben is. Ennek megfelelően az orosz katonai stratégiák már nem a hagyományos fegyveres konfliktusok megvívására korlátozódnak, hanem egy olyan komplex eszköztár kialakítására törekednek, amely a katonai és nem katonai tényezők együttes alkalmazásával biztosítja Oroszország geopolitikai érdekeinek érvényesülését.

A HIBRID HADVISELÉS JELLEMZŐI

Az új típusú hadviselési modellek gyakorlati alkalmazásáról eddig viszonylag kevés megbízható tapasztalat áll rendelkezésre, részben azért, mert a hibrid hadviselés természete eleve megnehezíti az ilyen műveletek pontos azonosítását és részletes dokumentálását. A hibrid stratégiák lényege, hogy a hadműveletek nehezen felismerhetőek legyenek, a katonai beavatkozás pedig a lehető leghosszabb ideig tagadható maradjon. Az ilyen hadviselés egyik legfontosabb célja az ellenfél ellenállásának megtörése

még azelőtt, hogy a hagyományos katonai erők nyílt beavatkozására sor kerülne, így a konfliktus kitörése szinte észrevétlen marad egészen addig, amíg a támadó fél stratégiai előnyre nem tesz szert.

Ebből adódóan a jövőbeli hibrid hadműveletekről való megbízható információszerzés különösen nehéz feladat. Naivitás lenne azt feltételezni, hogy azok az államok vagy szereplők, amelyek ilyen műveleteket hajtanak végre, hajlandóak lesznek nyíltan megosztani a tapasztalataikat, vagy lehetővé teszik ezek objektív elemzését. Így a kutatók és biztonságpolitikai elemzők kénytelenek különböző, gyakran torzított vagy manipulált információforrásokból dolgozni, és ezekből próbálnak meg egy olyan összképet kialakítani, amely a valósághoz a lehető legközelebb áll. Tudomásul kell venni, hogy bármely újabb hibrid művelet valószínűleg nem pontosan azok szerint a minták szerint fog lezajlani, amelyeket a korábbi konfliktusokból levont következtetések alapján előre megjósolhatónak vélünk.

A hibrid hadviselés sajátossága, hogy nem lehet egyetlen, egységes modellként leírni. Minden egyes művelet eltérő jellemzőkkel bír, amelyek az adott geopolitikai helyzethez, politikai célkitűzésekhez és katonai lehetőségekhez igazodnak. Az eszköztár elemeit mindig az aktuális politikai akaratnak megfelelően alkalmazzák, így a konkrét konfliktusokban nincsenek merev szabályok vagy standard műveleti minták. Ehelyett a hibrid hadviselés lényege éppen az alkalmazkodóképesség és a helyzettől függő stratégiai rugalmasság.

A hibrid háború – bárhogyan is nevezzük – természeténél fogva elmosódottá teszi a határokat a béke és a háború között. Az ilyen típusú konfliktusokban a fenyegetettség állandó, hiszen a támadó fél folyamatos nyomás alatt tartja az ellenfelet, miközben formálisan nem lépi át a klasszikus értelemben vett háború küszöbét. Az agresszor lényegében hadat üzen egy másik államnak annak saját területén, de a katonai műveleteket a „háború szintje alatti" formában hajtja végre, elkerülve a hagyományos fegyveres összecsapásokat. Jellemzően jól álcázott és rejtett erőket alkalmaz, amelyek a célország politikai stabilitását próbálják aláásni, gyakran olyan csoportokat támogatva, amelyek erőszakos eszközökkel lépnek fel a hatalmon lévő vezetéssel szemben.

Mivel ebben a típusú konfliktusban nem történik hivatalos hadüzenet, és a klasszikus értelemben vett fegyveres harc sem feltétlenül zajlik, a háború hagyományos definíciója egyre inkább értelmét veszti. A támadó fél célja nem feltétlenül egy katonai győzelem elérése a harctéren, hanem az ellenfél politikai rendszerének és társadalmi kohéziójának fokozatos aláásása. A hibrid hadviselés így egyfajta állandó konfliktusállapotot teremt, amelyben az agresszió nehezen azonosítható, a védekezés pedig különösen összetetté és kihívásokkal telivé válik.

A hibrid hadviselés alapjaiban torzítja el a háború és a politika klasszikus kapcsolatát, olyannyira, hogy maga a politikai folyamat is a háború részévé válik. Ebben az új típusú konfliktusban a hagyományos hadszínterek helyett az emberi tudat és a társadalmi befolyásolás válnak a küzdelem elsődleges eszközeivé. A geopolitikai célok elérésére a támadó fél nem hagyományos katonai műveletekkel, hanem a célország lakosságának gondolkodását és lojalitását befolyásoló stratégiákkal törekszik. Az ilyen beavatkozás

sokszor az adott állam politikai rendszerének és társadalmi kohéziójának aláásására irányul, a hagyományos államiság elleni támadások formájában.

A hibrid hadviselés egyik meghatározó sajátossága, hogy a klasszikus értelemben vett hadüzenet elmarad, és a hagyományos fegyveres összecsapások sem feltétlenül jellemzik a konfliktust. Ezért a megtámadott fél nem élhet a katonai erő klasszikus alkalmazásával, hanem csak közvetett ellenintézkedésekkel próbálhat reagálni. Amennyiben a fegyveres katonai beavatkozás elkerülhetetlenné válik, a konfliktusban részt vevő felek általában arra törekednek, hogy az összecsapások intenzitását a „háború szintje alatt" tartsák, vagyis ne engedjék eszkalálódni a nyílt, totális háborúvá váló fegyveres konfliktusok szintjére.

Ennek egyik eszköze a katonai műveletek időbeli és térbeli korlátozása. Az ilyen típusú háborúkban gyakran csak ideiglenesen kerül sor területek elfoglalására, és a harctéri jelenlét rövid idő után visszavonásra kerül, hogy a konfliktus végkimenetelét végül politikai eszközökkel rendezzék. Az alkalmazott szárazföldi erők – akár reguláris, akár irreguláris egységek – csupán egy átfogó invázió lehetőségét vetítik előre, anélkül hogy azt ténylegesen végrehajtanák. Az ilyen fenyegetések célja inkább a célország kormányának és társadalmi struktúráinak megingatása, semmint egy hosszú távú katonai megszállás fenntartása.

Mindez azt is jelenti, hogy a hibrid hadviselés nem korlátozódik pusztán a katonai fenyegetésekre. A támadó fél gyakran egyszerre alkalmaz politikai, gazdasági, diplomáciai, információs és pszichológiai nyomásgyakorlási eszközöket, amelyek együttesen eredményeznek egy holisztikus, összetett fenyegetési formát. Éppen ezért a védekezés sem lehet kizárólag katonai jellegű; szükség van a nemzetbiztonsági, hírszerzési és diplomáciai eszközök összehangolt alkalmazására is, hogy hatékonyan lehessen reagálni a rejtett befolyásolási műveletekre.

A hibrid hadviselés egyik paradoxona, hogy bár a katonai erő továbbra is kulcsfontosságú tényező marad, elsődleges szerepe nem a közvetlen fegyveres összecsapásokban, hanem elrettentő eszközként jelenik meg. A hibrid háborúk így sok esetben úgy alakulnak, hogy azokat nem katonai szereplők – politikai csoportok, civil mozgalmak, információs manipulációs hálózatok – kezdeményezik, a katonai beavatkozás csak végső megoldásként jelenik meg. A támadó fél számára a siker egyik kulcsa, hogy a katonai fenyegetés hitelességét folyamatosan fenn tudja tartani anélkül, hogy ténylegesen nyílt háborúba bonyolódna.

A nagyhatalmak számára a hibrid hadviselés az eszközök széles skáláját foglalja magában, amelyek túlmutatnak a hagyományos fegyveres konfliktusok keretein. A hadviselés teljes spektrumát kihasználják, beleértve az űrkutatás, a légtér, a haditengerészet, a szárazföldi műveletek és a kibertér lehetőségeit. Azonban a hibrid stratégiák az információs tér más formáira is kiterjednek, így például a sajtóra, a médiára, a kulturális és művészeti szférára, de még a sportra is. Az ilyen eszközök együttes alkalmazása lehetővé teszi, hogy a hadviselő felek az ellenség társadalmát ne pusztán katonai, hanem pszichológiai és kulturális szinten is destabilizálják, miközben fenntartják a látszatot, hogy a konfliktus valójában nem katonai természetű.

A hibrid hadviselés számos összetett jellemzővel bír, amelyek együttesen teszik hatékonnyá és nehezen felismerhetővé ezt a stratégiai megközelítést. A legfontosabb sajátosságai a következők:

- *Összetettség:* a hibrid hadviselés ötvözi a különböző hadviselési formákat, így magában foglalja a hagyományos katonai műveleteket, az aszimmetrikus harcmodort és az információs manipulációt. Az ilyen típusú konfliktusok nem korlátozódnak egyetlen stratégiára, hanem dinamikusan változnak az adott helyzethez igazodva.
- *Rejtett jelleg:* a hibrid hadviselés célja nem mindig egyértelmű a külső megfigyelők számára. Az ilyen hadviselést alkalmazó szereplők gyakran rejtett, közvetett eszközökkel dolgoznak, és stratégiájuk egyik alapvető eleme, hogy tevékenységeiket ne lehessen egyértelmű katonai műveletként azonosítani.
- *Folyamatosság:* a hibrid hadviselés nem feltétlenül egyértelmű katonai hadműveletekből áll, hanem fokozatos, hosszú távú tevékenység, amely az idő előrehaladtával alakítja át a geopolitikai helyzetet úgy, hogy az a támadó fél érdekeinek megfeleljen anélkül, hogy egy nyílt háború kitörne.
- *Rugalmasság:* az alkalmazott stratégiák és taktikák folyamatosan változnak a körülményekhez igazodva. A hibrid hadviselés sikeres végrehajtói képesek gyorsan reagálni az ellenfél lépéseire, valamint a nemzetközi környezet változásaira.
- *Aszimmetria:* a hibrid hadviselést alkalmazó szereplők általában kisebb, kevésbé jól felszerelt erőkkel rendelkeznek, mint az ellenfél hagyományos hadserege. Mégis képesek jelentős károkat okozni és stratégiai előnyre szert tenni a váratlan és kiszámíthatatlan támadások révén. Az ilyen hadviselés célja nem a hagyományos értelemben vett katonai fölény megszerzése, hanem az ellenfél gyengítése és destabilizálása.
- *Komplexitás:* a hibrid hadviselés nem csupán katonai műveletekre épül, hanem számos más területet is magában foglal, például a politikai, gazdasági és információs dimenziókat. Ezek a különböző területek összehangoltan működnek, így a támadó fél hatása több szinten is érvényesülhet.
- *Multidiszciplináris megközelítés:* a hibrid hadviselés több tudományág és stratégiai terület összefonódásán alapul. A katonai, politikai, gazdasági és technológiai stratégiák kombinációja révén az agresszor rugalmas és sokoldalú eszköztárat használ, amelyben az egyes tényezők egymást erősítik.
- *A hálózatok szerepe:* a hibrid hadviselés során a szereplők nem hierarchikus szervezeti struktúrában működnek, hanem hálózatok formájában. Ezek a hálózatok gyorsan képesek alkalmazkodni a változó körülményekhez, és a dezinformáció vagy kiberhadviselés révén képesek destabilizáló hatást gyakorolni az ellenfélre.

Rácz András szerint[81] az orosz hibrid hadviselés legfontosabb sajátossága az, hogy a katonai és nem katonai eszközöket minden korábbinál szorosabban hangolják össze. Az orosz stratégiai megközelítésben kiemelt szerepet kapnak a nem katonai eszközök, amelyek közé tartozik:

- a diplomáciai és gazdasági nyomásgyakorlás;
- a titkosszolgálati és különleges műveletek;
- a kiberhadviselés;
- bűnözői csoportok felhasználása politikai destabilizáció céljából;
- a pszichológiai és információs hadműveletek, amelyek során a hagyományos és elektronikus média egyaránt eszközként szolgál.

A stratégia alapja az, hogy a katonai eszközök dominanciája helyett a nem katonai eszközök kerüljenek túlsúlyba. Geraszimov tábornok szerint az ideális arány 4:1 a nem katonai és katonai eszközök között, vagyis az orosz stratégia elsősorban politikai, gazdasági és információs műveletekre épít, és csak ezek sikertelensége esetén fordul a hagyományos katonai beavatkozás eszközeihez.

Ez az orosz megközelítés világosan tükrözi a hibrid hadviselés alapelveit, amelyben a klasszikus katonai konfliktusok helyét egy sokkal kifinomultabb és szélesebb eszköztárra épülő stratégia veszi át. A modern hibrid hadviselés célja nem feltétlenül az ellenfél katonai legyőzése, hanem politikai befolyásának gyengítése, társadalmi megosztottságának fokozása és hosszú távon történő destabilizálása.

A HIBRID HADVISELÉS ELEMEI

Frank Hoffman elmélete[82] szerint a hibrid hadviselés nem csupán a hagyományos katonai műveleteket foglalja magában, hanem kiterjed a politikai hadviselésre, az irreguláris harcmodorokra, a kiberhadviselésre, valamint az egyéb befolyásolási technikákra, például az álhírek terjesztésére és a diplomáciai manipulációra. A koncepció lényege, hogy a katonai és nem katonai eszközöket együttesen, összehangolt módon alkalmazzák a stratégiai célok elérése érdekében.

Az orosz katonai doktrínában a hibrid hadviselés koncepcióját Valerij Geraszimov a katonai és nem katonai eszközök komplex, összehangolt rendszerének definiálja, amely magában foglal politikai, diplomáciai, jogi, gazdasági, ideológiai és tudományos-technikai módszereket.[83] Ez a megközelítés azt tükrözi, hogy a modern háborúkban a siker nem csupán a katonai erőn múlik, hanem azon is, hogy egy állam vagy csoport milyen hatékonyan tudja alkalmazni az információs manipulációt, a gazdasági befolyásolást és a társadalmi megosztottság fokozását.

A hibrid hadviselés egy olyan összetett stratégiai eszköztár, amelyben a hagyományos és nem hagyományos módszerek kombinálódnak a konfliktusok kimenetelének befolyásolására. Bár az alkalmazott eszközök és taktikák változhatnak az adott helyzet és a szereplők céljai szerint, bizonyos alapvető elemek szinte minden hibrid műveletben jelen vannak:[84]

- *Hagyományos katonai erő:* bár a hibrid hadviselés gyakran a rejtett és nem konvencionális módszerekre támaszkodik, a hagyományos katonai erők bevetése továbbra

is fontos szerepet játszhat. Harckocsik, tüzérség, gyalogság és egyéb reguláris katonai egységek alkalmazása lehetővé teszi, hogy a támadó fél klasszikus katonai nyomást gyakoroljon az ellenfélre, és adott esetben konkrét területeket foglaljon el.

- *Szabálytalan hadviselés:* a reguláris erők mellett az irreguláris fegyveres csoportok – például felkelők, milíciák vagy félkatonai alakulatok – alkalmazása is a hibrid hadviselés fontos eleme. Ezeket az erőket gyakran politikai célok elérése érdekében vetik be, például az adott állam belső stabilitásának megingatására, polgárháborús helyzet előidézésére, illetve bizonyos etnikai vagy vallási csoportok támogatására az ellenfél rovására.
- *Kibertámadások:* a modern hibrid hadviselés kulcsfontosságú elemét jelentik a kibertérben végrehajtott műveletek, amelyek lehetővé teszik az ellenfél infrastruktúrájának megbénítását, a kommunikáció megzavarását és a stratégiai célok elérését anélkül, hogy nyílt katonai konfliktusra kerülne sor. A kibertámadások kiterjedhetnek állami intézmények, bankrendszerek, energetikai hálózatok, közlekedési rendszerek és médiaplatformok elleni akciókra, amelyek komoly káoszt és bizonytalanságot teremthetnek az érintett országban.
- *Propaganda és információs műveletek:* az információs hadviselés elengedhetetlen része a hibrid stratégiáknak, mivel lehetővé teszi a közvélemény befolyásolását, a társadalmi feszültségek növelését és az ellenfél politikai vezetésének lejáratását. Álhírek, manipulált narratívák, közösségimédia-kampányok és pszichológiai hadviselési technikák révén a támadó fél képes megingatni az ellenfél lakosságának morálját, és elérni, hogy a helyzetet a saját érdekei szerint alakítsa.
- *Gazdasági nyomásgyakorlás:* a hibrid hadviselés eszköze lehet a gazdasági szankciók, kereskedelmi blokádok, valutamanipulációk és más pénzügyi eszközök alkalmazása. Ezek célja, hogy gazdaságilag ellehetetlenítsék az ellenfelet, csökkentsék politikai mozgásterét, és hosszú távon gyengítsék az adott állam stabilitását.
- *Politikai nyomásgyakorlás:* a hibrid stratégiák magukban foglalják titkos akciók, politikai destabilizációs műveletek és korrupciós taktikák alkalmazását is. Ezek célja a kormányzat legitimációjának aláásása, politikai megosztottság létrehozása és belső társadalmi feszültségek gerjesztése. A támadó fél számára ez lehetőséget teremt arra, hogy befolyást szerezzen a célország politikai döntéshozatali folyamatai felett.
- *Proxi-hadviselés:* az egyik leggyakrabban alkalmazott hibrid stratégia a harmadik feleken keresztül folytatott hadviselés. Ez azt jelenti, hogy a támadó fél milíciák, felkelőcsoportok, zsoldosok vagy akár bűnözői hálózatok segítségével hajt végre katonai vagy politikai műveleteket anélkül, hogy közvetlenül felelősségre vonható lenne ezekért a cselekményekért. Az ilyen megközelítés csökkenti a politikai kockázatokat, miközben lehetőséget biztosít arra, hogy a támadó fél továbbra is tagadhassa saját részvételét a konfliktusban.

A hibrid hadviselés lényege, hogy a hagyományos és a nem hagyományos eszközök kombinált alkalmazásával az ellenfél sebezhetőségét a lehető legjobban kihasználják.

Ez a stratégia olyan eszközöket vegyít, amelyek eltérő hadviselési dimenziókban működnek – például a katonai (kinetikus) műveleteket információs és politikai (nem kinetikus) taktikákkal kapcsolják össze. A cél, hogy az ellenfélnek a legnagyobb mértékű kárt okozzák, miközben a támadó fél kockázata és erőforrásigénye a lehető legkisebb marad.

A modern hibrid hadviselés két alapvető jellemzővel bír. Az első, hogy a háború és a béke közötti határvonal elmosódik. Mivel a hibrid hadviselés kerüli a nyílt katonai összecsapásokat, sok esetben lehetetlen egyértelműen megállapítani, hogy egy adott ország éppen háborúban áll-e, vagy sem. A hadviselés ilyenkor rejtett műveleteken keresztül zajlik, amelyek a „háborús küszöb" alatt maradnak, így a nemzetközi közösség számára kevésbé egyértelműek, és a megtámadott fél sem tud mindig megfelelően reagálni. Az ilyen rejtett műveletek – például a dezinformációs kampányok, kibertámadások vagy politikai manipulációk – jóval olcsóbbak és kockázatmentesebbek, mint egy hagyományos katonai invázió vagy légitámadás, de a stratégiai hatásuk akár még nagyobb is lehet.

A második jellemző a háború fogalmának átalakulása. A kulcskérdés az, hogy lehet-e háborút vívni nyílt harc vagy fizikai összecsapás nélkül. A hibrid hadviselés példái azt mutatják, hogy a válasz egyértelműen igen. Az ilyen típusú hadviselés átitatja az államközi konfliktusokat, és fokozatosan módosítja az ellenfél belső politikai, gazdasági és társadalmi helyzetét anélkül, hogy egyértelmű katonai támadásra kerülne sor. Ez szorosan kapcsolódik a háború filozófiai megközelítéséhez is, hiszen a legnagyobb hadászati siker az ellenség legyőzése anélkül, hogy harcolni kellene vele.

A hibrid hadviselés további meghatározó jellemzője a kétértelműség. Az ilyen támadásokat tudatos homály övezi, amelyet a támadó fél szándékosan teremt és növel annak érdekében, hogy megnehezítse az azonosítást és a válaszlépéseket. Ez kétféleképpen valósulhat meg:

- *A célba vett ország nem ismeri fel, hogy támadás alatt áll.* A hibrid műveletek sokszor nem egyértelműek, így a célország vezetése és lakossága is csak későn – vagy egyáltalán nem – ismeri fel, hogy egy összehangolt stratégiai akció részeként történnek bizonyos események (például belpolitikai zavargások kirobbantása, a közvélemény manipulációja, gazdasági instabilitás előidézése).
- *A megtámadott fél nem tudja beazonosítani a támadó felet.* A hibrid hadviselés gyakran olyan módon zajlik, hogy a felelősség rejtve marad vagy legalábbis tagadhatóvá válik. Ez lehetővé teszi, hogy a támadó fél politikai következmények nélkül működjön, miközben az általa okozott destabilizáció folytatódik.

Mivel a támadó kiléte és szándékai homályban maradnak, az érintett országok stratégiai válaszlépései is nehezebbé válnak. Ha egy állam nyilvánvaló katonai agresszióval szembesül, egyértelmű és határozott katonai válaszlépéseket tehet. Egy hibrid támadás esetén azonban az ellenfél olyan helyzetbe kerül, amelyben nem világos, hogy milyen eszközökkel kell védekeznie, és hogy a válaszlépései milyen politikai vagy jogi következményekkel járhatnak.[85]

A HIBRID HADVISELÉS NYUGATI MODELLJE(I)

A hibrid hadviselés pontos meghatározása és fogalmi kereteinek kialakítása érdekében számos modell született a szakirodalomban, amelyek segítik ennek a komplex hadviselési formának az értelmezését és elemzését. A legelterjedtebb megközelítések közé tartoznak a DIME-, DIMEFIL-, PMESII- és ASCOP-modellek, amelyek az államok és más szereplők számára különböző dimenziókat és stratégiákat kínálnak a hibrid hadviselés megértésére és alkalmazására.

Négy amerikai szerző egy tanulmányban[86] összefoglalta ezeknek a modelleknek a legfontosabb jellemzőit, és kiemelték, hogy a hibrid hadviselés egy integrált megközelítés, amelyben az állam vagy más szereplő egyidejűleg alkalmazza diplomáciai, információs, katonai és gazdasági eszközeit a stratégiai célok elérése érdekében.[87] Ez a komplexitás teszi különösen nehézzé a hibrid hadviselés elleni védekezést, mivel az alkalmazott módszerek sokrétűsége miatt a célba vett országok gyakran csak későn vagy egyáltalán nem ismerik fel az ellenük irányuló hadműveleteket:

- *DIME (Diplomacy, Information, Military and Economy):* az ellenfelek a rendelkezésükre álló összes hatalmi eszközt (diplomáciai, információs, katonai és gazdasági) felhasználhatják a nyomás fokozására ezen ágazatok egyikében vagy mindegyikében. Minél kifinomultabb az ellenfél, annál valószínűbb, hogy az eszkaláció több ágazatban is bekövetkezik.
- *DIMEFIL (Diplomacy, Information, Military, Economy, Financial, Intelligence, Law Enforcement):* az előző modell kiegészül a pénzügyi, titkosszolgálati és rendőri elemmel is. Hasonló verzió a *DemiFiL* modell *(Diplomacy, Economy, Military, Information, Finance, and Law).* Ez a modell hat tényezőre fókuszál, amelyek kulcsfontosságúak a hibrid hadviselési környezetben: a diplomáciára, a gazdasági, a katonai, az információs, a pénzügyi és a jogi területre. A DemiFiL modell segítségével a döntéshozók átfogó képet kaphatnak az adott területről, és felkészülhetnek a különböző kihívásokra és veszélyekre. A modell alkalmazása segít javítani a katonai és civil szereplők közötti együttműködésen és koordináción hibrid hadviselési környezetben.
- *PMESII (Political, Military, Economic, Social, Information and Infrastructure):* ez a modell a hibrid hadviselés koncepciójának egyik eszköze, amely a katonai műveletek tervezésében és végrehajtásában segíti a döntéshozókat. A rövidítés a következőkre utal: politikai, katonai, gazdasági, szociális, információs és infrastrukturális nyomásgyakorlás. A modell az egyes tényezők elemzésére és azok összefüggéseinek értelmezésére összpontosít. Segítségével a döntéshozók átfogó képet kaphatnak az adott területről, és felkészülhetnek a különböző kihívásokra és veszélyekre.
- *ASCOP (Areas, Structures, Capabilities, Organization, People and Events):* ezt a modellt a felkelés elleni küzdelemben használják a kulturális és emberi környezet (más néven az emberi terep) elemzéseire, amely magában foglalja a területeket, struktúrákat, képességeket, szervezetet, embereket és eseményeket.

A befolyás-hadviselés elméletének megértésére és modellezésére több különböző koncepcionális keretrendszert hoztak létre, amelyeket az egyes tanulmányok egy közös prizmába helyezve vizsgálnak. Az egyik ilyen elemzés *A befolyás általános elmélete a DIME/PMESII/ASCOP/ICR2 modellekben*[88] című tanulmány, amely egy háromtengelyes prizmát alkot a különböző dimenziók mentén, összekapcsolva a politikai, katonai és információs befolyásolás főbb tényezőit. Ez a keretrendszer négy különböző analitikai modellt integrál:

- *DIME-modell:* ez a megközelítés négy alapvető eszközre bontja a hatalom és befolyás érvényesítésének lehetőségeit:
  - *Diplomácia* – politikai tárgyalások, szövetségek befolyásolása, nemzetközi szervezetek kihasználása;
  - *Információs hadviselés* – propaganda, dezinformáció, médiamanipuláció, kiberhadviselés;
  - *Katonai eszközök* – reguláris és irreguláris hadseregek, proxicsoportok, katonai elrettentés;
  - *Gazdasági eszközök* – szankciók, embargók, pénzügyi manipulációk, állami támogatások és beruházások stratégiai felhasználása.
- *PMESII-modell:* ez a keretrendszer hat műveleti területet különböztet meg, amelyek mindegyike meghatározza egy állam vagy egy szervezet működési környezetét:
  - *Politikai* – a politikai döntéshozatal és a kormányzat destabilizálása vagy befolyásolása;
  - *Katonai* – hagyományos és nem hagyományos hadviselési eszközök alkalmazása;
  - *Gazdasági* – pénzügyi és kereskedelmi stratégiák, amelyek hosszú távú hatással lehetnek az ellenfélre;
  - *Társadalmi* – társadalmi mozgósítás, megosztottság fokozása, etnikai vagy vallási konfliktusok szítása;
  - *Információs* – médiakampányok, pszichológiai hadviselés, közösségimédia-manipuláció;
  - *Infrastruktúra* – kritikus infrastruktúrák célba vétele vagy védelme, kiberbiztonság.
- *ASCOPE-modell:* ez a megközelítés elsősorban a felkelések elleni hadviselésben használatos, és a kulturális, társadalmi és emberi környezet elemzésére szolgál. Az alábbi tényezőket veszi figyelembe:
  - *Területek* – stratégiai jelentőségű földrajzi területek és régiók;
  - *Struktúrák* – társadalmi és politikai rendszerek, amelyek hatással vannak a műveleti környezetre;
  - *Képességek* – az államok vagy csoportok erőforrásai és mozgósítási képességei;
  - *Szervezet* – az állami és nem állami szereplők szervezeti rendszere;
  - *Emberek* – lakosság, civil szereplők, befolyásolható társadalmi csoportok;
  - *Események* – politikai, társadalmi vagy gazdasági események, amelyek hatással lehetnek a konfliktus kimenetelére.

- *ICR2-modell:* Az információs hadviselés és a stratégiai befolyásolás értékelésére szolgál. Két fő területet ölel fel:
  - *Információgyűjtési követelmények (Information Collection Requirements – ICR)* – olyan mechanizmusok, amelyek lehetővé teszik az ellenfél gyenge pontjainak és sebezhetőségének feltárását;
  - *Információs képességek követelményei (Information Capabilities Requirements – ICR2)* – azokat az eszközöket foglalja magában, amelyek segítségével a támadó fél képes manipulálni az információáramlást, befolyásolni a közvéleményt és torzítani az ellenfél döntéshozatalát.

A DIME/PMESII/ASCOP/ICR2-keretrendszer átfogó elemzési és stratégiai tervezési eszközt biztosít, amely lehetővé teszi az államok és más szereplők számára, hogy összehangoltan alkalmazzák diplomáciai, katonai, gazdasági és információs eszközeiket a következő területeken:

- *befolyásolási műveletek:* egy állam vagy szereplő a diplomácia, a gazdaság és az információs hadviselés kombinációjával képes gyengíteni ellenfelét, anélkül hogy nyílt katonai konfliktusba keveredne;
- *hibrid hadviselés:* a különböző dimenziók egyidejű alkalmazása lehetővé teszi, hogy a támadó fél láthatatlan, indirekt eszközökkel érje el céljait, elkerülve a klasszikus háborúk jogi és politikai következményeit;
- *pszichológiai hadviselés és a társadalom megosztása:* az információs műveletek és dezinformációs kampányok hosszú távon képesek aláásni egy társadalom politikai stabilitását, és előkészíthetik a terepet egy mélyebb konfliktus számára.

A DIME/PMESII/ASCOP/ICR2-modell egy komplex és rugalmas eszköz, amely segíti a modern hadviselési formák megértését és alkalmazását. A hibrid hadviselés keretein belül ezek a modellek azt mutatják, hogy a modern konfliktusok nem csupán a katonai erő alkalmazásán alapulnak, hanem egy sokkal átfogóbb stratégiai műveletsorozat részét képezik, amely magában foglalja a diplomáciai befolyásolást, a gazdasági manipulációt, az információs hadviselést és a társadalmi megosztottság gerjesztését.

A modell lényege, hogy az államok és a nem állami szereplők olyan eszközöket alkalmaznak, amelyek az ellenfél döntéshozatalát és ellenálló képességét fokozatosan lebontják, lehetővé téve a stratégiai célok elérését katonai beavatkozás nélkül vagy annak minimális alkalmazásával. Ez teszi a hibrid hadviselést a 21. századi konfliktusok egyik legfontosabb és legveszélyesebb hadviselési formájává.

A HIBRID HADVISELÉS ELMÉLETÉNEK A KRITIKÁJA

A hibrid hadviselés megítélésében a szakirodalom nem egységes, és jelentős viták övezik azt, hogy valóban új hadviselési formáról van-e szó, vagy csupán egy felkapott fogalom, amely a már régóta alkalmazott érdekérvényesítési módszereket foglalja magában.

Egyes szakértők szerint a hibrid hadviselés koncepciója nem hozott valódi újdonságot, hiszen az államok mindig is különböző területek – politikai, gazdasági, katonai és információs eszközök – összehangolásával próbálták befolyásolni egymást.

A hibrid hadviselés fogalmát a katonai elméletekben először William J. Nemeth amerikai teoretikus vezette be, amikor a 2000-es orosz–csecsen háború során a Groznij elleni támadásra adott csecsen válaszlépéseket elemezte.[89] Azt figyelte meg, hogy a csecsen harcosok kombinálták a hagyományos és nem hagyományos hadviselési elemeket, kihasználva a modern technológiai eszközöket és a gerilla-hadviselés klasszikus módszereit.

A hibrid hadviselés modern koncepcióját azonban Frank G. Hoffman alkotta meg, amikor a 2006-os izraeli–libanoni háború tanulságait elemezte.[90] Meglátása szerint a nem állami szereplők *(Violent Non-State Actors – VNSA)* minden rendelkezésükre álló eszközt felhasználnak érdekeik érvényesítésére, és ezek az eszközök már nem csupán katonai jellegűek. A fegyveres harc mellett politikai pártok, médiahadjáratok, utcai tüntetések és a közösségi hálózatok manipulációja is a hadviselési stratégia részévé vált.

Bár a hibrid hadviselés fogalma már korábban is létezett, a nemzetközi katonai és biztonságpolitikai szakértők körében 2014 után vált igazán központi témává, amikor Oroszország a Majdan téri tüntetések nyomán kirobbant ukrán válságot kihasználva, ellenállás nélkül annektálta a Krím félszigetet. A Krím elvesztése egyértelműen megmutatta, hogy egy állam hagyományos katonai invázió nélkül, kizárólag politikai, gazdasági és információs eszközökkel is képes jelentős területi nyereségeket elérni.

A hibrid hadviselés elmélete ezután gyorsan elterjedt a nyugati katonai és politikai elemzők körében. 2014 augusztusában Phillip M. Breedlove amerikai tábornok a német *Die Welt* magazinnak adott interjújában[91] már egy új hadviselési korszak megjelenéséről beszélt, amelyet Oroszország a Krím félszigeten alkalmazott módszerekkel demonstrált. A hibrid hadviselés innentől kezdve nem csupán egy elméleti megközelítés volt, hanem valós biztonságpolitikai fenyegetés, amelyet a NATO és az EU is figyelembe vett saját védelmi stratégiájában.

Ugyanakkor az elméletet számos kritika érte mind nemzetközi, mind magyar szakértők részéről. Somkúti Bálint szerint a hibrid hadviselés teóriájának megalkotói túlzottan általános érvényű következtetéseket vontak le egyetlen esettanulmányból, vagyis a Krím annektálásából.[92] A kritikusok szerint a NATO és az EU ennek ellenére szinte azonnal hivatalos doktrínává tette a koncepciót, amely így gyorsan a nyugati katonai stratégiák szerves részévé vált.

A vita tehát abban áll, hogy a hibrid hadviselés valóban egy teljesen új hadviselési forma-e, vagy csupán egy új megnevezés egy régóta alkalmazott stratégiai gyakorlatra. Az ellenzők szerint már az ókortól kezdve az államok mindig is kombinálták a katonai, diplomáciai és gazdasági eszközöket egymás befolyásolására, így a hibrid hadviselés csupán egy régi jelenség új neve. A támogatók viszont azzal érvelnek, hogy a modern technológia, a kibertér és az információs hadviselés új szintre emelte az ilyen típusú konfliktusokat, amelyek már nem klasszikus katonai összecsapásokként zajlanak, hanem a háttérben, rejtett mechanizmusok révén alakítják a geopolitikai viszonyokat.

Bár a hibrid hadviselés koncepcióját folyamatos kritikák érik, az elmúlt évtized eseményei – különösen az orosz–ukrán konfliktusok és a kibertámadások egyre gyakoribb alkalmazása – azt mutatják, hogy a világ biztonsági környezetében a nem hagyományos hadviselési formák egyre nagyobb szerepet kapnak. A kérdés tehát nem az, hogy a hibrid hadviselés létezik-e, hanem hogy mennyire számít újszerűnek, és milyen mértékben alakítja át a modern konfliktusok dinamikáját.

Koós Gábor és Szternák György tanulmányukban[93] kritikusan vizsgálják az orosz stratégiai elrettentés elméletét, különösen a Geraszimov-doktrína körüli félreértéseket. Véleményük szerint egyes kutatók olyan kijelentéseket tulajdonítottak Valerij Geraszimov orosz vezérkari főnöknek, amelyeket valójában soha nem mondott. Emiatt a katonai szakértők téves következtetéseket vontak le a modern hadviselés természetének alapvető átalakulásáról. Mark Galeotti, aki az elsők között foglalta össze a Geraszimov-doktrína lényegét, később nyilvánosan elnézést kért[94] a félrevezető fogalom megalkotásáért.

Ezzel összhangban Jójárt Krisztián is óvatosságra int, amikor az orosz hadviselés hibrid jellegének túlértékeléséről beszél. Szerinte szakmaiatlan és ellentétes a valósággal, ha minden orosz akciót a hibrid hadviselés kategóriájába sorolunk. Még az ukrajnai háborúban is korlátozott szerepet játszott ez a stratégia. A hibrid hadviselés körüli tévhitek részben abból fakadnak, hogy összemosódott Geraszimov beszédének egyik fontos megállapítása – miszerint a nem katonai eszközök, például a politikai, információs és gazdasági tényezők egyre nagyobb szerepet kapnak a konfliktusokban – azzal, ami Ukrajnában a beszéd után ténylegesen történt. A 2014-es események azonban világosan megmutatták, hogy a nem katonai eszközök jelentősége eltörpült a hagyományos katonai erő alkalmazása mellett. Az ukrajnai konfliktust végső soron a tüzérség, a rakétavetők és a harckocsik döntötték el, nem pedig a hibrid hadviselés innovatív megoldásai.[95]

Jójárt szerint a háború rávilágított arra, hogy Moszkva számára a katonai erő maradt az egyetlen igazán hatékony eszköz érdekei érvényesítésére. Bár Oroszország több nem katonai módszert is alkalmazott, például az információs hadviselés révén sikerült jelentős támogatottságot elérnie a Krímben, Kelet-Ukrajnában ez már kevésbé volt eredményes. Hiába próbálta Moszkva kulturális és történelmi kötődéseire hivatkozva meggyőzni az ukrán társadalmat arról, hogy a jövője inkább az Eurázsiai Gazdasági Unióban rejlik, a legtöbben az Európai Unióval való szorosabb kapcsolatokat részesítették előnyben. Végül Oroszország azért nyúlt a katonai erőhöz, mert más eszközökkel nem tudta érvényre juttatni érdekeit.

Annak ellenére, hogy a szakirodalomban számos kritikai észrevétel található, továbbra is úgy gondolom, hogy a hibrid hadviselés elmélete egy megalapozott, önálló koncepció, amely releváns szempontként szolgál a biztonságpolitikai elemzésekben. A szakmai viták fényében elfogadom azt az álláspontot,[96] miszerint a hibrid hadviselés nem egy előre kidolgozott, Geraszimov vagy az orosz katonai vezetés által meghatározott doktrína, és önmagában nem is tekinthető egységes stratégiának. Tény, hogy az ukrajnai konfliktus során a harctéren inkább a hagyományos fegyverek és hadviselési módszerek domináltak 2022-ig, és az új típusú hadviselési eszközök nem vették át az irányító szerepet.

Mindezek ellenére tévesnek tartom azt a szakmai megközelítést, amely kizárólag az orosz–ukrán konfliktus kontextusában vizsgálja a hibrid hadviselést. A gazdasági, politikai és technológiai eszközök összehangolt alkalmazása stratégiai célok elérése érdekében, a kibertér lehetőségeinek kiaknázása egyre kiterjedtebb hírszerzési tevékenységhez, valamint a megszerzett információk célzott nyomásgyakorlásra való felhasználása mind olyan elemek, amelyek túlmutatnak egyetlen háborús konfliktuson. Az online térben végzett befolyásolási műveletek, a közösségi média manipulációs kockázatainak kihasználása és ezek kombinálása a hagyományos politikai és katonai eszközökkel egy olyan új hadviselési modellt vetít előre, amely részben önfenntartó, és amelyre a korábbi katonai és biztonságpolitikai doktrínák nem nyújtanak teljes körű magyarázatot.

AZ OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓ HIBRID HADVISELÉSE

Munkámban nem kívánok aránytalanul nagy figyelmet szentelni Oroszországnak, hiszen számos más nagy- és középhatalom is alkalmazza a negyedik, sőt potenciálisan az ötödik generációs hadviselés eszköztárát. Ugyanakkor úgy vélem, hogy elengedhetetlen e konkrét állam szerepének legalább egy alfejezet erejéig történő vizsgálata, tekintettel Ukrajna elleni agressziójára és annak jövőbeli, egyelőre beláthatatlan következményeire.

Napjainkban a fegyveres konfliktusok jelentősen átalakultak: egyre gyakoribbak az új, innovatív és a hagyományos háborúktól gyökeresen eltérő hadviselési formák. A modern hibrid hadviselés térnyerésével a harcoló felek egyre ritkábban támaszkodnak közvetlenül pusztító fegyveres erőre. Bár egyes elemzők szerint ez a jelenség nem új keletű, sőt bizonyos szempontból az emberi történelemmel egyidős, az utóbbi években jelentős figyelmet kapott. Ennek oka, hogy az államok immár nem csupán hagyományos katonai eszközökkel, hanem nem állami szereplők és fejlett információs technológiák bevonásával is igyekeznek befolyásolni ellenfeleiket, akár nyílt fegyveres konfliktusok során is.

Egyszerűbben fogalmazva, a hibrid hadviselés lényege a hagyományos és a nem konvencionális eszközök ötvözése. Olyan összetett megközelítésről van szó, amelyben a harctéri műveletek szorosan összekapcsolódnak az információs térben zajló hadviseléssel, ahol az információs és pszichológiai befolyásolás eszközeit célzottan és összehangoltan alkalmazzák. Az eljárás során a rendelkezésre álló eszközök szinkronizált bevetése az ellenfél gyenge pontjainak kihasználását szolgálja. A hibrid hadviselés célja továbbra is az ellenség legyőzése vagy annak viselkedésének befolyásolása, azonban ezt gyakran a kinetikus (fizikai) és a nem kinetikus (információs, gazdasági, politikai) eszközök váltakozó alkalmazásával érik el.

A hibrid hadviselésnek két kulcsfontosságú jellemzője van. Az egyik legfontosabb sajátosság, hogy a háború és a béke közötti határ elmosódik. A konfliktusok egyre megfoghatatlanabbá válnak, hiszen nehéz pontosan meghatározni, mikor lépi át egy állam vagy egy szereplő a háborús küszöböt. A nyílt fegyveres összecsapásokat elkerülő hibrid hadviselés kifizetődő stratégia, mivel jelentősen olcsóbb és kevésbé kockázatos, mint a hagyományos katonai műveletek. Egy állam számára sokkal kevesebb erőforrást és politikai kockázatot jelent, ha nem állami szereplőkkel együttműködve álhíreket és propagandát terjeszt, mintha harckocsikat vonultatna fel egy másik ország területén vagy vadászgépekkel sértené meg annak légterét. Bár az ilyen módszerek költségei és kockázatai jóval kisebbek, a hatásuk így is jelentős lehet, hiszen képesek aláásni a célország stabilitását, meggyengíteni annak politikai rendszerét és befolyásolni a közvéleményt.

Felmerül a kérdés, hogy lehetséges-e háborút vívni anélkül, hogy közvetlen fegyveres összecsapásra vagy fizikai konfrontációra kerülne sor. A nemzetközi közösség szereplői közötti versengésben a hibrid hadviselés eszközei révén ez egyre inkább megvalósítható. A katonai erő alkalmazása nélkül is elérhető olyan stratégiai cél, amely korábban csak nyílt háborúval lett volna kivitelezhető. Ebben az összefüggésben érdemes felidézni Szun-ce tanítását, miszerint *„a háború legnagyobb művészete az ellenség legyőzése harc nélkül"*.[97]

A hibrid hadviselés másik alapvető sajátossága a kétértelműség, amely a bizonytalanságra épül. Az ilyen típusú támadások során a szereplők szándékosan homályos helyzetet teremtenek, hogy megnehezítsék az azonnali és hatékony válaszadást. Másként fogalmazva, a célba vett ország vagy nem ismeri fel időben, hogy hibrid támadás zajlik ellene, vagy ha észleli is, nem tudja egyértelműen azonosítani az elkövetőt, vagyis azt az államot, amely közvetlenül végrehajtja vagy támogatja az akciót. A támadó kilétének rejtve maradása pedig jelentősen megnehezíti a megtámadott ország számára, hogy megfelelő stratégiai választ dolgozzon ki.[98]

Carl von Clausewitz gondolata a politika és a háború kapcsolatáról napjainkban is érvényes, sőt a modern konfliktusok összetettebbé válásával még inkább felértékelődött. A háborúk dinamikája átalakult, és ez új lehetőségeket teremtett az agresszió különböző formáinak alkalmazására. A hibrid hadviselés során a támadás megnyilvánulhat közvetlen katonai műveletként, amelyben nem állami szereplők is részt vesznek, de ugyanígy megvalósulhat kritikus infrastruktúrákat célzó kibertámadásokkal, dezinformációs kampányokkal vagy egyéb, kevésbé látványos, de hatékony eszközökkel. Ez a hadviselési forma elmosódottá teszi a konfliktusok természetét azáltal, hogy rendkívül széles és folyamatosan bővülő eszköztárat kínál a támadók számára, lehetővé téve számukra, hogy párhuzamosan, több fronton is fellépjenek ellenfeleikkel szemben. A hibrid műveletek célja, hogy kihasználják egy állam politikai, katonai, gazdasági, társadalmi, információs és infrastrukturális sérülékenységeit, ezáltal kézzelfogható és funkcionális gyengülést idézzenek elő. Egy ország biztonsága azonban nem csupán fizikai támadások révén ásható alá – a hibrid hadviselés az adott állam legitimációját is célba veheti. Ha sikerül megingatni az emberek és az állami intézmények közötti bizalmat, az a társadalmi stabilitás alapjait veszélyeztetheti. Az államot és állampolgárait összekötő társadalmi szerződés meggyengítésével a támadók elérhetik, hogy az állam fokozatosan elveszítse legitimitását – ami a modern korban nagyrészt a közbizalomra épül.

A bizalom kiépítése kulcsszerepet játszhat a hibrid fenyegetések elleni védekezésben, ezért a szakértők számos politikai és stratégiai megoldást javasoltak. Ezek közé tartoznak azok az intézkedések, amelyek célja a hibrid támadások észlelése, elrettentése, elhárítása és pontos kezelése. Mivel az információs, kognitív és társadalmi dimenziók egyre inkább a hibrid hadviselés központi elemeivé válnak, a bizalom erősítése nélkül aligha lehet hatékony választ adni ezekre a fenyegetésekre. A hagyományos háborús küszöb alatti hibrid műveletek fókuszában a civil lakosság áll – pontosabban az, hogy milyen véleményt alakítanak ki az államról, és hogyan viselkednek annak politikai döntéseivel kapcsolatban. A digitális technológiák és a közösségimédia-platformok révén a hibrid hadviselést alkalmazó szereplők könnyedén manipulálhatják a közvéleményt, gyakran az érintett állam rovására. Erre jó példa az orosz online dezinformációs kampányok sorozata, amelyek sok esetben kifinomultan és célzottan terjesztik az álhíreket, mégis jelentős destabilizáló hatással bírnak bizonyos nyugati országokban. Egy állam legitimációját és hatalmát végső soron az állampolgárai biztosítják – különösen a demokratikus berendezkedésű országokban. Ha sikerül éket verni az állam és polgárai közé, azzal nemcsak a kormányzat meggyengítése válik lehetővé, hanem adott esetben annak politikai irányvonalát is befolyásolni lehet. Éppen ez a célja a hibrid hadviselés szereplőinek: úgy változtatni egy ország politikai és társadalmi viszonyait, hogy az nyílt háborús konfliktus nélkül történjen meg.[99]

A hibrid hadviselés egyik hatékony eszköze lehet egy állam nemzetközi elszigetelése, amely tovább fokozza annak belső megosztottságát és polarizációját. Az ilyen fenyegetéseket az agresszor mindig a célország konkrét gyengeségeihez igazítja, kihasználva annak sebezhetőségeit. A támadások gyakran a társadalmi kohéziót, a békés együttélést és a demokratikus értékeket veszik célba, hiszen ezek adják egy demokratikus társadalom stabilitásának alapját. Éppen ezért a bizalom kiépítését kell a hibrid fenyegetések elleni védekezés egyik legfontosabb pillérének tekinteni – különösen, ha azok a demokratikus intézményrendszer és politikai stabilitás aláásására irányulnak. A bizalom azonban nem tekinthető egyetlen szinten működő vagy egydimenziós jelenségnek. Több területen és különböző szinteken is létfontosságú, például a polgárok és az állami intézmények közötti kapcsolatban. Az embereknek bízniuk kell abban, hogy az állam képes ellátni feladatait, és hogy a kormányzat következetesen végrehajtja döntéseit. Ugyanakkor aggasztó tendencia figyelhető meg több nyugati országban: egyre csökken az állami intézmények iránti közbizalom, ami ezek hitelességét is aláássa. Ez különösen veszélyes, hiszen éppen ez a bizalom képezné a hibrid fenyegetések elleni védekezés egyik alapját. Ha a lakosság elidegenedik az állami struktúráktól, az még sebezhetőbbé teszi az országot a hibrid támadásokkal szemben, hiszen a társadalmi megosztottság és az intézmények legitimitásának megingása éppen azokat a célokat szolgálja, amelyeket az ilyen műveletek végrehajtói el akarnak érni.[100]

Bár az állam iránti elkötelezettség kulcsfontosságú, az emberek egymásba vetett bizalma legalább ennyire meghatározó. Ahogyan Francis Fukuyama találóan megjegyezte, ez a kétféle bizalom szorosan összefügg: ha a társadalmi bizalom egy bizonyos szint alá csökken, az összehangolt közösségi cselekvés – és maga az államiság is – ellehetetlenül.[101] A populizmus térnyerése világszerte, beleértve a nyugati demokráciákat is, egyre mélyebb társadalmi és politikai polarizációhoz vezet, amely nemcsak a társadalmi kohéziót gyengíti, hanem a politikai döntéshozatal hatékonyságát is csorbítja. Az egyre élesebb megosztottság megnehezíti a konszenzus kialakítását minden szinten, ami tovább fokozza az instabilitást.

Éppen ezért a bizalom kiépítése, helyreállítása és megerősítése elengedhetetlen ahhoz, hogy hatékony ellenálló képességet alakítsunk ki a hibrid fenyegetésekkel szemben, amelyek mind az állami, mind a társadalmi biztonságot veszélyeztetik. A közösségek közötti és közösségeken belüli bizalomépítésnek kell a hibrid hadviselés elleni stratégia középpontjában állnia. Ehhez olyan strukturális és szakpolitikai intézkedésekre van szükség, amelyek erősítik az átláthatóságot, növelik a felelősségvállalást, és elősegítik a társadalmi befogadást. Csak így lehet hatékonyan ellenállni azoknak a törekvéseknek, amelyek célja az intézményi stabilitás aláásása és a társadalmi kohézió megbontása.

Mindezek figyelembevételével kívánom elemezni az Oroszországi Föderáció vezetésének Európához fűződő összetett viszonyrendszerét. Oroszország és a Nyugat kapcsolatát alapvetően meghatározza a Szovjetunió felbomlása által okozott kollektív trauma és a vele járó megbélyegzés, amely jelentős hatást gyakorolt Vlagyimir Putyin geopolitikai elképzeléseire is. Az elmúlt években a Kreml a hatalom nyílt vagy burkolt demonstrációja révén próbálta visszaszerezni befolyását a nemzetközi politikai térben, célul tűzve ki a szovjet korszak csúcspontjának, az 1970-es évek befolyási szintjének visszaállítását. Ennek érdekében Oroszország katonai magánvállalatokat és szélsőjobboldali csoportokat is bevetett hibrid hadviselési stratégiája részeként, amelynek egyik fő célpontja a Nyugat destabilizálása volt.

Az Európai Unió Európai Szomszédsági Politikája[102] 2003 óta egy „baráti kör" kialakítására törekszik, amely a politikai stabilitás, biztonság és gazdasági jólét előmozdítását célozza a közvetlen uniós szomszédságban. Ez a kezdeményezés olyan egykori szovjet tagköztársaságokra terjed ki, mint Örményország, Azerbajdzsán, Belarusz, Grúzia, Moldova és Ukrajna, valamint a déli szomszédságban található államokra, például Algériára, Egyiptomra, Izraelre, Jordániára, Libanonra, Líbiára, Marokkóra, Szíriára és Tunéziára.[103] Az egyik fő cél a biztonsági együttműködés elmélyítése volt, azonban több mint húsz év elteltével az eredmények vegyes képet mutatnak. Különösen a biztonsági együttműködés nem fejlődött olyan ütemben, mint azt az eredeti tervekben remélték.

Az ukrajnai konfliktus jelentős hatást gyakorolt az Európai Unió keleti partnerségi politikájára, és ennek következtében az EU és Oroszország viszonyára is. A Kreml és az Unió közötti kapcsolatok alakulását alapvetően Moszkva Nyugat-felfogása és saját identitásképzési folyamatai határozták meg. A két fél közötti diskurzus egy olyan környezetben zajlott, ahol a történelmi traumák központi szerepet játszanak, és az ideológiai, társadalmi, valamint térbeli megosztottságok Oroszország civilizációs küldetésének geopolitikai kifejeződéseiként jelennek meg.[104]

Ennek a diskurzusnak az egyik alapja az a – vitatható, de Moszkvában erősen jelen lévő – narratíva, miszerint Oroszország az elmúlt évtizedekben két meghatározó kollektív traumát szenvedett el. Az egyik a Szovjetunió összeomlása, a másik pedig az a nyugati megközelítés, amely szerint a Szovjetunió legyőzése a Nyugat stratégiai sikere volt, és az újjászülető Oroszországot csak másodlagos jelentőségű partnerként kezelték. A hidegháború lezárulta után Moszkva identitáskeresése és geopolitikai önmeghatározása folyamatos kihívásokkal járt, és egy olyan civilizációs koncepcióhoz ragaszkodott, amely szembement a posztszovjet világrenddel.

A Varsói Szerződés felbomlása után az Egyesült Államok vezette katonai szövetségi rendszer, a NATO, továbbra is fennmaradt, sőt bővült. Ez Moszkvában nem csupán bizalmatlanságot szült, hanem az orosz politikai elit körében a megalázottság érzését is fokozta, amely alapvető szerepet játszott Oroszország jelenlegi identitásának kialakulásában. Az érzelmi dimenzió kulcsfontosságú ebben a folyamatban: a szégyen, a félelem és a sérelmek narratívái mélyen befolyásolják az orosz társadalmat. Ez különösen annak fényében érthető, hogy a cári birodalom évszázadokon keresztül terjeszkedési politikát folytatott, és befolyási övezeteit folyamatosan kiterjesztette.[105]

A modern, nemzetközi szankciókkal sújtott Oroszország viszont magát igazságtalanul kezelt áldozatként ábrázolja, amelynek nagyhatalmi státuszát és érdekeit figyelmen kívül hagyták. Ez az önkép tovább erősödött az ukrán válság során: míg az Egyesült Államok és európai szövetségesei a 2014-es krími válságot annexióként értelmezték, Oroszország ezt „egyesülésként" kommunikálta. Hasonlóképpen, míg a Nyugat Ukrajna függetlenségi törekvéseinek megnyilvánulásaként tekintett az ország NATO-csatlakozási szándékára és a 2014-es rendszerváltásra, Moszkva ezeket a saját befolyási övezetébe történő, a nagyhatalmi egyensúllyal összeegyeztethetetlen külső beavatkozásként értelmezte.

Ebbe a geopolitikai narratívába illeszkedett Vlagyimir Putyin beszéde is, amelyben a Krím „újraegyesítését" jelentette be. Ez a retorika a Szovjetunió felbomlása után megszűnt közös identitás újraélesztésére törekedett. A Krím visszaszerzését Moszkva egy nagyobb geopolitikai projekt részeként állította be, amely egyszerre szolgálta az orosz belpolitikai és gazdasági érdekeket, valamint megerősítette az ország politikai legitimációját. A cél az volt, hogy az orosz nemzeti és regionális érdekek összhangba kerüljenek egy olyan történelmi narratívával, amely Oroszország egykori nagyságát és geopolitikai szerepét kívánta visszaállítani.[106]

A Kreml napjainkban hibrid hadviselést és katonai magánvállalatokat alkalmaz az európai biztonsági rendszer destabilizálására. Ez a tevékenység indokolttá teszi azt a megközelítést, amely szerint Oroszország egy revizionista, terjeszkedő hatalomként működik, és a hidegháborús gazdasági és katonai vereségét, valamint a szovjet birodalmi térség felbomlását igyekszik visszafordítani. Az orosz vezetés számára különösen fájdalmas pont, hogy az egykori szovjet befolyási övezet egyes részei más nagyhatalmak

érdekszférájába kerültek, és ezt különböző eszközökkel – beleértve a hibrid hadviselést – próbálja ellensúlyozni.

Az elmúlt évtizedekben Moszkva arra törekedett, hogy újra meghatározó szereplőként jelenjen meg a globális politikai színtéren, és befolyását kiterjessze Kelet-Európára, Közép-Ázsiára, a Közel-Keletre, Afrikára, valamint a Karib-térség és Dél-Amerika egyes részeire. Ebben a folyamatban gyakran nyúlt vissza a szovjet korszak geopolitikai hagyatékához, különösen az 1970-es és 1980-as évek külpolitikai és katonai „teljesítményeihez". Ennek érdekében a Kreml a hibrid hadviselést stratégiai eszközként használta, amely a katonai, politikai és információs műveletek összekapcsolásán alapul.

Frank Hoffman meghatározása szerint a hibrid hadviselés a konfliktusok fizikai és pszichológiai dimenzióiban egyszerre kíván hatást kifejteni. A negyedik generációs hadviselés többrétegű megközelítést alkalmaz, amelynek egyik fő célja egy működő állam destabilizálása és társadalmának polarizálása. Az ilyen típusú műveletek során a felforgató akciók szükség esetén közvetlen katonai műveletekkel is kiegészíthetők, hogy nyomást gyakoroljanak az adott ország politikai és katonai vezetésére. Általában az agresszor titkos, nehezen visszakövethető beavatkozásokat hajt végre, annak érdekében, hogy elkerülje a közvetlen felelősségre vonást és az esetleges ellenlépéseket.

A Szovjetunió összeomlása megerősítette az orosz nacionalista diskurzust, ami előre látható következmény volt.[107] Az etnikai konfliktusok, amelyek a posztszovjet térségben kirobbantak, arra késztették Moszkvát, hogy beavatkozzon egyes volt szovjet köztársaságok ügyeibe. Oroszország a szovjet katonai kapacitások jelentős részét örökölte, miközben a térségben állomásozó hadseregek egy része még mindig a NATO elleni hagyományos háborúra volt kiképezve.

Az orosz külpolitikai stratégia egyik korai példája a Dnyeszteren túli konfliktus, amely során a régió oroszajkú fegyveres csoportjai 1992-ben rövid, de intenzív háborút vívtak Moldova ellen. Hivatalosan a térségben állomásozó szovjet/orosz 14. hadsereg semleges maradt, de valójában aktívan támogatta az oroszbarát Dnyeszteren túli milíciákat.

Hasonló forgatókönyv játszódott le a grúziai háború idején is. 2008-ban az orosz fegyveres erők nyíltan beavatkoztak a konfliktusba, támogatva Abházia és Dél-Oszétia szakadár erőit. A harcokban több ezer déloszét katona, valamint Észak-Kaukázusból érkező önkéntesek, továbbá mintegy 10 000 abház vett részt, jelentősen hozzájárulva a grúz állam destabilizálásához. Ezek az esetek jól példázzák Moszkva hibrid hadviselési stratégiáját, amelyben a hagyományos katonai erő és az aszimmetrikus eszközök – például nem állami szereplők támogatása – együttesen szolgálják az orosz geopolitikai érdekek érvényesítését.[108]

A katonai magánvállalatok felhasználása

A katonai erő alkalmazása a hibrid hadviselés szerves részét képezi, függetlenül attól, hogy hagyományos vagy irreguláris formában történik. Ennek egyik megnyilvánulása, hogy a moszkvai vezetés egyre nagyobb mértékben támaszkodik úgynevezett katonai magánvállalatokra (*private military company, PMC*), vagy pontosabban félállami biztonsági erőkre, amelyek célja Oroszország nemzetközi tekintélyének helyreállítása és geopolitikai befolyásának növelése.[109]

A katonai magánvállalatok alkalmazása több szempontból is problémás. Az egyik legfőbb kifogás, hogy ezek a fegyveres csoportok nem kötődnek közvetlenül egy adott állam hadseregéhez, így harcosai elsősorban pénzért, nem pedig hazafias vagy ideológiai meggyőződésből vesznek részt az összecsapásokban. A zsoldosok térnyerése a nemzetközi közösséget már a 20. század folyamán cselekvésre késztette. Ennek eredményeként születtek meg az 1977-ben elfogadott I. és II. Genfi Jegyzőkönyvek, amelyek kifejezetten tiltják a zsoldosok alkalmazását.

A Genfi Egyezmények kiegészítő jegyzőkönyvei tartalmazzák a zsoldosok nemzetközi jogban legszélesebb körben elfogadott meghatározását is. Az 47. cikk (2) bekezdése szerint zsoldosnak minősül minden olyan személy, akit kifejezetten harci tevékenységre toboroztak, ténylegesen részt vesz az ellenségeskedésekben, elsődlegesen anyagi haszonszerzés céljából csatlakozik a konfliktushoz, és a neki ígért vagy kifizetett összeg jelentősen meghaladja az adott állam reguláris fegyveres erőinél szolgáló hasonló beosztású katonák javadalmazását. Ezenkívül a zsoldos nem lehet a konfliktusban részt vevő egyik fél állampolgára sem, és nem lehet tagja az egyik fél reguláris hadseregének vagy egy semleges állam hivatalos fegyveres erőinek.[110]

A katonai magánvállalatok és a zsoldosok szerepvállalása a modern hibrid hadviselésben különösen azért jelentős, mert lehetőséget biztosít a támogató állam számára, hogy befolyást gyakoroljon egy adott térségre anélkül, hogy formálisan hadviselő félként kellene fellépnie. Ez nemcsak a felelősségvállalás elkerülését teszi lehetővé, hanem olyan műveletek végrehajtását is, amelyeket egy állami hadsereg hivatalosan nem vállalhatna fel.

Az orosz katonai magánvállalatok, megkerülve a nemzetközi jogi normákat, zavartalanul működnek világszerte, kihasználva a jogi szabályozás hiányosságait és a nemzetközi jog által kínált kibúvókat. Bár az orosz törvények – az Oroszországi Föderáció Alkotmányának 13. cikke (5) bekezdése és a Büntető Törvénykönyv 208. cikke – kifejezetten tiltják a zsoldos tevékenységet, az elmúlt évtizedben Moszkva egyre aktívabban alkalmazta ezeket a félállami fegyveres csoportokat.

A Wagner-csoport példája jól szemlélteti, hogyan mozog Oroszország a béke és a háború közötti szürke zónában. Az ilyen katonai magánvállalatok lehetővé teszik a Kreml számára, hogy formálisan tagadja részvételét fegyveres konfliktusokban, így elkerülve a nemzetközi felelősségre vonást. Ezek az eszközök tökéletesen illeszkednek a hibrid hadviselés logikájába, hiszen lehetőséget biztosítanak Moszkvának arra, hogy a törvények peremén vagy olyan területeken működjön, ahol a jogrendszer nem érvényesül kellőképpen. Az ilyen katonai erők különösen veszélyesek, mivel tagjaik nem kötelesek betartani a hagyományos háborús szabályokat vagy a nemzetközi normákat. Az ukrajnai és krími katonai műveletekkel Oroszország egyértelműen jelezte, hogy stratégiai céljai érdekében kész figyelmen kívül hagyni a nemzetközi jogi előírásokat és normákat, és a politikai befolyásolás eszközeivel kombinálva tovább erősíti destabilizációs stratégiáját.

Ugyanakkor a Kreml számára is komoly kockázatokat rejt a katonai magánvállalatok alkalmazása. A Wagner-csoport 2023 júniusában kirobbant, mindössze 24 óráig tartó lázadása rávilágított arra, hogy a hibrid hadviselésben használt nem konvencionális eszközök visszafelé is elsülhetnek. Az ilyen félállami fegyveres szervezetek kiszámíthatatlanná válhatnak, és az őket létrehozó vagy támogató hatalmak számára is jelentős belső instabilitást idézhetnek elő. Ez azt mutatja, hogy a hibrid hadviselés nemcsak az ellenfélre nézve jelent fenyegetést, hanem akár az azt alkalmazó állam számára is komoly veszélyeket hordozhat.[111]

A szélsőjobboldali mozgalmak felhasználása

Oroszország hibrid hadviselésének egy további eszköze az európai szélsőjobboldali csoportok támogatása, amelynek célja a kontinens biztonsági rendszerének megbontása. Bár az ilyen módszerek nem teljesen újak – hiszen a hidegháború idején az Egyesült Államok is szervezett titkos ellenállási hálózatokat egy esetleges szovjet megszállás ellen –, a nyugati hatalmak azóta felhagytak ezek alkalmazásával. A NATO tagállamaiban létrehozott ilyen csoportokat – amelyeket gyűjtőnéven „Gladio"-nak neveznek – az 1970-es és 1980-as években elsősorban Olaszországban alkalmazták, ahol a hírhedt „Gladio" szervezet aktívan beavatkozott a belpolitikába a nyugati érdekek érvényesítése érdekében.[112]

A hidegháború lezárulta után azonban ez a taktika kikerült a nyugati hatalmak eszköztárából, ugyanakkor Oroszország átvette és saját céljaira formálta. A korábban szovjet támogatással működő szélsőbaloldali és „felszabadító" mozgalmak mintájára a Kreml a meglévő szélsőjobboldali hálózatokat kezdi kihasználni, bővítve azok tevékenységét, különösen Kelet-Európában. Mindez tovább erősíti azt a képet, hogy Oroszország egy revizionista és terjeszkedő hatalomként működik. Bár nem Moszkva hozta létre ezeket a szélsőséges szervezeteket, aktívan felhasználja és erősíti őket. A Kreml Kelet-Európát és a keleti partnerség országaiban működő populista, szélsőjobboldali mozgalmakat eszközként tekinti ahhoz, hogy megossza és destabilizálja az Európai Uniót.[113]

Ezt az összefüggést már 2017-ben is kiemelte az Euractiv híroldal, amely szerint *„Putyin azért támogatja a szélsőjobboldalt Európában, mert tudja, hogy ez gyengít minket (...), megosztja Európát. (...) Tudja, hogy a szélsőjobb gyengít bennünket, tudja, hogy a szélsőjobb megoszt. A megosztott Európa pedig azt jelenti, hogy Putyin a főnök".*[114] A hidegháborús időszakkal ellentétben Moszkva már nem törekszik a kommunista ideológia terjesztésére, sem pedig Európa közvetlen katonai ellenőrzésére. Ehelyett a Nyugat liberális biztonsági rendjének átalakítását és meggyengítését célozza.

Vlagyimir Putyin egy erős és erkölcsös identitású Oroszország megszemélyesítőjeként pozicionálja magát, amely vonzó lehetőség sok európai szélsőjobboldali politikus számára. Több szélsőséges vezető is nyíltan támogatja Putyin politikáját, és egyfajta példaként tekint rá. Az elmúlt években a szélsőjobboldali csoportok tevékenysége fokozódott Európában, és az etnikai-nacionalista, illetve etnocentrikus diskurzus egyre

nagyobb teret nyert – mindezekre Oroszország az ukrajnai háború előtti időszakban aktívan épített és ki is használta ezeket a megosztó folyamatokat.

Az orosz hibrid hadviselés a Baltikumban elsősorban olyan rejtett és tagadható akciók sorozatát jelenti, amelyeket gyakran a hagyományos, sőt akár a nukleáris fegyverek bevetésének lehetőségével támasztanak alá. Céljuk a megtámadott országok belpolitikai folyamataira való nyomásgyakorlás és befolyásszerzés. A korábban bemutatott módszereken túl számos szakértő figyelmeztetett arra, hogy Észtország és Lettország különösen ki vannak téve az orosz hibrid fenyegetéseknek, tekintettel az ott élő jelentős számú orosz kisebbségre.

A balti térséget érő orosz fenyegetések és az esetleges agresszió három fő kategóriába sorolható. Az első az erőszakmentes felforgatás, amelynek célja a politikai, gazdasági és társadalmi instabilitás előidézése információs hadviselés, propagandakampányok vagy más befolyásoló műveletek segítségével. A második típus a rejtett erőszakos akciók, amelyek nem nyílt katonai beavatkozások, hanem például titkos diverzáns műveletek, kibertámadások vagy helyi zavargások szítása. A harmadik kategóriát a hagyományos katonai fellépéssel kombinált felforgató tevékenységek jelentik, amikor a politikai destabilizációt vagy a belső megosztottságot katonai fenyegetéssel vagy tényleges fegyveres erő alkalmazásával egészítik ki.[115]

A balti államok fejlődése és az orosz kisebbségek növekvő integrációja miatt Moszkva számára egyre nehezebbé válhat a fenti módszerek alkalmazása anélkül, hogy közvetlen katonai erőt is bevetne. Éppen ezért kulcsfontosságú a térség védelmi képességeinek folyamatos erősítése, amely magában foglalja a hagyományos katonai elrettentést is. Ez azt jelenti, hogy a NATO-nak, különösen pedig az Egyesült Államoknak fokozott figyelmet kell fordítania az orosz fenyegetések minden lehetséges formájára, és hatékony stratégiákat kell kidolgoznia azok visszaszorítására.[116]

A hibrid hadviselés „gyakorlata" az Ukrajnát ért agressziót követően

Oroszország 2022-es ukrajnai inváziója követően a hibrid fenyegetések is jelentősen megszaporodtak, elsősorban kibertámadások és online befolyásolási műveletek formájában, amelyek célja a nyugati demokráciák destabilizálása. Az ilyen módszerek alkalmazása azonban nem új keletű: már a 2016-os amerikai elnökválasztás után is nyomozás indult annak feltárására, hogy Oroszország szervezetten avatkozott-e be a választási folyamatba. A vizsgálatok arra jutottak, hogy Moszkva célja Hillary Clinton esélyeinek gyengítése és ellenfele, Donald Trump támogatása volt. Ezt többek között mesterséges közösségimédia-profilok létrehozásával és dezinformációs kampányokkal valósították meg. Az államilag támogatott úgynevezett „trollfarmok", amelyek központja Szentpéterváron működött, folyamatosan manipulálták a közvéleményt azáltal, hogy alternatív, hamis narratívákat terjesztettek.

Ez a stratégia az ukrajnai háború kitörését követően még intenzívebbé vált. A Kreml propagandájának hatékonyságát jól mutatja, hogy milliók – nemcsak Oroszországban,

SOMOGYI KÖNYVTÁR 1011889 1881

hanem számos nyugati országban is – átvették azt az orosz álláspontot, miszerint az invázió egy szükséges és jogos önvédelmi lépés volt. Annak érdekében, hogy a nyugati államok felismerjék és kezelni tudják ezeket a fenyegetéseket, a NATO és az Európai Unió Finnországban létrehozta a Hibrid Kiválósági Központot. A központ szakértői különösen az információs hadviselés területén végeztek átfogó vizsgálatokat, és megdöbbentő eredményekre jutottak: egyes NATO-tagállamokban Oroszország dominálja az információs teret, és képes jelentős tömegeket saját narratívái mögé állítani.

Németországban például egyre szélesebb körben fogadják el azt az orosz érvelést, amely szerint Ukrajna elleni támadása és annak fokozódása csupán a NATO provokációira adott válasz volt. Hasonlóan aggasztó jelenség figyelhető meg Szlovákiában, ahol a lakosság több mint 30%-a úgy véli, hogy az ukrajnai háborút valójában a Nyugat idézte elő szándékosan.

A hibrid fenyegetések nemcsak az információs tér manipulálásával, hanem a kritikus infrastruktúrák elleni támadásokban is megnyilvánulnak. Erre egyik legkirívóbb példa a 2022 szeptemberében történt incidens, amikor erőteljes víz alatti robbanások rongálták meg az Északi Áramlat 2 gázvezetéket Dánia és Svédország közelében.[117] Ez a vezeték az orosz földgáz Németországba történő szállítására épült. Bár Moszkva azonnal tagadta az esetleges szerepvállalását, a nyugati elemzők egy része lehetséges orosz szándékot sejtett az akció mögött. Az egyik feltételezés szerint a cél a Nyugat energiaellátásának veszélyeztetése volt, továbbá megtorolni Ukrajna támogatását.

Ezzel szemben egyre több bizonyíték utal arra, hogy a támadás mögött – amely a nemzetközi jog szerint terrorcselekménynek minősülhet – nem Oroszország, hanem Ukrajnához köthető szereplők állhattak. Ha ez a feltevés helytálló, akkor az ukrán hadviselés is kiterjedhet a hibrid műveletek eszköztárára, ami új megvilágításba helyezheti a konfliktus kibontakozását és annak következményeit.[118]

HIBRID HADVISELÉS AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK SZEMSZÖGÉBŐL

Az Egyesült Államok jelenlegi stratégiája az orosz fenyegetés kezelésére alapvető félreértéseken alapul, amivel jelentős stratégiai kockázatoknak teszi ki mind saját magát, mind szövetségeseit.[119] A 2018-ban elfogadott amerikai Nemzeti Védelmi Stratégia elsődleges célja a hagyományos, nagyhatalmak közötti háborúk elrettentése. Ezzel párhuzamosan azonban Oroszország – miközben maga is igyekszik elkerülni az ilyen típusú, nyílt háborús konfliktusokat – alternatív módszerek alkalmazására törekszik geopolitikai céljai elérése érdekében.[120]

Az Egyesült Államok a hibrid hadviselést nagyrészt olyan tevékenységek összességeként értelmezi, amelyek nem érik el a hagyományos háborús küszöböt. Azonban Oroszország stratégiai megközelítése ennél jóval átfogóbb: a hagyományos katonai erő

alkalmazása is szerves része hibrid hadviselésének. Ha az USA továbbra is arra összpontosít, hogy megakadályozza azokat a katonai konfliktusokat, amelyeket Moszkva nem is tervez megvívni, miközben figyelmen kívül hagyja az orosz hibrid hadviselés valós céljait és eszközeit, akkor súlyos stratégiai vereségeket szenvedhet – még akkor is, ha védelmi stratégiája formálisan sikeresnek tűnik.

A Kreml napjainkban is hibrid háborút folytat az Egyesült Államok ellen, és meggyőződése, hogy ez a hadviselési forma uralja a 21. századi konfliktusokat. Oroszország katonai stratégiája alkalmazkodik ehhez a felismeréshez, ami meghatározza a hadsereg fejlesztésének irányát és a háború jövőjéről alkotott elképzeléseket. Az orosz hibrid hadviselés koncepciója magában foglalja a hagyományos katonai erő alkalmazását is, de nem önálló célként, hanem egy átfogó információs hadjárat részeként. Az orosz katonai doktrína szerint a hibrid hadviselés egy olyan stratégiai szintű eszköz, amely egy célország politikai rendszerét és geopolitikai irányultságát próbálja befolyásolni. Ebben a modellben minden bevetett eszköz – a katonai erőt is beleértve – az információs hadviselés céljainak rendelődik alá.

Az orosz katonai vezetés a hibrid hadviselést egy jól meghatározott háborús formaként kezeli, nem pedig csupán politikai eszközként. Ezzel szemben az amerikai értelmezés sokszor túlságosan leszűkíti a hibrid háborúról szóló vitát olyan eszközökre, amelyek nem feltétlenül központi elemei az orosz stratégiának. Az USA és szövetségesei gyakran a látványos, de kisebb jelentőségű katonai műveletekre – például a 2014-ben Krímben tevékenykedő, jelzés nélküli orosz katonákra („kis zöld emberkék") vagy a Kelet-Ukrajnában harcoló, Moszkva által támogatott helyi fegyveres csoportokra – összpontosítanak az orosz hibrid hadviseléssel szembeni válaszlépések kidolgozásakor.

Az orosz hibrid háborús stratégia azonban ennél sokkal szélesebb körű, hiszen a katonai eszközök mellett beletartoznak a felforgató tevékenységek, a gazdasági nyomásgyakorlás, az információs manipuláció és a diplomáciai beavatkozás is. A Kreml számára a katonai műveletek csak egy eszközt jelentenek a szürke zónás hadviselés széles eszköztárában, amelyet célzottan és a többi tényezővel összehangoltan alkalmaznak. Ha a Nyugat nem ismeri fel ezt az összetett megközelítést, akkor képtelen lesz hatékonyan reagálni az orosz stratégiai kihívásokra.[121]

A Kreml hibrid háborúnak tekinti az ukrajnai, szíriai, líbiai és venezuelai konfliktusokat, és folyamatosan fejleszti, finomítja, valamint a gyakorlatba ülteti át ezt a hadviselési formát Európában és világszerte. A hibrid hadviselés lényege az, hogy a célok eléréséhez az orosz vezetés különböző eszközök kombinációját alkalmazza, ideértve a hagyományos katonai erőt is, ha a helyzet úgy kívánja. Oroszország Szíriában például hagyományos légi hadműveleteket hajt végre, ahol a légierő aktív bevetésével támogatja az Asszad-rezsimet. Líbiai és egyre növekvő afrikai jelenléte viszont elsősorban katonai magánvállalatokon keresztül valósul meg – ugyanazon félállami fegyveres csoportok által, amelyeket már a szíriai hadszíntéren is alkalmazott. A Kreml mindig az adott konfliktus sajátosságaihoz igazítja a bevetett eszközöket, így nem tekinti kizáró oknak a hagyományos katonai erő alkalmazását csak azért, mert az adott műveletet hibrid háborúként határozza meg. Az orosz stratégia éppen abban

rejlik, hogy a katonai, politikai, gazdasági és információs eszközöket rugalmasan ötvözi, attól függően, hogy az adott helyzet milyen megközelítést kíván meg.[122]

Az orosz vezérkar a negyedik és ötödik generációs hadviselést nem átmeneti jelenségként, hanem a katonai fejlődés hosszú távú fő irányaként kezeli. Bár az orosz hadsereg továbbra is fenntartja a hagyományos háború lehetőségét, nem tekint rá úgy, mint a jövő konfliktusainak elsődleges formájára. Ehelyett úgy érvel, hogy a hagyományos háború a múltból örökölt katonai konfliktustípus, amely a technológiai fejlődés és a globális stratégiai viszonyok átalakulása miatt egyre valószínűtlenebbé válik. Ebből következően Oroszország katonai és nemzetbiztonsági stratégiáját a hibrid hadviselés optimalizálásához kell alakítani. Nemcsak azért, mert ez a hadviselési forma egyre gyakoribbá válik, hanem azért is, mert Moszkva szerint ez a megközelítés praktikusabb és hatékonyabb, mint a hagyományos háború. Az orosz hadsereg ezért folyamatosan fejleszti képességeit a hibrid hadviselés terén, és katonai elméleti szakértői nyíltan foglalkoznak az offenzív hibrid hadviselés stratégiáival és doktrínáival.

A Kreml katonai stratégiáját jelenleg több területen is kiigazítja:[123]

- Az orosz döntéshozó szervek – ideértve a polgári, katonai, média- és gazdasági szektort – központosítása annak érdekében, hogy az egész kormányzat összehangoltan tudjon fellépni a hibrid háborúk során.
- A hagyományos katonai doktrínák és stratégiák módosítása annak érdekében, hogy az orosz hadsereg elsődleges küldetéseként tudja alkalmazni a hibrid hadviselést.
- Az egész társadalmat érintő információs kampányok szervezése a hazafias öntudat erősítése céljából, amelyet a Kreml kulcsfontosságúnak tart a hibrid hadviselés sikeressége szempontjából.
- Az orosz információs műveletek alkalmazkodóképességének és hatékonyságának növelése azért, hogy biztosítsa a hibrid hadviselési stratégiák hosszú távú fenntarthatóságát.
- Az orosz fegyveres erők hagyományos expedíciós képességeinek fejlesztése, hogy az orosz haderő képes legyen a hibrid műveletek támogatására külföldön is.
- A Kreml képességeinek fejlesztése olyan tagadható proxierők – például katonai magánvállalatok – alkalmazására, amelyek lehetővé teszik a közvetett katonai beavatkozásokat.
- A katonai műveletek alárendelése az információs hadviselés céljainak, mivel a Kreml szerint a háborúk jellege átalakulóban van, és az információs manipuláció a konfliktusok egyik meghatározó eszközévé vált.

Mindezek az intézkedések azt mutatják, hogy Oroszország tudatosan és stratégiai megfontolásokhoz igazodva építi fel hibrid hadviselési képességeit, amelyeket a modern háborúk meghatározó formájának tekint.

Az orosz hibrid hadviselés és a jövő konfliktusaira való felkészülés kihívásai komoly stratégiai megfontolásokat igényelnek, de nem leküzdhetetlenek. A Nyugatnak nem szabad bizonytalanságban maradnia a modern háborúk új formáinak megértése kapcsán, hanem aktívan fel kell készülnie a Kreml fenyegetéseire. Moszkva tudatosan optimalizálja hadviselési stratégiáját a jövő háborúinak elvárásaihoz igazítva, ezért a Nyugatnak teljes mértékben meg kell értenie ezt a megközelítést ahhoz, hogy sikeresen szembeszállhasson vele.

Mason Clark elemzése szerint[124] az Egyesült Államoknak a következő lépéseket kell megtennie az orosz hibrid fenyegetések hatékony kezelésére:

- Alapos elemzést kell készíteni az orosz vezetés döntéshozatali mechanizmusairól a hibrid hadviselés keretein belül. Mivel a Kreml stratégiájának egyik alapja a bizonytalanság fenntartása és céljainak elhomályosítása, az amerikai döntéshozóknak világosan meg kell érteniük, hogyan működik az orosz hibrid hadviselés, hogy hatékony ellenlépéseket dolgozhassanak ki.
- A Nyugatnak egységesen kell fellépnie az orosz hibrid hadviseléssel szemben, nem pedig különálló, elszigetelt válaszlépéseket tennie az egyes orosz műveletekkel kapcsolatban.
- A Kreml elleni fellépést nemcsak Európára, hanem globális szinten is ki kell terjeszteni. Az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek nagyobb figyelmet kell fordítaniuk Moszkva hibrid műveleteire olyan térségekben, mint Szíria, Líbia és Venezuela, miközben továbbra is kiemelt figyelmet kell szentelniük Ukrajnának, Fehéroroszországnak és a balti államoknak.
- A hibrid hadviselés hatékony kezeléséhez az információs és a katonai műveleteket össze kell hangolni az amerikai kormányzati és katonai döntéshozatal minden szintjén.
- Meg kell erősíteni a nyugati demokratikus intézményeket és normákat, mivel ezek az orosz hibrid hadviselés egyik legfontosabb célpontját képezik. Az Egyesült Államok nem engedheti meg, hogy a Kreml destabilizáló stratégiái elfogadottá váljanak, és aláássák a demokratikus rendszerek működését.
- Washingtonnak törekednie kell arra, hogy összehangolja szövetségesei Oroszországpolitikáját, különösen a NATO-n belül. Kiemelten fontos, hogy világos „vörös vonalakat" határozzanak meg, amelyek átlépése esetén egyértelmű és egységes válaszlépések következnek.
- Az orosz információs hadviselés ellen proaktívan kell fellépni. Az információs térben való siker elengedhetetlen a hibrid háborúk megnyeréséhez, és az Egyesült Államok nem engedheti meg magának, hogy ezen a területen lemaradjon Oroszországgal szemben.
- Az orosz katonai magánvállalatok és proxierők tevékenységét nyilvánosságra kell hozni. Az amerikai és szövetséges hírszerzési műveleteknek fel kell tárniuk és hangsúlyozniuk kell, hogy ezek az erők közvetlenül a Kreml stratégiai céljait szolgálják. Ezzel csökkenthető Moszkva cselekvési mozgástere, és megnehezíthető a tagadhatóság fenntartása.
- Az amerikai katonai vezetésnek egyértelmű stratégiát kell kidolgoznia a hibrid fenyegetések kezelésére, és ennek figyelembevételével kell fejlesztenie haderejének képességeit.

- Az Egyesült Államoknak fel kell készülnie arra, hogy Oroszország hibrid hadviselésével szemben ne csak nem katonai eszközökkel, hanem szükség esetén hagyományos katonai erővel is fellépjen.
- Fel kell ismerni, hogy Oroszország célja nem egy közvetlen, nagyhatalmak közötti háború kirobbantása. Az Egyesült Államoknak természetesen továbbra is el kell kerülnie a teljes körű konvencionális és nukleáris konfliktust, ugyanakkor stratégiáját úgy kell átalakítania, hogy tudatosítsa: Moszkva sem kíván ilyen háborút, viszont a hibrid hadviselés révén képes saját céljait elérni.
- Az amerikai haderőnek alkalmazkodnia kell a Kreml fenyegetésének globális jellegéhez, és katonai jelenlétét ennek megfelelően kell átalakítania.
- Az Egyesült Államoknak lehetőséget kell biztosítania külföldön állomásozó erői számára, hogy nem katonai eszközökkel is fellépjenek az orosz hibrid hadviselés ellen. A hagyományos katonai erőket olyan platformként kell használni, amely kibertámadások, hírszerzési műveletek, technológiai beavatkozások és különleges műveletek végrehajtására is alkalmas.

Ezek az intézkedések együttesen lehetővé tennék az Egyesült Államok és szövetségesei számára, hogy hatékonyabban kezeljék az orosz hibrid hadviselés jelentette kihívásokat, és megakadályozzák Moszkvát abban, hogy aláássa a nyugati biztonsági rendszert és politikai stabilitást.

Fontos megjegyezni, hogy a fent vázolt stratégiák közül bizonyos lépéseket kizárólag az Egyesült Államok képes végrehajtani, míg más esetekben szélesebb nemzetközi együttműködésre lenne szükség. Ugyanakkor ennek jogi alapja jelenleg hiányzik, mivel a nemzetközi jog továbbra is az ENSZ Alapokmánya és más hasonló jogforrások keretein belül működik, amelyek a támadás és az erőszak fogalmára építenek, és nem reflektálnak megfelelően a hibrid hadviselés sajátosságaira. Ideális esetben a hibrid fenyegetésekkel szembeni fellépés nem csupán a védekezés és az ellenintézkedések alkalmazásából állna, hanem magában foglalná a nemzetközi jogi normák átalakítását is. Ha a jogi keretek érzékenyebben reagálnának az ilyen típusú műveletekre, az lehetőséget teremtene azok hatékonyabb visszaszorítására. Azonban a hibrid hadviselés nem csupán egyetlen állam eszköze, hanem számos nemzet – köztük a nyugati nagyhatalmak, különösen az Egyesült Államok – is alkalmazza különböző formáit. Éppen ezért egy ilyen jogi reform az ő mozgásterüket is jelentősen szűkítené, ami kérdéseket vet fel gyakorlati megvalósíthatóságával kapcsolatban.

A VIZSGÁLT KÉRDÉSEK SZEMPONTJÁBÓL KIEMELKEDŐ TERÜLETEK

Vizsgálódásom szempontjából a hibrid hadviselés különböző formái közül kiemelt jelentőséggel bír a jogi hadviselés (*lawfare*), vagyis a jog eszközként való felhasználása a geopolitikai érdekek érvényesítésére. Ennek egyik megnyilvánulási formája a kisebbségi jogok politikai célú instrumentalizálása, valamint a népirtás vádjának fegyverként való alkalmazása.

Hasonlóan fontos az információs hadviselés, amely napjaink modern társadalmaiban különösen hatékony eszközzé vált, hiszen a társadalmak működése és döntéshozatala egyre inkább az információk feldolgozására és terjesztésére épül. Az információk torzítása, célzott dezinformációs kampányok és manipulált narratívák révén a közvélemény alakítása stratégiai jelentőségű tényezővé vált a hibrid konfliktusokban.

Végül a migráció mesterséges gerjesztése is kiemelt szerepet kap a hibrid hadviselés eszköztárában, különösen a társadalmi és politikai nyomásgyakorlás terén: a nemzetközi konfliktusokban egyre gyakrabban jelenik meg mint geopolitikai eszköz, amelyet állami és nem állami szereplők egyaránt alkalmazhatnak a célországgal szembeni nyomásgyakorlás érdekében.

A „lawfare" mint hibrid hadviselési eszköz

A jog a modern hadviselés egyik meghatározó tényezőjévé vált, különösen a hibrid konfliktusokban, ahol nem csupán a fegyveres összecsapások, hanem a politikai, gazdasági és információs eszközök összehangolt alkalmazása is szerepet kap. A háború és a béke közötti határokat a jog húzza meg, és egyértelműen szabályozza, hogy milyen eszközök használhatók egy konfliktus során. Azonban a jogi normák nem csupán korlátokat jelentenek, hanem eszközként is felhasználhatók a hadviselés során, különösen azok számára, akik saját céljaik elérése érdekében a szabályokat szelektíven alkalmazzák. Ez abban nyilvánul meg, hogy míg az egyik fél nem tartja be a jog által előírt korlátozásokat, addig ellenfelét jogi kötelezettségekre hivatkozva azok betartására kényszeríti.

Ez a stratégiai gondolkodás különösen fontos az aszimmetrikus konfliktusokban, ahol a gyengébb szereplők érdeke az, hogy olyan jogi környezetet alakítsanak ki, amely nekik kedvez, miközben korlátozza ellenfeleik mozgásterét.[125] Ezt a megközelítést a nyugati szakirodalomban *lawfare*-nek nevezik, amelyet gyakran úgy értelmeznek, mint a nemzetközi jog torzított alkalmazását politikai és katonai célok érdekében. A nyugati felfogás szerint a jog ilyen felhasználása a nemzetközi jogállamiság megbontásához vezet, mivel annak eszközként való alkalmazásával a jogot eltérítik eredeti céljától.

Más nézőpontból azonban a *lawfare* nem csupán a gyengébb szereplők fegyvere, hanem a nagyhatalmak is alkalmazzák saját érdekeik védelmére. Az az elmélet, amely

szerint a jogot a gazdasági és politikai elitek formálják, kiterjeszthető a nemzetközi kapcsolatokra is.[126] Ez a megközelítés azt sugallja, hogy a nagyhatalmak a jogalkotás révén igyekeznek rögzíteni előnyös helyzetüket, és megakadályozni, hogy a globális hatalmi egyensúly változásai a nemzetközi jog szintjén is tükröződjenek. Ilyen értelemben a jog alkalmazása a nemzetközi rendszer fennmaradásának és a fennálló erőviszonyok fenntartásának egyik legfontosabb eszközévé válik.

Nem csupán a nyugati gondolkodásban jelenik meg a jog mint hadviselési eszköz. A modern katonai doktrínák között keleti példák is találhatók, amelyek tudatosan számolnak a jog használatával. A kínai korlátlan hadviselés (1999) kifejezetten javasolja a nemzetközi jog rosszhiszemű alkalmazását katonai célok elérése érdekében, vagyis a jog formális kereteinek megtartása mellett annak tartalmi torzítását.[127]

Az orosz katonai stratégiai gondolkodásban is szerepet kap a jog, bár kevésbé hangsúlyosan. Az úgynevezett Geraszimov-doktrína egy átfogó elrettentési stratégiát vázol fel, amelyben a katonai és nem katonai eszközök – így a politikai, diplomáciai, gazdasági és jogi eszközök – összehangolt alkalmazása szerepel. Ennek célja az, hogy megelőzzék az Oroszország számára stratégiai fenyegetést jelentő katonai akciókat. Ebből a szemszögből a jog nem pusztán egy szabályrendszer, amely korlátozza az államok mozgásterét, hanem egy tudatosan alkalmazott stratégiai eszköz, amely segíthet a nemzeti érdekek érvényesítésében és a geopolitikai tér alakításában.[128]

A jog tehát a modern hadviselés egyik központi eleme lett, amelyet mind a gyengébb szereplők, mind a nagyhatalmak saját stratégiáik részeként használnak. Az, hogy egy adott állam a jogot védelmi eszközként vagy támadó stratégiaként alkalmazza, elsősorban attól függ, hogy milyen célokat kíván elérni a nemzetközi térben, és mennyire képes befolyásolni a jogalkotási és jogértelmezési folyamatokat.

A nemzetközi jog alkalmazása a konfliktusokban alapvetően puha eszköznek számít, mivel nem jár közvetlen katonai erő alkalmazásával. A modern hadviselésben azonban minden rendelkezésre álló eszközt igyekeznek felhasználni a győzelem érdekében, így az indirekt hadviselés szerepe is egyre nagyobb hangsúlyt kap. A cél az ellenfél legyőzése anélkül, hogy nyílt katonai összecsapásra kerülne sor, vagyis olyan módszerekkel, amelyek nehezen beazonosíthatók és nem váltanak ki azonnali katonai válaszlépéseket.[129]

A jogi hadviselés kifejezés – angolul *lawfare*, amely a *law* (jog) és a *warfare* (hadviselés) szavak összevonásából keletkezett – arra utal, amikor a jogot tudatosan alkalmazzák politikai, stratégiai vagy katonai célok elérése érdekében. Ez a módszer nem csupán egy támadó fél eszköztárában jelenhet meg, hanem a védekező oldal is élhet vele, akár úgy, hogy a nemzetközi jogot az eredeti céljától eltérítve használja fel saját érdekei szerint. Egy jól átgondolt és hatékonyan kivitelezett jogi stratégia jelentős katonai eredményeket hozhat anélkül, hogy emberéletek százezreit vagy hatalmas anyagi forrásokat kellene feláldozni. Bizonyos esetekben a jogi eszközök képesek kiegészíteni a hagyományos katonai műveleteket, máskor akár teljesen fel is válthatják azokat.[130]

A *lawfare* fogalma Charles J. Dunlap Jr. ezredes nevéhez kötődik, aki először 2001-ben használta a kifejezést arra a jelenségre, amikor a jogot háborús fegyverként alkalmazzák. Később tovább finomította meghatározását, és a jogi hadviselést úgy jellemezte, mint *„a hadijog megsértésének valós, vélt vagy akár mesterségesen létrehozott eseteinek kihasználását, amelyet egy katonai fölényben lévő hatalommal való szembeszállás alternatív eszközeként használnak"*.[131]

Dunlap szerint a *lawfare* akár humánusabb alternatívája is lehet a klasszikus háborúnak, hiszen csökkentheti a fizikai pusztítást. Ugyanakkor kritikus szemmel tekintett arra a jelenségre, amikor a jogot a jogállamiság és a demokratikus értékek szellemiségével ellentétes módon használják fel, vagyis cinikusan manipulálják annak érdekében, hogy politikai vagy katonai célokat érjenek el.[132]

A továbbiakban a *lawfare* és a *jogi hadviselés* kifejezéseket szinonimaként használom, mivel mindkettő ugyanarra a jelenségre utal: a jog tudatos, stratégiai célokat szolgáló alkalmazására a hadviselés és a geopolitikai konfliktusok során.

Kisebbségvédelemre hivatkozás mint hibrid hadviselési eszköz

A jogi hadviselés egyik leggyakoribb formája a kisebbségvédelem eszközként való alkalmazása politikai vagy katonai célok elérésére, amely akár egy konfliktus kirobbantásának indokaként is szolgálhat. A történelem számos példát kínál erre, különösen a második világháború előzményei kapcsán, ezért e klasszikus esetek részletes ismertetésétől eltekintek, és inkább a módszer jelenkori alkalmazására összpontosítok.

Érdemes megjegyezni, hogy a kisebbségek jogainak politikai célú instrumentalizálása egyfajta párhuzamot mutat a humanitárius beavatkozások kérdésével, amelyek a nemzetközi jog szempontjából eltérő megítélés alá esnek. Míg a humanitárius beavatkozások bizonyos esetekben – különösen, ha az ENSZ Biztonsági Tanácsa jóváhagyja őket – jogszerűnek minősülnek, és így a beavatkozó fél jogi érvekkel alátámaszthatja fellépését, addig a kisebbségi jogokra hivatkozva végrehajtott katonai agresszió sérti a nemzetközi jogot, még akkor is, ha látszólag annak védelmében történik.

A közelmúlt egyik példája erre Szíria, ahol Háfez al-Aszad, a jelenlegi elnök, Bassár el-Aszad apja, saját hatalmának megerősítése érdekében a kisebbségvédelem retorikáját használta fel. Alavita muszlimként azt állította, hogy népcsoportja alulreprezentált az ország politikai és katonai vezetésében, ezért hatalomra kerülése után kizárólag saját, hozzá hű alavita tisztekkel töltötte fel a hadsereg és a biztonsági szervek kulcspozícióit. Ennek révén több mint négy évtizeden át biztosította a hatalom koncentrációját saját családja és szűk környezete számára.

A kisebbségvédelemre való hivatkozás azonban valójában a hatalom megtartásának eszköze volt. Az alavita dominanciájú rezsim a kisebbségek védelmének jelszavával lépett fel, miközben könyörtelenül elfojtotta mind az iszlamista, mind a világi ellenzéket. A módszer napjainkban is tovább él: a szíriai vezetés 2012 óta Irán támogatásával a lakosság mindössze 2-3%-át kitevő síita kisebbséget használja fel a szunnita többséggel szembeni hatalmi politika eszközeként.[133] A síita közösség védelmére hivatkozva biztosítja saját legitimációját, miközben katonai és politikai támogatást szerez Teheránból.

Emellett a szír ortodox keresztény közösségek is célpontjai a rezsim politikájának. A keresztény kisebbség védelmét hangsúlyozó propaganda révén Aszad nemcsak belső támogatást igyekszik biztosítani magának, hanem ezzel párhuzamosan erősíti Moszkvával való kapcsolatát is, hiszen Oroszország hivatalosan a keleti ortodox kereszténység védelmezőjeként pozicionálja magát a térségben.[134] Így a kisebbségvédelem nem csupán belpolitikai, hanem külpolitikai célokat is szolgál: a szír rezsim a nemzetközi jog retorikáját használva törekszik saját politikai és katonai túlélésének biztosítására.

Ez az eset is jól példázza, hogy a kisebbségvédelem nem csupán humanitárius vagy jogi kérdés, hanem egy olyan eszköz, amelyet államok saját hatalmi érdekeik szolgálatába állítanak. A jogi hadviselés ilyen formája a konfliktusok egyik rejtett, de annál hatékonyabb eszköze, amely lehetővé teszi a katonai és politikai célok elérését anélkül, hogy a nemzetközi jog megsértésének egyértelmű bizonyítékai rendelkezésre állnának.

A délszláv háború során az etnikai hovatartozás gyakran vált politikai és katonai célokra felhasznált eszközzé. Jugoszlávia szétesése után az egykori tagköztársaságokban az állampolgárság meghatározása gyakran önkényes döntéseken alapult, ami különösen a katonai sorozás során vált nyilvánvalóvá. A szocialista Jugoszlávia teljes mozgósítást írt elő háborús helyzet esetére, így az 1992-ben megalakult Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (SRJ[135]) jogalapként használta fel ezt az intézkedést a bosnyák menekültek besorozására. Annak ellenére, hogy ezek az emberek már nem tekintették magukat Jugoszlávia állampolgárainak, a hatóságok a korábbi jugoszláv állampolgárságukra hivatkozva kényszerítették őket katonai szolgálatra. Ráadásul nemcsak besorozták őket, hanem visszavezényelték Bosznia-Hercegovinába, ahol a boszniai Szerb Köztársaság haderejében kellett harcolniuk – saját népcsoportjuk ellen.[136]

Az etnikai törésvonalak nemcsak a Balkánon, hanem Nyugat-Európában is felhasználhatók a hibrid hadviselés eszközeként. Az etnikai konfliktusok kiélezése különösen hatékony stratégia lehet olyan társadalmakban, amelyek a liberális világszemlélet szerint az etnikai különbségek háttérbe szorítására törekednek, nem pedig azok kiemelésére. Ebben a környezetben a méltányosság kérdése gyakran szubjektív: míg egy ország vezetése úgy érezheti, hogy tisztességesen és diszkriminációmentesen bánik a kisebbségekkel, addig maguk a kisebbségi közösségek ezt egészen másképp élhetik meg. Az elégedetlenségre alapozott propaganda könnyen felnagyíthatja az esetleges igazságtalanságokat, és ezzel felerősítheti a belső feszültségeket.[137]

Egyes elemzések szerint a katalán függetlenségi mozgalom is példa lehet arra, hogyan válhat egy belső társadalmi konfliktus külső beavatkozás célpontjává. Bár eddig nem sikerült bizonyítani, hogy tényleges külföldi befolyás állt volna a katalán szeparatista törekvések mögött, az ilyen lehetőségek felvetése már önmagában is politikai feszültséget gerjeszt.[138] Az efféle gyanúsítgatások ugyanis nemcsak a feltételezett beavatkozó felet, hanem az érintett ország belső politikai stabilitását is gyengíthetik, és bizalmatlanságot kelthetnek a társadalomban.

Ez is jól mutatja, hogy a kisebbségi kérdések fegyverként való alkalmazása nemcsak a múltban volt gyakori jelenség, hanem napjainkban is releváns stratégiai eszköz lehet. Egy megfelelően kidolgozott információs kampány vagy politikai beavatkozás elegendő lehet ahhoz, hogy egy belső konfliktust olyan szintre eszkaláljon, amely már a nemzetközi közösség figyelmét is felkelti, és megteremti a külső beavatkozás lehetőségét – akár hibrid hadviselési eszközök alkalmazásával.

Kelet- és Délkelet-Európában Oroszország aktívan használja fel a szláv kisebbségeket geopolitikai céljai elérésére.[139] A Balkánon a szerb kisebbséget támogatja, míg a Kaukázusban az abház és oszét közösségek révén igyekszik növelni befolyását.[140] Az etnikai feszültségek szítása azonban nem korlátozódik ezekre a térségekre. Egy példa erre az ungvári magyar kulturális központ elleni támadás, amelyet két lengyel állampolgár követett el. Későbbi vizsgálatok egyértelművé tették, hogy az akció mögött Moszkva állt. A támadás célja az volt, hogy elmélyítse az ukrajnai etnikai feszültségeket, hiszen az ukrán belső konfliktusok gyengítik Kijevet, és ezáltal kedveznek az orosz érdekeknek.[141]

A Kaukázus különösen alkalmas terep az identitáspolitikai manipulációra, mivel az anyanyelv, a nemzetiség és az állampolgárság közötti különbségeket itt a legkönnyebb rosszhiszeműen kihasználni.[142] Ez a taktika azonban nem ismeretlen a posztjugoszláv térségben sem, ahol az állampolgárság kérdése gyakran vált politikai manipuláció eszközévé. Az állampolgárság egy adott állam és polgára közötti hivatalos kapcsolatot rögzíti, amely jogokat és kötelezettségeket is magában foglal. Ha azonban egy állam tudatosan beavatkozik egy másik ország állampolgársági politikájába, azzal kiterjesztheti befolyását a saját határain túlra.

Erre az egyik leggyakrabban alkalmazott módszer az úgynevezett passzportizáció, vagyis a külföldi állampolgárok gyorsított honosítása. Oroszország ezt a technikát már a Szovjetunió felbomlása után alkalmazta, először a Krím félszigeten, majd 2008-ban Grúzia, Abházia és Dél-Oszétia területén.[143] Az eljárás jogi alapját a 2002-ben elfogadott orosz állampolgársági törvény biztosította, amely egyszerűsített honosítási lehetőséget kínált a volt szovjet állampolgároknak. Fontos elem, hogy az új orosz állampolgároktól nem várták el, hogy Oroszországba költözzenek – épp ellenkezőleg, Moszkva célja az volt, hogy a külhoni orosz közösségek révén közvetlen befolyást gyakorolhasson más államok belügyeire. Ezt a jelenséget nevezzük távolsági nacionalizmusnak.

Az elmúlt években Oroszország tovább fejlesztette a passzportizáció stratégiáját. A 2014-es krími annexió után az állampolgársági törvény módosításával még gyorsabbá tették a honosítási folyamatot, amely előkészítette az ukrán területeken végrehajtott későbbi beavatkozásokat.[144] Az orosz állampolgárság tömeges kiadása a kelet-ukrajnai megszállt területeken azt sugallja, hogy Moszkva hosszú távú célja az érintett régiók feletti ellenőrzés megszilárdítása.

Ez a gyakorlat komoly aggodalmakat kelt a nemzetközi közösségben, mivel Oroszország az állampolgárai védelmére hivatkozva már több alkalommal indított katonai akciókat.[145] A Krím félsziget kapcsán is felmerül a kérdés: vajon az állampolgárság mikor válik ténylegesen geopolitikai fegyverré – egy terület bekebelezése előtt vagy azt követően? Ha a Krím lakossága már az annexió előtt nagyrészt orosz állampolgársággal rendelkezett, az arra utalhat, hogy a félsziget bekebelezése csupán egy előre eltervezett folyamat végkifejlete volt, amelyet a helyi lakosság is támogatott. Ha viszont az orosz

állampolgárság tömeges kiterjesztése csak az annexió után történt, akkor a passzportizáció egyfajta kikényszerített folyamatnak tekinthető, amely nem a helyiek igényeire, hanem az orosz katonai jelenlétre épült.[146]

Mindez rávilágít arra, hogy az állampolgárság nem pusztán jogi kategória, hanem geopolitikai eszköz is lehet. Egy állam a honosítás eszközével közvetlen befolyást szerezhet más országok belpolitikájára, és akár katonai konfliktusokat is igazolhat vele. Oroszország stratégiája nem csupán a térség hatalmi viszonyainak átalakítását célozza, hanem azt is, hogy a nemzetközi jogi normák keretein belül, azok formális betartásával érvényesítse területi és politikai ambícióit.

Oroszország a Baltikumban is aktívan alkalmazza a hibrid hadviselés eszközeit, amelyek középpontjában az orosz ajkú kisebbség áll.[147] A balti államok, különösen Észtország és Lettország, hosszú évek óta próbálják csökkenteni az orosz befolyást azáltal, hogy biztosítják a kisebbségek jogait, valamint gazdasági és politikai integrációval igyekeznek bevonni őket a társadalomba. Ennek ellenére az orosz nyelvű közösségek továbbra is szoros kapcsolatban állnak Oroszországgal, amely ezt kihasználva gazdasági nyomásgyakorlást, kibertámadásokat és szeparatista mozgalmak támogatását alkalmazza. Egy többnemzetiségű ország belső konfliktusait különösen könnyű szítani azzal, ha a kisebbségek vélt vagy valós társadalmi és politikai kirekesztettségét felnagyítják és manipulálják.[148]

Oroszország 2014-ben ugyanerre az érvelésre hivatkozva avatkozott be Ukrajnában, amikor az orosz ajkú kisebbség védelmének ürügyén megszállta és később annektálta a Krím félszigetet. Az orosz vezetés azzal indokolta beavatkozását, hogy azt a nemzetközi jog keretein belül hajtotta végre, bár a nemzetközi közösség ezt széles körben elutasította. Hasonló érveket alkalmaztak 2008-ban Grúziában és 1992-ben Moldovában is, amikor Oroszország katonai beavatkozást hajtott végre azzal az indokkal, hogy humanitárius katasztrófa elhárítására van szükség.

A 2022-es orosz–ukrán háború során ugyanez a retorika ismét megjelent. Vlagyimir Putyin 2022. szeptember 30-án, amikor bejelentette a kelet-ukrajnai megszállt területek Oroszországhoz csatolását, egy beszédében hangsúlyozta az orosz ajkú lakosság védelmét: *„Mindig emlékezni fogunk az orosz tavasz hőseire, azokra, akik nem voltak hajlandók elfogadni a 2014-es ukrajnai neonáci államcsínyt, mindazokra, akik meghaltak az anyanyelvük használatának jogáért, kultúrájuk, hagyományaik és vallásuk megőrzéséért és az élethez való jogért."*[149] A beszédben többször is visszatért arra, hogy Oroszország nem hagyhatja magára azokat, akik kulturális és nyelvi kötődésük révén hozzá tartozónak érzik magukat. Kiemelte, hogy az érintett területeken élők évszázadokon át Oroszország részei voltak, és most is az orosz nemzet tagjaként tekintenek önmagukra: *„semmi sem erősebb, mint több millió ember elszántsága, akik kultúrájuk, vallásuk, hagyományaik és nyelvük alapján Oroszország részének tekintik magukat, akiknek ősei évszázadokon át egy országban éltek".*

Már a teljes körű invázió előtt is egyértelmű volt, hogy Oroszország ezt az érvelést fogja használni katonai fellépése igazolására. Putyin 2022. február 21-én, három nappal a támadás előtt kijelentette, hogy az orosz identitású emberek Ukrajnában ellenséges

közegben élnek, ahol elnyomásnak vannak kitéve: *„Azok az emberek, akik orosznak vallják magukat, és meg akarják őrizni identitásukat, nyelvüket és kultúrájukat, azt a jelzést kapják, hogy Ukrajnában nemkívánatosak."*[150] Ez a narratíva évek óta fontos eleme az orosz külpolitikai kommunikációnak, amely a kisebbségi jogokra hivatkozva igyekszik legitimálni katonai és politikai akcióit.

Oroszország ezzel a stratégiával folyamatosan próbál jogalapot teremteni beavatkozásaihoz, miközben a nemzetközi jogot saját érdekei szerint értelmezi. Az orosz beavatkozásokat rendre azzal az indokkal hajtják végre, hogy az adott országban élő orosz ajkú közösségek védelmére van szükség, függetlenül attól, hogy ezt az érintett közösségek valóban így érzik-e. Ez a taktika lehetővé teszi Oroszország számára, hogy a kisebbségvédelem ürügyén beavatkozzon más országok belügyeibe, miközben látszólag a nemzetközi jog keretein belül marad.[151]

Népirtásra való hivatkozás mint hibrid hadviselési eszköz

A 2022. február 24-én megindított orosz támadás előtt az orosz elnök ismét az orosz ajkúak védelmére hivatkozott: *„Meghoztam döntésemet a különleges katonai műveletek lefolytatásáról. Ezek célja megvédeni azokat az embereket, akik az elmúlt nyolc évben megaláztatásoknak és népirtásnak voltak kitéve a kijevi rezsim részéről. Ennek érdekében Ukrajna demilitarizálására és nácimentesítésére törekszünk. Emellett átadjuk a bíróságnak azokat, akik véres bűncselekményeket követtek el a békés lakosság, ezen belül Oroszország állampolgárai ellen."*[152] Ebben a beszédben már a népirtásra való hivatkozás is megjelenik. Az ENSZ genocídiumegyezmény néven 1948-ban elfogadott szövege szerint: *„népirtás alatt a következő cselekmények bármelyikének, valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport, mint olyan, teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával való elkövetését érti:*

a) a csoport tagjainak megölése;
b) a csoport tagjainak súlyos testi vagy lelki sérelem okozása;
c) a csoportra megfontolva oly életfeltételek ráerőszakolása, melyeknek célja a csoport teljes vagy részleges fizikai elpusztulásának előidézése;
d) oly intézkedések tétele, amelyek célja a csoporton belül a születések meggátolása;
e) a csoport gyermekeinek más csoporthoz való erőszakos átvitele."[153]

Ez a helyzet jól illusztrálja a jogi hadviselés egyik tipikus formáját: a nemzetközi jog szándékos félreértelmezését és manipulálását politikai vagy katonai célok érdekében. Oroszország a genocídiumegyezményre hivatkozva próbálta igazolni Ukrajna megtámadását, holott a hatályos nemzetközi szerződések szerint egy állam csak akkor alkalmazhat fegyveres beavatkozást, ha bizonyítható, hogy más eszközökkel már nem előzhető meg egy sürgős humanitárius katasztrófa. A nemzetközi jog keretei egyértelműen kimondják, hogy egy katonai beavatkozásnak végső megoldásként kell szerepelnie, és annak szükségességét megfelelő bizonyítékokkal kell alátámasztani.

A 2014-es ukrajnai konfliktus is hasonló példát szolgáltat a jogi hadviselésre, vagyis a nemzetközi jog szándékos félreértelmezésére és annak eszközként való felhasználására. Oroszország akkor is igyekezett jogi érvekkel alátámasztani a Krím annektálását és a kelet-ukrajnai szakadár területek támogatását, azt állítva, hogy a helyi orosz ajkú lakosság védelme érdekében cselekszik. A valóságban azonban az ilyen jogi érvelések célja nem a nemzetközi jog tényleges betartása, hanem annak manipulálása annak érdekében, hogy egyes államok saját politikai és katonai akcióikat jogszerűként tüntethessék fel: *„az 1994-es budapesti memorandumban a felek megállapodtak, hogy tiszteletben tartják Ukrajna függetlenségét és szuverenitását, valamint a meglévő határait, valamint tartózkodnak az erővel való fenyegetéstől vagy az erő alkalmazásától, és Ukrajna területi integritása vagy politikai függetlensége elleni erőszak alkalmazásától. Mindezt Ukrajna, az Amerikai Egyesült Államok, Oroszország és az Egyesült Királyság írta alá, viszont cserébe Ukrajna vállalta, hogy nem lesz atomhatalom. Jól látható a lawfare használata, mert a 2014-es események után az orosz Külügyminisztérium úgy érvelt, hogy teljes mértékben betartották a megállapodást, mivel »Egyetlen lövést sem adtunk le a területére... Ukrajna területi integritásának elvesztése bonyolult belső folyamatok eredménye, így Oroszországnak a budapesti memorandum szerinti kötelezettségeihez semmi köze.«"*[154]

A népirtás fogalmának tágabb értelmezése szerint a kulturális megsemmisítés is beletartozhat ebbe a kategóriába, hiszen egy adott népcsoport fizikai elpusztítása mellett annak politikai, társadalmi vagy gazdasági létének felszámolása is a teljes eltörlésére irányulhat. Azonban Oroszország nem erre hivatkozva indította meg katonai beavatkozását, hanem egy olyan állítólagos népirtásra, amely az orosz ajkú lakosság fizikai elpusztítását célozta volna. Az orosz vezetés ezzel a narratívával próbálta legitimálni agresszióját, annak ellenére, hogy semmilyen hiteles bizonyíték nem támasztotta alá az állításokat.

A népirtásra való hivatkozás nem új elem Moszkva kommunikációjában. A Kreml már a 2008-as grúziai háború idején is hasonló retorikát alkalmazott, majd 2014-ben a Krím elfoglalásakor is humanitárius beavatkozásként próbálta beállítani katonai akcióit. Ez a stratégia lehetővé teszi, hogy a katonai agressziót a nemzetközi jog nyelvén igazolják, miközben valójában a geopolitikai érdekek érvényesítéséről van szó.

Bár a jelen értekezés nem kíván részletesen foglalkozni az orosz narratíva elemzésével, érdemes megjegyezni, hogy a Kreml retorikája összefüggésbe hozható a nemzetközi politikai viszonyokkal. Az 1990-es és 2000-es évek balkáni háborúi során az Egyesült Államok vezette katonai koalíciók beavatkozása csökkentette az orosz befolyást a térségben, amit Moszkva hosszú távon geopolitikai vereségként értékelt. Hasonló helyzet alakult ki a líbiai és szíriai polgárháborúk idején, ahol Oroszország hagyományosan a posztszovjet térséghez közel álló rezsimeket támogatta, miközben az amerikai beavatkozás ezeket az országokat is megpróbálta a saját érdekszférájába vonni.

Mindez azt a benyomást kelthette Moszkvában, hogy a Nyugat rendszeresen alkalmazza a humanitárius beavatkozás doktrínáját saját politikai és stratégiai céljai érdekében. Az orosz hadvezetés szemében ez aláásta a nyugati katonai beavatkozások

jogszerűségét, és hozzájárult ahhoz, hogy Moszkva maga is jogi érvekkel próbálja igazolni saját katonai fellépését. A Kreml így azzal a logikával él, hogy ha a Nyugat korábban a humanitárius beavatkozásra hivatkozva lépett fel a Balkánon, Líbiában vagy Szíriában, akkor Oroszország ugyanilyen indokkal igazolhatja saját katonai műveleteit Ukrajnában vagy más szomszédos országokban. Ez a fajta jogi hadviselés azt mutatja, hogy a nemzetközi jog nem csupán egy szabályrendszer, hanem egy olyan eszköz is, amelyet az államok saját érdekeik érvényesítésére használnak, akár rosszhiszemű módon is.

A népirtásra való hivatkozás, mint jogi hadviselési eszköz, nemcsak annak állító, hanem tagadó formájában is megjelenhet, mivel egy adott nagyhatalom katonai beavatkozása gyakran attól függ, hogy elismeri-e egy konfliktus népirtás jellegét. Egy példa erre az Egyesült Államok 1994-es álláspontja Ruandával kapcsolatban, amikor Washington hivatalosan nem ismerte el az ott zajló atrocitásokat népirtásként. Ennek következtében nem volt köteles beavatkozni, noha a konfliktusban mintegy 800 000 ember vesztette életét. Az amerikai döntés mögött részben az is állhatott, hogy Ruanda egy olyan térségben helyezkedik el, amely hagyományosan Nyugat-Európa posztkoloniális befolyási övezetéhez tartozott, így az amerikai külpolitika nem érzett közvetlen felelősséget.

Hasonló jelenség figyelhető meg Kínában az ujgur kisebbség helyzetével kapcsolatban. Bár számos szakértő és emberi jogi szervezet népirtásnak tekinti az ujgurok rendszerszintű üldöztetését és internálását, a nemzetközi közösség egységes álláspont hiányában nem tekinti azt hivatalosan népirtásnak, így nem is lép fel aktívan Peking ellen.[155] Hasonló helyzet alakult ki a rohingják[156] elleni támadások esetében is, amikor az ENSZ és a nemzetközi jogi fórumok ugyan súlyos emberi jogi visszaélésekről számoltak be, de a beavatkozás elmaradt, mert jogilag nem minősítették vitathatatlanul népirtásként.

A humanitárius intervenció kérdésében a nemzetközi jog nem ad egyértelmű választ arra, hogy pontosan milyen mértékű emberi jogi sérülés szükséges ahhoz, hogy egy állam vagy egy nemzetközi szervezet jogosan beavatkozhasson egy másik ország belügyeibe.[157] A jogszabályok szerint a humanitárius beavatkozás fegyveres konfliktusnak minősül, amely kizárólag az ENSZ Biztonsági Tanácsának felhatalmazásával lehet jogszerű. Az egyik legismertebb ilyen művelet az 1999-es NATO-beavatkozás volt az akkori Jugoszlávia területén, amelynek célja az ott élő albán kisebbség védelme volt.

A leggyakoribb kritika a humanitárius beavatkozásokkal kapcsolatban az, hogy fennáll a veszélye a nagyhatalmak önkényes intervenciójának és annak, hogy egyes államok szuverenitását megsértik. A beavatkozások története azt mutatja, hogy ezek elsősorban geopolitikai szempontból jelentős térségekre korlátozódtak, miközben számos olyan esetben, ahol tömeges atrocitások történtek, a nemzetközi közösség tétlen maradt. Míg Jugoszlávia, Líbia, Szomália, Haiti vagy Eritrea esetében katonai fellépésre került sor, addig Szíriában, Jemenben, Darfurban, Dél-Szudánban vagy Ruandában a népirtásokat érdemi nemzetközi válasz nélkül hagyták. Ez a kettős mérce hozzájárult ahhoz, hogy egyes kritikák szerint a humanitárius intervenció

nem más, mint a 19. századi birodalmi politika egy új formája, amelyet ma az emberi jogok védelmének hangoztatásával igazolnak.[158]

A jogi hadviselés célja, hogy egy állam ellenfelei annak gyengeségeit kihasználva, jogi eszközök révén próbáljanak stratégiai előnyre szert tenni. Oroszország gyakran alkalmazza ezt a módszert propagandájában, amelyben arra utal, hogy a nyugati hatalmak sem tartják be következetesen a nemzetközi jog szabályait. Az orosz narratíva szerint az Egyesült Államok és szövetségesei számos esetben – például Jugoszláviában, Irakban vagy Líbiában – figyelmen kívül hagyták a nemzetközi jog előírásait, amikor az politikai érdekeiknek megfelelő volt. Az Ukrajna ellen indított háborút megelőző hibrid hadviselés során a jogi manipuláció is kiemelt szerepet kapott, és ez a konfliktus folyamán továbbra is fennmaradt. Oroszország hivatalos kommunikációjában következetesen különleges katonai műveletként hivatkozik az Ukrajna elleni agresszióra, ezzel kerülve háborúnak való minősítését. Ez a fajta jogi hadviselés nemcsak a nemzetközi biztonságot veszélyezteti, hanem hosszú távon a nemzetközi jog hitelességét is aláássa. Ha egyes nagyhatalmak következetesen a saját érdekeik szerint alakítják a jogi normák értelmezését, azzal a teljes nemzetközi jogrendet veszélybe sodorják, és megkérdőjelezik annak legitimációját a globális politikai rendszerben.

Információs hadviselés mint hibrid hadviselési eszköz

A mindennapi élet során folyamatosan találkozunk információkkal, amelyek megszerzése, feldolgozása, tárolása és továbbítása szokásos tevékenységeink szerves részét képezi. Az információszerzés különböző formákban történhet: lehet az egyéni gondolkodás és megfigyelés eredménye, interperszonális kommunikáción keresztül zajló folyamat vagy a modern információs technológiák alkalmazásával megvalósuló adatgyűjtés.

Nemcsak a civil szférában, hanem a politika, a gazdaság és a katonai világ versenyhelyzeteiben is állandó törekvés zajlik az információk minél hatékonyabb megszerzésére és felhasználására. A gazdasági hírszerzéstől kezdve a katonai információszerzésen át a dezinformációig és a propagandáig számos olyan tevékenység létezik, amelyek célja az ellenfél tájékozottságának befolyásolása vagy saját stratégiai előny megszerzése. Az ilyen típusú hírszerzési és információs tevékenységek nem új keletűek, már az ókorban is fontos szerepet játszottak a hadviselésben, és bizonyos formáik feltehetően az azt megelőző időkre is visszavezethetők. A versenyhelyzetek és konfliktusok során mindig volt igény arra, hogy az egyik fél minél részletesebb és pontosabb információt szerezzen a másikról, és ezt gyorsan, hatékonyan használja fel saját céljai érdekében.

Noha ezek az információszerzési technikák már régóta léteznek, korábban nem alkottak egységes, rendszerszintű megközelítést. Az információs hadviselés mint összefüggő stratégiai szemlélet csak az utóbbi évtizedekben nyerte el mai formáját. Napjainkban a modern háborúk egyik meghatározó tényezőjévé vált, és egyre szélesebb körben használják mind a nemzetközi, mind a hazai szakirodalomban. Az információs

hadviselés önálló katonai fogalomként az 1990–1991-es öbölháborút követően vált széles körben elfogadottá. A konfliktus rámutatott arra, hogy a sikeres hadműveletek már nem csupán a fegyveres erőn múlnak, hanem az információ feletti ellenőrzés is döntő szerepet játszik. Azóta az információs hadviselés egyre nagyobb jelentőségre tett szert, elsősorban az elektronikus, távközlési és információs technológiák rohamos fejlődésének köszönhetően.

A modern hadviselésben az információs fölény megszerzése és fenntartása elengedhetetlenné vált. Az államok és katonai szervezetek nemcsak a fizikai harctéren vívják meg csatáikat, hanem az információs térben is, ahol a kommunikációs rendszerek, a kibertér és a médiaplatformok mind befolyásolható eszközökké váltak. Ez azt jelenti, hogy az információ már nem csupán egy támogatási funkciót lát el a hadviselésben, hanem maga is stratégiai fegyverré vált, amelyet tudatosan és célzottan alkalmaznak a konfliktusokban.

Az információs hadviselés fogalma sokféle jelenséget ölel fel, amelyeket a szakirodalomban többek között dezinformációként, propagandaként vagy az utóbbi időben egyre inkább álhírek néven is ismernek. Az utóbbi években az angol *fake news* kifejezés is széles körben elterjedt, amely az információ célzott manipulálására és hamis tartalmak terjesztésére utal.

Eredetileg az információs hadviselés egy amerikai katonai szakkifejezés volt, amely az 1990-es évek elején, az öbölháborút követően kezdett elterjedni. A fogalom kezdetben az információ és az információs rendszerek feletti ellenőrzésért folytatott küzdelmet, valamint az információ fegyverként való felhasználását jelentette a hadviselésben. Azóta azonban az információs hadviselés jóval szélesebb értelmet nyert, és már nem csupán katonai műveletekhez kapcsolódik, hanem a mindennapi politikai, gazdasági és társadalmi folyamatokban is egyre nagyobb szerepet játszik.

A modern információs hadviselés messze túlmutat a klasszikus értelemben vett harctéri információs műveleteken és a kiberhadviselésen. Ide sorolható a pszichológiai hadviselés, amelynek célja a célközönség gondolkodásának és érzelmeinek befolyásolása, a propaganda, amely a tömegtájékoztatás eszközein keresztül irányítja a közvéleményt, valamint a nagy méretű adathalmozás, az úgynevezett *big data* elemzés, amely lehetőséget ad a társadalmak megfigyelésére és célzott manipulálására.

Az információ ma már nem csupán egy eszköz a háborúk támogatására, hanem önálló hadviselési módszerré vált. A digitális tér fejlődésével az információs hadviselés eszközei könnyebben elérhetővé váltak, így állami és nem állami szereplők egyaránt élnek ezekkel a lehetőségekkel. Az információs fölény megszerzése egyre inkább a modern konfliktusok kulcsfontosságú tényezőjévé válik, hiszen a társadalmak, politikai rendszerek és gazdasági struktúrák befolyásolása sok esetben hatékonyabb lehet, mint a hagyományos katonai eszközök alkalmazása.

A dezinformáció eredetileg szovjet katonai szakkifejezés, amely a félrevezetés és manipuláció tudatos alkalmazására utal. A kifejezés pontos jelentését Vaszilij Mitrohin, egy 1992-ben Nyugatra disszidált KGB-levéltáros részletesen meghatározta a KGB lexikonjában. Eszerint a dezinformáció két fő célból alkalmazható: egyrészt hamis információk

terjesztésével igyekszik félrevezetni az ellenfelet, másrészt az úgynevezett aktív intézkedések körébe tartozó hírszerző műveletként funkcionál. Ennek során célzottan olyan félrevezető információkat, hamis dokumentumokat és manipulált anyagokat juttatnak el az ellenség csatornáiba, amelyek alapján az a dezinformációt végző hírszerző szolgálat terveinek megfelelően cselekszik, anélkül hogy tisztában lenne a manipulációval.

Mivel a dezinformáció egy hírszerző tevékenység, nem kizárólag háborús környezetben alkalmazzák. Békeidőben is széles körben használható, különösen politikai, gazdasági vagy diplomáciai célok elérésére. A szándékos félrevezetés hatékony eszközként szolgálhat a közvélemény manipulálására, egy adott ország belpolitikai stabilitásának aláásására vagy éppen a nemzetközi kapcsolatok befolyásolására.

A dezinformáció szorosan összefügg a propagandával, amely egy másik hatékony eszköz a gondolkodás és a viselkedés irányítására. A propaganda meghatározása szerint egy szándékos és rendszeres kísérlet arra, hogy befolyásolják az emberek észlelését, gondolkodását és cselekedeteit a propagandát terjesztő fél érdekeinek megfelelően. A modern világban a propaganda eszközei jelentősen kibővültek: míg korábban főként politikai és ideológiai célokat szolgált, ma már a gazdasági és társadalmi befolyásolás területén is fontos szerepet játszik.

A digitális technológiák fejlődésével a dezinformáció és a propaganda sokkal hatékonyabbá vált. A közösségi média, az online hírszolgáltatók és a nagy adatbázisok elemzése lehetővé teszi, hogy a manipuláció célzottabb és szélesebb körű legyen. Az információs hadviselés ezen eszközei ezért ma már nemcsak az államok közötti konfliktusokban, hanem a mindennapi politikai és társadalmi folyamatokban is meghatározó szerepet játszanak.[159]

Itt szükséges kiemelnünk, hogy a propaganda és a dezinformáció kategóriái elhatárolandóak: míg a propaganda tények célzatos alkalmazását is feltételezheti (így például olyan valós információk széles körű elérhetővé tételét, amelyet a másik fél eltitkolni szeretne, ahogyan az a WikiLeakshez köthető szivárogtatások esetén valószínűsíthető), addig a dezinformáció célja hamis állítások valóságosként vagy a valóság hamis állításokként való feltüntetése.

Az információs hadviselés egy átfogó stratégiai megközelítés, amelynek célja, hogy egy állam megőrizze és fejlessze saját hírszerzési képességeit, miközben az ellenfél információs rendszerét gyengíti, akadályozza vagy teljesen megbénítja. Ez a folyamat lehetővé teszi, hogy egy ország hatékonyan befolyásolja riválisait, miközben saját politikai, gazdasági és katonai működését stabilan fenntartja. Az információs hadviselés tehát nemcsak védekezésről szól, hanem aktív műveletekről is, amelyek célja az ellenfél információs fölényének megtörése. Az információs képesség alapvetően azt jelenti, hogy egy szervezet rendelkezik mindazon erőforrásokkal – legyenek azok humán, technológiai vagy infrastrukturális tényezők –, amelyek szükségesek ahhoz, hogy hatékonyan gyűjtsön, feldolgozzon, tároljon és továbbítson információkat. E képesség nemcsak az információk fizikai megszerzését jelenti, hanem azt is, hogy egy adott rendszer képes azokat megfelelően elemezni, értékelni és döntéshozatali folyamatokban alkalmazni.

Az információs hadviselés sikeressége azon múlik, hogy egy állam milyen mértékben tudja ellenőrzése alá vonni a saját és az ellenséges információs rendszereket. A hírszerzési műveletek célja nem csupán az adatok összegyűjtése, hanem az is, hogy azok torzítása, manipulálása vagy elérése révén az ellenfél információszerzési lehetőségeit csökkentsék. Ezen kívül a saját információs hálózat védelme és fejlesztése kulcsfontosságú, hiszen a modern hadviselésben az adatok megbízhatósága és gyors elérhetősége jelentős előnyt biztosít. A digitális korszakban az információs hadviselés még nagyobb jelentőséget nyert, mivel a gyorsan fejlődő technológiák és a kibertér egyre nagyobb szerepet játszanak a konfliktusokban. Az államok és más szereplők – például multinacionális vállalatok vagy nemzetközi szervezetek – folyamatosan arra törekednek, hogy megszerezzék az információs fölényt, hiszen a korszerű háborúk és politikai küzdelmek nagyrészt az adatok és az azokkal való manipuláció köré épülnek. A megfelelő információs stratégia kialakítása tehát létfontosságúvá vált minden állam számára, amely a nemzetközi térben versenyelőnyt szeretne szerezni, vagy egyszerűen csak biztosítani kívánja saját működésének stabilitását.

Az információs hadviselés célja, hogy egy állam megszerezze és fenntartsa az információs fölényt ellenfeleivel szemben, miközben saját stratégiai és operatív működését védelmezi. Ez egy összetett folyamat, amely több különböző területet ölel fel, és mind békeidőben, mind válsághelyzetben vagy háborúban jelentős szerepet játszik.

Egyrészt az információs hadviselés egyik fő célja, hogy egy másik ország államigazgatási, gazdasági és katonai vezetését megfossza a döntéshozatalhoz szükséges kritikus információktól. Ez történhet dezinformáció, félrevezető adatok terjesztése vagy technológiai eszközök bevetése révén, amelyek akadályozzák az adott ország működését. Ebbe beletartozik az ellenséges állam infrastruktúrájának – például fegyverirányítási és navigációs rendszereinek – zavarása, illetve olyan hírszerzési tevékenységek, amelyek célja az adott ország erőforrásairól, működési mechanizmusairól és politikai szándékairól szóló információk megszerzése.

Másrészt az információs hadviselés saját védelmi funkcióval is rendelkezik. Egy állam nemcsak az ellenség információs rendszerét próbálja gyengíteni, hanem a saját államigazgatási, gazdasági és katonai infrastruktúráját is védi a hasonló támadásokkal szemben. Ennek érdekében fejlett hírszerzési, kommunikációs és kibervédelmi eszközöket alkalmaz, amelyek képesek kiszűrni és semlegesíteni az ellenséges információs műveleteket. Ezen túlmenően az információs hadviselés része a katonai vezetési és irányítási rendszerek folyamatos fejlesztése is. A cél az, hogy az információgyűjtés, -feldolgozás és -továbbítás folyamatai gyorsabbak és hatékonyabbak legyenek, mint az ellenféléi, így a saját hadvezetés mindig lépéselőnyben maradhat a konfliktus során. Az információ pontos és gyors áramlása alapvető fontosságú a modern hadviselésben, mivel a döntéshozatal hatékonysága közvetlenül befolyásolja a katonai műveletek sikerességét.

Végül az információs hadviselés túlmutat a katonai és államigazgatási szférán, és kiterjed a közvélemény, a politikai-gazdasági döntéshozók, valamint a nemzetközi szervezetek befolyásolására is. Válságidőszakban vagy háborúban a kommunikációs stratégiák és a propaganda jelentős szerepet kapnak, mivel ezekkel irányítani lehet az

emberek percepcióját, véleményét és reakcióit. A tudatos manipuláció lehetőséget ad arra, hogy egy adott állam saját politikai és biztonságpolitikai érdekeinek megfelelően alakítsa a nemzetközi közösség hozzáállását egy adott konfliktushoz.[160]

Az információs hadviselés egyik legfőbb célja, hogy egy állam politikai, katonai és gazdasági vezetése információs fölénybe kerüljön az ellenfelével szemben. Katonai szempontból ez azt jelenti, hogy az információs műveletek révén kikényszeríthető legyen a katonai siker, míg békeidőben az ellenfél működésének zavarása vagy fenyegetése lehetővé tegye, hogy az adott állam akár katonai erő bevetése nélkül is jelentős stratégiai előnyöket szerezzen. Az információs hadviselés célja tehát nem csupán a háborús konfliktusokban érvényesül, hanem a politikai és gazdasági térben is szerepet kap, általa tudják az államok befolyásolni egymás döntéshozatali folyamatait. A katonai műveletek esetében az információs hadviselés egyik legnagyobb előnye, hogy lehetővé teszi a célok elérését minimális erőforrás-felhasználással, csökkentett veszteségekkel és rövidebb idő alatt. Az információ hatékony alkalmazása révén egy hadviselő fél képes lehet megbénítani az ellenséges erőket anélkül, hogy közvetlen harci cselekményekre lenne szükség. Az információs hadviselés hatóköre ugyanakkor nem csupán a katonai infrastruktúrára korlátozódik: a polgári szféra kulcsfontosságú rendszerei – például a pénzügyi, egészségügyi, oktatási és szociális intézmények – is célpontokká válhatnak, legyen szó ezek védelméről vagy támadásáról.

Éppen ezért az információs hadviselés kapcsán találóbb az ellenfél kifejezés használata az ellenség helyett, hiszen nemcsak háborús helyzetekben alkalmazzák, hanem politikai és gazdasági versenyben is. A tömeges adatgyűjtés, a hírszerzési műveletek és az információs befolyásolás békeidőben is zajlik, amit jól mutatnak azok az esetek, amikor nagyhatalmak – például az Amerikai Egyesült Államok – hírszerző műveletei nyilvánosságra kerültek különböző kiszivárogtatások révén.[161] Ebből következik, hogy az információs hadviselésre felkészült államok nem csupán a háborús konfliktusok során alkalmazzák ezt az eszközt, hanem minden olyan helyzetben, ahol nemzetközi érdekérvényesítés zajlik.

Az információs hadviselés új módszerei hasonló célokat szolgálnak, mint a hagyományos hadviselés: vagy egy adott struktúra megsemmisítésére, vagy annak védelmére törekszenek. Azonban míg a klasszikus háború főként a harcoló egységek és logisztikai rendszerek megsemmisítésére koncentrál, addig az információs hadviselés az irányítási és ellenőrzési rendszerek, valamint a politikai, gazdasági és kormányzati struktúrák támadására, manipulálására, illetve védelmére összpontosít.

A hagyományos és az információs hadviselés nem egymást kizáró eszközök, hanem egymást kiegészítő stratégiák, amelyek együttes alkalmazása egyre nagyobb jelentőséget nyer. Ahogy a társadalmak és hadseregek fejlődnek, úgy az információs hadviselés eszközei is egyre inkább a modern hadviselés meghatározó tényezőivé válnak. Bár a harcoló erők fizikai megsemmisítése továbbra is elengedhetetlen egy háborús győzelem eléréséhez, az információs hadviselés lehetővé teszi, hogy ezt lényegesen kevesebb erőforrással és kisebb veszteségekkel érjék el. Ezáltal az információs fölény megszerzése

nemcsak a katonai hadviselés hatékonyságát növeli, hanem a politikai és gazdasági befolyásolás egyik legfontosabb eszközévé is válik.

Napjainkban a politikai és katonai döntéshozatal rendkívül összetett folyamattá vált; a műveleti tevékenységek tervezése során minden eddiginél több szempontot kell figyelembe venni. A polgári erőforrások bevonása, a környezeti károk felmérése, a polgári objektumok megóvása, a saját veszteségek mérséklése, politikai tényezők, nemzetközi szerződéses kötelezettségek, a közvélemény reakciói, a saját gazdaság fennmaradásának biztosítása és sok más tényező teszi rendkívül összetetté a határozattervezetek megfogalmazását és értékelését. Ezért a helyzetnek és az elérendő céloknak leginkább megfelelő döntések kidolgozásához és a katonai műveletek megszervezéséhez a korábbinál jóval több információra és azok célzott feldolgozására van szükség, ami széles körű együttműködést igényel. A veszteségek csökkentésére irányuló elszántságban döntő szerepet játszik, hogy ma már a hagyományos tűzerő korlátozott alkalmazása is rendkívül káros a fejlett országok gazdaságára és infrastruktúrájára, ami megnehezíti a fegyveres harc alapvető céljainak elérését. Ezért sok esetben az ellenség parancsnoki és irányítási rendszereinek és eszközeinek semlegesítése és megzavarása legalább annyira fontos kihívás, mint dinamikus hadviselési eszközök hazai kifejlesztése és alkalmazása.

A hadviselő felek adminisztratív, gazdasági és infrastrukturális kapacitásainak rugalmassága és teljesítménye, valamint szervezett és hatékony együttműködése egyre lényegesebb tényező a fegyveres harcok lefolytatásában. E tevékenységek megzavarása és megbénítása ezért a jövőben nagy szerepet fog játszani, mivel a modern hadviselés hatékonysága nagymértékben függ a felkészültség minőségétől, a vezetés szervezettségétől és a teljes biztonságtól. Másrészt a modern államok társadalmi szerveződése a korábbinál törékenyebbé és egymás tevékenységétől függőbbé vált, mivel kapcsolataik intenzívebbek és sokrétűbbek, mint valaha. A kommunikáció, az energiaellátás, a műsorszórás, a vasút, az utak, a légi közlekedés, a pénzügyek és a közigazgatás zavarai azonnali hatással lehetnek a társadalom szinte valamennyi funkciójára és jelentős befolyásuk lehet a fegyveres erők kiképzésére és bevetésére is.[162]

A hadviselő felek adminisztratív, gazdasági és infrastrukturális kapacitásainak hatékonysága és rugalmassága egyre döntőbb szerepet játszik a katonai műveletek sikerében. A modern háborúk nem csupán a csatatéren zajlanak, hanem az ellátási láncok, a kommunikációs hálózatok és a pénzügyi rendszerek ellen is irányulhatnak. Az ilyen infrastruktúrák megzavarása vagy teljes megbénítása a jövőben kulcsszerepet kaphat a hadviselésben, mivel a modern államok egyre inkább egymástól függnek, és társadalmi szerveződésük sokkal sérülékenyebbé vált.

A gazdasági és technológiai összekapcsoltság miatt egyetlen célzott támadás is dominóhatást idézhet elő, amely az egész társadalom működésére kihat. A kommunikációs hálózatok, az energiaellátás, a közlekedési infrastruktúra, a pénzügyi rendszerek és az államigazgatás működésében bekövetkező fennakadások azonnali és súlyos következményekkel járhatnak. Ezek a tényezők közvetlenül befolyásolhatják a katonai erők mozgósítását, kiképzését és bevetését is. Egy ország nemcsak a fizikai hadszíntéren

szenvedhet el súlyos veszteségeket, hanem a gazdasági és társadalmi működés megbénításával is jelentős stratégiai hátrányba kerülhet.

A modern hadviselés tehát egyre inkább az információ és az infrastruktúra feletti ellenőrzésről szól. A katonai sikerekhez elengedhetetlen, hogy egy állam képes legyen megvédeni saját kritikus rendszereit, miközben aktívan törekszik az ellenséges kapacitások meggyengítésére. A jövő konfliktusai várhatóan nemcsak a hagyományos harctéren, hanem az információs és gazdasági térben is eldőlnek, ahol az államok olyan eszközöket vetnek be, amelyekkel a lehető legkisebb fizikai pusztítással képesek a legnagyobb stratégiai előnyt megszerezni.

Az információs hadviselés egy olyan összetett műveleti rendszer, amely nem kizárólag az ellenséges fél hivatalos információfeldolgozó és kommunikációs rendszereinek befolyásolására épül. A modern konfliktusokban az információs hadviselés nemcsak szabályozott csatornákon keresztül zajlik, hanem más, kevésbé formális eszközökkel is beavatkozhat a célország működésébe. Ennek oka, hogy egy társadalom adminisztratív és végrehajtó alrendszereit nemcsak az állami döntéshozók és hivatalos információs csatornák formálják, hanem a lakosság szélesebb értelemben vett tájékozódása, amelyet számos egyéb forrás befolyásolhat. Az emberek a mindennapi életük és munkájuk során számos információforrásra támaszkodnak, így a nem hagyományos információs beavatkozások – például a propaganda, a pszichológiai hadviselés vagy a manipulált közösségi média – komoly hatással lehetnek a közvéleményre és a társadalmi folyamatokra.

A vezetők számára az információs befolyásolás nemcsak a döntéshozatalhoz szükséges adatok megszerzését jelenti, hanem a társadalmi támogatás biztosítását is. A pszichológiai hadviselés ennek egyik fontos eszköze, amely az információk célzott közlésével, torzításával vagy elrejtésével arra törekszik, hogy a közönség egy adott narratívát elfogadjon, támogasson, vagy éppen elutasítson. Ez a módszer a katonai alkalmazásban is fontos szerepet játszik, hiszen a katonai vezetés egyik célja az ellenfél moráljának gyengítése, miközben saját csapataik hitét és eltökéltségét erősíteni kívánják.[163]

Az információs hadviselés nem új keletű jelenség, már az ókori hadseregek is alkalmazták különböző formáit, ám a 21. században jelentős átalakuláson ment keresztül. A modern technológia és a digitális kommunikáció térnyerésével az információs műveletek soha nem látott hatékonysággal és precizitással zajlanak. Az új elektronikai és hírszerzési eszközök, például a kibertámadások és az elektronikus hadviselés, új lehetőségeket nyitottak a stratégiai beavatkozásra. A hadviselés története modern szemszögből hullámzó fejlődésként értelmezhető, ahol minden új technológiai forradalom átalakítja a harcmodort. Minél fejlettebb egy hadsereg, annál nagyobb szerepet kap a gépesítés és az információs rendszerek alkalmazása, lehetővé téve a pontosabb, célzottabb és hatékonyabb műveletek végrehajtását.

Az új típusú hadviselés, amelyben az információ központi szerepet játszik, az információs társadalmak fejlődésével párhuzamosan alakult ki. Az államok egyre inkább az információ feletti ellenőrzés megszerzésére és fenntartására törekednek, mivel ez

lehetővé teszi számukra, hogy konfliktusokat akár fegyveres beavatkozás nélkül is eldöntsenek. A hagyományos, pusztításon alapuló hadműveletek jelentősége csökken, helyettük egy új szemléletmód kezd elterjedni, amely a hatékonyságot helyezi előtérbe. Az ilyen hadműveletek célja a siker elérése minimális veszteséggel, a lehető legkevesebb erőforrás és eszköz felhasználásával.

A hatékony információs hadviselési stratégia egyik legjobb példája az összehangolt hírszerzési műveletek rendszere. Ezek a műveletek képesek manipulálni az ellenség döntéshozatali folyamatait, miközben biztosítják a saját fél számára a szükséges információs fölényt. A modern hadviselésben az információs műveletek nem csupán kiegészítik a hagyományos katonai taktikákat, hanem egyre inkább azok elsődleges elemévé válnak, hiszen lehetővé teszik, hogy az államok minimális katonai erővel is jelentős stratégiai előnyöket szerezzenek.

A modern katonai műveletekben az információs fölény döntő szerepet játszik. Az a fél, amelyik gyorsabban, pontosabban és valós idejű adatokra támaszkodva képes döntéseket hozni, jelentős előnyhöz jut az ellenséggel szemben. Az információs rendszerek fejlettsége és az adatfeldolgozás gyorsasága lehetővé teszi, hogy a hadviselő felek gyorsabban reagáljanak a változó helyzetekre, miközben ellenfeleiknek ezt a képességét igyekeznek korlátozni. Az információs dominancia biztosítása nem csupán operatív előnyöket jelent, hanem lehetőséget ad arra is, hogy a műveletek irányítását a saját elképzelések szerint alakítsák. Az információ birtoklása felgyorsítja a döntéshozatali folyamatokat, pontosabb helyzetértékelést tesz lehetővé, és elősegíti, hogy a katonai parancsnokok időben és hatékonyan cselekedjenek, ezzel megszerezve a kezdeményezés jogát a hadszíntéren. Ez a stratégiai előny kulcsfontosságú a modern hadviselésben.

Az információs fölény elérésének egyik leghatékonyabb módja az információs műveletek összehangolt alkalmazása. Ezek a tevékenységek három különböző dimenzióban zajlanak: a fizikai, az információs és a kognitív térben. A fizikai dimenzióban az információs rendszerek és kommunikációs hálózatok technikai támadására és védelmére összpontosítanak, míg az információs dimenzió az adatok áramlásának ellenőrzésére és manipulálására irányul. A kognitív dimenzióban pedig a cél az emberi gondolkodás és a döntéshozatali folyamatok befolyásolása. Ezt a médián, a közösségi hálózatokon vagy akár közvetlen kommunikáción keresztül lehet elérni. A hadviselés információs eleme tehát nem csupán az adatok és rendszerek feletti kontroll megszerzéséről szól, hanem arról is, hogy az ellenfél döntéshozóit téves vagy számukra hátrányos döntésekre késztessék, miközben a saját oldalon az optimális döntéshozatalt támogatják.

Az információs műveletek célja az ellenséges információs folyamatok befolyásolása, az infokommunikációs rendszerek megzavarása vagy kihasználása, valamint a saját rendszerek védelme és hatékony működtetése. E tevékenységek nem korlátozódnak kizárólag katonai konfliktusokra: politikai, gazdasági és kulturális szinten is alkalmazhatók, akár békeidőben, akár válsághelyzetekben vagy háború idején. A modern hadviselésben az információs műveletek nem egyetlen eszközként jelennek meg, hanem különböző módszerek és stratégiák kombinációjaként. A cél nem

pusztán az információ ellenőrzése, hanem az információs tér olyan alakítása, amely hosszú távon biztosítja a stratégiai előnyt.

Az információs műveletek tehát komplex és összetett rendszert alkotnak, amely magában foglalja az adatgyűjtést, az elemzést, a döntéshozatal támogatását, valamint a kommunikációs és információs hálózatok befolyásolását. Ez a tevékenységrendszer nemcsak a katonai műveleteket érinti, hanem a politikai és gazdasági folyamatokat is befolyásolja, hiszen az információ manipulálása révén az államok képesek saját érdekeiket érvényesíteni akár fegyveres konfliktus nélkül is. Az információs hadviselés a modern katonai stratégiák egyik központi elemévé vált, amelynek hatékonysága nagymértékben meghatározza a jövőbeli konfliktusok kimenetelét.[164]

AZ EMBERI LÉNY MINT A HIBRID HADVISELÉS ESZKÖZE

A MIGRÁCIÓ A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOKBAN

A migráció jelensége az emberiség történetének szerves része, és számtalan formában nyilvánult meg az évszázadok során. A tudományos szakirodalomban számos meghatározása létezik, mégsem alakult ki egyetlen, általánosan elfogadott nemzetközi definíció, amely minden szempontból kimerítően leírná ezt az összetett folyamatot. Ennek oka, hogy a migrációt nem lehet pusztán statisztikai vagy jogi kategóriák alapján vizsgálni, hiszen számos társadalmi, gazdasági és politikai tényező alakítja, és minden esetben más és más motivációk, körülmények és következmények kapcsolódnak hozzá.

Ebben a részben arra vállalkozom, hogy bemutassam a migráció egyik lehetséges értelmezését, amely segíthet megvilágítani a jelenség sokrétűségét. A népességmozgások mögött meghúzódó okok ugyanis rendkívül változatosak: háborúk, gazdasági nehézségek, természeti katasztrófák vagy akár politikai elnyomás egyaránt rákényszeríthetik az embereket arra, hogy elhagyják szülőföldjüket, és egy biztonságosabb vagy kedvezőbb életkörülményeket kínáló ország felé induljanak.

Bár a migráció elsősorban egyéni vagy közösségi döntésekhez igazodva zajlik, nem zárható ki annak lehetősége sem, hogy egyes államok tudatosan próbálják befolyásolni ezt a folyamatot. Elméletileg előfordulhat, hogy egy ország szándékosan serkenti vagy irányítja a népmozgásokat annak érdekében, hogy nyomást gyakoroljon más államokra vagy a nemzetközi közösségre. Ebben az esetben a migráció már nem csupán demográfiai és társadalmi jelenségként jelenik meg, hanem egyfajta politikai eszközzé válik, amelyet hibrid hadviselési stratégiák részeként is alkalmazhatnak.

Magyarország kormánya éppen ezért kiemelt nemzetbiztonsági kérdésként kezeli az ellenőrizetlen és főként a tömeges migrációt, amelyet potenciális kockázatként értékel. Ennek egyik legszembetűnőbb bizonyítéka, hogy a 2020-ban elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégiában[165] a migráció fogalma összesen 27 alkalommal szerepel, míg a 2021-es Nemzeti Katonai Stratégiában is több helyen kiemelt figyelmet kap. Mindez azt jelzi, hogy a magyar kormány nem csupán egy elszigetelt jelenségként tekint a migrációra, hanem egy olyan összetett biztonsági kihívásként, amely politikai, társadalmi és gazdasági hatásai révén az ország jövőjét is alakíthatja.

„A modern globalizált világban a távoli válságok is rövid idő alatt begyűrűzhetnek a régió és az ország területére, aláásva az állampolgárok és a haza biztonságát, ahogy azt a 2015. évi illegális migrációs válság is bizonyította. (...) fokozhatják az ismert biztonsági kockázatok (pl. migráció) bekövetkezési valószínűségét és új kihívásokat eredményezhetnek (...). Tekintettel az Európát és hazánkat sújtó, várhatóan hosszútávon jelentkező tömeges illegális migráció jelentette fenyegetettségre."[166]

Az illegális migráció kifejezés használata nem mindig pontos, hiszen a migráció önmagában nem sorolható be egyértelműen a törvényesség vagy törvénytelenség kategóriájába. Az emberek lakóhelyük elhagyása és más országba költözése – akár tömegesen, akár hosszabb időre – önmagában még nem jogellenes. A migráció alapfeltétele a mozgásszabadság, de ennek terjedelme nem korlátlan. Nem létezik olyan jog, amely minden ember számára teljes szabadságot biztosítana tartózkodási helye szabad megválasztására. Az államok saját hatáskörükben dönthetnek arról, hogy kiket engednek be, és milyen feltételekkel biztosítanak számukra tartós letelepedést. Így a migráció jogszerűsége mindig az adott ország jogszabályaitól és az ott alkalmazott szabályozástól függ.

A nemzetközi jog egyes jelentős aktusai a következőképpen rendelkeznek a migráció kapcsán: *„minden személynek joga van minden országot, ideértve saját hazáját is elhagyni, valamint saját hazájába visszatérni"*;[167] *„mindenki szabadon elhagyhat bármely országot, ideértve saját országát is"*;[168] *„senkit sem lehet megfosztani azon jogától, hogy annak az államnak a területére belépjen, melynek honosa"*.[169] A nemzetközi emberi jogi aktusok eme tartalma mindazonáltal nem jogosítja fel automatikusan a természetes személyeket egy országba való belépésre, hiszen az államok szuverén joga eldönteni, hogy kit és milyen feltételek mellett engednek be a saját területeikre.

Egy állam területére történő törvényellenes vagy törvényes belépés így nem magát a migráció tényét, hanem annak egyik eseti megnyilvánulását minősíti. Helyesebbnek tartom emiatt átvenni az ENSZ Nemzetközi Migrációs Szervezetének *(International Organization for Migration, IOM)* fogalomhasználatát, az irreguláris migráció megnevezést.[170]

A migráció az emberi történelem állandó kísérőjelensége, hiszen az emberek mindig is arra törekedtek, hogy jobb életkörülményeket teremtsenek maguknak. Ez ma sincs másként: az egyének és közösségek folyamatosan mérlegelik lehetőségeiket, számításba veszik a kockázatokat, és csak akkor döntenek a vándorlás mellett, ha az elkerülhetetlennek tűnik, vagy ha gazdasági és politikai szempontból előnyös. Előfordulhat, hogy a migráció nem csupán választás, hanem a közösség fennmaradásának egyetlen módja. Ha a megélhetési források kimerülnek, ha természeti katasztrófák fenyegetik a lakóhelyet – mint például az alacsony tengerszint felett fekvő csendes-óceáni szigetek esetében –, vagy ha háborúk és egyéb válságok teszik lehetetlenné a biztonságos életet, a vándorlás gyakran kényszerű döntéssé válik. A migráció lényege tehát az egyén lakóhely-változtatására irányuló döntése, amely mögött összetett társadalmi, jogi és gazdasági tényezők állnak, és amelynek következményei messze túlmutatnak az egyéni sorsokon.

A MIGRÁCIÓ TÍPUSAI

A népvándorlás különböző szempontok szerint csoportosítható, attól függően, hogy milyen tényezőket veszünk figyelembe. A továbbiakban a migrációt három fő kritérium alapján osztályozom: az államhatár átlépésének ténye, a jogi státusz és az időtartam szerint. Fontos azonban megjegyezni, hogy a migráció egyes típusai nem mindig különíthetők el élesen, hiszen a kategóriák gyakran átfedik egymást, és a valóságban a vándorlási folyamatok sokszor összetettebbek annál, mint amit a besorolások tükrözni tudnak. Erre világítanak rá Hautzinger Zoltán, Hegedüs Judit és Klenner Zoltán is *A migráció elmélete* című munkájukban, ahol egy részletes tipológiát dolgoztak ki, amely főként ellentétpárokra épül:[171]

- országon belüli vagy nemzetközi migráció;
- kifelé vagy befelé irányuló migráció;
- egyéni vagy csoportos migráció;
- önkéntes vagy kényszer szülte migráció;
- ideiglenes vagy tartós migráció;
- gazdasági, politikai, ökológiai vagy kulturális migráció;
- legális vagy illegális migráció.

Az alábbiakban az értekezésem szempontjából releváns kategóriákat kívánom bemutatni.

A nemzetközi migráció

A nemzetközi migráció az egyik legismertebb vándorlási forma, amely mindig államhatár átlépésével jár, függetlenül attól, hogy szárazföldön, vízen vagy akár légi úton történik. Az országhatárok nem csupán gazdasági vagy politikai térségeket választanak el egymástól, hanem közjogi értelemben az állami főhatalmak határait is kijelölik. Amikor egy személy egy másik állam fennhatósága alá kerül, külső migrációról beszélhetünk. Ennek lényege, hogy a vándorlás hosszabb idejű tartózkodást feltételez az új országban, ezért nem tekinthető migrációnak a diplomáciai kiküldetés, az üzleti utazás, a tanulmányi célú tartózkodás vagy a turizmus, hiszen ezek esetében az érintett személyek jellemzően nem szándékoznak tartósan letelepedni.[172]

Az állam szuverenitásának alapvető része, hogy saját hatáskörében dönti el, kik léphetnek be a területére. Ez a jogosultság elsőbbséget élvez az egyének szabad mozgáshoz való jogával szemben. Ugyanakkor az államok nem teljesen korlátlanok ebben a döntéshozatalban, hiszen nemzetközi jogi kötelezettségeik is vannak. Az ENSZ által 1951. július 28-án elfogadott, a menekültek helyzetére vonatkozó egyezmény, az ahhoz kapcsolódó 1967. január 31-i jegyzőkönyv, valamint az Emberi Jogok Európai Egyezménye és más hasonló dokumentumok korlátozzák az államok mozgásterét e kérdésben. Különös helyzetet teremt, amikor egy országhatár nem választ el élesen

eltérő kultúrákat, vagy csak részben teszi azt. Erre jó példa a magyar határon túli magyarság, illetve a román–moldovai, osztrák–olasz vagy ír–északír határ, amely olyan közösségeket oszt meg, amelyek azonos etnikai, nyelvi és kulturális háttérrel rendelkeznek. Számukra a határátlépés nem jelent idegen környezetbe kerülést, így esetükben a migráció nem tekinthető klasszikus értelemben vett kultúrák közötti vagy külső migrációnak. Még egyértelműbb a helyzet, ha a határt átlépő személy mindkét oldalon fennálló államalakulat állampolgárságával is rendelkezik – például a román–moldovai kettős állampolgárok esetében. Ilyen esetben nem is beszélhetünk hagyományos értelemben vett migrációról, hiszen az érintett személyek gyakorlatilag „otthonról haza" utaznak. Természetesen, ha egy államban a kettős állampolgárság nem megengedett, akkor a kérdés jogi szempontból vitatottabbá válik.[173]

A bevándorlás

A migráció iránya szerint megkülönböztetünk bevándorlást és kivándorlást. Mindkét jelenség kihívásokat jelenthet egy állam számára. Ha egy ország jelentős számú jól képzett szakembert veszít el, az úgynevezett „agyelszívás" jelensége léphet fel, amely hosszú távon hátrányosan érintheti a gazdaságot és a munkaerőpiacot. Ugyanakkor az is problémát okozhat, ha egy országba nagy számban érkeznek alacsonyan képzett bevándorlók, akiknek beilleszkedése és elhelyezkedése nehezebb. Az éremnek azonban két oldala van: a migráció nemcsak kihívásokat, hanem lehetőségeket is kínálhat, hiszen a bevándorlás bizonyos helyzetekben hozzájárulhat egy ország munkaerőpiacának fellendítéséhez. Európa, különösen az Európai Unió és közvetlen környezete esetében a migrációt hosszú ideig elsősorban gazdasági tényezők határozták meg. Az 1990-es évek háborúit követően azok az államok váltak a migráció fő célpontjaivá, amelyek stabilabb gazdasági és politikai környezetet, valamint jobb megélhetési lehetőségeket kínáltak a kivándorlóknak.

Az Európán kívülről érkező migráció esetében a gazdasági indokokon túl a politikai üldöztetés is jelentős szerepet játszott. A gazdaságilag elmaradottabb országokban a perspektívahiány miatt sokan kényszerültek arra, hogy elhagyják hazájukat, és egy számukra kedvezőbb életfeltételeket biztosító helyet keressenek. Ezek a bevándorlási folyamatok lehettek átmenetiek vagy véglegesek, de mindkét esetben szociokulturális kihívásokat jelentettek a befogadó társadalmak számára.[174] A migráció jellegét az utóbbi évtizedek geopolitikai eseményei jelentősen átalakították. A 2011-es arab tavasz, majd a 2014-ben kezdődő orosz agresszió Ukrajnában még csak részlegesen módosította a helyzetet, azonban a 2015-ös menekültválság és a 2022-ben kirobbant ukrajnai háború gyökeresen megváltoztatta a migrációs folyamatokat. Ettől kezdve a gazdasági motiváció helyett egyre inkább azoknak az embereknek a vándorlása vált meghatározóvá, akik magukat menekültként határozták meg, és politikai, illetve háborús fenyegetettség miatt kényszerültek elhagyni hazájukat.

A tömeges migráció

A migráció megértésében kulcsfontosságú szempont, hogy hányan vesznek részt a helyváltoztatásban. Minél nagyobb tömegek indulnak útnak, annál inkább arra utal, hogy a kibocsátó országban súlyos problémák állnak fenn. Ezek lehetnek természeti katasztrófák, belső politikai válságok, külső konfliktusok, háborúk, államcsínyek, polgárháborúk vagy akár az állami struktúrák teljes összeomlása. Ilyen esetekben az emberek nem önkéntes döntésből hagyják el otthonukat, hanem kényszer hatására indulnak útnak.[175]

Míg az ilyen kényszervándorlás mögött mindig valamilyen külső, negatív esemény áll, addig a klasszikus migráció során az egyének vagy kisebb csoportok saját elhatározásukból költöznek új helyre. A migráció minden esetben egy természetes személyhez kötődik, hiszen a helyváltoztatás középpontjában maga az egyén áll. Ez egyértelműen látható abból is, hogy a határátlépéshez szükséges engedélyek – mint a vízum, az útlevél vagy a tartózkodási engedély – személyhez kötöttek. Ugyanez igaz az idegenrendészeti és menedékjogi eljárásokra is, amelyek kizárólag az egyéni jogállás alapján zajlanak. Ebből következik, hogy *„a migráció tehát egyéni motiváción és döntésen alapuló magatartás, amely az egyén szükségleteinek kielégítése céljából történik. Másképpen fogalmazva a migráció az egyéni szereplők összekapcsolódása révén is értelmezhető, azaz a migráció létrejöttét, irányát, összetételét és tartósságát egyaránt befolyásolják az egyéni törekvések."*[176]

Bár sokan együtt indulnak útnak, az ilyen kapcsolatok gyakran lazák, hiszen a döntés mindig személyes, és a cselekvés egyéni. Az utazás mögött meghúzódó motivációk tehát nem feltétlenül kötődnek más emberekhez. Amikor azonban csoportos migrációról beszélünk, az egyéni célok összekapcsolódása figyelhető meg. Ilyenkor nem pusztán véletlenszerű találkozásokról van szó, hanem közös törekvések vezérlik az érintetteket egy közös cél elérésében. Az ilyen vándorlás gyakran családi vagy baráti kapcsolatokon alapul, amelyek nemcsak a kiindulásnál nyújtanak segítséget, hanem az új országba való beilleszkedést is megkönnyíthetik.

Az önkéntes vándorlás

Az önkéntes migráció (más néven volontőr migráció) megértése érdekében érdemes először a kényszerű vándorlás természetét tisztázni. A kényszer szülte migráció nem a jobb életkörülmények vagy gazdasági lehetőségek kereséséből fakad, hanem egy olyan válsághelyzet következménye, amely az érintettek számára nem hagy választási lehetőséget. Az ilyen típusú vándorlás mögött állhat természeti vagy társadalmi katasztrófa, amely ellehetetleníti az életet egy adott területen – például háború, földrengés, ipari baleset vagy más hasonló esemény.[177] A kényszerű migráció egyaránt lehet önkéntes – amikor az egyén maga dönt a távozásról –, vagy külső erők által kikényszerített,

például evakuáció, kitelepítés, elhurcolás vagy deportálás révén. Menekülés esetén az érintetteknek gyakran rendkívül kevés idejük van az előkészületekre, hiszen a vándorlás fizikai és lelki kényszerek hatására történik.[178]

Ezzel szemben az önkéntes migráció egészen más jellegű, hiszen itt a helyváltoztatás a szabad akarat eredménye. Az egyén mozgásszabadságával élve dönthet úgy, hogy elhagyja lakóhelyét és más országban telepedik le, elsősorban munkavállalás vagy egyéb gazdasági lehetőségek kihasználása céljából. Az egyén akkor indul útnak, ha az számára hasznos, például munkát talál vagy szociális szempontból egyes előnyöket élvez. Az ilyen típusú migrációt elsősorban a jobb életkörülmények reménye motiválja, és bár az egyén döntése önkéntes, az esetek többségében gazdasági kényszerek is szerepet játszanak benne.[179]

Az időszakos migráció

Időtartama szerint is osztályozható a migráció. *„A mozgás jellege, tartóssága alapján beszélhetünk a rövid tartamú, ideiglenes kiutazásról és az ideiglenes (határozott idejű) tartózkodásról, továbbá megkülönböztetjük a végleges távozást, valamint az ahhoz (szerencsés esetben, de nem szükségképpen) társuló letelepedést (határozatlan idejű tartózkodást), illetve a huzamosabb távollétet követő hazatelepedést vagy hazatérést."*[180] Érdekes kérdésként merülhet fel, hogy vajon migrációnak tekinthetjük-e a meghatározott idejű, valamilyen konkrét jogviszonyhoz kötött külföldi tartózkodást, mint például a tanulók, egyetemi hallgatók, vendégelőadók, diplomaták vagy éppen a békefenntartó missziók résztvevőinek esetében?

A válasz nem egyértelmű, hiszen maga a migráció fogalma már eleve feltételezi a hosszabb távú tartózkodási szándékot, ám ezek a jogviszonyok általában csak meghatározott ideig tartanak, utána pedig az érintettek hazatérnek. Ezért minden egyes esetben külön vizsgálandó, hogy az adott helyzetben a vándorlás átmeneti jellegű vagy végleges-e, hiszen jelentős különbség van aközött, hogy valaki végleg letelepszik egy másik országban, vagy bizonyos idő elteltével visszatér hazájába.

Magyarország törvényei is konkrét rendelkezéseket tartalmaznak arra vonatkozóan, hogy külföldi állampolgárok meddig tartózkodhatnak az ország területén, és milyen feltételek mellett tehetik ezt. Különösen kedvező helyzetben vannak a menekültstátusszal rendelkező külföldiek, hiszen az ő tartózkodásukat a törvények sajátos módon szabályozzák, több jogot biztosítva számukra a tartózkodási idő és egyéb kedvezmények terén.

A gazdasági migráció

Kiváltó okok szerint a népvándorlást több tényező is előidézheti: *„a világ fejlett és fejletlen régiói között meglévő tetemes életminőség-különbség, valamint a demokratikus és az egyes polgáraikat üldöző anti-demokratikus államok között biztonsági okok miatt létezik gazdasági és politikai migráció".*[181]

A politikai migráció hátterében olyan tényezők állnak, amelyek az egyént közvetlenül vagy közvetve jogsértéseknek teszik ki. Ezek közé tartozhatnak fegyveres konfliktusok, elnyomó politikai rendszerek, vagy olyan helyzetek, ahol sérülnek az alapvető emberi jogok, például az élethez és emberi méltósághoz, a véleménynyilvánítás szabadságához, az egyesülési és gyülekezési joghoz, a személyes szabadsághoz és biztonsághoz, valamint a vallásszabadsághoz való jog.

Egyre nagyobb jelentőséget kap az ökológiai migráció is, amely a környezeti tényezők miatt bekövetkező vándorlást jelenti. Kiváltó okai lehetnek természeti katasztrófák, ipari balesetek, súlyos vízhiány vagy egyéb olyan környezeti változások, amelyek ellehetetlenítik az életet egy adott területen. Ez a migrációs forma viszonylag új jelenség, de a klímaváltozás hatására várhatóan egyre nagyobb méreteket ölt, és különösen a fejlett országok számára jelent majd kihívást, ahogy egyre több ember kényszerül elhagyni otthonát az életfeltételek romlása miatt. A kulturális különbségek is szerepet játszhatnak a migrációs döntésekben, hiszen egyes közösségek számára a saját hagyományaik, vallási vagy társadalmi normáik megőrzése érdekében a vándorlás tűnhet az egyetlen megoldásnak.

A gazdasági migráció ezzel szemben a jobb megélhetés és kedvezőbb életkörülmények kereséséből fakad. Ez minden esetben önkéntes döntés eredménye, ezért az ilyen célból vándorlókat nem illeti meg a menekültstátusz. Az utóbbi évtizedekben a gazdasági migráció szervezése üzleti tevékenységgé vált: ügynökségek foglalkoznak a munkavállalók közvetítésével, a kibocsátó és fogadó országok egyaránt szereplői ennek a folyamatnak, de a multinacionális vállalatok és az embercsempészek is kihasználják a migrációval járó lehetőségeket.

A globalizáció hatására a fejlett országok egyre gyakrabban szembesülnek munkaerőhiánnyal, míg más régiókban – különösen a fejlődő országokban – munkaerőfelesleg és túlnépesedés figyelhető meg. A modern világ technológiai fejlődése, a kommunikációs eszközök elterjedése és a könnyebb utazási lehetőségek pedig még inkább elősegítik a gazdasági migrációt, hiszen ma már gyorsabban és könnyebben érhetők el azok az országok, amelyek jobb anyagi és társadalmi feltételeket kínálnak a bevándorlók számára.[182]

Az irreguláris migráció

Egy állam szuverén joga eldönteni, hogy ki tartózkodhat a területén: *„A mozgásszabadság és ezzel együtt a lakhely megváltoztatásának vagy a letelepedésnek a szabadsága önmagában nem jelenti, hogy azzal e jog címzettjei bármikor szabadon élhetnek. A nemzetközi emberi jogi szabályozás az ország területére belépés és a letelepedés joga tekintetében elismeri az államok széles körű hatáskörét az erre vonatkozó szabályok megalkotásában."*[183] Kivételt jelentenek a menekültek, akiket nem lehet visszafordítani addig, amíg a menedékjog vagy más, ezzel egyenértékű védelmi forma megadásáról szóló eljárás le nem zárul. Ez a nemzetközi jog alapelvei szerint biztosítja, hogy azok, akik üldöztetés elől menekülnek, védelmet kaphassanak a befogadó országban.

A határátlépés és egy adott országban való tartózkodás jogszerűsége alapján két fő kategóriát különböztetünk meg: reguláris és irreguláris migrációt. A reguláris migráció esetében a vándorlás az adott ország törvényeinek megfelelően, engedélyekkel és jogszerű státusszal történik, míg az irreguláris migráció során a határátlépés vagy a tartózkodás jogellenesen, az érvényes jogszabályok megsértésével valósul meg.[184]

A migráció regulárisnak minősül, ha a befogadó állam elfogadja a vándorló személy úti okmányait és utazási jogosultságait, és hivatalosan engedélyezi belépését. Ezzel szemben irreguláris migrációról beszélünk, ha egy személy a fogadó ország hatóságainak engedélye nélkül lépi át a határt.

Az illegális határátlépést gyakran embercsempészek szervezik, és köréjük egy egész illegális gazdasági rendszer épülhet ki. Ez a háttérhálózat nemcsak az engedély nélküli határátlépést segíti elő, hanem a dokumentálatlan munkavállalást is, amely sok esetben kizsákmányoláshoz, modern kori rabszolgasághoz vezet, hiszen a bevándorlók a jogi védelem hiányában kiszolgáltatott helyzetbe kerülnek.

Előfordulhat olyan eset is, amikor valaki teljesen legálisan lép be egy ország területére, például turista- vagy munkavállalási vízummal, de az ott-tartózkodása az engedély lejárta után jogellenessé válik. Ugyanakkor az is megtörténhet, hogy egy személy eredetileg illegálisan lépi át a határt, azonban időközben menedékjogot kér, és így már nem minősül jogellenesen ott-tartózkodónak.

A migráció tipizálásának egyik fontos szempontja a dokumentált és nem dokumentált migráció megkülönböztetése. A nem regisztrált migráns jogi helyzete rendezetlen, ami azt jelenti, hogy semmilyen hivatalos ügyintézésre vagy jognyilatkozat megtételére nincs lehetősége. Az irreguláris migráns pedig kívül esik az adott állam ellenőrzési körén, mivel sem a határátlépése, sem az ott-tartózkodása nem jogszerűen történt.

A migráció helye a biztonságpolitikai gondolkodásban

A mai értelemben vett tömeges nemzetközi migráció a 20. század végére vált globális jelenséggé, és ekkortól került a biztonságpolitikai kutatások középpontjába is. A migráció vizsgálata során két fő megközelítés alakult ki. Az egyik az államok szuverenitását és biztonságát helyezi előtérbe, azt elemezve, hogy a migráció milyen hatással van az országok belső stabilitására, határvédelmére és társadalmi rendjére. A másik megközelítés ezzel szemben az egyén helyzetére összpontosít, és a migrációt a humánbiztonság szempontjából vizsgálja. Ez utóbbi azt hangsúlyozza, hogy a vándorlók milyen kihívásokkal néznek szembe, milyen veszélyek fenyegetik őket, és hogyan lehet biztosítani számukra az alapvető emberi jogokat és méltóságot az útjuk során, valamint a befogadó társadalmakban. Fontos tisztázni, hogy *„a migrációval foglakozó szakirodalom érthető módon, nem általában a nemzetközi migrációt, hanem elsősorban annak irreguláris formáját tartja biztonságpolitikai szempontból releváns jelenségnek".*[185]

A szakértők között nincs egyetértés abban, hogy a nemzetközi migrációt milyen körülmények között kell biztonsági kérdésként kezelni. Ennek oka, hogy a migráció összetett jelenség, amely egyszerre hordoz pozitív és negatív hatásokat, attól függően, hogy melyik szemszögből vizsgáljuk. A kibocsátó, szegényebb országok számára előnyt jelenthet, ha a munka nélküli lakosság egy része külföldre távozik, hiszen így csökken az állam eltartási terhe. Emellett a kivándorlók gyakran hazautalják keresetük egy részét, ami fontos gazdasági forrás lehet az otthon maradottak számára. Hasonlóan sajátos helyzet állhat elő azok esetében, akiket politikai elnyomás üldöz el: autoriter rezsimek számára akár előnyös is lehet, ha az elégedetlenkedők elhagyják az országot, hiszen így nem jelentenek potenciális veszélyt a hatalomra nézve. Ugyanakkor a kivándorlás hátrányokat is okozhat a kibocsátó országok számára, különösen akkor, ha a magasan képzett munkaerő vagy a fiatal lakosság távozik, ezzel csökkentve a gazdaság fejlődési lehetőségeit.

A befogadó országok számára is kettős hatású a migráció. Egyrészt gazdasági előnyöket hozhat, hiszen az olcsó munkaerő érkezése segítheti az alacsonyabb keresetű munkakörök betöltését, míg a fiatalabb bevándorlók hozzájárulhatnak a társadalom demográfiai egyensúlyának fenntartásához. Másrészt azonban a nagyszámú bevándorlás társadalmi feszültségeket is kelthet, különösen akkor, ha az integráció nem megfelelően valósul meg.

Mindezek fényében jól látható, hogy a migráció megítélése nem egyértelmű, mivel hatásai mindig a vizsgált ország, régió vagy konkrét helyzet függvényében alakulnak. Tálas Péter szerint: *„a modernkori történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a migráció szinte kizárólag akkor vált biztonsági problémává, amikor annak következményeit az államok vagy államközösségek nem tudták kezelni. Hol azért, mert nem számoltak a migráció hosszabb távú társadalmi következményeivel, hol egyszerűen azért, mert olyan nagy tömegben érkeztek a migránsok, hogy a helyi adminisztráció képtelen volt a normál politika keretei között fogadni és letelepíteni őket."*[186]

Az államok számára az egyik legnagyobb kihívást az irreguláris migráció jelenti, hiszen minden társadalomnak joga van eldönteni, hogy kiket fogad be és kikkel kíván együtt élni. Nemzetközi jogi kötelezettségük csupán a menekültek befogadására vonatkozik, akiknek védelmet kell biztosítaniuk. A reguláris migráció is hordozhat biztonsági kockázatokat, különösen akkor, ha az érkezők társadalmi integrációja nem sikeres. Ez leginkább akkor fordul elő, ha egy adott közösség nagy számban, elkülönülve és a többségi társadalomtól jelentősen eltérő kulturális háttérrel érkezik egy országba, és csoportjuk hosszú távon is zárt marad, nem válik szerves részévé a befogadó közösségnek.

A migráció biztonságpolitikai szempontból többféleképpen értelmezhető. Az egyik legelterjedtebb megközelítés a neorealista szemléletmód, amely a biztonságot nem csupán katonai értelemben vizsgálja, hanem tágabb összefüggésben is értelmezi. A szektoriális biztonságelmélet alapjait Barry Buzan fektette le *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations* (1983) című művében, amelyet

később Ole Wæver és Jaap de Wilde fejlesztettek tovább. Az elmélet azóta is meghatározó a biztonságpolitikai gondolkodásban.

A hidegháború időszakában a katonai biztonság dominált, és a gazdasági, társadalmi folyamatokat is ennek rendelték alá. Azonban a nemzetközi rendszer fokozatos átalakulása arra késztette a kutatókat, hogy új biztonsági dimenziókat is bevonjanak az elemzésekbe. Így a katonai szektor mellett megjelent a gazdasági, politikai, környezeti és társadalmi biztonság is. Ezek a kategóriák nem elkülönülten léteznek, hanem sok esetben átfedik egymást, mivel egy adott esemény több biztonsági területet is érinthet. Ahogy a szerzők is fogalmaznak: *„A szektorok valójában úgy működnek, mint a különböző optikai lencsék, amelyeken keresztül a valóság más-más szeletét vehetjük szemügyre."*[187]

A biztonság fogalma minden szektorban eltérő módon értelmezhető. A katonai szektorban a fenyegetettség és a védelem viszonylag egyértelműen meghatározható, míg a gazdasági vagy társadalmi biztonság esetében a helyzet jóval bonyolultabb. A migráció akkor válik biztonsági kérdéssé, ha egy adott csoport – legyen az nemzeti, etnikai vagy vallási közösség – fenyegetve érzi magát, vagy ha veszélybe kerül egy adott nyelv, illetve kulturális homogenitás. Éppen ezért a befogadó társadalom könnyen fenyegetettségként élheti meg az egyszerre érkező, nagyszámú bevándorló jelenlétét. Ha egy társadalmat fenyegetés ér, általában rendkívüli intézkedésekkel reagál, és az állam minden eszközt igyekszik bevetni a veszély elhárítása érdekében.

A globalizáció jelentős hatást gyakorol a társadalmi, politikai és gazdasági folyamatokra, és egyben elősegíti a migráció globális méretűvé válását. A fejlett technológia, különösen az internet, megkönnyíti a bevándorlással kapcsolatos ügyintézést és szervezést – legyen szó navigációról, utazásról, pénzügyi tranzakciókról vagy kommunikációról. Az internacionalizáció hozzájárul a kulturális különbségek csökkenéséhez, ezáltal elősegítheti a letelepedést és ösztönözheti a migrációs döntéseket. A gazdasági egyenlőtlenségek növekedése szintén fokozza a migrációs hajlandóságot, hiszen az emberek természetes módon igyekeznek jobb megélhetési lehetőségeket találni.

A tömeges nemzetközi migráció a befogadó társadalmakban gyakran a biztonságérzet csökkenését eredményezi. Ennek kezelésére a fokozatos és ellenőrzött bevándorlás politikája nyújthat megoldást.[188] Fontos hangsúlyozni, hogy önmagában a migráció nem feltétlenül jelent konfliktusforrást; problémává akkor válik, ha a többségi társadalom nem tud kellő ütemben alkalmazkodni a rövid idő alatt és nagy számban érkező bevándorlók jelenlétéhez.

A terrorizmus valóban veszélyforrás, de nem áll közvetlen ok-okozati kapcsolatban a migrációs válsággal. Az elmúlt évtized európai terrortámadásait vizsgálva megállapítható, hogy bár az elkövetők többsége migrációs háttérrel rendelkezett, nagy részük már európai állampolgár volt, és második vagy harmadik generációs bevándorlónak számított. Emiatt nem tekinthetők közvetlenül a jelenlegi bevándorlási hullám résztvevőinek, hanem inkább az integrációs kihívásokhoz kapcsolódó probléma megtestesítőjeként értelmezhetők.

Közbiztonság és bűnözés szempontjából is érdekes a helyzet: *„a migrációs hullámmal kapcsolatban gyakran felmerül a bűnözési mutatók nagyarányú növekedése és a különböző bűnözési formák megerősödése. Az vitathatatlan, hogy a tömeges bevándorlással óhatatlanul együtt jár az illegális migrációt segítő, valamint az emberkereskedelmi hálózatok, illetve bizonyos bűnözési formák megjelenése, azonban az illegális migrációban részt vevők által elkövetett bűncselekmények számának növekedése nem egyértelmű."*[189]

A 2015-ÖS (BALKÁNI) MIGRÁCIÓS VÁLSÁG

Előzmények

„A migráció olyan történeti jelenség, amely végigkísérte az emberiség történetét. Az első nagy népvándorlás – melynek során az értelmes ember (homo sapiens) benépesítette a Földet – Afrikából indult ki körülbelül 65 ezer évvel ezelőtt. A két hullámban zajló vándorlás első állomása a legtöbb történész szerint az Arab-félsziget volt, ahonnan azután 60 ezer évvel ezelőtt többfelé folytatódott a folyamat: egyrészt Délkelet-Ázsia (körülbelül 50 ezer éve) és Ausztrália felé (körülbelül 45 ezer éve), másrészt Európa felé (körülbelül 40–43 ezer éve), harmadrészt Közép-Ázsia felé (körülbelül 35 ezer éve), ahonnan azután a Bering-szoroson keresztül benépesült Amerika (körülbelül 15–16 ezer éve)."[190] Az élővilágban az időszakos vagy külső kényszer hatására bekövetkező tömeges vándorlás nem új jelenség – sem az emberek, sem az állatok esetében. A migráció mint folyamat természetesnek tekinthető, hiszen a létfenntartás és a túlélés érdekében történik. Ugyanakkor az emberi migráció sokkal összetettebb, mint pusztán földrajzi helyváltoztatás: nem csupán biológiai szükségletek diktálják, hanem jelentős politikai, gazdasági és jogi vonatkozásokkal is bír. Emiatt a mai migráció alapvetően különbözik a korábbi földtörténeti vagy történelmi vándorlásoktól – mesterséges tényezők által befolyásolt jelenséggé vált, amelyben a nemzetközi politikai és gazdasági érdekek is meghatározó szerepet játszanak.

A 2015–2016-os időszakban Európába érkező irreguláris migránsok számának hirtelen megugrását több, egymással összefüggő tényező idézte elő. Ezek a hatások nemcsak egy időben jelentkeztek, hanem egymást erősítették is. A Közel-Keleten évek óta zajló, váltakozó intenzitású fegyveres konfliktusok, az Iszlám Állam *(ISIS)* térnyerése, az Európai Unió bevándorláspolitikai lépései, valamint az útra kelő tömegek közösségi médián keresztüli kommunikációja mind hozzájárultak a folyamat felgyorsulásához. Ritecz György tanulmányában[191] részletesen elemzi azokat az okokat, amelyek szerinte meghatározó szerepet játszottak abban, hogy a nemzetközi migráció ebben az időszakban tömegessé vált. Az alábbiakban ezeket az elemzéseket mutatom be.

A biztonság hiánya a legfőbb tényező, amely migrációt generál. A Közel-Kelet egyes részei hosszú ideje a világ leginstabilabb régiói közé tartoznak. A 21. század elején Afganisztánban és Irakban dúlt háború, majd az Arab Tavaszt követően több muszlim országban is zavargások, forradalmak és polgárháborúk törtek ki. Erre talán a legjobb példa Szíria, ahol több mint egy évtizede a terror és a káosz uralkodik. Az állami működés megszűnése, a háborús helyzet és a szélsőséges szervezetek térnyerése – például az Iszlám Állam felemelkedése Irakban és Szíriában – tovább súlyosbították a helyzetet, és a konfliktusok hatásai más országokra is átterjedtek. Ilyen környezetben sokan úgy látják, hogy egyetlen lehetőségük a túlélésre, ha elhagyják otthonukat. Különösen a fiatal férfiakat fenyegeti az erőszakos besorozás veszélye, amely további ösztönző erőt jelent a külföldre menekléshez.

Ahogyan a veszélyes helyek taszítják az embereket, úgy a biztonságos térségek vonzó hatással bírnak. Nyugat-Európa az egyik ilyen célpont, hiszen évtizedek óta nem sújtotta háború, gazdaságilag fejlett, és magas szintű szociális ellátórendszerrel rendelkezik. Emellett földrajzi szempontból is viszonylag könnyen elérhető, különösen Törökországon keresztül, szárazföldi útvonalakon. Az embercsempész-hálózatok kiépülésével pedig gyorsan és relatíve alacsony költséggel lehet eljutni az európai célországokba. A modern tömegkommunikációs eszközök – különösen az internet és a közösségi média – szintén jelentős szerepet játszanak ebben a folyamatban, hiszen a migrációval kapcsolatos információk, úti tervek és tapasztalatok villámgyorsan terjednek. A fejlett világ gazdagságáról és életminőségéről kialakított kép pedig további ösztönzést ad azoknak, akik jobb életet keresnek.

A szíriai menekültek kezdetben a saját országukon belül próbáltak biztonságos menedéket találni, majd sokan a szomszédos államokba távoztak. Azonban az évek múlásával és a nyugati hatalmak be nem avatkozása miatt többen elvesztették a reményt arra, hogy a helyzetük javulhat. A konfliktus elhúzódása, az Iszlám Állam és más szélsőséges szervezetek terjedése, valamint ezek későbbi visszaszorítása során keletkező pusztítás tovább mélyítette a válságot. Ebben a folyamatban a Nyugat és Irán közötti proxi-háború is fontos szerepet játszott, amely a térség instabilitását tovább fokozta.

A migránsok többsége végül azért választotta az illegális határátlépést, mert a schengeni rendszer keretei között rendkívül nehézzé vált a legális belépés. Háborús övezetekben nem működnek a diplomáciai képviseletek, és gyakran a nemzeti okmányokat kibocsátó hivatalok is megszűnnek vagy ellehetetlenülnek. Az Európai Unió területére legális úton való bejutás hosszadalmas, akár éveket is igénybe vehet, míg az illegális határátlépés lehetőséget ad az azonnali belépésre. Ez a körülmény sokakat a törvénytelen megoldás felé terel, amit tovább segítenek a modern kommunikációs eszközök és az internet. Az okostelefonok nemcsak az útvonalak megtervezésében és a tájékozódásban nyújtanak segítséget, hanem lehetőséget biztosítanak a folyamatos kapcsolattartásra és az információáramlásra, amely a migráció szervezésében kulcsszerepet játszik. *„A sikeres bejutások példája mindenképpen inspiráló lehetett. Talán idetartozik az is, hogy ezen időszakban az embercsempészek árai is visszaestek, vagyis míg korábban 8–10 ezer dollárba került egy illegális út például Iraktól Németországig, addig 2015-ben a menekülők már ennek töredékéből is eljuthattak a célországokba (zömében tömegközlekedési eszközökön).”*[192]

A nyugati médiában elterjedt befogadó szemlélet, valamint az Iszlám Állam brutalitását bemutató videók hatására az európai társadalmakban felerősödött az együttérzés és a morális felelősség érzése. Ez a menekültek számára további ösztönzést jelentett arra, hogy Nyugat-Európába induljanak, hiszen azt tapasztalták, hogy a közvélemény támogatja és megértéssel fogadja őket.

A legnagyobb problémát azonban az összeurópai szintű stratégia hiánya jelenti. Ahelyett, hogy a migrációt komplex jelenségként vizsgálnák, az európai döntéshozatal sokszor csak egyes jelenségekre reagál, miközben a kiváltó okok felszámolása háttérbe szorul. Ez a megközelítés csupán a tünetek kezelésére alkalmas, de nem nyújt hosszú távú megoldást.

Az Arab Tavasz kitörését számos tényező előzte meg, amelyek később tömegeket kényszerítettek otthonuk elhagyására. Nem csupán a háborús fenyegetettség, hanem a gazdasági bizonytalanság is döntő szerepet játszott abban, hogy sokan a kivándorlás mellett döntöttek. A 2008-as gazdasági válság közvetetten tovább súlyosbította a helyzetet a szegényebb régiókban, mivel a külföldi befektetések elmaradtak, így nem jöttek létre új munkahelyek, és a gazdasági kilátások sem javultak.

A természeti tényezők szintén hozzájárulhattak a migráció erősödéséhez. Az aszályok és egyéb kedvezőtlen időjárási jelenségek sok esetben ellehetetlenítették a mezőgazdasági termelést, ami tovább növelte az anyagi bizonytalanságot, és még több embert indított útnak egy jobb élet reményében.

A Közel-Kelet gazdasági helyzetét tovább súlyosbította a kőolaj árának visszaesése. Mivel számos ország bevétele jelentős részben az olajexporttól függ, az árak csökkenése megrendítette az ellátórendszereket, és sok térségben a közszolgáltatások színvonalának romlásához vezetett. Ez különösen azokat érintette érzékenyen, akik az állami támogatásokra, szociális ellátásokra vagy a közszolgáltatásokra voltak utalva, így sokan közülük végül a migráció mellett döntöttek. *„Ugyancsak a gazdasági válsághoz kapcsolódhat az is, hogy az ENSZ egyes szakmai szervezeteinek költségvetése is jelentős mértékben csökkent, ugyanis azok finanszírozása a tagállamok hozzájárulásából (tagdíjából) történik. A gazdasági problémák következtében a legtöbb tagállam visszafogta támogatásait, így az ENSZ-tagdíjakat is. Ennek következtében például az UNHCR szükségleteinek mindössze 38%-a állt rendelkezésre 2015-ben, de az UNICEF is csak a tervezett összegek 13%-át használhatta fel Közép-Afrikában. Mindez viszont azt eredményezte, hogy az ENSZ menekülttáboraiban a relatíve normalizált körülmények oly mértékben leromlottak, hogy akinek volt rá lehetősége, folytatta megkezdett »kényszervándorlását«.”*[193]

A fentebb ismertetett tényezők együttesen járultak hozzá a 2015-ös migrációs hullám kialakulásához. A gazdasági, politikai, társadalmi és természeti hatások kölcsönhatása egy olyan összetett folyamatot eredményezett, amelyet hagyományos módszerekkel nehéz kezelni. Egy ilyen bonyolult és modern kihívásra csak egy átfogó, hosszú távú stratégia adhat megfelelő választ – olyan megközelítés, amely figyelembe veszi a migrációt kiváltó okokat, a befogadó országok lehetőségeit és a nemzetközi együttműködés

szükségességét. Csak egy átfogó és komplex megoldás biztosíthatja, hogy a migráció hatásai kezelhetők legyenek, miközben mind az érintett országok, mind a vándorlók érdekei megfelelő módon érvényesülnek.

A válság megítélése

„A nemzetközi migráció a különböző korokban, különböző okok miatt hol erősebbé, hol gyengébbé vált, azonban napjainkban Európa egy korábban talán még nem látott jelenséggel néz szembe. Az elmúlt év során több mint egymillió ember érkezett Európába, akik közül majd' 400 ezren Magyarországon haladtak keresztül. Ez a szám nemcsak a politikusokat, a téma szakértőit, hanem az országok lakosságát is annyira meglepte, hogy mind a mai napig nem sikerült hathatós megoldást találni."[194] Bár különböző elképzelések és kidolgozott tervek születtek a migráció kezelésére, hatékonyságuk eddig nem bizonyított egyértelműen. Az egyes tagállamok eltérő módon közelítették meg a helyzetet: míg egyes országok elsősorban saját állampolgáraik biztonságát helyezték előtérbe, addig mások inkább a humanitárius szempontokat részesítették előnyben. Az eltérő megközelítések miatt az európai közösségen belüli véleménykülönbségek tovább mélyültek, ami fokozta a tagállamok közötti megosztottságot, és megnehezítette a migrációs válságra adandó egységes, hatékony válasz kialakítását.

A szakirodalom a 2015-ös migrációs és menekültválságot az addigi legnagyobb ilyen jellegű krízisként tartja számon. Abban az évben 1,3 millió ember adott be hivatalosan menedékkérelmet, míg az Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökség becslései szerint összesen körülbelül 2 millió migráns érkezett Európába.[195] Bár ez a szám az Európai Unió akkori 520 milliós lakosságához viszonyítva nem tűnik kiugrónak, mégis váratlanul és felkészületlenül érte a tagállamokat. A migrációs hullám hatása azonban nem egyenletesen oszlott meg: míg a célországok és a tranzitországok rendkívüli nyomás alá kerültek, addig más államokat csak kismértékben vagy egyáltalán nem érintett a válság. Ennek egyik oka a migrációs útvonalak változása volt. 2015-ben három fő útvonalat használtak a migránsok, amelyek különböző régiókat érintettek, és eltérő mértékben hatottak az egyes országokra: *„a Kelet-Mediterrán útvonalon (Görögország/Égei-tenger), a nyugat-balkáni útvonalon (Magyarország, Horvátország, Szlovénia), valamint a közép-mediterrán útvonalon (Olaszország és Málta). (...) A menekültek és migránsok egy része ennek az útnak az embercsempészek segítsége nélkül vágott neki. A nyugat-balkáni útvonalon 2015-ben közel 765 ezer ember lépett be Szerbiából Magyarországra, illetve – a magyar határzár elkészülte után – Szerbiából Horvátországba, majd Szlovéniába."*[196]

A 2015-ös migrációs hullám idején az Európai Unió tagállamai közül leginkább azok kerültek nehéz helyzetbe, amelyek a fő migrációs útvonalak mentén feküdtek, illetve amelyek nagy számban fogadták be a menekülteket. Bár a jelenség váratlanul érte Európát, nem volt példa nélküli. A közelmúltban már voltak hasonló válságok, például az 1991–1995 között zajló délszláv háborúk idején, amikor mintegy 4 millió menekült

kényszerült elhagyni otthonát. Az Európai Unió 2005 óta kiemelten kezeli a migráció kérdését, különösen az irreguláris formáét, mégis elmaradt egy átfogó és hatékony stratégia kidolgozása. Ezért valójában nem az volt a fő probléma, hogy a migrációs hullám teljesen váratlanul érte az uniót, hanem az, hogy a megfelelő előkészületek hiányában a tagállamok nem voltak felkészülve a helyzet megfelelő kezelésére.

A válság háttere

A szakértők szerint a 2015-ös migrációs és menekültválság a második világháború óta a legsúlyosabb volt mind nagyságrendjét, mind összetettségét, mind pedig a kiváltó tényezőit tekintve. Az ENSZ statisztikái is alátámasztják, hogy a globalizáció erősödésével az elvándorlási hajlandóság is folyamatosan növekszik. Kimutatásaik szerint 2000 és 2015 között a migránsok száma globálisan 71 millióval emelkedett.[197] Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának adatai alapján is a menekültek száma jelentős növekedést mutatott: 2014-re elérte a 60 millió főt, ami jól jelzi a világ egyre súlyosbodó konfliktusainak és gazdasági válságainak hatásait.

Szuhai Ilona és Tálas Péter elemzése szerint a kényszermigránsok számának jelentős növekedése összefüggésben áll a globális hatalmi viszonyok átalakulásával. A bipoláris világrend felbomlását követően a regionális konfliktusok száma megszaporodott, mivel a nagyhatalmi egyensúly felborulásával több térségben is instabilitás alakult ki. A 2000-es évektől kezdve pedig egyes regionális hatalmak megerősödése tovább súlyosbította ezt a folyamatot. Bizonyos térségekben a helyi konfliktusok nemcsak kiéleződtek, hanem hosszan elhúzódtak, és megoldásuk egyre nehezebbé vált. Ennek eredményeként a menekültek száma folyamatosan növekedett, amelyet jól példáz a líbiai és a szíriai polgárháború. Mindkét konfliktus jelentős szerepet játszott a 2015-ös migrációs hullám kialakulásában, mivel milliók kényszerültek elhagyni otthonukat, és sokan Európa felé vették az irányt, biztonságot keresve. *„Míg ugyanis a szíriai polgárháború következtében kényszerült menekülésre a legtöbb Európába érkező menekült, addig a líbiai rendszer összeomlása a szubszaharai térség menekültjei és migránsai előtt nyitotta meg a kaput Európa felé."*[198]

Jelentős különbség van a menekült és az önkéntes (ún. volontőr) migráns között. A menekült nem saját elhatározásából hagyja el lakóhelyét, hanem kényszer hatására – például vallási, politikai vagy etnikai üldöztetés miatt. Éppen ezért a menekültek elsődleges célja nem egy távoli ország elérése, hanem a legközelebbi biztonságos terület megtalálása. Ha azonban ott sem biztosítottak számukra az alapvető életfeltételek, további vándorlásra kényszerülhetnek.

Ez történt a szíriai menekültek esetében is, akik kezdetben a közvetlenül határos, biztonságosnak számító országokba – Törökországba, Jordániába és Libanonba – menekültek. Onnan azonban sokan csak akkor indultak tovább Európa felé, amikor az ellátási körülményeik kritikusan romlottak. A 2015-ös menekültválság során a befogadó államok megtartóképessége elérte határait: a növekvő menekülttömeg, az anyagi

források kimerülése és a szociális ellátórendszerek túlterheltsége miatt a helyzet tarthatatlanná vált.

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának adatai szerint 2016 tavaszán közel 5 millió ember hagyta el Szíriát, közülük mintegy 3 millióan Törökországba menekültek.[199] Ankara ideiglenes védelmet biztosított számukra, de teljes menekültstátuszt nem adott. Ennek ellenére Törökország fogadta be a legtöbb menekültet – ha az abszolút létszámot tekintjük, nem pedig az összlakossághoz viszonyított arányt.[200] A menekültek ellátása hatalmas gazdasági terhet rótt a török államra. 2011 óta a török kormány legalább 10 milliárd dollárt fordított a menekülttáborok fenntartására, míg a táborokon kívül élő menekültek ellátása további 20 milliárd dolláros költséget jelentett. Mindezek ellenére a menekültáradat nem állt meg, ami tovább növelte a gazdasági és társadalmi kihívásokat az ország számára.[201]

A válság megnyilvánulása

A 2015-ös európai migránsválság, amelyet gyakran „szíriai" menekültválságnak is neveznek, az addigi legnagyobb ilyen jellegű krízis volt. Bár a menedékkérelmet benyújtók többsége valóban Szíriából érkezett, jelentős számban csatlakoztak hozzájuk más országokból származó migránsok is. A menekülthullám során Afganisztánból, Nigériából, Pakisztánból, Irakból és Eritreából is érkeztek menedékkérők, akik különböző politikai és biztonsági okok miatt hagyták el hazájukat. Emellett a Balkánról is sok gazdasági migráns indult útnak, akik jobb életkörülményeket és munkalehetőségeket kerestek Nyugat-Európában.[202]

Az Európai Unió már 2010-ben felismerte, hogy a menekültek száma folyamatosan emelkedik. Ennek hátterében a Közel-Keleten, Ázsiában és Afrika egyes részein zajló konfliktusok álltak, különösen a szíriai, iraki és afganisztáni háborúk, valamint a nigériai és pakisztáni terrorista felkelések és az Eritreában régóta tartó belső viszályok. Ezek a válságok egyre több embert kényszerítettek otthonuk elhagyására. A menekültek kezdetben igyekeztek a származási országukhoz közeli, viszonylag stabil térségekben menedéket találni. Noha ezek az országok nagyrészt kimaradtak a háborús konfliktusokból, a befogadott menekültek életkörülményei gyakran rendkívül nehezek voltak. Törökországban például sok menekültnek nem volt lehetősége legálisan munkát vállalni, míg Jordániában és Libanonban – ahol több millió szíriai talált menedéket – rengetegen nyomorúságos körülmények között, túlzsúfolt menekülttáborokban éltek.

Ahogy egyre világosabbá vált, hogy a szíriai és más térségbeli konfliktusok belátható időn belül nem érnek véget, egyre többen döntöttek úgy, hogy nem csupán ideiglenes menedéket keresnek, hanem hosszú távon is máshol szeretnének letelepedni. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy 2014-től Libanon, Jordánia és Egyiptom leállította a szíriai menedékkérők befogadását, ami tovább szűkítette a régión belüli lehetőségeket. Ezek a tényezők együttesen vezettek ahhoz, hogy 2015-ben az Európa felé tartó menekültek és migránsok száma ugrásszerűen megnőtt, jelentős kihívás elé állítva az európai országokat és a nemzetközi közösséget.[203]

Az Európába érkező menekültek túlnyomó többsége kezdetben az Égei-tengeren átkelve, Törökországból Görögországba érkezett, majd a Balkánon keresztül szárazföldi úton folytatta útját az Európai Unió felé. Ez jelentős változást hozott a korábbi évekhez képest, hiszen 2015 előtt a legtöbb menekült a Földközi-tengeren keresztül, Líbiából Olaszországba érkezett. A líbiai elsősorban a szubszaharai Afrikából induló migránsok útvonala volt, és a második líbiai polgárháború következtében kialakult határellenőrzési káosz miatt vált széles körben használttá. Ezzel szemben az Égei-tengeren át vezető útvonalon elsősorban a Közel-Keletről – főként Szíriából – és Afganisztánból érkező menekültek haladtak. A délkelet- és közép-európai országokat váratlanul érte a menekültek tömeges átvonulása, mivel korábban nem tapasztaltak ekkora népességmozgást. Az érintett államok gyorsan és eltérő módon reagáltak: sokan lezárták határaikat, hogy visszaszorítsák a szabálytalan átlépőket. Bár ezen intézkedések célja az volt, hogy ellenőrzést nyerjenek a helyzet felett, gyakran csak tovább súlyosbították a válságot, mivel nagy tömegek rekedtek a határok között, vagy egyik országból a másikba kényszerültek.

A legtöbb ország vonakodott menekülteket befogadni, míg Németország végül vállalta a legnagyobb részt. A német kormány úgy döntött, hogy ideiglenesen felfüggeszti a Dublini Rendelet alkalmazását, amely elvileg előírja, hogy a menedékkérőknek abban az uniós országban kell maradniuk, ahol először beléptek az EU területére. Ezzel az intézkedéssel Németország enyhítette az európai keleti periféria államainak terhelését, miközben egyben ösztönözte a további beáramlást is. 2015 őszén a menekültáradat fokozatosan csökkenni kezdett, ahogy beköszöntött a tél, és az időjárási körülmények miatt egyre veszélyesebbé vált az utazás.

2016 márciusában Törökország és az Európai Unió megállapodást kötött a migrációs nyomás csökkentése érdekében. Ennek értelmében Törökország megerősítette határbiztonsági intézkedéseit, és vállalta, hogy minden szükséges lépést megtesz annak érdekében, hogy megakadályozza az illegális átkeléseket a görög szigetekre. Cserébe az Európai Unió 6 milliárd eurót biztosított Törökországnak a menekültek helyzetének javítására és az ellátórendszer támogatására az ország területén.[204]

A migrációs válságnak jelentős rövid és hosszú távú hatásai voltak mind az érintett uniós országokra, mind az Európai Unió egészének politikájára. A leginkább érintett államokban a bevándorlás kérdése a politikai viták középpontjába került, és különösen a jobboldali populista pártok számára kínált lehetőséget arra, hogy a bevándorláselleneses érzelmeket saját politikai programjuk megerősítésére használják fel. A válság idején és közvetlenül utána erős nyomás nehezedett az Európai Unióra a menekültügyi szabályozás megreformálása érdekében. Több tagállam követelte az uniós menekültügyi rendszer átalakítását és hatékonyabb határvédelmi intézkedések bevezetését. Ugyanakkor, ahogy a menekültek érkezésének üteme csökkent, az ezzel kapcsolatos reformtörekvések is háttérbe szorultak, és az uniós szintű egységes megoldás kidolgozása továbbra is megoldatlan kérdés maradt.

A válság számokban

2014-ben, a migrációs válságot megelőző évben az Európai Unió mintegy 252 000 irregulárisan érkezőt regisztrált. Közülük különösen sokan érkeztek Szíriából, Eritreából és Szomáliából, valamint a legnagyobb számban Líbiából.

Az Eurostat adatai szerint 2014-ben összesen 626 065 menedékkérelmet nyújtottak be az uniós tagállamokban. Ez a szám volt a legmagasabb az 1992-es délszláv háborúk óta, amikor 672 000 menedékkérelmet regisztráltak. A menedékkérők legnagyobb csoportjai Szíriából (az összes kérelem 20%-a), Afganisztánból (7%), Koszovóból (6%), Eritreából (6%) és Albániából érkeztek. A menedékkérelmek elbírálásában jelentős eltérések voltak az uniós tagállamok között. Az elsőfokú döntések esetében a kérelmek 45%-át hagyták jóvá, míg fellebbezést követően ez az arány 18%-ra csökkent. Az egyes országok között azonban nagy különbségek mutatkoztak: Magyarország például a menedékkérelmeknek csupán 9%-át fogadta el, míg Svédországban ez az arány 74% volt.[205]

Négy ország – Németország, Svédország, Olaszország és Franciaország – fogadta be az uniós menedékkérelmek mintegy kétharmadát, és a kérelmezők többségének 2014-ben védelmi státuszt biztosított. Az év végére Franciaország (252 000 fő), Németország (217 000), Svédország (142 000) és az Egyesült Királyság (117 000) voltak azok az uniós országok, amelyek a legtöbb menekültet befogadták.[206]

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága szerint a 2015-ben Európába érkező emberek többsége háború és üldöztetés elől menekült olyan konfliktusok sújtotta országokból, mint Szíria, Afganisztán, Irak és Eritrea. A Földközi-tengeren keresztül érkezők 84 százaléka a világ tíz legnagyobb menekültkibocsátó országának valamelyikéből származott. A migrációs válságot elsősorban a szíriai polgárháború, az iraki és afganisztáni háborúk, valamint a szomáliai fegyveres konfliktusok táplálták. Eritreából pedig sokan a határozatlan idejű katonai szolgálat és a kényszermunka elől menekültek.[207]

A 2015-ös év úgy vonult be a történelembe, mint az az időszak, amikor a menekültek soha nem látott számban érkeztek Európába, válságot idézve elő az Európai Unióban. A menedékkérelmek feldolgozása, a menekültek befogadása és ellátása hatalmas kihívást jelentett, különösen azokban az országokban, ahol a nemzeti kapacitások nem voltak felkészülve ekkora tömeg érkezésére. Ahogy az ősz beköszöntével a hőmérséklet csökkent, a humanitárius helyzet egyre súlyosabbá vált, és a válság tragikus következményeit bemutató megrázó képek bejárták a nemzetközi médiát, tovább fokozva a közvélemény és a politikai döntéshozók figyelmét a probléma súlyossága iránt.[208]

Április és május folyamán az Európai Bizottság tanácskozásai elsősorban a Földközi-tengerre összpontosítottak, céljuk az embercsempészek elleni fellépés és az életek mentése volt. Ahogy azonban a migrációs hullám fő útvonala a nyár folyamán áthelyeződött, a figyelem egyre inkább a Nyugat-Balkán felé fordult.

Júniusig nagyjából ugyanannyi menekült és migráns használta a Közép-Mediterrán, illetve a Kelet-Mediterrán útvonalat. Az utóbbi azonban kevésbé volt kockázatos, mivel nem igényelt nyílt tengeri átkelést, és az embercsempészek alacsonyabb díjakért

kínálták szolgáltatásaikat. A nyugat-balkáni útvonalon főként két nemzetiség, a szírek és az afgánok haladtak keresztül; 2015 nyarán a migránsok több mint 70%-át ők tették ki.

Az év második felében fokozatosan nőtt az Irakból érkezők száma is, míg a szírek aránya a nyugat-balkáni útvonalon csökkenni kezdett – novemberre már csak a migránsok 45%-át alkották.

Ezzel szemben az Olaszországba érkező migránsok összetétele jóval változatosabb volt. A Közép-Mediterrán útvonalon elsősorban eritreai, nigériai és szomáliai menedékkérők próbáltak meg Európába jutni, vállalva a rendkívül veszélyes tengeri átkelést.[209] A szíriaiak körében ez az útvonal azonban nem volt népszerű, mivel a Kelet-Mediterrán útvonal biztonságosabb és elérhetőbb alternatívát kínált számukra.

2015-ben az Európai Unió akkori 28 tagállamában, valamint Norvégiában és Svájcban rekordszámú, 1,3 millió migráns nyújtott be menedékkérelmet. Ez közel kétszerese volt a korábbi, mintegy 700 000-es csúcsnak, amelyet 1992-ben értek el a vasfüggöny lebontása és a Szovjetunió összeomlása után – derül ki az Eurostat elemzéséből.[210] A menedékkérők jelentős része háborús övezetekből, különösen Szíriából, Afganisztánból és Irakból érkezett, de a kelet-európai országok, például Koszovó és Albánia is hozzájárultak az Európai Unióba, valamint Norvégiába és Svájcba érkező menedékkérők számának növekedéséhez.

2012 óta Németország vált a menedékkérők elsődleges célországává Európában, és 2015-ben különösen kiemelkedő szerepet játszott a menekültválság kezelésében. Ebben az évben Németország összesen 442 000 menedékkérelmet hagyott jóvá, ami messze meghaladta bármely más uniós tagállam adatait.

Németország után Magyarországon (174 000 kérelem) és Svédországban (156 000 kérelem) nyújtották be a legtöbb menedékkérelmet 2015-ben. Ezzel szemben Franciaország (71 000) és az Egyesült Királyság (39 000) menedékkérelmeinek száma nagyjából azonos maradt a korábbi évekével, ami azt mutatja, hogy a menekülthullám hatása nem egyenlő mértékben érintette az európai országokat.[211]

Jól látható, hogy a menekültek eloszlása Európában egyenlőtlen volt, bizonyos országokban jóval az európai átlag feletti menedékkérelemmel. A 2015-ös migrációs hullám az 1985 óta tapasztalt legnagyobb éves menedékkérő-áramlást jelentette a kontinensen. Összehasonlításképpen, a második legnagyobb menekültáradat 1992-ben, a berlini fal leomlását és a Szovjetunió széthullását követően történt, amikor 697 000-en nyújtottak be menedékkérelmet az Európai Unió jelenlegi tagállamaiban, valamint Norvégiában és Svájcban. Ez is jól mutatja, hogy a 2015-ös válság példa nélküli mértékben terhelte meg az európai menekültügyi rendszert.[212] Az 1990-es évek végén, a koszovói konfliktusok idején ismét jelentősen megnőtt a menedékkérelmek száma Európában, és 2002-ben elérte a 463 000-es csúcsot. Ugyanakkor a 2015-ös migrációs hullám nemcsak a menedékkérelmek számának rekordévévé vált, hanem abban is kiemelkedett, hogy több kérelmezőt regisztráltak, mint az addigi két legnagyobb csúcsévben, 1992-ben és 2002-ben együttvéve. 1985 óta Európában összesen mintegy 11,6 millió menedékkérelmet nyújtottak be. Ebből az is következik, hogy a 2015-ös 1,3 millió menedékkérelem önmagában az akkori uniós tagállamok, valamint Norvégia

és Svájc által az elmúlt 30 évben befogadott összes kérelem mintegy tizedét tette ki. Ez is jól mutatja, hogy a 2015-ös migrációs hullám példátlan kihívások elé állította Európa menekültügyi rendszerét.[213]

Végül 2016 elején az Európai Unió és Törökország megállapodásra jutott, amely nagymértékben visszaszorította a migránsok áramlását a keleti kiindulási pontokról Törökországon keresztül Görögországba, majd onnan az EU más országaiba. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának *(United Nations Human Rights Council, UNHCR)* adatai szerint 2016 áprilisa és júliusa között mindössze mintegy 8000 migráns érkezett Görögországba, miután a megállapodás teljes mértékben életbe lépett.[214]

Ennek ellenére a lakosság elégedetlensége jelentősen nőtt azokban az országokban, ahova 2015-ben a legtöbb menedékkérő érkezett. Görögországban például a lakosság 94%-a, míg Svédországban 88%-a nem helyeselte, ahogyan az Európai Unió kezelte a menekültkérdést. Svédország különösen érintett volt, hiszen 2015-ben itt nyújtották be a harmadik legtöbb menedékkérelmet. Bár a legtöbb menekült számára Görögország nem volt végső célállomás, az ország kulcsszerepet játszott a válságban, hiszen az unióba érkezők fő belépési pontjaként szolgált. 2015-ben csak ide mintegy 850 000 menekült érkezett. Az elégedetlenség azonban nemcsak a legtöbb menedékkérőt befogadó országokban volt tapasztalható, hanem olyan államokban is, ahol a menedékkérelmek száma viszonylag alacsonyabb volt. Franciaországban és az Egyesült Királyságban a lakosság 70%-a, míg Hollandiában 63%-a nem tartotta megfelelőnek az uniós intézkedéseket. Németországban – ahol 2015-ben a legtöbb menedékkérelmet nyújtották be – a közvélemény hasonlóan kritikus volt: a megkérdezettek kétharmada kifogásolta az EU migrációs válsággal kapcsolatos hozzáállását. Tehát az európai lakosság körében széles körben elterjedt az elégedetlenség azzal kapcsolatban, ahogyan az unió a krízist kezelte.[215]

A válság kronológiája, a válság kulcsfontosságú mozzanatai[216]

2015-ben a menekültek nagy száma és az út során bekövetkező tragédiák sorozata miatt a migráció kérdése hosszú hónapokon át az európai politikai napirend egyik legfontosabb témájává vált. A probléma súlyosságát nemcsak a beérkező emberek száma, hanem az őket kísérő számos tragikus esemény és a válság humanitárius és társadalmi következményei is felerősítették, amelyek tartós hatást gyakoroltak az európai politikai és közéleti diskurzusra.[217]

Áprilisban több mint 600 ember fulladt a Földközi-tengerbe, amikor csónakjuk április 18-án éjfél előtt nem sokkal felborult a líbiai vizeken, Lampedusa szigetétől mintegy 180 kilométerre délre. Az olasz és máltai hatóságok azonnal mentőakciót indítottak, de a fedélzeten tartózkodó körülbelül 700 emberből mindössze 50-et tudtak megmenteni. António Guterres, az ENSZ menekültügyi főbiztosa megrendülésének adott hangot a tragédia kapcsán, és sürgette az európai országokat, hogy hatékonyabb tengeri mentési műveleteket hajtsanak végre.

Augusztusban egy újabb megrázó eset történt: az osztrák hatóságok 71 menekült és migráns holttestére bukkantak egy hűtőkamionban az osztrák–magyar határ közelében. A teherautó Magyarországról érkezett, és a vizsgálatok szerint az áldozatok már napok óta halottak lehettek. Melissa Fleming, az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának munkatársa szerint ez az eset rávilágított a menekültek kétségbeesett helyzetére, és sürgette az európai hatóságokat, hogy fokozzák az együttműködést az embercsempészet visszaszorítása és az áldozatok védelme érdekében.

Szeptemberben egy fiatal szíriai fiú, Aylan Kurdi holttestéről készült fénykép járta be a világot, és milliókat döbbentett meg. A gyermek teste egy törökországi tengerpartra sodródott, miután családjával együtt sikertelenül próbált átkelni Görögországba. A felvétel ismét az Európa partjaihoz eljutni próbáló menekültek emberi tragédiájára irányította a figyelmet. António Guterres kijelentette, hogy az Európai Unió választ előtt áll, és elengedhetetlen, hogy hatékony és hosszú távú megoldásokat dolgozzon ki a válság kezelésére. Mire Aylan Kurdi holttestét a partra sodorta a tenger, több mint 300 000 ember kockáztatta az életét, hogy elérje Európát, és közülük legalább 2600-an vesztették életüket az út során.

Ugyanebben a hónapban Magyarországon több mint ezer menekült vonult ki Budapestről az osztrák határ felé, tiltakozásul amiatt, hogy a magyar kormány nem biztosított számukra vonatokat Ausztriába és Németországba. A döntést később módosították, és a magyar hatóságok buszokat indítottak, hogy elszállítsák a kimerült menekülteket a határra. Az osztrák Vöröskereszt és a Máltai Lovagrend önkéntesei fogadták őket, Isten hozott! feliratú táblákkal, valamint élelmiszerrel, vízzel, ruházattal és takarókkal. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága üdvözölte Ausztriát és Németországot, amiért nyitva tartották határaikat, valamint elismerte a civil szervezetek munkáját is.

Szintén szeptemberben Magyarország befejezte az első határzár kiépítését a Szerbiával közös határán. Ezzel párhuzamosan több európai ország is „ideiglenesen" visszaállította a határellenőrzést, ami véget vetett az EU-ban két évtizede tartó nyitott határok korszakának. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága figyelmeztetett, hogy ezek az intézkedések jogi bizonytalanságba sodorhatják a menekülteket, és hangsúlyozta egy átfogó európai válaszstratégia sürgősségét.

Októberben az Európai Unió elindította áthelyezési programját, amelynek keretében 19 menedékkérőt szállítottak át Olaszországból Svédországba. A program célja az volt, hogy Olaszországból és Görögországból összesen 160 000 menekültet osszanak szét más uniós országok között, enyhítve a legnagyobb nyomás alatt álló államok terheit. Az első áthelyezett csoport, amely eritreai menekültekből állt, Luleå városába került, a sarkkörtől délre.

Novemberben elindultak az első rendszeres áthelyezések Görögországból más európai országokba. Az első csoport mintegy 30 szíriai és iraki menedékkérőből állt, akik Luxemburgba kerültek. A hat család, amelyben összesen 19 gyermek volt, az európai ügynökségek, az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és más nemzetközi szervezetek közreműködésével kapott új otthont.

2015 eseményei rávilágítottak arra, hogy a migráció nem csupán humanitárius, hanem politikai és társadalmi kérdés is, amely Európa egészére hatással volt. Az egyre súlyosbodó helyzet megoldására az EU tagállamai eltérő válaszokat adtak, és a krízis végül tartós hatást gyakorolt az uniós menekültpolitikára és a határvédelem kérdésére.[218]

Törökország szerepe a 2015-ös balkáni migrációs válságban

A 2015-ös európai migránsválság idején Törökország kulcsfontosságú tranzitországgá vált a menekültek és migránsok számára. Szíriából, Afganisztánból, Eritreából és más konfliktusok sújtotta országokból érkezők tömegei haladtak át az országon Európa felé, elsősorban az Égei-tengeren keresztül, ahol a görög szigetek jelentették az uniós határ átlépésének egyik legfőbb pontját. Ugyanakkor Törökország nemcsak tranzitországként, hanem sokak számára célállomásként is funkcionált. Földrajzi közelsége miatt gyorsan elérhető volt a konfliktusövezetekből menekülők számára, emellett a régió többi országához képest viszonylag stabil politikai helyzetet és fejlettebb gazdasági környezetet kínált. A válság idején Törökország jelentős menekültbefogadó országgá vált, és 2015 végéig csupán szíriai menekültekből mintegy 3,7 millió embernek biztosított menedéket. Ez hatalmas humanitárius és gazdasági kihívást jelentett az ország számára, amelyet a nemzetközi közösség segítségével igyekezett kezelni.[219]

Törökország nem csupán tranzit- és célországként játszott szerepet a 2015-ös migrációs válságban, hanem annak egyik központi tényezője is volt. Egyes vélemények szerint nem tett eleget a migránsok és menekültek Európába tartó áramlásának megállítására vonatkozó kötelezettségeinek, míg más jelentések szerint török tisztviselők és embercsempészek hasznot húztak a helyzetből azzal, hogy magas átutazási díjakat számoltak fel a menekülteknek.[220] Ugyanakkor 2016-ban az Európai Unió és Törökország megállapodást kötött a migrációs válság kezelésére. Az egyezség értelmében az EU anyagi támogatást nyújtott Törökországnak a menekültek ellátására, cserébe Ankara vállalta, hogy visszafogadja az irreguláris úton Európába érkező migránsokat, és lépéseket tesz a további beáramlás csökkentésére.

A válság csúcspontján, 2015 ősze és 2016 nyara között, Németország meghatározó szerepet töltött be az uniós migrációs politika és az EU–török kapcsolatok alakításában. A német kormány kezdetben a „nyitott ajtók" politikájával próbálta kezelni a helyzetet, majd később a Törökországgal kötött megállapodásra helyezte a hangsúlyt. A közéleti és politikai vitákban a „Merkel-féle migrációs alku" kifejezés vált használatossá, utalva arra, hogy Németország aktívan közvetített az Európai Unió és Törökország között.

A migrációs válság során kiemelten fontos szerepet játszott az Ankara–Berlin–Brüsszel háromszög, mivel Németország politikája közvetlen hatással volt az uniós szintű intézkedések kialakítására. Ugyanakkor a német vezetői törekvéseket más uniós tagállamok ellenállása, az intézményi érdekek ütközése és belpolitikai tényezők – például a társadalmi feszültségek, a közvélemény megosztottsága és a szélsőjobboldali pártok előretörése – is korlátozták.

A külső migrációs politikában Németország egy rugalmas vezetői szerepet alakított ki, amely lehetővé tette számára, hogy az uniós intézményekkel és egyes nemzeti vezetőkkel együttműködve sikeresen tárgyaljon az EU és Törökország migrációs megállapodásáról, amely végül kulcsfontosságú tényező lett az Európába irányuló irreguláris migráció visszaszorításában.[221]

Mivel az Európai Uniónak nem volt hatékony mechanizmusa a menedékkérelmek igazságos elosztására, a migrációs válság aránytalanul nagy terhet rótt a déli és keleti tagállamokra. Az érkezők száma hirtelen megugrott, és 2016-ban is tovább emelkedett, miközben az uniós intézmények nem tudtak gyors és hatékony választ adni a kialakult helyzetre. A migrációs kihívás rövid idő alatt egész Európát érintő válsággá szélesedett, és azzal fenyegetett, hogy megingatja az európai integráció évtizedek óta elért eredményeit. A tagállamok közötti növekvő feszültségek és az eltérő nemzeti érdekek felülírták az egységes európai fellépés lehetőségét, komoly politikai és társadalmi vitákat generálva.[222]

A válság során Törökország – ahogyan korábban is említettük – a világ legnagyobb menekültbefogadó országává vált, és ezt a szerepét továbbra is megtartotta. A 2015–2016-os időszakban a menekültek túlnyomó többsége Törökországon keresztül érte el Görögországot, ahol egyre nagyobb számban érkeztek a görög szigetekre.[223] Ennek következtében az Európai Unió 2016 márciusában mérföldkőnek számító megállapodást kötött Törökországgal. Az egyezség célja az volt, hogy csökkentsék az irreguláris migrációt azáltal, hogy a Görögországba illegálisan belépő migránsokat visszaszállítják Törökországba. Az uniós támogatásért cserébe Ankara ígéretet tett arra, hogy nagyobb felelősséget visel a menekültek ellátásában, illetve hogy fokozza a határvédelmet és megakadályozza újabb migrációs útvonalak kialakulását, valamint megfékezi az Európa felé tartó áramlást, ezzel enyhítve a tagállamokra nehezedő nyomást. Cserébe az Európai Unió vállalta, hogy:

- áttelepíti a Törökországból érkező szíriai menekülteket;
- mérsékli a török állampolgárokra vonatkozó vízumkorlátozásokat;
- 6 milliárd eurós segélyt fizet Törökországnak a szíriai migránsközösségek számára;
- korszerűsíti a vámuniót;
- újraindítja a török európai uniós csatlakozásáról szóló, korábban megrekedt, és széles körben esélytelennek tartott tárgyalásokat.[224]

A megállapodásnak több célja volt, amelyek túlmutattak az egyszerű határvédelmi intézkedéseken. Az egyik legfontosabb törekvés az volt, hogy csökkentse az Európa határaira nehezedő migrációs nyomást, valamint elrettentse a jövőbeli menedékkérőket és gazdasági migránsokat attól, hogy vállalják az életveszélyes utazást. Ugyanilyen jelentőséggel bírt az a politikai üzenet, amelyet az egyezség kifelé és befelé egyaránt közvetített. Az Európai Unió ezzel demonstrálni kívánta, hogy tagállamai képesek egységesen fellépni a közösség alapjait érintő kérdésekben. Az egyre növekvő belső megosztottság

közepette a megállapodás az egységes fellépés látszatát igyekezett erősíteni, megmutatva, hogy az unió képes határozott válaszokat adni az olyan komplex válságokra, mint a migráció. Ez az egyezség azonban csupán egy volt a migráció visszaszorítására tett számos erőfeszítés közül. Hasonlóan jelentős lépés volt a nyugat-balkáni migrációs útvonalon bevezetett szigorítások rendszere is, amellyel szakaszosan lezárta a menekültek és migránsok előtt az Európába vezető egyik legfontosabb szárazföldi útvonalat. Ezek az intézkedések együttesen járultak hozzá ahhoz, hogy a 2015-ös válság után csökkenjen az Európába érkező menedékkérők száma, bár hosszú távon a migrációs nyomás továbbra is jelen maradt.[225]

Annak ellenére, hogy az EU–Törökország-megállapodás számos kritikát váltott ki a humanitárius szervezetek részéről, mindkét fél továbbra is érdekelt maradt abban, hogy a megállapodás főbb kötelezettségvállalásait – legalább valamilyen formában – fenntartsák. A 2020 tavaszán kiéleződő feszültségek, amikor Ankara azzal fenyegetőzött, hogy több százezer migránst enged át Görögországba, majd végül visszalépett ettől, rávilágítottak arra, mennyire függ az Európai Unió Törökországtól, mint migrációs védőbástyától. Ursula von der Leyen, az Európai Bizottság elnöke akkor úgy fogalmazott, hogy a megállapodás *„továbbra is érvényes és pozitív eredményeket hozott"*.[226]

A 2020-as patthelyzet jól mutatta, hogy az Európai Unió és Törökország kapcsolata a migrációs kérdésben továbbra is egyfajta kényelmetlen partnerségként működik. Bár a megállapodás repedéseket mutatott, és Ankara ismételten frusztrációját fejezte ki, az unió számára a megállapodás alapvető célja – az Európába irányuló irreguláris migráció visszaszorítása – továbbra is fennmaradt. Az érkező menekültek és migránsok száma jelentősen csökkent, részben a megállapodás eredményeként, és az uniós tagállamok viszonylagos egysége is megmaradt e kérdésben. Amikor 2020 decemberében az utolsó 6 milliárd eurós segélycsomagot is lekötötték, felerősödött az érdeklődés a megállapodás esetleges megújítása iránt. Bár az egyezség számos kihívással nézett szembe, az EU–Törökország-nyilatkozat a migráció kezelésének egyik mintájává vált, amely az uniós stratégia részévé tette a migrációs felelősség áthárítását a szomszédos országokra.[227]

Fontos kiemelni, hogy az európai államok és Törökország már jóval a 2016-os megállapodás előtt is fenntartották kapcsolataikat a migráció terén. Németország, Olaszország és Spanyolország korábban is kötött kétoldalú egyezményeket Törökországgal, amelyek főként munkaerő-paktumok voltak. Ezek célja az volt, hogy török munkásokat vonzzanak Európába a második világháború utáni gazdasági fellendülés elősegítése érdekében. A 2016-os megállapodás azonban más jellegű volt. Ez már nem kizárólag a munkaerőmozgásra vonatkozott, hanem egy sokkal nagyobb mértékű migrációs kihívás kezelésére irányult. Ez volt az egyik első olyan egyértelmű példa arra, hogy az Európai Unió összehangoltan próbált együttműködni egy szomszédos országgal annak érdekében, hogy megelőzze a menedékkérők és más migránsok tömeges érkezését az EU területére.[228]

Európa indítékai az EU–Törökország-megállapodás mögött egyértelműek voltak: az Európai Unió mint gazdasági és politikai blokk nehezen tudta kezelni a menedékkérők hatalmas számát, és a tagállamok közötti tehermegosztás sokkal problémásabbnak bizonyult, mint ahogyan azt a Közös Európai Menekültügyi Rendszer 1999-es elindításakor elképzelték. Az egyes országok eltérően reagáltak a válságra, ami megmutatta, hogy az uniós migrációs politika súlyos hiányosságokkal küzd. Törökország részéről a megállapodás legalább részben azon a feltételezésen alapult, amelyet a nemzetközi közösség nagy része is osztott: Bassár el-Aszad szíriai elnök rendszere nem sokáig marad hatalmon. A szíriai polgárháború korai szakaszában Ankara a „nyitott ajtók" politikáját alkalmazta, és ideiglenes védelmet biztosított a harcok elől menekülő szíriaiak számára. Akkoriban még úgy tűnt, hogy a menekültek csak átmeneti időre szorulnak rá erre a védelemre. Ahogy azonban a konfliktus elhúzódott, és egyre több menekült érkezett, Törökország számára egyre nagyobb kihívást jelentett a helyzet kezelése. 2016 után az ország fokozatosan megszigorította keleti határainak ellenőrzését, hogy csökkentse a további beáramlást. Időközben Aszad pozíciója megszilárdult, és világossá vált, hogy a menekültek többsége nem tud hamarosan visszatérni Szíriába, így az ő jelenlétük már nem tekinthető ideiglenesnek. 2021 márciusában Törökországban közel 3,7 millió szíriai menekült élt, ami közel 1 millióval több, mint a 2016-os megállapodás aláírásakor. Ez a növekedés tovább növelte a társadalmi és gazdasági terheket Törökországban, és hozzájárult ahhoz, hogy Ankara egyre inkább nyomásgyakorlási eszközként használja a migrációs kérdést az Európai Unióval szemben. A megállapodás nem csupán humanitárius és biztonságpolitikai szempontból volt fontos Törökország számára, hanem diplomáciai lehetőségeket is kínált. Erdoğan kormánya számára az egyezség lehetőséget jelentett az Európai Unióval való kapcsolatok szorosabbra fűzésére, többek között a régóta dédelgetett uniós csatlakozási folyamat újraélesztésére. Emellett Erdoğan belpolitikai tényezők miatt is érdekelt volt a megállapodásban. Alig néhány hónappal később, 2016 júliusában Törökországban egy puccskísérlet zajlott le, amelyet a kormány sikeresen visszavert. A belpolitikai stabilitás fenntartása és a nemzetközi legitimitás erősítése érdekében Erdoğan számára fontos volt, hogy Törökország az Európai Unió szemében megbízható partnerként jelenjen meg a migrációs válság kezelésében.[229]

Az EU–Törökország-megállapodás jelentős vitákat váltott ki, mivel sokan úgy vélték, hogy az Európai Unió ezzel áthárította humanitárius jogvédelmi kötelezettségeit, és Törökországra bízta a menedékkérők kezelését. A kritikusok szerint az egyezmény elsősorban azt szolgálta, hogy az EU elkerülje a tömeges menekültbefogadással járó terheket, miközben Törökország kapta a feladatot az égei térség lezárására és a migráció megfékezésére. Ugyanakkor sokan – Európában és a nemzetközi közösség más részein is – elismerték, hogy a megállapodás bizonyos tekintetben eredményes volt. Angela Merkel német kancellár, akinek országa 2015-ben és 2016-ban több mint egymillió menedékkérőt fogadott be, dicsérte az egyezményt az irreguláris migráció visszaszorításában játszott szerepe miatt. Úgy vélte, hogy ez a modell akár mintául is szolgálhatna a jövőbeli migrációs megállapodásokhoz. Mindkét fél vezetői tárgyalásokat folytattak az egyezmény megújításáról. Josep Borrell, az Európai Unió külügyi és biztonságpolitikai főképviselője kijelentette, hogy a jövőben hasonló típusú

megállapodásokra lehet szükség a migráció kezeléséhez. Ezzel egyetértésben Faruk Kaymakcı török külügyminiszter-helyettes is hangsúlyozta, hogy a megállapodás megújítása és felülvizsgálata mindkét fél érdekeit szolgálja. A viták ellenére a megállapodás világosan megmutatta, hogy az EU egyre inkább külső partnerekre kívánja átruházni a migráció kezelésével járó feladatokat, és hosszú távon is a harmadik országokkal kötött együttműködések lehetnek többek között az uniós migrációs politika fő pillérei.[230]

A számok egyértelműen mutatják az EU–Törökország-megállapodás hatását. A 2015-ös migrációs válság csúcspontján Olaszország és Görögország volt a menedékkérők fő érkezési pontja Európában. Görögországba ebben az évben több mint 861 000 migráns és menekült érkezett. A megállapodás aláírását követően, 2016-ban ez a szám drasztikusan, 36 000-re csökkent. Bár az évek során ismét növekedés volt tapasztalható – 2019-ben az érkezők száma közel 75 000-re emelkedett –, a korábbi évekhez képest a helyzet így is lényegesen kezelhetőbbé vált. A megállapodás egyik legfontosabb humanitárius eredménye az Égei-tengeren bekövetkező halálesetek csökkenése volt. Míg 2016-ban 441 ember halt meg vagy tűnt el az átkelés során, addig 2020-ra ez a szám 102-re csökkent, ami jelentős előrelépést jelentett a tengeri útvonalak biztonságosabbá tételében. A megállapodás hatására az Európai Unió is fokozott lépéseket tett a helyzet kezelésére. Növelte a menekültügyi szolgálatok személyzetét, több ezer menedékkérőt helyezett át más uniós országokba, és jelentős pénzügyi támogatást nyújtott Görögországnak, hogy az ország hatékonyabban kezelhesse a migrációs nyomást.[231]

Ugyanakkor nem kizárólag az EU–Törökország-megállapodás felelős az érkezések számának drasztikus visszaeséséért. A nyugat-balkáni országok is szigorú intézkedéseket vezettek be, lezárva a migránsok előtt a szárazföldi útvonalakat, amelyeken keresztül korábban sokan eljutottak Közép- és Nyugat-Európába. Mindezek ellenére az EU–Törökország-megállapodás a migráció korlátozására tett összehangolt európai fellépés leglátványosabb szimbólumává vált. Bár hatékonysága vitatott, az biztos, hogy jelentős hatást gyakorolt az uniós migrációs politikára, és hosszú távon is mintaként szolgálhat a hasonló együttműködések számára.[232]

Miközben az EU–Törökország-megállapodás az Európai Unió számára jelentős sikerként volt értékelhető, Törökországban jóval kisebb elégedettséget váltott ki. Erdoğan kormánya azzal érvelt, hogy a megállapodás számos kulcsfontosságú eleme nem teljesült, és az unió nem teljes mértékben tartotta be az ígéreteit. Az EU vállalta, hogy 2016 és 2019 között 6 milliárd eurót biztosít humanitárius segítségnyújtásra, oktatásra, egészségügyi ellátásra, önkormányzati infrastruktúrára és társadalmi-gazdasági támogatásra a Törökországban tartózkodó szíriai menekültek számára. Az uniós beszámolók szerint ezt az összeget teljes egészében lekötötték, és több mint 4 milliárd eurót már folyósítottak is. A török kormány azonban kifogásolta a kifizetések lassú ütemét és azt, hogy az összegek nem közvetlenül a török állam számláira érkeztek, hanem nemzetközi és helyi civil szervezetekhez, amelyek a menekültek segítését célzó programokat működtettek.

2020-ban az Európai Unió további 485 millió eurót ígért a támogatási programok 2021-ig történő fenntartására, de ez sem csillapította Ankara elégedetlenségét. Az egyik legnagyobb csalódást az „egy az egyben" elven alapuló áttelepítési mechanizmus jelentette, amelynek célja az volt, hogy az EU legálisan fogadjon be Törökországból menekülteket a visszaküldött irreguláris migránsok arányában. 2016 márciusától 2021 márciusáig azonban mindössze valamivel több mint 28 000 szíriai menekültet telepítettek át az Európai Unióba, ami messze elmaradt az eredetileg meghatározott 72 000 fős maximális kerettől. Ezenfelül a megállapodás politikai aspektusai sem hozták meg Ankara számára a várt eredményeket. Az Európai Unióval folytatott tárgyalások Törökország uniós csatlakozásáról, valamint a török állampolgárok számára ígért vízumliberalizációs könnyítésekről időközben elakadtak. Ennek egyik fő oka az volt, hogy az Erdoğan-kormány egyre inkább tekintélyelvű irányba mozdult el, ami éles kritikát váltott ki Brüsszelben. A helyzetet tovább bonyolította a 2016-os törökországi puccskísérlet, amelynek leverését követően a kormány széles körű tisztogatásokat indított az állami és civil szférában. A feltételezett vagy valós puccspárti szimpátiával vádolt személyek és csoportok üldözése, a sajtószabadság további korlátozása, valamint a jogállamiság elveinek megsértése csak növelte a feszültséget Törökország és az Európai Unió között.[233] Mindez hozzájárult ahhoz, hogy az EU egyre kevésbé volt hajlandó további engedményeket tenni Ankarának, és a megállapodás eredeti politikai ígéretei egyre inkább háttérbe szorultak.

A török kormány 2020 tavaszán elégedetlenségének jeleként engedélyezte, hogy a migránsok akadálytalanul áthaladjanak az ország területén, és elérjék a görög határt. Az ott összegyűlt menedékkérőket azonban – sok esetben erőszakkal – visszaverték a görög hatóságok. Görögország válaszul egy hónapra felfüggesztette a menedékkérelmek befogadását, kitoloncolta az illegálisan belépő migránsokat, és a határ védelmének megerősítése érdekében katonai erőket vezényelt a térségbe. A feszültség diplomáciai síkon is kiéleződött. Görögország hivatalos közleményében azzal vádolta Ankarát, hogy *„Törökország ahelyett, hogy megfékezte volna a migráns- és menekültcsempész-hálózatokat, maga is embercsempészé vált".*[234] A helyzetet tovább súlyosbította, hogy Recep Tayyip Erdoğan török elnök – saját állítása szerint – visszautasította az Európai Unió további 1 milliárd eurós segélyajánlatát. Kritikusai azzal vádolták, hogy a menedékkérőket politikai nyomásgyakorlás eszközeként használja fel annak érdekében, hogy további pénzügyi támogatásokat, segítséget és egyéb politikai engedményeket csikarjon ki Európától. Ez az incidens ismét rámutatott arra, hogy az EU és Törökország közötti migrációs megállapodás továbbra is feszültséggel terhelt, és hogy a migrációs kérdés nem csupán humanitárius, hanem politikai fegyverként is szolgálhat a két fél közötti erőviszonyok alakításában.[235]

A nemzetközi közösség egyes részei továbbra is szkeptikusan viszonyultak az EU–Törökország-megállapodáshoz, főként amiatt, hogy Ankara valóban képes-e és hajlandó-e biztosítani a menedékkérők számára az elvárt védelmet. A megállapodás egyik központi ígérete egy uniós finanszírozású menekültügyi mechanizmus létrehozása

volt Törökországban, amely pénzügyi és egyéb támogatást nyújtott volna több mint 1,8 millió menekült számára. A gyakorlatban azonban sok szíriai menekült továbbra is rendkívül nehéz körülmények között élt Törökországban, ahol gyakran az informális gazdaságban dolgoztak alacsony bérekért, miközben megfelelő szociális támogatás nem állt rendelkezésükre. A gyermekek nagy része nem jutott megfelelő oktatáshoz, ami hosszú távon súlyos társadalmi problémákat vetített előre.

Eközben az Európába érkező menedékkérők helyzete sem volt kielégítő. A Görögországba jutó migránsokat gyakran túlzsúfolt táborokban tartották fogva, ahol az ellátás elégtelen volt, és az életkörülmények méltatlanok maradtak. Az Amnesty International így értékelte a megállapodás következményeit: *„A sikertelen politika eredményeként emberek tízezrei kényszerültek embertelen körülmények között tartózkodni a görög szigeteken, illetve a menekülteket veszélybe sodorták azzal, hogy arra kényszerítették őket, hogy Törökországban maradjanak."*[236]

Mindezek ellenére az EU–Törökország-megállapodás figyelemre méltó mérföldkövet jelentett, mivel az unió jelentős felelősséget ruházott át Törökországra az európai migráció kezelésében. Ez volt az egyik első olyan eset, amikor az Európai Unió tömbként lépett fel a migrációs kihívás kezelése érdekében. Míg az arab tavasz által kiváltott korábbi migrációs hullámra az egyes tagállamok saját belátásuk szerint, külön-külön reagáltak, addig ez az egyezség egy átfogó, összehangolt válaszlépésnek számított, amelyben az uniós tagállamok egységes álláspontot képviseltek.[237]

Az EU–Törökország-megállapodás nem csupán a 2015-ös migrációs válság kezelésében játszott szerepet, hanem hosszú távon is meghatározta az európai migrációs diplomácia irányvonalát. Hatása még az EU keretein kívül zajló migrációs folyamatokra is kiterjedt, és példát teremtett az európai migrációkezelési stratégiák externalizálására. 2016 óta több hasonló kétoldalú megállapodás született, amelyek célja a migrációs nyomás csökkentése azáltal, hogy harmadik országokra hárítják az Európába irányuló migráció megfékezésének felelősségét. Egyik legismertebb példa erre a 2017-es olasz–líbiai egyetértési megállapodás, amely új szakaszt nyitott a líbiai migrációellenes intézkedésekben. Olaszország már 2008-ban megkötött egy úgynevezett „barátsági" megállapodást Muammar Kadhafi rezsimjével, amelynek célja az irreguláris migráció megfékezése volt. A NATO 2011-es beavatkozása és Kadhafi megbuktatása után azonban új migrációs egyezséget kellett tető alá hozni a polgárháborús helyzetben megalakuló Líbia Nemzeti Átmeneti Tanácsával. A 2017-es megállapodás jelentősen különbözött az előzőektől. Az olasz kormány és az Európai Unió nem csupán pénzügyi támogatást nyújtott, hanem közvetlen katonai és technikai segítséget is adott a líbiai parti őrségnek. Az unió hajókat, felszerelést és kiképzést biztosított a líbiai vizeken történő járőrözéshez, valamint az embercsempészek és migránsok átkelésének megakadályozásához. Az intézkedések hatása azonnal érzékelhető volt: 2017-ben a líbiai parti őrség mintegy 20 000 embert tartóztatott fel a Földközi-tengeren, és vitte vissza őket líbiai fogolytáborokba.[238]

Az EU–Törökország-megállapodás mintájára az unió és Spanyolország között is újraindultak a migrációs tárgyalások Marokkóval kapcsolatban. Madrid sikeresen megnyerte az EU-t, hogy 140 millió eurót biztosítson Marokkónak migrációs ellenőrzések végrehajtására, többek között motorcsónakok és határvédelmi személyzet finanszírozására. Ezenfelül a spanyol kormány további 30 millió eurót ajánlott fel saját forrásból a határvédelem támogatására. Az intézkedések hatékonyságát jól mutatta, hogy 2019-ben a Spanyolországba tengeren érkező migránsok száma kevesebb mint a felére csökkent az előző évhez képest.[239]

Az ilyen típusú megállapodásokat azonban az emberi jogi szervezetek élesen bírálták. Sok kritikus szerint ezek az egyezmények azt szolgálják, hogy az Európai Unió kikerülje nemzetközi humanitárius kötelezettségeit, és más országokra hárítsa a migráció kezelésének felelősségét, miközben figyelmen kívül hagyja a menekültek és migránsok emberi jogait. A Human Rights Watch például 2019-ben kijelentette, hogy Olaszország felelősséggel tartozik a líbiai migránsokkal szembeni visszaélésekért, mivel az olasz kormány közvetve támogatta azokat a líbiai hatóságokat, amelyek fogolytáborokba küldték a feltartóztatott migránsokat. Hasonló kritikák érték az EU más migrációs megállapodásait is, amelyek szerint ezek a stratégiák az európai felelősségvállalás helyett a migránsok kiszervezését jelentik, gyakran olyan országokba, ahol az emberi jogi normák betartása megkérdőjelezhető.[240]

Bár az Európai Unió folyamatosan igyekszik megerősíteni az integrációt és elősegíteni a tagállamok közötti szolidaritást, a tömb továbbra is küzd a belső megosztottsággal. Az EU–Törökország-megállapodás aláírását követően néhány hónappal, 2016 júniusában az Egyesült Királyság az Európai Unióból való kilépés mellett döntött. A Brexit nem csupán az európai integráció egyik legjelentősebb megrázkódtatása volt, hanem rámutatott arra is, hogy a migráció kérdése milyen erőteljesen befolyásolja az uniós politikát. Eközben Görögországban, Hollandiában és más országokban is megerősödtek az euroszkeptikus mozgalmak, részben a migrációval kapcsolatos aggodalmak miatt.[241]

Mindezek ellenére az Európai Unió folytatta a migráció kezelésére irányuló reformtörekvéseit. 2020 szeptemberében az Európai Bizottság bemutatta a migrációs és menekültügyi paktumot, amelynek célja az uniós migrációs rendszer hatékonyabbá tétele és a tagállamok közötti felelősségmegosztás fokozása volt. A paktum az eljárások gyorsítását és észszerűsítését ígérte, különös tekintettel a menedékkérők áthelyezésére, a sikertelen kérelmet benyújtók visszaküldésére, valamint a menekültügyi döntésekkel szembeni fellebbezésekre. Az intézkedéscsomag részeként a Közös Európai Menekültügyi Rendszer reformját és az Európai Menekültügyi Támogató Hivatal megerősítését is javasolták, hogy elősegítsék a tagállamok együttműködését. Eközben az Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökség, a Frontex jelentős bővítésen ment keresztül, ami egyértelműen jelezte, hogy az EU hosszú távon is elkötelezett az uniós szintű határigazgatás erősítése mellett. Az adatok szerint a menedékkérelmek száma is csökkent: míg 2016 második felében még több mint 600 000 menedékkérelmet regisztráltak, addig 2020 második felére ez a szám valamivel több mint 250 000-re mérséklődött.[242]

Ugyanakkor ezt a csökkenést valószínűleg nemcsak a migrációs intézkedések eredményezték, hanem a Covid19-világjárvány során bevezetett utazási korlátozások és a globális gazdasági visszaesés is hozzájárult a jelenséghez.

Ha azonban az EU–Törökország-megállapodás célja az volt, hogy egy stabil és kiszámítható európai–török együttműködési korszakot nyisson, akkor ez nem valósult meg maradéktalanul. Erdoğan elnök 2020-ban tett lépése, amellyel ideiglenesen megnyitotta Törökország nyugati határait a migránsok előtt, világos jele volt annak, hogy Ankara a geopolitikai helyzetét továbbra is nyomásgyakorlásra használja. Törökország pufferzónaként szolgál Szíria és Európa között, és ezt a helyzetet stratégiai eszközként alkalmazza az EU-val folytatott tárgyalásaiban. Az események ismét rávilágítottak arra, hogy az Európai Unió és Törökország közötti migrációs megállapodás mennyire törékeny, és hogy Ankara bármikor kész kihasználni ezt a helyzetet politikai vagy gazdasági előnyök elérése érdekében.[243]

Törökország döntése többféleképpen magyarázható. Az elmúlt években a török társadalomban fokozatosan felerősödtek az ellenséges érzelmek a szíriai menekültekkel szemben. Bár ez a jelenség nem mutatkozott meg olyan gyorsan vagy szélsőségesen, mint egyes európai országokban, mégis egyre komolyabb problémává vált. A befogadó közösségek és a szíriai menekültek közötti erőszakos cselekmények száma 2016 és 2017 között megháromszorozódott. A menekültek ellen gyakran hangzottak el olyan vádak, mint hogy elvették a törökök munkahelyeit vagy részt vettek terrortámadásokban. Bár Törökországban a menekültek jelentős része hozzáférhetett alapvető szolgáltatásokhoz és élhetett bizonyos jogaival, jogállásuk nem a nemzetközi menekültjog által biztosított védelemből, hanem az ország átmeneti védelmi rendszeréből eredt. Ez a helyzet bizonytalanságot teremtett számukra, hiszen elméletileg bármikor visszavonható volt a státuszuk, és az ország vezetése politikai vagy társadalmi nyomás hatására könnyen változtathatott a szabályozáson.[244]

Mindeközben számos emberi jogi szervezet aggodalmát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy Törökország valóban biztonságos ország-e a menekülteknek, és hogy megfelelő védelmet, ellátást nyújt-e számukra. Jogvédő csoportok és újságírók több alkalommal dokumentáltak olyan eseteket, amikor menekülteket kényszerítettek arra, hogy visszatérjenek Szíriába – sok esetben bántalmazás vagy fogva tartás után. Az Amnesty International és a Human Rights Watch jelentései szerint több menekültet az „önkéntes hazatelepítés" álcája alatt toloncoltak vissza, annak érdekében, hogy Ankara támogassa egy Szíriában létrehozandó „biztonságos zóna" kialakítását.[245]

Bár az európai országok 2020-ra már nem küzdöttek jelentős menekültügyi feldolgozási elmaradással, a 2015–2016-os migrációs válság politikai következményei továbbra is érezhetőek maradtak számos tagállamban. A migráció kérdése továbbra is meghatározta egyes országok belpolitikáját, és az unió egészének hozzáállását is formálta. Amikor Törökország 2020-ban újra megnyitotta nyugati határait a menekültek előtt, az Európai Unió gyors és határozott választ adott. Az Európai Bizottság elnöke, Ursula von der Leyen Görögországot a „kontinens pajzsának" nevezte, az EU pedig teljes támogatásáról biztosította Athént. Az unió több százmillió eurós segélyt ajánlott fel Görögországnak a határvédelem megerősítésére, ezzel demonstrálva, hogy a migráció kezelésében továbbra is egységes uniós fellépésre törekszik.[246]

Az EU–Törökország-megállapodás ötödik évfordulóján, 2021-ben mind az európai, mind a török vezetők arra utaltak, hogy az egyezmény valamilyen formában továbbra is fennmarad. A politikai nyilatkozatok és gesztusok azt jelezték, hogy bár az egyezmény számos kihívással szembesült az előző években, egyik fél sem kíván teljesen szakítani vele. Március végén Erdoğan főtanácsadója, Ibrahim Kalin hangsúlyozta, hogy az alku módosítása és megújítása „reményt és bizalmat" adhat a szíriai nép számára. Ez az érvelés összhangban volt Ankara azon törekvésével, hogy újabb európai támogatásokat szerezzen a menekültek ellátására és a migrációs helyzet kezelésére. Április 6-án Ursula von der Leyen, az Európai Bizottság elnöke és Charles Michel, az Európai Tanács elnöke Ankarában találkozott Erdoğan elnökkel, és a tárgyalásokat követően megerősítették, hogy az EU hajlandó folytatólagosan finanszírozást biztosítani Törökországnak, amennyiben az ország továbbra is betartja a megállapodás feltételeit. Ursula von der Leyen kijelentette: *„Nagyon elkötelezett vagyok az európai finanszírozás folyamatosságának biztosítása mellett ezen a területen."* Hozzátette, hogy *„[t]ámogatásunk Európa Törökország iránti szolidaritásának jele, és a közös stabilitásba való befektetés".*[247]

A migrációirányítás új kereteinek kialakítása a 21. század egyik meghatározó globális kihívása marad. Az Európai Unió 2016-os megállapodása Törökországgal – akár tudatosan, akár a helyzet kényszere alatt – egyfajta mintává vált a jövőbeli migrációs egyezmények számára. Az alku komoly politikai költségekkel járt: nemcsak az uniós vezetők politikai tőkéjét emésztette fel, hanem az útközben csapdába esett migránsokkal való bánásmód miatt is számos kritika érte. Ennek ellenére a megállapodás meghatározta a lefektetett alapvető kereteket, és valószínűtlen, hogy ezek gyorsan megváltoztathatóak lennének. A migrációkezelés externalizálásának modellje – amely szerint az unió külső partnerekre ruházza át a határvédelem és a migrációs folyamatok egy részét – hosszú távon is az európai migrációs politika meghatározó eleme maradhat.[248]

Miért most és miért ennyien?

Törökország szerepének vizsgálata elengedhetetlen a 2015 nyarán kezdődő, a görög partokra érkező tömeges migráció megértéséhez. A Görögországba érkező menekültek túlnyomó többsége először Törökországon haladt át, mielőtt átkelt az Égei-tengeren, így Ankara nem csupán megfigyelője, hanem kulcsszereplője is volt a migrációs válságnak. A Törökországból induló migrációs hullámok felerősödése 2015 augusztusában több tényező együttes hatásának tudható be, amelyek meghatározó módon befolyásolták a menekültek mozgását és az érintett országok válaszlépéseit.

- A tömeges migráció mögött álló legfontosabb tényezők közül az első a Közel-Keleten zajló, példátlanul nagy számú konfliktus volt, amelyek már hosszú évek óta fennálltak, és egyre kevésbé látszott esély arra, hogy rövid időn belül megoldódjanak. Az instabilitás miatt milliók kényszerültek otthonuk elhagyására.

- A második tényező a világpolitikai események hatása volt, amelyek különösen a Szíriával szomszédos országokra gyakoroltak tölcsérszerű hatást. Ez azt jelentette, hogy a szíriai menekültek jelentős része ezekbe az államokba, elsősorban Törökországba áramlott, ahol nagy létszámú menekültközösségek alakultak ki.
- A harmadik tényező a török kormány hozzáállásának változása volt 2015 elejétől kezdve. Az ország vezetése több olyan döntést hozott, amelyek befolyásolták a szíriai konfliktussal kapcsolatos stratégiáját, valamint a területére érkező vagy már ott élő szíriai menekültek helyzetét és jogállását.
- A negyedik tényező azoknak a török kormányzati döntéseknek az összessége, amelyek miatt egyre több szíriai menekült érezte úgy, hogy Törökországban már nem talál megfelelő életfeltételeket, ezért Európa felé indult egy jobb jövő reményében.

A Földközi-tengeren keresztüli migráció hirtelen felerősödéséhez elsősorban a harmadik és negyedik pontban említett tényezők járultak hozzá, mivel ezek közvetlenül befolyásolták a menekültek döntését az ország elhagyásáról.[249]

A 2015-ös migrációs válság legfőbb oka az volt, hogy az afrikai és közel-keleti térségben fennálló instabilitás, valamint az indiai szubkontinensről érkező folyamatos gazdasági migráció különböző hátterű migránsokat és menekülteket sodort egy helyre. Mindannyian egy közös célt láttak: egy biztonságosabb és jobb életet Európában. Noha a szíriai menekültek továbbra is a legnagyobb nemzetiségi csoportot alkották, a régió más országaiból is tömegek indultak útnak a saját hazájukban uralkodó súlyos körülmények miatt.

Ezeket az összefüggéseket figyelembe véve érdemes megvizsgálni, mi vezetett ahhoz, hogy a Törökországból Görögországba tartó útvonalon a migránsok száma ugrásszerűen megnövekedett. A Szíriával szomszédos államokban zajló események és politikai döntések olyan tölcsérhatást idéztek elő, amelynek következtében a menekültek jelentős része Törökország területén rekedt.[250] Az ENSZ már 2014 végén figyelmeztetett a közelgő migrációs válságra: a Világélelmezési Program *(World Food Programme, WFP)* finanszírozási nehézségei miatt a szíriai menekültek az előttük álló telet rendkívül nehéz körülmények között voltak kénytelenek átvészelni a befogadó országokban. Az elégtelen források miatt a jordániai és libanoni menekülttáborokban élők életkörülményei rohamosan romlottak, ezért sokan úgy döntöttek, hogy továbbállnak, új lehetőségeket keresve.

Bár Jordánia, Libanon és Egyiptom a szíriai polgárháború 2011-es kitörése óta nagy számban fogadott be menekülteket, 2014 után e befogadó országok egyre szigorúbb intézkedéseket vezettek be. Megerősítették határaik ellenőrzését, hogy csökkentsék az újonnan érkezők számát. A korlátozások hátterében a források szűkössége, a nemzetközi támogatás hiánya, valamint a menekültek gyorsan növekvő aránya állt – például Libanonban a szíriai menekültek száma már a teljes lakosság 20%-át tette ki. E folyamatok részeként Jordánia 2014 júliusában új politikát vezetett be, amelynek értelmében azokat a menekülteket, akik előzetes engedély nélkül hagyták el a kijelölt menekülttáborokat, megfosztották a humanitárius segélyektől.

Mindezek mellett az Európai Unió határvédelmi stratégiájának megerősítése is hozzájárult ahhoz, hogy a migránsok és menekültek egyre inkább Törökország területére szorultak. Ennek következményeként a török–görög tengeri útvonal maradt az egyetlen reális lehetőségük arra, hogy Európába jussanak. Az EU határőrizeti stratégiája három fő intézkedésből állt, amelyek célja az volt, hogy megfékezzék az ellenőrizetlen migrációt, ugyanakkor ezzel közvetve hozzájárultak ahhoz, hogy Törökország egyre inkább a migrációs folyamatok egyik központi állomásává váljon.

Először is 2012 decemberében Görögország befejezte a 10,5 km hosszú határzárának megépítését a Törökországgal közös szárazföldi határán. A 4 méter magas, szögesdróttal megerősített, hőkamerákkal felszerelt kerítésnek az volt a célja, hogy megakadályozza az irreguláris (azaz engedély nélküli) migrációt. Egy évvel az Evros folyóval párhuzamosan felhúzott védvonal elkészülte után valóban csökkent is a szárazföldi határon átkelő migránsok és menekültek száma. A határ lezárása azonban nem állította meg a migrációt, hanem csak módosította annak útvonalát: egyre többen próbálták elérni az Égei-tenger keleti görög szigeteit. A 2012-es kerítésépítés, az Evros folyó mint természetes akadály, valamint a „Pajzs" *(Aspida)* nevű görög–európai határellenőrzési művelet – amelynek keretében mintegy 1800 határrendőrt vezényeltek a görög–török szárazföldi határra – mind hozzájárultak ahhoz, hogy a migránsok és menekültek a tengeri útvonalakat kezdjék előnyben részesíteni.

Másodszor, 2013 novemberében a bolgár kormány bejelentette, hogy három méter magas, pengésdróttal ellátott fémkerítést épít a Törökországgal közös határán. Egy évvel később, az előző évben már 33 km hosszan megépített kerítést további 130 km-rel meghosszabbították. A határzárat 24 órás megfigyelés alatt tartották, mintegy 1500 határrendőr stratégiai pontokon történő elhelyezésével, hogy felderítsék és megakadályozzák az átkelési kísérleteket. Az intézkedések hatására a Törökországból Bulgáriába érkező migránsok száma jelentősen csökkent: míg 2013-ban 11 524 fő próbált ezen az útvonalon bejutni, 2014-ben már csak 6023-an.

Harmadszor, 2015-ben két jelentős esemény következtében a szíriai menekültek számára a közép-mediterrán útvonal túl veszélyessé vált, ezért egyre inkább Törökországot választották tranzitországként Líbia helyett. Az első esemény 2015. április 19-én történt, amikor egy Líbiából Olaszországba tartó menekülthajó elsüllyedése következtében mintegy 900 migráns, többségében szíriaiak, vesztették életüket. A tragédia rávilágított a közép-mediterrán átkelés rendkívüli kockázataira. A második tényezőt az Európai Unió 2015 májusában bejelentett katonai missziója, az EUNAVFOR MED jelentette, amelynek célja az embercsempészet visszaszorítása volt a líbiai vizeken. A hivatalos közlemények szerint a művelet során az embercsempészeket és hajóikat támadás érhette, amely során meg is semmisülhettek. Ez az intézkedés hozzájárulhatott ahhoz, hogy a menekültek elkerüljék ezt az útvonalat és inkább a keleti mediterrán térség, azaz Törökország és Görögország felé forduljanak.[251] Az adatok is ezt a trendet igazolták: míg 2014-ben még körülbelül 41 000 szíriai menekült érkezett Líbiából Olaszországba, 2015-re ez a szám körülbelül 7000-re csökkent. Ráadásul 2015 októberében az EU Tanácsa megállapodott a művelet második szakaszáról, amely lehetővé

tette, hogy a gyanús embercsempész-hajók fedélzetére fegyveres erők léphessenek, és szükség esetén ezeket a hajókat lefoglalják. Ezek az intézkedések azonban főként a szíriai menekültek számára jelentettek visszatartó erőt, míg más országokból érkező migránsokat kevésbé befolyásoltak, mivel az érkezéseik üteme nagyrészt változatlan maradt.

Összefoglalva, az események és a korlátozó politikák kombinációja tölcsérhatást eredményezett, amely a szíriai menekülteket egyre inkább Törökországba szorította, fokozatosan lezárva számukra az alternatív útvonalakat. Így a menekültek előtt két lehetőség maradt: vagy Törökországban maradnak, ahol az életkörülményeik folyamatosan romlottak, vagy megpróbálnak átkelni a török partokról a görög szigetekre, elkerülve a török hatóságok beavatkozását. Ahogyan a következőkben részletesebben kifejtem, 2015-ben több esemény is hozzájárult ahhoz, hogy a menekültek tömegesen a második lehetőséget válasszák.[252]

A Törökországból induló migráns- és menekülthullám okai. A migráció nyomásgyakorlás céljából való serkentése

Törökország szerepe a 2015-ös migrációs válságban gyakran háttérbe szorult a nemzetközi diskurzusban, pedig az ország kulcsszereplője volt, és továbbra is meghatározó tényező az irreguláris migráció kezelésében. Ennek a szerepnek a megértéséhez azonban elengedhetetlen Törökország geopolitikai helyzetének és stratégiai érdekeinek a figyelembevétele, hiszen az ország nem csupán egy tranzitállam, hanem saját külpolitikai céljait is szem előtt tartva alakítja menekültpolitikáját és határvédelmét.

Elsősorban, míg olyan országok, mint Jordánia és Libanon, már 2014-től kezdődően fokozatosan szigorították határpolitikájukat és megkezdték határaik lezárását, Törökország 2015 elejéig egy egészen más megközelítést alkalmazott. A török kormány nemcsak nyitva tartotta határait a Szíriából és más államokból érkező menekültek előtt, hanem folyamatosan új menekülttáborokat létesített, és megerősítette az együttműködését olyan nemzetközi szervezetekkel, mint például az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága. Törökország menekültbarát politikáját egyes elemzők úgy értelmezték, mint egy tudatos külpolitikai stratégiát, amely nemcsak a nemzetközi közösség elismerését biztosította, hanem a régióban betöltött török befolyás növelését is szolgálta. A humanitárius segítségnyújtásból Ankara politikai és diplomáciai előnyöket kovácsolt magának, miközben fenntartotta szerepét a Közel-Kelet egyik meghatározó hatalmaként.[253]

A 2015-ös év során azonban Törökország fokozatosan változtatni kezdett a nyitott határok politikáján. A török vezetés több határátkelőt lezárt, és egyre szigorúbb intézkedéseket vezetett be annak érdekében, hogy csökkentse a menekültek áramlását. A helyzet drámai fordulatot vett, amikor a török határőrség többször is erőszakot alkalmazott a határátlépésre törekvő szíriai civilekkel szemben, és egyes esetekben éles lőfegyvert is bevetettek a határsértők feltartóztatására. Ez az új török hozzáállás,

valamint az Iszlám Állam szíriai térnyerése fokozatosan csökkentette azoknak a területeknek és határátkelőknek a számát, amelyeken keresztül a szíriai menekültek esélyt kaptak volna arra, hogy elhagyják az országot és bejussanak Törökországba.

A török menekültpolitika szigorításához hozzájárult az is, hogy az ország területén egyre gyakoribbá váltak a terrortámadások, amelyek destabilizálták a belső helyzetet, és nyomást gyakoroltak a török vezetésre. A biztonsági fenyegetések miatt Ankara kénytelen volt átalakítani a szíriai konfliktussal kapcsolatos politikáját, és egyre aktívabb szerepvállalásba kezdett. Ennek eredményeként a török kormány három kulcsfontosságú intézkedést hozott, amelyek nemcsak a menekültkérdés kezelésére, hanem Törökország regionális politikai és biztonsági érdekeinek védelmére is irányultak. Ezek a döntések jelentős hatással voltak a 2015-ös migrációs folyamatokra, és alapjaiban formálták a Törökországon keresztül Európába irányuló menekültáradatot.[254]

- Először mintegy 5000 katonát, repülőgépet, harckocsikat és tüzérséget mozgósított, hogy ostromolja az Iszlám Állam állásait a Szíriával határos régióiban.
- Másodszor, miután Törökország sokáig elutasította, hogy katonai létesítményeket adjon kölcsön az Egyesült Államok vezette ISIS elleni koalíciónak, a terrortámadások után azonnal megváltoztatta álláspontját, és beleegyezett, hogy az USA többek között az Incirlik légibázist is használhassa erre a célra.
- 2015. július 23-án a török kormány beleegyezett abba, hogy a török–szíriai határt egy körülbelül 150 km hosszú moduláris fallal erősítsék meg, amely drótkerítés és árkok létesítésével járt volna. Ezt a döntést azért hozták, hogy megakadályozzák az ISIS-harcosok határátlépését; azonban nyilvánvaló, hogy egyben a szíriai civilek menekülését is megnehezítették volna.

Ezek az események a következő hetekben még tovább súlyosbították mind a társadalmi, mind pedig a politikai instabilitást Törökországban, valamint a menekültek és migránsok helyzetét és életkörülményeit is jelentősen rontották.[255]

A törökországi terrortámadások több régióban erőszakos tüntetéseket váltottak ki, többek között Isztambulban is, ahol egy rendőr meghalt. Egy robbantásos merényletben több kurd is életét vesztette, amely tovább növelte a feszültséget a kurd kisebbség és a török kormány között. A kurdok dühösen reagáltak, és azzal vádolták a török vezetést, hogy tudatosan támogatja az Iszlám Államot a kurd fegyveres erők elleni harcban Szíriában. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a merényletek és zavargások egybeestek Törökország belpolitikai válságával, amely már amúgy is fokozott instabilitást eredményezett az országban. Fontos emlékeztetni arra, hogy 2015 júniusában Recep Tayyip Erdoğan iszlamista jobboldali Igazság és Fejlődés Pártja (*Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP*) 13 év után először elvesztette parlamenti többségét. A választási eredményeket nagyrészt az magyarázza, hogy a progresszív, kurd vezetésű párt jelentős támogatást szerzett, amely csökkentette az AKP mandátumainak számát. A választásokat követően hetekig tartó koalíciós tárgyalások folytak, ám ezek nem vezettek eredményre. A politikai patthelyzet miatt végül Erdoğan 2015. augusztus 21-én bejelentette, hogy előrehozott választásokat tartanak november 1-jén. Mindezek

a fejlemények együttesen mutatták az augusztus elején Törökországban tapasztalható politikai és társadalmi instabilitás súlyosságát.[256]

Mindeközben, 2015 augusztusának első hetében felerősödtek a hírek arról, hogy Törökország beleegyezett az Egyesült Államok katonai támaszpontjainak használatába, és ennek fejében Washington támogatná egy biztonságos övezet létrehozását Észak-Szíriában. Az elképzelések szerint ez a zóna az ISIS-től, a szíriai kormányerőktől és a kurd milíciáktól egyaránt megtisztított terület lett volna.[257] Bár a terv nem valósult meg egyértelmű formában, a török vezetés egyre inkább elzárkózott attól, hogy újabb szíriai menekülteket fogadjon be, ami tovább erősítette a már ottlévő menekültek azon szándékát, hogy elhagyják az országot és Európába próbáljanak eljutni.[258]

Ezek az események mind összhangban álltak a török állam migrációval és nemzetközi kapcsolatokkal összefüggő stratégiájával, amelynek hatásai már korábban is megfigyelhetők voltak. Ugyanakkor érdemes figyelembe venni azt a lehetőséget is, amely szerint Törökország nem csupán reagált a válságra, hanem külpolitikai eszközként is felhasználta a migrációs nyomást. Ez az úgynevezett kényszerített nemzetközi migráció *(coercive engineered migration)*, amely során egy állam tudatosan tereli vagy ösztönzi a migrációs hullámokat politikai célok elérése érdekében, Törökország esetében is releváns lehet.[259] Az erre vonatkozó bizonyítékok arra utalnak, hogy Ankara már 2015-ben is alkalmazhatta ezt a stratégiát, amely később, 2019–2020 folyamán még egyértelműbben megnyilvánult.

A török államfő 2019 végén és 2020 elején számos alkalommal egyértelmű, kendőzetlen fenyegetéseket fogalmazott meg az Európai Unió irányába, világossá téve, hogy a török állam nemcsak képes, hanem hajlandó is a migrációs nyomás fokozását politikai eszközként felhasználni. Recep Tayyip Erdoğan retorikája egyértelművé tette személyes elszántságát és Törökország politikai stratégiáját ebben a kérdésben: a menekültáradatot az EU-val szembeni nyomásgyakorlás egyik legfontosabb eszközévé tette, amelyet az unióval való tárgyalások során saját érdekeinek megfelelően alkalmazott. Ankara célja az volt, hogy a migrációs helyzet tudatos irányításával befolyást gyakoroljon az európai vezetőkre, akik a török határőrizeti együttműködés nélkül komoly kihívásokkal néztek volna szembe. Ennek megfelelően Erdoğan egyre határozottabb nyilatkozatokkal jelezte, hogy amennyiben az EU nem teljesíti a török követeléseket, az ország kész szabad utat engedni a menekülteknek Európa felé.[260]

Másrészt, ahogyan azt a migrációs válság kitörésekor, már 2015-ben Nefise Ela Gökalp Aras (más forrásokban Gökalp-Aras vagy Gokalp Aras) és Zeynep Şahin Mencütek (más forrásokban Şahin-Mencütek) megállapították, Törökország menekültpolitikája és külpolitikája a modern török állam fennállásának kezdete óta szorosan összefonódott.[261] Ebből következően a szíriai konfliktusra, valamint a kurd kisebbséggel való viszonyra adott török válaszok közvetlenül befolyásolták a menekültpolitikát is, hiszen a török vezetés nem tekintette azt különálló, kizárólag humanitárius kérdésnek. Az idézett kutatók szerint Törökország külpolitikájában és menekültpolitikájában történelmileg sem vált szét érdemben e két terület, mivel a menekültkérdést Ankara nem elsősorban humanitárius, hanem stratégiai szempontok szerint kezelte. Ez a szemléletmód világosan megmutatkozott a 2015-ös migrációs válság idején is, amikor a török vezetés a menekültáradatot eszközként használta nemzetközi pozícióinak erősítésére, és ugyanez a politika érvényesült 2019–2020-ban is.

Harmadrészt pedig Nefise Ela Gökalp Aras egy, több szerzővel közösen készített, 2023-ban publikált átfogó kutatás korábbi részeredményeire alapozva arra a következtetésre jutott, hogy Törökország tudatos stratégiaként[262] alkalmazta a szíriai menekültek helyzetének politikai célok szerinti alakítását, és azt az Európai Unióval szembeni nyomásgyakorlás egyik eszközeként használta fel.[263] A kutatás szerint a török kormány szándékosan manipulálta a menekültek csoportjainak mozgását, méretét és időzítését annak érdekében, hogy saját külpolitikai céljait érvényesíthesse, függetlenül attól, hogy ez milyen hatással volt magukra a menekültekre. Az erre felhasznált egyik kulcsmódszer az úgynevezett stratégiai ideiglenesség[264] volt, amelynek lényege, hogy a menekültek jogi helyzetének bizonytalanságát eszközként alkalmazzák. Ez azt jelentette, hogy a menekültek státusza bármikor változhatott, és Törökország ezt kihasználva képes volt tömeges mozgósításukra vagy éppen visszatartásukra, attól függően, hogy éppen milyen politikai előnyöket kívánt elérni. Ez a gyakorlat nemcsak a menekültválság dinamikájára, hanem az EU és Törökország kapcsolatára is jelentős hatással volt, hiszen Ankara következetesen a migrációs helyzet irányítását használta fel tárgyalási pozíciója erősítésére és politikai befolyásának növelésére.

Válaszút az Európai Unió számára

A 2015-ös migrációs válság egyértelmű tényt tárt fel: az EU és tagállamai tehetetlenek a helyzet kezelésében, és lényegében Törökországtól függenek a migrációs hullámok megfékezésében. Ez akkor vált nyilvánvalóvá, amikor nem sokkal a görög partokhoz érkező menekültek számának exponenciális növekedése után Dimitrisz Avramopulosz, az Európai Bizottság migrációs biztosa kijelentette: *„Törökország jelenleg egy zavaros politikai zónán halad át... Várjuk a belpolitikai fejlemények kimenetelét, hogy odamehessünk, és az illetékes török hatóságokkal együtt foglalkozzunk ezzel a kérdéssel."*[265] Más szóval, Törökország visszautasította az EU azon kérését, hogy növelje a migráció ellenőrzését.[266]

Nehéz nem arra gondolni, hogy Törökország tudatosan alakította és használta fel a migrációs válságot saját stratégiai céljai érdekében – ahogyan azt más országok, például később Marokkó is megtette. Véleményem szerint a fentiek fényében több mint indokolt ez a gyanú.[267] Ugyanakkor jogilag rendkívül nehéz lenne bizonyítani, hogy a török állam szándékosan és szervezetten kényszerítette vagy segítette volna a menekülteket abban, hogy Európába jussanak. Noha a már említett stratégiai ideiglenesség – vagyis az, hogy a menekültek helyzetét tudatosan ideiglenesként kezelték – kétségtelenül hozzájárulhatott a menekültáradat kialakulásához, egyértelmű bizonyíték erre nincs. Ami viszont biztos, hogy a migránsok tömeges Európába érkezése Törökország számára kifejezetten előnyös volt. Ez legalább két szempontból

növelte tárgyalási mozgásterét az Európai Unióval és annak tagállamaival szemben. Egyrészt lehetőséget adott arra, hogy politikai és gazdasági engedményeket csikarjon ki az uniótól. Másrészt erősítette Ankara befolyását a térségben, hiszen az EU számára létfontosságúvá vált a török hatóságok együttműködése a migráció megfékezésében.[268]

A migrációs válság nemcsak humanitárius kérdéssé vált, hanem geopolitikai jelentősége is hatalmas lett. Az egyik legfontosabb következménye az volt, hogy minden nemzetközi figyelem a szíriai konfliktusra irányult. Ez a helyzet teljes mértékben egybevágott Törökország érdekeivel, hiszen Recep Tayyip Erdoğan már régóta sürgette az Egyesült Államokat és a NATO-tagállamokat, hogy lépjenek fel Bassár el-Aszad rendszerének megdöntése érdekében. Ha Aszad bukik, az Törökország számára stratégiai előnyt jelent, hiszen ez növelné befolyását a térségben, és hozzájárulna a török külpolitika terjeszkedő irányvonalának sikeréhez. A migrációs hullám következményeként a válság súlypontja Európára tevődött át. Az addig elsősorban a Közel-Keleten jelentkező instabilitás és annak hatásai immár Európa szívében is érezhetők lettek. Másképpen fogalmazva, a migrációs nyomás egy részét szándékosan áthelyezték Európára, hogy ezzel ösztönözzék a NATO-t és az EU-t arra, hogy határozottabban lépjenek fel a térségben – elsősorban, de nem kizárólag Szíriában. Ankara számára azonban nemcsak Szíria volt kulcsfontosságú, hanem a kurd lakosság által benépesített területek is, amelyek Törökországon kívül Irakban és Szíriában is jelentős stratégiai tényezőt jelentenek. Ez a helyzet magyarázhatja, hogy Ahmet Davutoğlu akkori török miniszterelnök többször is hangsúlyozta: az egyetlen módja annak, hogy újabb menekülthullámokat előzzenek meg, az, ha sikerül megállítani a szíriai rezsim és az Iszlám Állam által elkövetett atrocitásokat.[269]

Törökország azonban nemcsak szavakban, hanem tettekben is igyekezett pozícióját megerősíteni. Ankara 2015-ben csatlakozott az Iszlám Állam elleni amerikai légicsapásokhoz, egyoldalúan vállalta a több mint 2 millió menekült ellátásának költségeit, és hatalmas összegeket, több mint 7,6 milliárd dollárt fordított a menekültek támogatására. Ezekkel a lépésekkel Törökország jelentős nemzetközi befolyásra tett szert, hiszen az Európai Unió és más nyugati hatalmak számára is egyre világosabbá vált, hogy Ankara szerepe kulcsfontosságú a válság kezelésében.[270]

2015 augusztusára az Európai Unió vezetői egyre inkább szembesültek azzal, hogy nem képesek megfelelően reagálni a helyzetre, és kiszolgáltatottá váltak a török politikai döntéseknek. Szeptemberben az Európai Bizottság megállapodott abban, hogy 1 milliárd eurós támogatást biztosít Törökországnak a szíriai menekültek ellátására. Ez azonban nem volt elegendő ahhoz, hogy Ankara valóban megfékezze a menekültáradatot. Törökország továbbra is stratégiai előnyként kezelte a migrációt, és a menekültek nagy számban indultak útnak Európa felé.[271]

Ezt felismerve az EU 2015 októberében ismét megemelte ajánlatát, hogy meggyőzze Törökországot a migrációs hullámok ellenőrzésében való együttműködésről. Mivel az európai vezetők egyre jobban aggódtak az érkező menekültek száma miatt, néhány héttel később az EU példátlanul nagy ajánlattal állt elő.[272]

Az uniós cselekvési terv, amelyet Angela Merkel 2015. október 18-i isztambuli látogatása során is támogatott, 3 milliárd eurós pénzügyi támogatást biztosított Törökországnak a több mint 2 millió menekült ellátására. Ez a migrációs válság egyik legmeghatározóbb fordulópontja lett, amely alapvetően átrendezte az EU és Törökország kapcsolatát.[273]

Mindössze három hónappal korábban az uniós vezetők még határozottan elutasították Törökország politikáját, és nyíltan bírálták Erdoğan egyre autoriterebb kormányzását. A menekültválság azonban mindent megváltoztatott: az EU hirtelen kiszolgáltatottá vált Ankara döntéseinek. Az addig stagnáló török csatlakozási tárgyalások hirtelen felgyorsultak – nagyobb mértékben, mint az azt megelőző másfél évtizedben összesen –, és az erőviszonyok megfordultak. Míg korábban Törökország volt az, amely az EU-hoz való csatlakozás érdekében kénytelen volt engedményeket tenni, most az EU vált függővé Ankarától. Az unió számára a legfőbb cél az lett, hogy Törökország hatékonyan megállítsa a menekültáradatot, miközben Erdoğan ezt a helyzetet saját politikai céljaira használta fel, és erősítette tárgyalási pozícióját Európával szemben.

Az Európai Unió reakciója a kialakult válságra

A korábban tapasztalt rekordméretű migrációs hullámok az Európai Unió irányába jelentősen lecsillapodtak a 2015-ös csúcsévhez képest, amikor több mint egymillió ember érkezett az EU területére. Az akkor kialakult válság azonban világosan megmutatta, hogy az uniós menekültügyi és migrációs politika nem elég hatékony, és igazságosabb rendszert kell kialakítani. Jelenleg az Európai Unión belül körülbelül 37,5 millió ember él olyan országban, ahol nem született. Ebből nagyjából 23,8 millióan az EU-n kívülről érkeztek, míg 13,7 millióan egy másik uniós tagállamból települtek át.[274] A migrációs helyzet rávilágított az EU menekültügyi rendszerének hiányosságaira, hiszen az érkező menedékkérők egyenlőtlen terhet róttak az egyes tagállamokra.

Az Európai Parlament ezért kezdeményezte a III. Dublini Rendelet reformját. Ez a jogszabály határozza meg, hogy melyik uniós ország felelős a nemzetközi védelem iránti kérelmek elbírálásáért. A jelenlegi rendszer azonban azt eredményezte, hogy a menedékkérelmek feldolgozásának fő terhe elsősorban az EU perifériáján fekvő országokra – így Spanyolországra, Olaszországra, Görögországra, valamint Közép- és Kelet-Európa néhány államára, köztük Magyarországra, Romániára, Horvátországra és Szlovéniára – hárult. Ezzel szemben a mag-államok – vagyis a gazdaságilag és politikailag meghatározó nyugat-európai országok, mint Franciaország, Németország, Svédország, Ausztria és a Benelux államok – közvetlenül kevésbé viselték a tömeges migráció terheit, annak ellenére, hogy ezek az országok jelentik a legtöbb menekült végső célállomását. A jelenlegi rendszer tehát egyértelműen aránytalan terheket ró az EU peremországaira, míg a gazdagabb és befolyásosabb tagállamok viszonylag védettek maradnak.

Mivel a közös menekültügyi politika reformja hosszú ideje megrekedt, az Európai Bizottság 2020 szeptemberében egy új migrációs és menekültügyi paktumot javasolt.

Ennek célja, hogy az eljárások gyorsabbak és hatékonyabbak legyenek az uniós menekültügyi és migrációs rendszer egészében. A paktum tartalmazza a III. Dublini Rendelet felülvizsgálatát is, valamint olyan új mechanizmusokat javasol, amelyek lehetővé teszik, hogy az egyes tagállamok különböző módokon mutassák ki szolidaritásukat – például pénzügyi hozzájárulással vagy menekültek átvételével.[275] Az EU és tagállamai számos intézkedést hoztak annak érdekében, hogy kezeljék a kelet-mediterrán útvonalon kialakult migrációs helyzetet, és támogassák a Törökországban tartózkodó menekülteket. Az egyik legfontosabb lépés az volt, hogy pénzügyi segítséget nyújtottak Ankarának a menekültek ellátására. Emellett a határvédelem megerősítésével és az együttműködés fokozásával igyekeznek csökkenteni az Európába irányuló migrációs nyomást.

Bár a 2015-ös migrációs válság óta az érkezők száma jelentősen csökkent, az EU továbbra is kihívásokkal küzd a menekültügyi rendszer reformja terén. A tagállamok között még mindig nincs teljes egyetértés abban, hogy milyen módon kellene kezelni a migrációt és a menekültügyet, így a probléma megoldása továbbra is napirenden van.

Az Európai Unió és Törökország együttműködésének eredményeként jelentősen csökkent az ezen az útvonalon érkező illegális bevándorlók száma. Kiemelt szerepet játszott ebben a 2016 márciusában elfogadott EU–Törökország-megállapodás, amelynek célja az volt, hogy mérsékelje a Törökországon keresztül érkező, szabálytalan bevándorlók számát. Az egyezményben a felek vállalták, hogy kezelik ezt a helyzetet, csökkentve ezzel az emberi szenvedést és helyreállítva a közrendet. A felek kizárták a kollektív kiutasításokat, vagyis azt, hogy embereket csoportosan és automatikusan visszaküldjenek. Emellett Törökország kötelezettséget vállalt arra, hogy szigorúbb ellenőrzésekkel megakadályozza új tengeri vagy szárazföldi migrációs útvonalak kialakulását az EU irányába.

2019-ben a kelet-mediterrán útvonalon érkező migránsok száma 90%-kal csökkent a 2015-ös adatokhoz képest, és ez a tendencia 2020-ban is tovább folytatódott. A Törökországgal kötött megállapodás emellett hozzájárult a tengeren bekövetkező halálesetek számának jelentős visszaszorulásához és az embercsempészek elleni küzdelemhez. A Nemzetközi Migrációs Szervezet adatai szerint 2015-ben 804 ember vesztette életét a tengeren, míg 2019-ben ez a szám 71-re csökkent.[276]

A Törökországban élő menekültek támogatására az Európai Unió jelentős anyagi segítséget nyújt. Az uniós menekültügyi eszköz,[277] amely összesen 6 milliárd eurót kezel, egy közös koordinációs mechanizmust biztosít a menekültek és a befogadó közösségek szükségleteinek megfelelő kielégítésére. Ez az eszköz garantálja, hogy az EU által biztosított források valóban eljussanak a rászorulókhoz.

Az Európai Bizottság 2015. november 24-én hozta létre ezt a rendszert, miután a tagállamok további finanszírozást kértek a törökországi menekültek támogatására. 2018 márciusában a Bizottság javasolta az eszköz 3 milliárd euróval való bővítését, mivel az eredeti keretösszeg kimerült. Ezt az uniós tagállamok 2018 júniusában jóváhagyták, és így újabb 3 milliárd euró vált elérhetővé a Törökországban élő szíriai menekültek számára. Az első részlet a 2021 közepéig tartó programokat finanszírozta, míg a második részlet a 2025-ig megvalósuló projekteket támogatja.

A segítségnyújtás fő területei a humanitárius támogatás, az oktatás, az egészségügyi ellátás, az önkormányzati infrastruktúra fejlesztése és a társadalmi-gazdasági beilleszkedés elősegítése. Az uniós támogatásnak köszönhetően jelentős eredmények születtek:

- 685 000 menekült gyermek járhat iskolába,
- közel 12 millió egészségügyi alapellátási konzultáció valósult meg,
- több mint 3,5 millió oltást kaptak menekült csecsemők és várandós nők,
- 1,7 millió menekült kapott támogatást alapvető szükségleteinek fedezésére.[278]

Az uniós finanszírozás révén a menekültek életkörülményei érezhetően javultak, miközben a török társadalomra nehezedő terhek is enyhültek.

Az európai uniós migrációs és menekültügyi politika

A 2015-ös migrációs válság csúcspontja óta az Európai Unió aktívan támogatja a Szíriával szomszédos országok menekültügyi rendszereit, míg a válság előtt ez nem volt jellemző. Bár korábban már elfogadtak egy migrációs stratégiát, amely tartalmazta ezt az elvet, érdemi előrelépés csak a 2015 novemberében megtartott találkozón történt, ahol Törökország és az EU-tagállamok vezetői tárgyaltak a helyzet kezeléséről.[279]

Az Európai Unió csak ekkor döntött úgy, hogy 3 milliárd eurós támogatási keretet biztosít Törökország számára a szíriai menekültek ellátására. Azonban az ezt követő hónapokban újabb migrációs hullámok érkeztek, ami megváltoztatta a helyzetet, így 2016 márciusában két újabb csúcstalálkozóra került sor az ankarai vezetéssel. Ezeken a tárgyalásokon állapodtak meg arról, hogy Törökország visszafogad minden migránst, akik a görög szigetekre érkeztek, az EU pénzügyi támogatásával. Cserébe az unió vállalta, hogy minden visszaküldött migráns helyett egy másik menekültet befogad. Emellett az EU vezetői ígéretet tettek arra, hogy felgyorsítják a török állampolgárok schengeni vízumkérelmeinek elbírálását. Mindezeken túl az unió 2018 végéig további 3 milliárd eurót ajánlott fel a törökországi menekültek támogatására.

„Figyelembe véve, hogy az ankarai vezetés eredetileg azonnali vízummentességre és 10 milliárd eurós támogatásra tartott igényt, továbbá, hogy az Európai Uniónak nemigen vannak külső eszközei a migránsválsággal kapcsolatban, a megállapodás és a 6 milliárdos támogatás észszerű kompromisszum volt (amit egyértelműen bizonyítanak a Frontex adatai is), jóllehet meglehetősen éles sajtókritika fogadta Európa-szerte. A megállapodást egyébként akkoriban az Európai Unió vezetése sem tartotta a legtökéletesebb megoldásnak, de a rendelkezésre álló eszközök közül a leghasználhatóbbat látta benne."[280]

A megállapodást követően az Európai Unió és tagállamai még elszántabban dolgoztak egy olyan migrációs politika kidolgozásán, amely egyszerre hatékony, humánus és biztonságos. Ebben a folyamatban kulcsszerepet játszik az Európai Tanács, amely meghatározza a stratégiai célokat. Az EU Tanácsa ezek alapján jelöli ki a szükséges intézkedések irányvonalát, megbízásokat ad a partnerországokkal folytatott tárgyalásokra,

jogszabályokat fogad el és részletes programokat dolgoz ki. Ennek megfelelően az Európai Tanács és az EU Tanácsa a migrációs nyomás csökkentése érdekében számos tervet készített, amelyek célja a határok védelme, a menekültügyi rendszerek megerősítése és a migráció kiváltó okainak kezelése.[281]

Az Európai Tanács, az Európai Bizottság és az Európai Unió Tanácsa migrációval kapcsolatos fontosabb döntései időrendi sorrendben[282]

Az Európai Unió migrációs és menekültügyi politikájának főbb mérföldkövei az alábbi kronológia szerint foglalhatók össze:

- *2015. április 23.* – A Földközi-tengeren történt súlyos hajószerencsétlenség után az Európai Tanács határozatot hozott a tömeges migráció kezelésének szükségességéről, különös tekintettel a tengeri átkelésekkel járó további tragédiák megelőzésére. A meghozott intézkedések főként határvédelmi célokat szolgáltak: a földközi-tengeri járőrözés fokozása, az embercsempészek elleni fellépés megerősítése és a tagállamok közötti felelősségmegosztás erősítése került előtérbe.
- *2015. május 13.* – Az Európai Bizottság elfogadta az első európai migrációs stratégiát. Ez az elvi iránymutatás hangsúlyozta a tagállamok közös felelősségét, és nemcsak a határőrizeti intézkedésekre tért ki, hanem a migráció kiváltó okainak kezelésére, az életmentés fontosságára, a közös menekültügyi politika kialakítására, valamint a szabályozott migrációs utak fejlesztésére is.
- *2015. május 27.* – Az Európai Bizottság bemutatta az első migrációs válságkezelő intézkedéscsomagot. A főbb javaslatok között szerepelt 40 000 menekült áthelyezése Olaszországból és Görögországból más tagállamokba, valamint további 20 000 nemzetközi védelemre szoruló személy befogadása az EU területére. Az intézkedések célja volt továbbá az embercsempészet elleni fellépés megerősítése és a kékkártya-irányelv módosítása annak érdekében, hogy a magasan képzett munkavállalók számára egyszerűbbé váljon az EU-ba való belépés.
- *2015. június 26.* – Az EU tagállamai, az Európai Bizottság és az EU Tanácsa egyeztetéseket folytattak a migrációs helyzet kezeléséről. Döntés született az EU-n kívül tartózkodó menekültek uniós befogadásáról, a már az EU-ban tartózkodó migránsok tagállamok közötti áthelyezéséről, valamint a harmadik országokkal való együttműködésről a visszafogadás és integráció elősegítése érdekében.
- *2015. július 20.* – Az EU Bel- és Igazságügyi Tanácsa megállapodott 54 760 nemzetközi védelemre szoruló személy elosztásáról a tagállamok között, valamint az EU-n kívülről történő áttelepítésükről. Emellett döntés született bizonyos harmadik országok biztonságos származási országként való elismeréséről, amely megkönnyíti a visszaküldési eljárásokat.
- *2015. szeptember 9.* – Az Európai Bizottság bemutatta második javaslatcsomagját a migrációs válság kezelésére. Ennek főbb elemei: 120 000 nemzetközi védelemre szoruló személy tagállamok közötti szétosztása, állandó áthelyezési mechanizmus kialakítása az összes tagállam bevonásával, a biztonságos harmadik országok uniós szintű egységes listájának létrehozása, a visszaküldési politika hatékonyságának növelése, a menekültügyi támogatásokra vonatkozó közbeszerzések összehangolása, a válság külső okainak kezelése, valamint az Uniós Szükséghelyzeti Alap Afrikáért létrehozása.

- *2015. szeptember 23.* – Az Európai Tanács nem hivatalos találkozóján további sürgős intézkedésekről döntöttek. Fő célkitűzések: a menekültek sürgős szükségleteinek kielégítése az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és az Élelmezési Világprogram támogatásával, a nyugat-balkáni migrációs útvonal kezelésére szolgáló intézkedések meghozatala, az afrikai migráció kiváltó okainak kezelése, a határvédelem megerősítése, valamint tranzitzónák létrehozása az uniós határokon, amelyekben az érkező migránsok áthelyezéséről vagy visszaküldéséről születhet döntés.
- *2015. október 15.* – Az Európai Tanács további sürgős intézkedéseket hagyott jóvá. Kiemelt területek: a származási és tranzitországokkal való együttműködés erősítése, az EU–Törökország cselekvési terv végrehajtása, a Frontex szerepének fokozása a közös határvédelemben, valamint a visszaküldési és visszafogadási mechanizmusok javítása a migrációs nyomás csökkentése érdekében.
- *2015. november 12.* – Az Európai Tanács nem hivatalos ülésén a tárgyalások középpontjában a Törökországgal való együttműködés megerősítése állt, különös tekintettel a migrációs válság közös kezelésére.
- *2015. november 29.* – Az Európai Tanács tagjai elfogadták a Törökországgal közös cselekvési tervet. Az egyezség értelmében az EU tagállamok politikai és anyagi szerepvállalást tettek, míg Törökország kezdetben 3 milliárd euró támogatásban részesült az országban tartózkodó menekültek ellátására. Emellett Törökország kötelezettséget vállalt az onnan irregulárisan érkező migránsok visszafogadására. Az EU vállalta a török állampolgárokra vonatkozó vízumliberalizáció fokozatos bevezetését.
- *2016. február 3.* – Az EU tagállamai megállapodtak a Törökország számára biztosított 3 milliárd eurós támogatási keret finanszírozásáról, amely elsősorban humanitárius segítségnyújtást szolgált.
- *2016. február 18.* – Az Európai Tanács meghatározta a további lépéseket a migrációs válság kezelésében. Fő prioritások: az EU–Törökország cselekvési terv végrehajtása, a nyugat-balkáni útvonalon rekedt menekültek megsegítése, az uniós tranzitzónák működésbe helyezése, az áthelyezési, visszaküldési és visszafogadási mechanizmusok hatékonyabbá tétele, a külső határvédelmi igazgatás fejlesztése, valamint a schengeni övezet működésének helyreállítása.
- *2016. március 7.* – Az EU és Törökország képviselői újabb megbeszéléseket folytattak a migrációkezelés további lépéseiről, különös figyelemmel a Törökországban tartózkodó menekültek helyzetére és az uniós határellenőrzések megerősítésére.
- *2016. március 18.* – Az Európai Tanács továbbra is a migrációs válság kezelésére összpontosított. Az EU–Törökország-csúcstalálkozón megállapodás született a török fél szerepvállalásáról az irreguláris határátlépések és az embercsempészet megakadályozása érdekében. Emellett a megbeszélések fókuszában állt a Törökország területén rekedt menekültek és migránsok életkörülményeinek javítása is.

- *2016. március 31.* – Az EU–Törökország-megállapodás végrehajtásának részeként az Európai Bizottság elméleti lehetőséget biztosított 54 000 szíriai állampolgár Törökországból az EU-ba történő áttelepítésére, ezáltal támogatva a legális és biztonságos migrációt.
- *2018. június 29.* – Az EU tagállamai megegyeztek a Törökországban élő szíriai menekültek további támogatásáról. Az erre szolgáló uniós pénzügyi eszköz finanszírozására 3 milliárd eurót különítettek el: ebből 2 milliárd eurót az uniós költségvetés, míg 1 milliárd eurót a tagállamok saját költségvetése biztosított.

Az Európai Unió–Törökország-megállapodás[283]

Az Európai Tanács tagjai 2016. március 18-án tárgyalást folytattak a török delegációval, amely már a harmadik ilyen találkozó volt 2015 novembere óta. A megbeszélések középpontjában Törökország és az EU kapcsolatának elmélyítése, valamint a migrációs válság kezelése állt. Mindkét fél megerősítette a 2015. november végén elfogadott cselekvési terv iránti elkötelezettségét, és értékelték az addigi eredményeket.

A török kormány a cselekvési tervnek megfelelően megnyitotta munkaerőpiacát a szír menekültek előtt, megkönnyítette számukra a vízumkiadást, és fokozta a rendvédelmi szervek fellépését a migráció kezelésére. Az Európai Unió ezzel párhuzamosan 3 milliárd eurós támogatást bocsátott Törökország rendelkezésére a menekültek ellátásának finanszírozására.

A 2016. március 7-i egyeztetések során Törökország vállalta, hogy visszafogadja azokat a migránsokat, akik területéről Görögországba érkeztek, illetve azokat, akiket török felségvizeken fogtak el. Ezeket az intézkedéseket a tömeges kiutasítások tilalmának és a nemzetközi menekültvédelmi előírásoknak megfelelően, ideiglenes jelleggel hajtották végre, a közrend helyreállítására és humanitárius okokból.

A 2016. március 20-tól életbe lépett megállapodás értelmében Görögország kötelezettséget vállalt arra, hogy minden érkező migránst regisztrál, menekültügyi kérelmüket feldolgozza, és kizárólag azokat küldi vissza Törökországba, akiknek kérelmét megalapozatlannak vagy elfogadhatatlannak minősítette. Törökország hozzájárult ahhoz is, hogy görög tisztviselők a területén dolgozzanak a migrációkezelés gördülékenyebbé tétele érdekében.

Az EU tagállamai vállalták, hogy minden Törökországba visszaküldött szír menekült helyett azonos számú, különösen kiszolgáltatott helyzetű szíriai menekültet telepítenek át az EU-ba. Az áttelepítések a visszaküldésekkel egy időben kezdődtek meg, és lehetőség nyílt egy hosszabb távú, közös, önkéntes menekültelosztási mechanizmus kialakítására az uniós tagállamok között. Bár erről jogilag kikényszeríthető kötelezettség nem született, a nyilatkozatok arra utaltak, hogy a török fél ezt figyelembe vette az egyezség kialakításakor.

Törökország számára kiemelten fontos volt, hogy az EU tagállamai közösen vállalták a vízumliberalizációs menetrend kidolgozását és gyors végrehajtását. Ennek célja a török állampolgárok vízumkötelezettségének 2016. június végéig történő eltörlése volt, amennyiben az egyezség további követelményei teljesültek. Az Európai Bizottságnak kellett ellenőriznie a feltételek teljesülését, és 2016 áprilisáig köteles volt javaslatot előterjeszteni az Európai Parlament és a Tanács számára ebben a kérdésben.

Törökország ígéretet kapott továbbá az EU-csatlakozási folyamatának előmozdítására, valamint a vámunió létrehozásának felgyorsítására. Ezen túlmenően Törökország biztosítékokat nyert az EU részéről a *„Szírián belüli"* humanitárius helyzet javításában történő *„együttműködésről (...) amelynek célja lehetővé tenni, hogy a helyi lakosság és a menekültek biztonságosabb övezetekben élhessenek"*.[284] Ez a vállalás véleményem szerint előrevetítette a 2019 augusztusában végrehajtott észak-szíriai török inváziót és más hasonló műveletek hallgatólagos elfogadását.

Mindeközben az embercsempészet elleni fellépést tovább erősítették, a NATO Égeitengeri tevékenységét üdvözölték, és további határozott erőfeszítéseket helyeztek kilátásba a migrációs válság kezelésére.

Magyarország helyzete a válságban

Magyarország nem osztotta az európai országok többsége által képviselt álláspontot a migrációs hullám kezelésével kapcsolatban, ezért a Visegrádi Együttműködés országaival közösen egy alternatív megoldást javasolt, amelynek főbb elemei a következők voltak:

- „a Németország és személy szerint Angela Merkel kancellár fémjelezte Willkommenspolitik elutasítása;
- a kötelező (szükséghelyzeti és állandó) áthelyezési mechanizmus, vagy más néven a kvótarendszer ellenzése;
- az Európai Unió külső határvédelmének megerősítése és ezzel párhuzamosan a schengeni rendszer működőképességének helyreállítása;
- a válságkezelés súlypontjának az Európai Unió területén kívülre, a válság gyökereihez történő áthelyezése."[285]

Magyarország a *Willkommenspolitikot*, Angela Merkel kancellár nyitott ajtók politikáját, amelyet a szíriai menekültek részére 2015 őszén hirdetett meg, teljesen visszautasította. A Visegrádi Csoport országai, így a magyar kormány is elfogadhatatlannak tartották ezt az álláspontot, mivel elutasították a muszlim bevándorlók tömeges befogadását, mert az érintett csoportok vallási és kulturális okokból várhatóan nem lennének hajlandók asszimilálódni a közép-európai térség zsidó-keresztény kultúrájához. Véleményük szerint ez hosszú távon társadalmi problémákat eredményezhetne mind a V4-országok, mind az Európai Unió egésze számára.

A magyar kormány ennek megfelelően önérdekközpontú politikát hirdetett, mivel úgy vélte, hogy a tömeges bevándorlás nemcsak az ország, hanem tágabb értelemben egész Európa biztonságára is kockázatot jelent. Ezt az álláspontot részben a

terrorizmus és a bevándorlás közötti vélt kapcsolat meglétével magyarázta. Emellett kiemelt problémának tekintette a muszlim bevándorlók integrációjának kérdését: a domináns vélemény szerint ez megvalósíthatatlan, így elkerülhetetlen a pillarizáció, vagyis a párhuzamos nyelvi, kulturális és vallási hagyományok szerint élő társadalmak kialakulása.

A magyar kormány politikájának egyik további alapelve a multikulturalizmus elutasítása volt, annak lehetetlenségére hivatkozva. Az érvelés szerint Kelet-Közép-Európában a multikulturalizmus eddig sem valósult meg. Véleményem szerint ennek egyik fő oka a térségre jellemző – az őshonos magyar kisebbséget is érintő – kirekesztő attitűd, amelynek következtében a nemzetállamok többségi társadalmai nem kívánnak és nem is képesek elvonatkoztatni saját nemzeti és kulturális felsőbbrendűségüktől, valamint a kisebbségekkel szembeni történelmi elsőbbségük hangsúlyozásától. Ez bár problematikussá teszi, mégis alátámasztja a fenti visegrádi álláspontot.

Az érvelés végső eleme szerint Magyarország, a Visegrádi Csoport és Kelet-Közép-Európa más államai – a nyugat-európai országokkal ellentétben – nem rendelkeznek gyarmati múlttal, ezért nem húztak hasznot a gyarmati kizsákmányolásból, így nem éreznek sem bűntudatot, sem felelősséget a Közel-Kelet vagy az afrikai országok gazdasági problémáiért. Emellett, mivel korábban nem tapasztalták meg a kontinensen kívüli bevándorlást, társadalmuk sincs hozzászokva ehhez a jelenséghez.[286]

A 2015-ÖS BALKÁNI MIGRÁCIÓS VÁLSÁG ENYHÜLÉSE

Megvizsgálandó, hogy milyen tényezők vezettek kialakulásához, és mely körülmények játszottak szerepet annak fokozódásában.

Mint láttuk, a 2015-ös migrációs válság, az akkor megtapasztalt tömeges migráció több egymást erősítő és befolyásoló tényező következménye volt. Ezek vizsgálata fontos ahhoz, hogy a jövőben hasonló események elkerülhetők vagy hatékonyabban kezelhetők legyenek.

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa által közzétett statisztikák szerint a válság csúcspontja 2015 októberében volt, ezt követően a migrációs számok gyors csökkenésnek indultak. Bár a korábban már ismertetett EU–Törökország-megállapodás jelentős szerepet játszott a folyamat mérséklésében, figyelembe kell venni, hogy az egyezség csak 2016. március 18-án született meg, tehát közel fél évvel a válság tetőpontja után.

A válság enyhülésének további oka lehetett, hogy az Európai Unió vezetői 2015 szeptemberében két olyan dokumentumot[287] fogadtak el, amelyek gyakorlati intézkedéseket tartalmaztak az irreguláris migráció megfékezésére és kezelésére.

Harmadik lehetséges magyarázatként az is felmerül, hogy egyszerűen „elfogytak" azok a migránsok, akiknek lehetőségük volt Európába indulni – vagyis azok, akik anyagi és személyes körülményeik révén képesek voltak vállalni a több hónapos utazást az Európai Unió felé.

Egy negyedik magyarázat lehet az Iszlám Állam terrorszervezet elleni hatékony nemzetközi fellépés, ugyanis amíg a szervezet erős volt, tudatosan idézte elő a rémuralma alá hajtott szíriai és iraki területekről való tömeges menekülést.

Érdemes figyelembe venni Ritecz György álláspontját[288] ebben a kérdésben: szerinte az Egyesült Államok által a Közel-Keleten kialakított biztonsági vákuum hozzájárult az ISIS felemelkedéséhez, valamint a térségbeli hatalmi versengés kiéleződéséhez. Ebben a hatalmi játszmában Törökország saját geopolitikai érdekeit követte, és NATO-tagsága ellenére nem osztotta az euroatlanti konszenzust. Elsődleges célja Bassár el-Aszad szíriai elnök eltávolítása volt, hogy ezáltal saját pozícióját erősítse a térségben. Emellett törekedett arra is, hogy magához ragadja a szunniták és síiták közötti közvetítő szerepet, és ezzel megszilárdítsa regionális vezetői ambícióit.

Törökország a szíriai ellenzéket támogatta, azonban ezzel akaratlanul is hozzájárult az ISIS térnyeréséhez. Ugyanakkor, hogy megakadályozza a kurd erők megerősödését, kész volt együttműködni akár Oroszországgal, sőt az Aszad-rezsim erőivel is. A geopolitikai instabilitás és az ebből fakadó bizonytalanság, valamint az Aszad-rezsim fokozatos konszolidációja mind hozzájárultak ahhoz, hogy egyre több szír civil véglegesen elhagyja otthonát.

Ezzel párhuzamosan, 2015 közepén elfogadták az iráni atomalkut, amelynek nyomán 2016-tól felfüggesztették a Teherán elleni szankciókat és kereskedelmi embargót. Ennek következtében Irán geopolitikai súlya megnőtt, és a síita muszlimok, valamint az Aszad-rezsim pozíciói megerősödtek. Irán közvetlenül is bekapcsolódott az ISIS elleni harcba, akárcsak egyes orosz katonai egységek, amelyek Aszad oldalán harcoltak. Oroszország számára kiemelten fontos volt szíriai tengeri és légi támaszpontjainak fenntartása, mivel ezek biztosították stratégiai kijáratát a Földközi-tengerre.[289]

Az orosz–török–iráni együttműködés végső soron jelentősen hozzájárult az Iszlám Állam meggyengítéséhez, és ezáltal az irreguláris migráció csökkenéséhez is.

Egy további tényező, amely hozzájárulhatott a migrációs válság mérséklődéséhez, a térség másik meghatározó államában, Szaúd-Arábiában bekövetkezett politikai változás volt. 2015-ben Abdullah király halála után Szalman került a trónra, aki fiának, Mohamed bin Szalmannak adta át az ország tényleges irányítását. A szaúdi konszolidáció, valamint a lakosság felé tett liberalizációs intézkedések – bár sok esetben csupán látszatmegoldások voltak – a modernizáció és egy élhetőbb régió üzenetét kívánták közvetíteni a világ felé, és végső soron szintén hozzájárultak a migráció csökkenéséhez.

Szintén jelentőséggel bírt az olaj világpiaci árának emelkedése is, amely hagyományosan a közel-keleti stabilizáció egyik jele: az olajárak növekedése több térségbeli ország gazdasági helyzetét is javította, csökkentve a lakosság elvándorlási hajlandóságát.

Eközben az Európai Unió tagállamainak hozzáállása is jelentősen megváltozott a migrációval kapcsolatban. Míg 2015 előtt az európai társadalmak és politikai vezetők nagyrészt empátiával fordultak a menekültek felé, a tömeges beáramlás jelenségének súlya és annak következményei egyre nyilvánvalóbbá váltak. Az irreguláris migráció

negatív hatásai mind a politikai diskurzusban, mind a közvéleményben egyre nagyobb teret kaptak. Sokan politikai tőkét kovácsoltak a migránsellenességből, mind a tranzitországokban, mind a befogadó államokban. Ennek hatására a legtöbb uniós tagállam szigorított menekültügyi eljárásain, csökkentette a menekültek számára biztosított juttatásokat, és szigorúbb határellenőrzési intézkedéseket vezetett be.

A muszlim menekültek megítélését tovább rontotta a 2015. november 13-i párizsi terrortámadás-sorozat, amely felerősítette a társadalomban meglévő látens idegenellenességet. Több uniós tagállam ennek következményeként ideiglenesen visszaállította a határellenőrzést, amely tovább nehezítette az irreguláris migránsok mozgását az Európai Unión belül.

Magyarország különleges helyzetéről érdemes röviden szót ejteni. Mivel az ország nem része az európai centrumnak, a migrációs válság kiemelt terhet rótt rá, elsősorban az irregulárisan érkező migránsok nagy száma miatt. Ezek az emberek több – közvélekedés szerint biztonságos – országon áthaladva érkeztek Magyarország területére. A válság csúcsán alkalmazandó európai jog, különösen a III. Dublini Rendelet, előírta, hogy a – máskülönben Görögországban nem regisztrált – migránsok esetében Magyarországnak kell elvégeznie a regisztrációt, valamint biztosítania kell számukra a menekültügyi eljárás idejére a tartózkodási lehetőséget. Ez jelentősen korlátozta a magyar kormány mozgásterét, de nem csupán politikai értelemben: az ország gazdasági és társadalmi kapacitásai nem tették lehetővé, hogy több százezer migránst huzamosabb ideig ellásson.

A válságra adott határozott válasz, az államhatár de facto militarizálása és a különböző határzárak kiépítése emiatt nem elhanyagolható tényező lett a migrációs nyomás enyhítésében. Ezzel párhuzamosan a balkáni migrációs útvonal részben nyugatabbra tolódott, ahol kedvezőtlenebb terepviszonyok nehezítették az áthaladást.

A média, különösen a közösségi média szerepe szintén jelentős volt mind az irreguláris migrációs válság kialakulásában, mind annak lecsengésében. Az interneten terjedő információk kezdetben segítették a migránsokat abban, hogy mely útvonalakat érdemes választaniuk, és merre lehet kedvezőbb fogadtatásra számítaniuk. Később azonban ezen a csatornán keresztül értesültek arról is, hogy hol zárultak le az útvonalak, illetve mely országokban nem fogadják szívesen az érkezőket. A nyugat-európai közvélemény változása szintén érzékelhető volt, amiről az útnak indulók is tudomást szereztek.

Ezek a tényezők összességében hozzájárultak ahhoz, hogy egyre kevesebben vállalkoztak arra, hogy elhagyják Közel-Keleten lévő otthonukat, és Európa felé induljanak.

Az eddig részletesen ismertetett folyamatokon kívül más, az európai kontinenst sújtó migrációs válságok is zajlanak jelenleg is: a közép-mediterrán és kelet-atlanti térségben, elsősorban Tunézia és Líbia partjairól, de újabban Észak-Afrika más államaiból is kiinduló menekülthullámok. Ezeknek a folyamatoknak a dinamikája láthatóan eltér a Közel-Keletről 2015-ben induló migrációs hullámtól. Éppen ezért a különböző migrációs áramlatok egyedi körülményeinek és sajátos tényezőinek vizsgálata jelentős mértékben hozzájárulhat azok mozgatórugóinak pontosabb megértéséhez.

A 2021–2022-ES BELORUSZ MIGRÁCIÓS VÁLSÁG

Előzmények

Belaruszban 2020. augusztus 9-én elnökválasztást tartottak, amelyet a Központi Választási Bizottság szerint az 1994 óta hivatalban lévő Aljakszandr Rihoravics Lukasenka nyert meg, a szavazatok 80%-ával. A nemzetközi megfigyelők szerint azonban – az első megválasztását leszámítva – soha nem tiszta úton győzött, és ez a választás sem volt se szabad, se tisztességes.[290] Az ellenzék jelöltje, Szvjatlana Heorhijevna Cihanovszkaja azt állította, hogy valójában ő nyerte meg az első fordulót, hiszen a szavazatok legalább 60%-át megszerezte. Ezért követelte, hogy Lukasenka mondjon le és ismerje el vereségét. Számos ország, köztük az Európai Unió sem fogadta el a választás eredményét. Az EU szankciókat vezetett be azokkal a fehérorosz tisztviselőkkel szemben, akiket felelősnek tartottak az elnyomásért, az erőszakért és a választási csalásért. A bejelentett eredmény széles körű tiltakozásokat váltott ki. Emberek tízezrei vonultak utcára, a demonstrációk gyorsan országos méretűvé duzzadtak.

A belorusz migrációs válság főbb eseményei

Egy újabb irreguláris migrációs hullám érte el az Európai Unió keleti határait 2021 szeptemberében, de ezúttal nem a szokásos útvonalakon, hanem Belaruszon keresztül. Irakból, Szíriából, Afganisztánból és más közel-keleti országokból érkező emberek Minszkbe repültek, kihasználva a Belavia és a Turkish Airlines járatait.[291] A fehérorosz hatóságok aktívan segítették őket, buszokkal szállították a lengyel, litván vagy akár a lett határ közelébe. Innen a migránsok gyalogosan próbáltak átkelni az Európai Unió területére, sok esetben az ellenálló határőrökkel való konfliktusokat sem kerülve el.[292] Az agresszív határátkelések miatt több ezer ember rekedt a belorusz oldalon, mivel az európai hatóságok határozottan ellenálltak a nyomásnak. A kialakuló humanitárius válság komoly problémát jelentett, az Európai Unió pedig megpróbált diplomáciai úton nyomást gyakorolni a minszki vezetésre, hogy oldja meg a helyzetet, és biztosítsa a migránsok visszatérését a származási országaikba.

Már a válság kezdetén uniós diplomaták arra gyanakodtak, hogy Oroszország is érintett lehet az eseményekben, ezért Moszkvával is kapcsolatba léptek. Az orosz vezetés azonban tagadta a vádakat, ugyanakkor kifejezte készségét arra, hogy közvetítőként lépjen fel a lengyel–belorusz tárgyalásokban.[293] Közben a helyzet napról napra elmérgesedett: a határon rekedt emberek egyre elszántabbá váltak, a lengyel hatóságok pedig fokozott biztonsági intézkedéseket vezettek be.

Ahogy a migránsok próbálkozásai erőszakosabbá váltak, a lengyel kormány úgy döntött, hogy novemberben egy különleges határműveletet indít, amelyhez ukrán támogatást is igénybe vettek.[294] A fagyos időjárás miatt a helyzet egyre súlyosabbá vált,

az Európai Unió pedig lépéskényszerbe került. Az Európai Bizottság egy átfogó stratégiát dolgozott ki, amely több pilléren alapult. Ennek egyik kulcseleme volt az Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökség *(Frontex)* és az Európai Rendőrségi Hivatal *(Europol)* fokozott jelenléte, valamint az Európai Menekültügyi Támogatási Hivatal *(European Asylum Support Office, EASO)* segítsége az érintett országok számára. Az unió pénzügyi támogatással is próbálta enyhíteni a helyzetet, miközben a határok védelmére irányuló intézkedések tovább erősödtek.

A belorusz hatóságok valószínűleg nem számítottak arra, hogy az Európai Unió ilyen egységes és gyors választ ad a helyzetre.[295] A nemzetközi szakértők egyértelműen hibrid támadásként értelmezték a történteket, amelyet kifejezetten az Európai Unió destabilizálására irányítottak. Ennek ellenére az európai országok szolidáris fellépése és a határok megerősítése hatékony válasznak bizonyult, így végül sikerült kezelni a válságot, megakadályozva egy még súlyosabb konfliktus kialakulását. *„A hibrid műveletek sokféle formában jelenhetnek meg. Az közelmúltban a dezinformáció társadalomra való hatása érvényesült a leginkább és ez főként a belső feszültségeket erősítette fel. A másik fő vonal kibertámadások, amelynek célpontjai egyének, intézmények és infrastruktúrák egyaránt lehetnek. Szintén súlyos probléma, hogy embereket politikai célra instrumentalizálnak, ez akár a migrációs válság esetén is látható. Szükségessé válik tehát az Európai Unió és a NATO szorosabb együttműködése, hogy a válságreagáló erők koordinálását közös gyakorlatok során teszteljék és nagyobb intenzitással, eredményesebben léphessenek fel éles akciók során."*[296]

Az Európai Bizottság stratégiájának középpontjában az együttműködés, a helyzetfelismerés és a rugalmasság állt. Mivel a migrációs válság a NATO határainál zajlott, az unió és a katonai szövetség szorosabb együttműködésben állapodott meg. Több nemzetközi szervezet, köztük a Nemzetközi Migrációs Szervezet, az ENSZ Menekültügyi Ügynöksége és a Vöröskereszt is részt vett a humanitárius segítségnyújtásban, az emberi jogok védelmében és az önként hazatérők támogatásában, amelyet a kibocsátó országokkal együttműködésben szerveztek meg.

2021 folyamán több ezer ember próbált bejutni az Európai Unióba Litvánia, Lettország és Lengyelország határain keresztül Belaruszból. Közülük sokan humanitárius és orvosi segítségre szorultak, különösen a téli hónapokban, amikor a hideg időjárás tovább nehezítette helyzetüket. A válság humanitárius oldala így meghatározó volt, hiszen a határon feltorlódó emberek hosszú, viszontagságos utat tettek meg. Sokan olyan országokból érkeztek, ahol folyamatos fegyveres konfliktusok zajlanak, például Jemenből, Szíriából vagy az iraki Kurdisztánból. Különösen nehéz helyzetben voltak a jezidita (jazidi) közösség tagjai, akik már hazájukban is üldöztetésnek voltak kitéve.

A határátlépések során legalább 24 ember vesztette életét. A lengyel hatóságok jelentése szerint 2022 áprilisáig 977, míg 2022 eleje óta közel 4280 átlépési kísérlet történt.[297] Ez a szám alacsonyabb volt, mint 2021 novemberében, amikor néhány nap alatt 3000–4000 migráns jelent meg a határ mentén.

Kevesebb mint egy év alatt több tízezer migráns próbálkozott az Európai Unióba jutással, miközben a válság továbbra is komoly terhet rótt az uniós és nemzeti hatóságokra.

A válság 2021. július 7-én robbant ki, amikor Aljakszandr Lukasenka, Fehéroroszország elnöke azzal fenyegetőzött, hogy elárasztja az Európai Uniót migránsokkal és kábítószerekkel.[298] Ezt követően a belorusz hatóságok tudatosan megszervezték, hogy közel-keleti országokból minél több ember érkezzen az országba. A kormány által irányított turisztikai cégek növelték a repülőjáratok számát, és bárkinek belépési vízumot adtak, aki ki tudta fizetni az árát. Eközben a közösségi médiában félrevezető információk kezdtek terjedni arról, hogy milyen egyszerű átjutni az uniós határon, és milyen módszerekkel lehet megkerülni az ellenőrzést.

A Fehéroroszországba érkező migránsok – akik többségében Németországba szerettek volna eljutni – drótvágókat és baltákat kaptak, hogy a határkerítéseket átvágva juthassanak be az EU területére.[299] Akiknek ez nem sikerült, azokat a belorusz hatóságok gyakran letartóztatták.

Lengyelország, Litvánia és Lettország gyorsan reagált: hibrid hadviselésnek minősítették a helyzetet, és azt állították, hogy Fehéroroszország szándékosan próbálja destabilizálni az EU-t.[300] A három ország szükségállapotot hirdetett a határ mentén, és bejelentette, hogy kerítést építenek a belorusz határszakaszon. Eközben több emberi jogi szervezet aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a lengyel és litván határőrök nemcsak visszatoloncolták a menedékkérőket, hanem azt sem engedték, hogy hivatalosan benyújthassák menedékkérelmüket. A migránsok sok esetben élelem, víz és megfelelő szállás nélkül maradtak. A lengyel hatóságok ezen felül újságírókat és civil szervezeteket sem engedtek a határ közelébe, ami a sajtószabadság korlátozásának vádját is felvetette.

Ha visszatekintünk a 2021 nyara és 2022 tavasza közötti eseményekre, nehéz elképzelni, hogy mindez spontán történt volna. Inkább úgy tűnik, hogy a belorusz hatóságok egy előre kidolgozott terv alapján szervezték meg az utazást és az ellátást, majd a migránsokat az EU határára irányították. Az érkezők között a legnagyobb arányban az iraki vallási kisebbséghez tartozó jazidik és a kurdok voltak jelen – olyan csoportok, amelyeket korábban az Iszlám Állam is üldözött. Felmerül azonban a kérdés, hogy valóban veszélyben voltak-e az indulási országukban, különösen az iraki kurdok esetében, akik saját autonómiával rendelkező területről érkeztek.

Az események azzal indultak, hogy iraki utazási irodák elkezdtek utakat szervezni Fehéroroszországba, miközben jelentősen csökkentették az áraikat.[301] Ennek hatására egyre több repülőjárat indult Minszk felé, és a fehérorosz utazási irodák is aktívan reklámozták az utakat. Az Iraqi Airways például a négyszeresére növelte a Bagdad és Minszk közötti járatok számát, míg a belorusz állami légitársaság, a Belavia, szintén megsokszorozta közel-keleti járatait. Augusztus 2-án bejelentették, hogy három új iraki városból – Bászrából, Erbilből és Szulajmániából – is közvetlen repülőjáratokat indítanak Minszkbe.[302]

A fehérorosz vezetés még tovább könnyítette a belépést a közel-keleti országok állampolgárai számára, így az ország hamar az egyik legkönnyebb és legbiztonságosabb útvonallá vált az Európai Unióba igyekvő migránsok számára. Egy másik fontos légi kapcsolat az Isztambul–Minszk járat volt, amelyet a Turkish Airlines üzemeltetett. Október 28-án a Syrian Cham Wings Airlines napi járatot indított Damaszkuszból

Fehéroroszországba, miután korábban már több charterjáratot is lebonyolított. Novemberben a minszki repülőtér vezetője bejelentette, hogy új járatok indítását tervezik többek között Algériába, Etiópiába, Iránba, Kenyába, Marokkóba, Moldovába, Katarba, Venezuelába és Vietnámba.

Az embercsempészetért közvetlenül felelős szervezetek között szerepel a belorusz állami tulajdonú Centrkurort *(Центркурорт)* utazási iroda, amely egyenesen az elnöki adminisztrációnak van alárendelve, de a Oszkartur *(Оскартур)* utazási iroda is részt vett ebben az akcióban. Egyes híradások szerint számos utat úgy hirdettek meg, mint vadászutat, mivel ezek a helyi Covid19-szabályozás szerint karanténmentességgel jártak.[303]

A schengeni határhoz érkező migránsok beszámolói szerint ők azt az információt kapták, hogy Fehéroroszországon keresztül teljesen legális módon léphetnek be az Európai Unió területére. Miután néhány napot Minszkben töltöttek, a szervezők összegyűjtötték és a határhoz szállították őket, és azt az utasítást adták nekik, hogy gyalog folytassák útjukat, azzal az ígérettel, hogy a túloldalon egy autó várja őket. Egyesek arról számoltak be, hogy akár 15 000 eurót is fizettek az utazásért és a turistavízumért, ami mellett még 3-4000 dollárt is letétetbe kellett tenniük. A közel-keleti migránsokat arra is utasították, hogy semmisítsék meg útlevelüket, hogy elkerüljék az esetleges kitoloncolást az EU-ból.

A belorusz hatóságok kezdetben nem mutatták nyíltan, hogy szerepük van a válságban, ám ez később egyértelművé vált. Videófelvételek kerültek nyilvánosságra, amelyeken látszott, hogy a határőrök segítették a migránsokat az átkelésben, illetve akadályozták, hogy visszatérjenek Fehéroroszország területére.[304]

Az embercsempészet is felerősödött a határon, különösen az úgynevezett zöldhatáron keresztül. A válság első hónapjaiban a lengyel hatóságok 235 személyt tartóztattak le embercsempészés vádjával. Azok a migránsok, akik nem tudtak átjutni az EU-ba, arra panaszkodtak, hogy a belorusz hatóságok nem engedték őket visszatérni hazájukba, így hosszú ideig a határon rekedtek.[305] Egy jazidi csoport arról számolt be, hogy a fehérorosz határőrök megverték őket, amikor megpróbáltak visszatérni Irakba, miután Lengyelország nem engedte be őket.

Szakértők már akkor is úgy vélték, hogy a minszki rezsim célja nem csupán a migrációs válság előidézése volt, hanem az is, hogy nyomást gyakoroljon az európai országokra. Lukasenka rendszere így próbálhatta elérni a 2020-as elcsalt elnökválasztás elismerését és az EU által bevezetett szankciók feloldását.

A lengyelországi események

A varsói vezetés 2021 nyarán észlelte, hogy az előző évekhez képest jelentősen megnőtt a Fehéroroszországból érkező migránsok száma a lengyel határon. Már ekkor azzal vádolták Minszket, hogy a migrációt hibrid hadviselési eszközként használja az Európai Unió ellen. Szeptemberre a lengyel hatóságok már 10 000-re becsülték azok számát, akik illegálisan próbáltak bejutni az EU területére, novemberre pedig a határsértések száma elérte a 32 000-et.

A növekvő nyomásra válaszul a lengyel hadsereg már augusztusban megerősítette a határ védelmét, majd szeptember 2-án rendkívüli állapotot hirdettek a határ menti területeken.[306] Ez korlátozta a mozgás- és gyülekezési szabadságot. Október 25-én a lengyel védelmi miniszter bejelentette, hogy Lengyelország egy állandó határfalat épít a 400 kilométer hosszú fehérorosz határszakaszon, mintegy 350 millió eurós költséggel. Ezzel párhuzamosan jelentősen megnövelték a határvédelmi erők létszámát: míg októberben 7500 fő látta el a határőrizeti feladatokat, november közepére ez a szám 15 000-re emelkedett.

A lengyel határőrség részletesen dokumentálta a válság eseményeit. A felvételeken egyértelműen látszik, hogy a belorusz határőrök több alkalommal is erőszakot alkalmaztak a migránsokkal szemben.[307] Nyilvánosságra került olyan videó is, amelyen belorusz katonai járművek migránsokat szállítanak közvetlenül a határhoz. Időnként lövések is hallatszottak a fehérorosz oldalról, amivel valószínűleg pánikot akartak kelteni a menekülők között. A határsértések nem mindig zajlottak békésen. A lengyel sajtó több olyan esetről számolt be, amikor a lengyel katonák összecsaptak migránsok csoportjaival, és a konfliktusokban lengyel katonák is megsérültek. 2021 novemberének elején pedig egy különösen aggasztó incidens történt: ismeretlen egyenruhás személyek néhány száz méterre behatoltak a lengyel területre, majd visszamenekültek Fehéroroszországba, ami diverzáns akció gyanúját vetette fel.

A hideg idő beköszöntével a migránsok egyre kétségbeesettebbé váltak, és több alkalommal is megpróbálták áttörni a határzárat. A két legnagyobb ilyen kísérlet november 8-án és november 16-án történt, amikor több száz fős migránscsoportok, a belorusz katonaság kíséretében, megkíséreltek áttörni a határzárat.[308] Sajtóhírek szerint ezekben a csoportokban többségében iraki kurdok voltak, akik a közösségi médián keresztül szervezték meg a próbálkozásokat. A fehérorosz hatóságok nem engedték, hogy a migránsok a hivatalos határátkelőkön keresztül a semleges zónába jussanak, hanem az erdőkön keresztül terelték őket tovább. Később a belorusz hadsereg drótvágókat biztosított számukra, hogy átvágják a szögesdrótkerítést.

A lengyel hatóságok – összesen 21 000 katonát, határőrt és rendőrt vezényelve a térségbe – szembeszálltak a határsértőkkel. A migránsok egy része kövekkel dobálta a határvédőket, kisebb összecsapások alakultak ki. A helyzet súlyosságára való tekintettel a lengyel kormány mérlegelni kezdte a teljes fehérorosz határ lezárását. Válaszul Aljakszandr Lukasenka belorusz elnök azzal fenyegetőzött, hogy elzárja a Jamal–Európa gázvezetéket – amely Oroszországból szállít földgázt az Európai Unióba –, ha az EU további szankciókat vezet be Fehéroroszország ellen.[309] Ez is jól mutatta, hogy a minszki rezsim a migrációs válságot és más eszközöket is tudatosan használt fel politikai nyomásgyakorlásra.

A litvániai események

Litvániának 680 kilométer hosszú közös határa van Fehéroroszországgal, amely fizikailag gyengén védett, mivel 1991-ig szovjet belső határnak számított. A balti állam több

szempontból is szúrta a minszki vezetés szemét: Vilnius menedéket adott Szvjatlana Cihanovszkajának, a fehérorosz ellenzék vezetőjének, valamint egy ellenzéki bloggernek, akit egy erőszakkal leszállított Ryanair-járatról vettek őrizetbe Minszkben.

A migránsválságot megelőző években átlagosan mindössze 70 irreguláris migráns[310] lépett be Litvániába Fehéroroszországon keresztül, de ez a szám 2021 nyarán hirtelen 500 főre ugrott. A nyár folyamán több incidens is történt, a menekülttáborokban lázadások törtek ki az elégedetlenség miatt. Augusztus elején fehérorosz katonák megpróbáltak egy migránscsoportot erőszakkal áttolni a litván határon, és több alkalommal lövéseket is leadtak.

A litván hatóságok az egyre súlyosbodó helyzet miatt rendkívüli állapotot hirdettek a határ mentén. A nyár folyamán a litván parlament egy olyan törvényt is elfogadott, amely egyszerűsítette az irreguláris migránsok kitoloncolását. Közben a litván külügyminiszter Bagdadba utazott, hogy tárgyalásokat folytasson az iraki hatóságokkal, és kérte az iraki kormánytól, hogy állítsa le a Fehéroroszországba tartó repülőjáratokat.

A vilniusi vezetés eközben bejelentette, hogy határzárat épít a fehérorosz határszakaszon, amely 4 méter magas lesz, és 150 millió euróba kerül. Az intézkedések hatására augusztus közepére gyakorlatilag nullára csökkent az országba belépő migránsok száma. Ebben szerepet játszott az is, hogy Litvánia megerősítette a határvédelmet, valamint arab, kurd, francia, orosz és angol nyelvű figyelmeztető üzeneteket sugárzott hangszórókon keresztül a migránsok távoltartása érdekében.[311]

A lettországi események

A lett–fehérorosz határon is próbálkoztak migránsok az átkeléssel, de jóval kisebb számban, mint Litvániában vagy Lengyelországban. A határsértések száma alig haladta meg a százat.[312]

Augusztus közepén azonban a Lett Fegyveres Erők nyilvánosságra hoztak egy videót, amely három olyan esetet mutatott be, amikor fegyveres fehérorosz határőrök megpróbáltak migránsokat áttolni Lettországba, majd megakadályozták, hogy visszatérjenek Fehéroroszországba.[313] Ennek hatására Lettország is rendkívüli állapotot hirdetett a határ menti területeken.[314]

A lett kormány további szigorításokat is bevezetett: megtiltották a menekültstátusz iránti kérelmek benyújtását, és minden elfogott migránst visszaküldtek Fehéroroszországba. A lett elnök hangsúlyozta, hogy a nemzetközi jog alapján a menedékkérőknek az első biztonságos országban kell menedéket kérniük, amely esetükben Fehéroroszország lenne.[315] A helyzet kezelésére a lett parlament végül egy határfal megépítését is jóváhagyta a fehérorosz határszakaszon.[316]

A válság által felvetett emberi jogi kérdések

Az Európai Unió elítélte a migránsok eszközként való felhasználását, és Belarusz ellen további szankciók bevezetését harangozta be a migránsválság alatt,[317] továbbá sürgette Irakot, hogy függessze fel az Irak és Fehéroroszország közötti repülőjáratokat. Irak korábban megígérte, hogy az EU-val közös bizottságot hoz létre a kérdés kezelésére.[318] Az EU kezdetben visszautasította a litván kormány azon kérését, hogy segítsen a határfal finanszírozásában, emlékeztetve, hogy nem ad pénzt a határzárokhoz.[319] 2021 novemberében azonban nyilvánosságra került egy nyilatkozat,[320] amely tetemes uniós finanszírozást említ a határvédelmi infrastruktúra fejlesztésére.

A migránsok jogi helyzete azután vált sebezhetővé, miután Fehéroroszország egyoldalúan kilépett az EU-val kötött visszafogadási megállapodásból. Emberi jogi szervezetek az uniós államokat is megvádolták azzal, hogy nem bántak megfelelően a hozzájuk érkező menekültekkel.[321] A lengyel hatóságok állítólag megtagadták a megfelelő orvosi ellátást, élelmet és menedéket a határon rekedt migránsoktól.[322] 2021. augusztus 25-én az Emberi Jogok Európai Bírósága arra kötelezte Lengyelországot és Lettországot, hogy biztosítsanak a migránsoknak élelmet, vizet, ruházatot, megfelelő orvosi ellátást és ideiglenes oltalmat.[323] A belorusz hatóságok által elkövetett erőszakról számos migráns számolt be. Egy jemeni állampolgár arról panaszkodott az újságíróknak, hogy a fehérorosz határőrök megverték a társát és eltörték a lábát.[324] Egy iraki jazidi csoport hasonló panaszt tett. Élelmiszerhiányról is beszámoltak, és azt mondták, hogy fáztak és néhányan betegek lettek.[325] Egy másik migráns arról számolt be, hogy egy fehérorosz határőr embereket dobott egy folyóba. A fehérorosz határőröket azzal is vádolták, hogy a táskáikból elrabolták a migránsok pénzét, telefonjaikat, irataikat és egyéb dolgokat.[326] Az egyik migráns azt állította, hogy a fehérorosz határőrök 100 amerikai dollár fizetésére kényszerítették a telefonja feltöltéséért. Egy szíriai férfi, akinek sikerült átlopóznia Lengyelországba, miután elkapták, azt állította, hogy a belorusz katonaság megfenyegette, hogy ha visszatér Fehéroroszországba, akkor megölik.[327] Az eseményeket a szakemberek és az emberi jogi aktivisták a görög–török határon kialakult migránsválsághoz hasonlították.[328]

Az Európai Unió szerveinek reakciói

Az Európai Tanács honlapján[329] az eseményeket napra pontosan dokumentáló kronológia olvasható, az unió lépéseinek összegzésével. A legfontosabbak ezek közül:[330]

- *2020. augusztus 14.* – az EU tagállamainak külügyminiszterei az abban az évben szervezett fehéroroszországi elnökválasztás során tapasztalt rendellenességek alapján felszólították a belorusz hatóságokat, hogy a választási eredmény ellen békésen tiltakozókkal szembeni brutális fellépésnek vessenek véget, és a tömegesen őrizetbe vett tüntetőket bocsássák szabadon. A nyilatkozat a fehérorosz lakosságot az EU támogatásáról biztosította demokratikus (vagyis rendszerváltási) törekvéseiben.

- *2020. augusztus 19.* – Az EU nem ismerte el a belorusz választások eredményét, megismételve az ellene tiltakozókkal szemben alkalmazott aránytalan és erőszakos intézkedések elítélését. Az állásfoglalás az ellenzék védelmére is felhívta a fehérorosz államot.
- *2020. október 1.* – Az EU vezetői újfent felszólították a belorusz hatóságokat, hogy vessenek véget az erőszaknak, és bocsássák szabadon a politikai okokból fogvatartottakat, tartsák tiszteletben a szólásszabadságot, a civil társadalmat, és kezdjenek párbeszédbe velük. Mindemellett az EU Tanácsát felszólították megtorló intézkedések foganatosítására Belarusszal szemben, az Európai Bizottságot pedig a Belarusz ellenzék pénzügyi támogatására szóló intézkedések foganatosítására hívták fel. (Értelmezésem szerint, lényegében ez az állásfoglalás a fehérorosz elnök és rezsimje leváltására, az erre vállalkozók közösségi támogatására tett nyílt felhívás volt.)
- *2020. október 2.* – Az EU Tanácsa korlátozó intézkedéseket (pénzalapok, más vagyoni eszközök befagyasztása, utazási tilalom bevezetése) vezetett be több tíz olyan személlyel szemben, akiket felelősnek talált a belorusz ellenzékkel és egyes újságírókkal szembeni jogszerűtlen vagy aránytalan intézkedésekért.
- *2020. november 16.* – A szankciókkal sújtott személyek listáját kibővítették a fehérorosz elnök és annak fia, egyben nemzetbiztonsági tanácsadója személyével.
- *2020. december 17.* – A szankciókkal sújtott személyek jegyzéke újabb közel 40 névvel bővült, elsősorban olyan magas rangú fehérorosz tisztviselőkkel és gazdasági szereplőkkel, akiket, illetve amelyeket az EU Tanácsa szerint az ellenzékkel szembeni fellépés és a Lukasenka-rezsim támogatása miatt felelősség terhel vagy a rezsim kedvezményezettjei.
- *2021. május 23.* – A fehérorosz hatóságok egy az ország légterében tartózkodó Ryanair repülőjáratot leszállásra kényszerítettek, és annak fedélzetéről őrizetbe vették Raman Prataszevics újságírót és Szofija Szapegát.
- *2021. május 24.* – Az Európai Tanács elítélte az aktivisták elfogását.
- *2021. június 4.* – Az EU Tanácsa minden Belaruszban bejegyzett fuvarozó számára megtiltotta az EU légterének és repülőtereinek használatát.
- *2021. június 21.* – Az EU Tanácsa további korlátozó intézkedéseket vezetett be közel 80 belorusz személlyel és 80 szervezettel szemben; a Ryanair leszállásra kényszerített járata kapcsán pedig további 7 személlyel szemben hozott korlátozó intézkedéseket.
- *2021. november 15.* – Az EU Belarusszal közös határán történtekre hivatkozással az EU Tanácsa szankciórendszerét kiterjesztette a migrációs válság gerjesztésében közreműködő személyek elleni fellépésre is (ezzel elismerve, hogy a válságot a belorusz rezsim saját politikai céljaira keltette és aknázza ki, elősegítve az EU külső határainak irreguláris átlépését).
- *2021. december 5.* – Az EU Tanácsa újabb szankciós csomagot fogadott el, ezúttal a belorusz igazságszolgáltatás egyes tagjai és a tömegtájékoztatásban részt vevő egyes szervezetek ellen, amelyek a politikai ellenzékkel szembeni fellépésben, illetve a migrációs válság során vállaltak szerepet.

- *2022. február 24.* – Az EU Tanácsa a korábbi évben a belorusz helyzetre vonatkozóan meghozott korlátozó intézkedéseit egy év időtartammal meghosszabbította.
- *2022. március 2.* – Az EU Tanácsa az Ukrajna elleni orosz agresszióban vállalt szerepéért Belorusz ellen szankciókat vezetett be.
- *2022. március 9.* – Az EU Tanácsa a belorusz pénzügyi szektort szankcionálta az ukrajnai invázióban a fehérorosz állam által betöltött szerepéért, korlátozva a SWIFT-rendszerhez való hozzáférést, megtiltva a Belorusz Központi Bankkal történő ügyletek lebonyolítását, a belorusz gazdasági szereplők részvényeivel kapcsolatos jegyzési ügyleteket és szolgáltatásokat, leállítva az EU-ba Belaruszból érkező pénzáramlást és megtiltva euróbankjegyek Belarusz rendelkezésére bocsátását.

A válságnak a hibrid hadviselés egyik megnyilvánulásaként való értékelése

A minszki rezsim fellépését még 2020. augusztus 18-án az EU Tanácsa válságelhárítási mechanizmusának *(integrated political crisis response, IPCR)* alapján a belügyminiszterek elítélték, úgy fogalmazva, *„hogy Belarusz migrációs nyomást alkalmaz, hozzájárul az EU-ba irányuló jogellenes határátlépések megszervezéséhez, és embereket próbál eszközként használni politikai célok érdekében. A miniszterek szolidaritásukról biztosították az érintett uniós tagállamokat, és támogatták, hogy az EU külső határának e szakasza további segítséget kapjon. Az uniós ügynökségek haladéktalanul segítséget nyújtottak: az Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökség (Frontex), az Európai Menekültügyi Támogatási Hivatal (EASO) és az Europol nagyszámú tisztviselőt és szakértőt telepített, valamint műszaki eszközöket bocsátott rendelkezésre."*[331]

2021 végére, a hideg idő beálltával a helyzet egyre súlyosabbá vált: migránsok ezrei rekedtek a határ mentén, sátrakban a fagyban. A zord időjárás és az ellátás hiánya miatt több mint tízen életüket vesztették. Az európai tisztviselők erre reagálva még határozottabb hangnemet ütöttek meg. Mateusz Morawiecki lengyel miniszterelnök nyíltan azzal vádolta Aljakszandr Lukasenka belorusz elnököt, hogy civileket használ fel politikai fegyverként a modern hibrid hadviselés eszközeként.[332]

E nyilatkozatok és az események fentiekben leírt részletei alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy Aljakszandr Lukasenka fehérorosz elnök irreguláris migránsokat használt fel arra, hogy megbüntesse az Európai Uniót a rezsimje elleni szankciók miatt.[333] Az EU azonban nem hátrált meg, és további szankciókat fogadott el Fehéroroszországgal szemben.[334]

Charles Michel, az Európai Tanács elnöke a válságot brutális, hibrid támadásnak nevezte EU-határai ellen.[335] A NATO is arra az álláspontra helyezkedett, hogy Fehéroroszország az általa indított hibrid akciók részeként mesterségesen robbantotta ki a migrációs válságot, hogy az Európai Uniót gyengítse.[336]

A migrációs válságot megelőzően az Európai Unió támogatta a belorusz ellenzéket, vitatta a 2020-as elnökválasztás eredményét, és szankciókat vezetett be a rezsimmel

szemben fellépő személyek ellen. Mindezek fényében megalapozott a feltételezés,[337] hogy a belorusz állam tudatosan használta a migrációt megtorló eszközként, célja pedig a regionális destabilizáció volt. Ennek érdekében nem riadt vissza attól sem, hogy a hadsereget bevesse, sőt, akár diverzáns akciókat is szervezzen a határon.

2021 júniusában Belarusz bejelentette, hogy felfüggeszti tagságát a keleti partnerségben, amelynek egyik központi eleme a reziliencia megerősítése volt. A keleti partnerségi program célja, hogy támogassa hat kelet-európai és dél-kaukázusi ország – Örményország, Azerbajdzsán, Belarusz, Grúzia, Moldova és Ukrajna – politikai társulását és gazdasági integrációját. A 2020 utáni időszakra vonatkozó stratégia öt hosszú távú célkitűzést fogalmazott meg, amelyek elsősorban a helyreállításra, a reziliencia növelésére és a reformok végrehajtására összpontosítottak. Ezek a célok kulcsfontosságú elemei lettek a program jövőbeli menetrendjének:

- „a jogállamiság megerősítése;
- hatékony, átlátható és elszámoltatható közigazgatás létrehozása az összes kormányzati szinten;
- a csalás, a korrupció és a gazdasági bűnözés elleni küzdelem;
- a szervezett bűnözés elleni küzdelem;
- a biztonság és a kiberreziliencia megerősítése, ideértve a hibrid fenyegetések területét is.

A vezetők vállalták, hogy elő fogják mozdítani a fokozatos konvergenciát a kül- és biztonságpolitika területén, összhangban a partnereknek az EU felé tett kötelezettségvállalásaival."[338]

Az EU által Belarusz ellen elfogadott első hat büntetőcsomag 183 személyt és 26 társaságot szankcionált. A választási csalás, majd az annak okán kirobbanó erőszak után gerjesztett migránsválság, valamint az Ukrajna elleni orosz agresszió támogatása mind hozzájárultak a minszki rezsim további büntetéséhez.

2021. június 25-én az uniós vezetők elítélték a harmadik országok minden arra irányuló kísérletét, hogy politikai célokból eszközként használják a migránsokat.[339] Még a válság elején, 2021 augusztusában Ylva Johansson belügyi biztos kijelentette, hogy az EU és Fehéroroszország határán kialakult helyzet *„nem migrációs kérdés, hanem Lukasenka Lengyelország, Litvánia és Lettország elleni agressziójának része, amelynek célja az EU destabilizálása"*.

A Bizottság külön megvizsgálta azokat az eseményeket, amelyek számos esetben súlyos emberi szenvedést okoztak, és felvetették a kérdést, hogy a lengyel hatóságok betartották-e a kínzás, valamint a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmát. Több esetben megállapították, hogy sérültek a közös európai menekültügyi rendszer által lefektetett normák. A vizsgálatok során azonban a Bizottság visszafogott megközelítést alkalmazott: nagyrészt átvette a lengyel kormány álláspontját, amely a Lukasenka-rezsim hibrid támadására helyezte a hangsúlyt. Ezzel szemben az ebből fakadó emberi szenvedést, amelyhez a lengyel hatóságok fellépése is hozzájárult, vagy figyelmen kívül hagyta, vagy csak minimális mértékben emelte ki.[340]

A Bizottság egy javaslatot nyújtott be, amely kifejezetten a tagállamok szuverenitására vonatkozó korlátozások enyhítését célozta a menedékkérőkkel való bánásmód terén. Ez volt a Lettország, Litvánia és Lengyelország számára kidolgozott ideiglenes sürgősségi intézkedésekről szóló tanácsi határozattervezet.[341] A tervezet egyik fő pontja a menedékjogi kérelmek nyilvántartásba vételi határidejének meghosszabbítása volt: a szokásos három nap helyett négy hetet engedélyezett volna erre.

Emellett a dokumentum más rendelkezései is arra utaltak, hogy az EU bizonyos visszaküldési biztosítékokról hajlandó lenne lemondani. Például lehetőséget biztosított arra, hogy a határ- vagy tranzitzónákban minden menedékkérelmet érdemben vizsgáljanak meg, ahelyett hogy a kérelmezők automatikusan beléphetnének az ország területére.

A javaslat továbbá engedélyezte, hogy Lengyelország, Litvánia és Lettország ideiglenesen eltérjen a befogadási irányelv előírásaitól, vagyis a határ közelében feltartóztatott menedékkérők ellátási és elhelyezési feltételeit a szokásos szintnél alacsonyabban állapítsák meg. Végül a tervezet lehetővé tette a három ország számára, hogy ne alkalmazzák a visszatérési szabályokat azon külföldiek esetében, akiknek a menedékkérelmét elutasították, vagy akikre a regisztrációra és a határellenőrzési eljárásokra vonatkozó lazított szabályok érvényesek. Ez a jogkör azonban azzal a kötelezettséggel járt volna, hogy a visszaküldés tilalmát továbbra is tiszteletben kell tartaniuk.

A fent tárgyalt rendelkezések tükröződtek az ezt követő új Migrációs és Menekültügyi Paktumba illeszkedő Instrumentalizációs rendelettervezetben.[342] A tervezet egyik preambulumának bekezdésében bevezeti a migránsok instrumentalizációjának a meghatározását. Eszerint: *„a migránsok instrumentalizálásának helyzete akkor állhat elő, ha egy harmadik ország az Unióba irányuló illegális migrációs áramlást úgy ösztönzi, hogy aktívan ösztönzi vagy megkönnyíti harmadik országok állampolgárainak a külső határok felé, a területére vagy a területén belülről történő, majd onnan az említett külső határok felé történő mozgását, amennyiben az ilyen cselekmények egy harmadik országnak az Unió vagy egy tagállam destabilizálására irányuló szándékára utalnak, amennyiben az ilyen cselekmények jellege veszélyeztetheti az állam alapvető funkcióit, beleértve a területi integritását, a közrend fenntartását vagy a nemzetbiztonságának védelmét."*[343]

A migráció instrumentalizálásának, vagyis a migráció eszközzé tételének jelenségét a szakirodalom egyre inkább elismeri, mint a kevés egyéb stratégiai előnnyel rendelkező államok viszonylag alacsony költségű eszközét arra, hogy destabilizálják vagy kényszerítsék vélt ellenfeleiket.[344]

Véleményem szerint az uniós szabályok szerint a migráció mesterséges serkentése akkor számít problémásnak, ha egy ország szándékosan az EU vagy egy tagállam destabilizálására használja. Ez a megfogalmazás azonban megnehezíti a szabály alkalmazását, mert az értelmezőknek el kell dönteniük, hogy egy adott helyzetben valóban politikai fegyverként használják-e a migrációt, vagy más tényezők állnak a háttérben. Így ugyanazokat az eseményeket eltérően lehet megítélni attól függően, hogy milyen szándékot tulajdonítanak az érintett országnak.

Erre jó példa, hogy míg az EU és Törökország között évekkel ezelőtt kirobbant migrációs válság megítélése a mai napig vitatott, addig a belorusz helyzetet az EU, a NATO és a nemzetközi közvélemény is egyértelműen hibrid hadviselésként kezeli. Ez azt mutatja, hogy ugyanazt a jelenséget – a migráció politikai célú felhasználását – másképp értékelik attól függően, hogy azt egy NATO-szövetséges vagy egy, a szövetséghez ellenségesen viszonyuló ország idézi elő.

A helyzetet némi túlzással és cinizmussal akár Orwell „duplagondol" fogalmához[345] is hasonlíthatnánk: ugyanazt a cselekedetet másként ítélik meg attól függően, hogy azt egy barátságosnak vagy ellenségesnek tartott szereplő hajtja végre. Ez rávilágít egy gyakran tapasztalható jelenségre a hibrid hadviselés és a jogot eszközként használó *lawfare* kapcsán: a hibrid eszközök bevetéséről szóló vádak sokszor nem magára a módszerre, hanem annak alkalmazójára fókuszálnak, így maga a vádaskodás is egyfajta hibrid hadviselési eszközzé válhat.

Azt azonban nehéz vitatni, hogy a migrációt is lehet fegyverként használni egy új típusú konfliktusban.[346] Szokatlan módszerekkel – nyílt katonai támadás nélkül – is lehet zavart kelteni, stratégiai előnyöket szerezni és az ellenfelet nyomás alá helyezni. A szakirodalomban ezt szürke zónás műveleteknek nevezik, amelyek célja az ellenfél elbizonytalanítása és megfélemlítése. A hibrid hadviselés és a szürke zónás technikák gyakran helyzetfüggőek, kihasználják az adott pillanatban fennálló sebezhetőségeket[347] – vagyis épp úgy működnek, mint a mondás: alkalom szüli a tolvajt.

A belorusz–schengeni határon zajló események lényege, hogy a fehérorosz állam aktívan részt vesz az embercsempészetben, egy mesterséges humanitárius válság előidézésével próbálva nyomást gyakorolni az Európai Unióra és feszültséget szítani a tagállamok között.

A minszki vezetés egy másik eszköze a *lawfare* – vagyis a jog fegyverként való használata. A migránsok visszaküldésére kényszeríti az európai országokat, ezzel arra késztetve őket, hogy formálisan megszegjék a nemzetközi és uniós jog előírásait. A visszatoloncolás *(refoulement)* ugyanis sérti azt az alapelvet, amely tiltja a menekültek visszaküldését olyan országokba, ahol veszélyben lehetnek.[348] A migránsválság idején Lengyelország olyan törvényt fogadott el, amely lehetővé tette az illegálisan belépő migránsok visszaszorítását és menedékkérelmük figyelmen kívül hagyását.[349] A határon egyre feszültebbé vált a helyzet, a lengyel hatóságok könnygázt és vízágyút is bevetettek az átkelni próbáló migránsok ellen.

Az irreguláris migráció az unióban komoly félelem forrása, mivel a 2015-ös migránsválság számos EU-tagállamot nyomás alá helyezett, hozzájárulva a szélsőjobboldali euroszkeptikus pártok támogatottságának megugrásához olyan országokban, mint Németország, Franciaország, Svédország, Hollandia, Magyarország, Lengyelország és Olaszország, miközben határozottan hozzájárult ahhoz is, hogy Nagy-Britannia 2016-ban megszavazza a blokkból való kilépést.[350]

Úgy tűnik továbbá, hogy a minszki vezetés Vlagyimir Putyin orosz elnöktől leste el a Nyugat elleni hibrid és szürke zónás hadműveletek módszertanát. Oroszország is szívesen gerjesztett migrációs válságot 2015 végén és 2016 elején, amikor menekültek

és migránsok ezrei jutottak el Észak-Oroszországból Norvégiába és Finnországba orosz csempészek segítségével.[351] Aztán hirtelen abbamaradt az emberáradat...

A belorusz jogi hadviselés

Fehéroroszország tudatosan használta fel a nemzetközi jog és az uniós menekültügyi szabályok rendelkezéseit annak érdekében, hogy politikai eszközként nyomást gyakoroljon az Európai Unióra. Ez a *lawfare* egyik tipikus megnyilvánulása, amely a jog szándékos és rosszhiszemű alkalmazásán alapul. A menedékkérelmek elbírálására vonatkozó jogi előírások szigorúan szabályozzák, hogy az uniós tagállamok hogyan járhatnak el, és Fehéroroszország éppen ezeknek a szabályoknak a kijátszásával igyekezett elérni politikai céljait.

Az EU tagállamait több, egymást átfedő szabályrendszer is köti a menekültek és migránsok jogállásával kapcsolatban. A legfontosabbak ezek közül az 1951-es genfi egyezmény[352] és az 1967-es New York-i kiegészítő jegyzőkönyvek,[353] amelyek a menekültstátusszal kapcsolatos alapelveket határozzák meg. Ezek a dokumentumok rögzítik például a visszaküldés tilalmának elvét, amely szerint a menedékkérők nem küldhetők vissza olyan országba, ahol üldöztetés vagy más veszély fenyegeti őket.[354]

Ezen túlmenően az uniós jog is részletes szabályokat határoz meg a menekültügyi eljárásokra vonatkozóan. Kiemelten fontos a 604/2013/EU rendelet,[355] amely előírja, hogy egy menedékkérelmet melyik tagállamnak kell elbírálnia, valamint a 2013/32/EU irányelv,[356] amely az uniós menekültügyi eljárások egységes szabályozását tartalmazza. Fehéroroszország ezt a jogi rendszert kihasználva próbálta meg belekényszeríteni az EU-t egy olyan helyzetbe, ahol a tagállamoknak vagy meg kellett volna szegniük a nemzetközi jog előírásait, vagy pedig olyan politikai kompromisszumra kényszerültek volna, amely sérti az unió szuverenitását és belső biztonságát. Ezáltal a belorusz rezsim nem csupán migrációs válságot idézett elő, hanem tudatosan próbálta meg az EU jogrendjét fegyverként felhasználni saját geopolitikai céljai érdekében.

Az úgynevezett *non-refoulement* elve szintén befolyásolja a migránsok helyzetét. Ez a szabály a menekültjogból ered, és megtiltja, hogy egy külföldit visszaküldjenek a származási országába. Ezen túlmenően tiltja az úgynevezett lánctoloncolást (az érintett nem küldhető vissza olyan országba, ahol az életét vagy szabadságát veszély fenyegeti, vagy olyan országba, amely valószínűleg továbbküldené a külföldit, beleértve többek között a származási országba, ahol üldöztetés veszélye fenyegeti).[357]

A Belaruszból a schengeni zónába belépő személyek gyakran nem a kijelölt határátkelőhelyeken, hanem illegális útvonalakon próbálnak átjutni. Ennek oka, hogy a fehérorosz hatóságok és az embercsempészek az illegális határátkelőhelyekre irányítják a migránsokat. Ez a gyakorlat a joghézagok kihasználására tett kísérletek része, és a *lawfare* stratégiaként ismert taktika körébe tartozik, azt célozza, hogy a törvényellenes, szabálytalan határátlépés lehetőségével elkerüljék a nemzetközi védelmi mechanizmusokat, mint például a Genfi Egyezmény által biztosított menedékvédelmet. Ugyanakkor

az államok jogosultak arra, hogy megvédjék határaikat az illegális migrációval és az áruk jogellenes mozgásával szemben.

Fehéroroszország azzal, hogy a migránsokat a határátlépéshez illegális útvonalakra irányítja, veszélyezteti őket az illegális határátlépés kockázataival, és ezzel potenciálisan büntetőjogi felelősségre vonhatóvá teszi őket az Európai Unió területén. A minszki rezsim ezen kívül jogellenes módon arra kényszeríti az uniós tagállamokat, hogy megszegjék a nemzetközi és uniós jogot. Ezzel a fehérorosz kormány kihasználja a meglévő emberi jogi védelmi rendszert, hogy pénzügyi előnyökhöz jusson, miközben sebezhető csoportokat használ fel a saját érdekei érvényesítésére.[358]

A hibrid fenyegetésekkel szembeni hatékony védekezéshez politikai és jogi eszközök egyaránt szükségesek. Azonban az ilyen fenyegetésekkel való küzdelemnek elsősorban a meglévő multilaterális nemzetközi jogrend alkalmazásán kell alapulnia. A más államok migránsokkal és menekültekkel való szándékos elárasztása a nemzetközi jog szerint jogellenes, és az érintett országok jogosultak az ilyen magatartás ellen védekezni. Ezenfelül kártérítést is követelhetnek a felmerült károkért.

Következtetések a hibrid fenyegetések kontextusában

A hibrid hadviselés szemszögéből értelmezve a 2021–2022-es eseményeket, láthatjuk, hogy a válság több szinten zajlott. Ondřej Filipec komplex elemzésében[359] négy dimenziót vizsgál: a politikait, a stratégiait, a taktikait, valamint az operatívat. A belorusz események mint hibrid fenyegetések, főleg az operatív és a taktikai szinteken zajlottak. A szerző amellett érvel, hogy a válság kirobbantása önmagában véve hibrid hadviselésnek tekinthető, és vizsgálatához a DIMEFIL-osztályozást javasolja. A 2021 júliusában a Belarusz és az Európai Unió lengyel, lett és litván külső határán kezdődő konfliktus új fajta fenyegetésként jelent meg. Migránsok ezreit használta a minszki vezetés arra, hogy az EU, illetve annak Belarusszal kapcsolatos, részben rendszerváltást célzó politikája elleni hibrid támadássorozattal mesterségesen nyomást gyakoroljon az unióra. Az embereket eszközként használták fel. Világosan látszik, hogy a migránsválságot mesterségesen gerjesztették, a belorusz hatóságok aktív segítséget nyújtottak az embercsempészeknek és emberkereskedőknek, valamint az információs hadviselés is beindult, mivel a krízis elegendő anyagot teremtett a Kreml-barát propagandához és a közvélemény polarizációjához vezetett egyes tagállamokban, amelyek érzékenyek a migrációra.

A hibrid fenyegetéseknek, a hadviseléstől eltérően, számos dimenziója és területe van, amelyek a politikai és diplomáciai, a gazdasági, kulturális vagy katonai területektől kezdve a kérdéskörtől függően különböző alterületekkel és lehetséges kiterjesztésekkel rendelkeznek. Ebben a tekintetben sok ország a DIMEFIL-osztályozást[360] alkalmazza. Fontos megemlíteni azonban, hogy nem lehet pontosan elkülöníteni egymástól az ebben a módszerben figyelembe vett egyes területeket, mivel sok esetben átfedések

fedezhetők fel közöttük. Jó példa a Belarusz ellen hozott uniós szankciók esete, amelyek elsősorban pénzügyi eszközök, amelyeket tekinthetünk a katonai eszközök alternatívájaként, de ugyanakkor jelentős diplomáciai dimenzióval rendelkeznek.

A MIGRÁCIÓS VÁLSÁGOK NÉGY SZINTJE A NEMZETKÖZI NYOMÁSGYAKORLÁS ÉS A HIBRID HADVISELÉS SZEMSZÖGÉBŐL

A következőkben a hibrid hadviselés különböző szintjeit elemzem, a fent ismertetett migrációs válságok példáin keresztül, azzal az előzetes megjegyzéssel, hogy a kelet-balkáni migrációs válság inkább a nemzetközi nyomásgyakorlás eszközeként értelmezhető (ebben az esetben a hadviselés fogalma ritkábban kerül szóba). Ezzel szemben Belarusz esetében a rezsimváltást célzó uniós törekvésekkel szembeni fellépés, figyelembe véve a célokat és eszközöket, valamint az előző alfejezetben említett egyéb tényezőket, általában hadviselésnek minősíthető.

A politikai irányelvek meghatározzák, hogy miért és mit kell tenni, míg a stratégia válaszol a hogyan kérdésre. A taktikai és műveleti szintek pedig a konkrét feladatok végrehajtásával foglalkoznak, az előzőleg meghatározott stratégiáknak és az azok megvalósításához szükséges eszközöknek megfelelően.[361]

A hibrid hadviselés politikai szintje

Kétségtelen, hogy a politikai célok elérésére nyomásgyakorlás, illetve hibrid eszközök is alkalmazhatóak, és a hibrid hadviselésnek jelentős politikai dimenziója van: a nemzetállamok szélesebb érdekcsoportjainak összességét foglalja magában, és közvetlenül befolyásolja az adott ország nemzetközi és belső politikáját. A hibrid hadviselés nemcsak katonai, hanem gazdasági, információs és diplomáciai eszközökkel is dolgozik, amelyek célja a nemzetközi viszonyok módosítása és politikai célok elérése.

A kelet-balkáni migrációs válságot megelőzően Törökország külpolitikája figyelemre méltó példát mutatott arra, hogyan fonódik össze a migráció és a menekültek kérdése az ország történelmileg kialakult politikai céljaival. Törökország, amely a Közel-Kelet térségében meghatározó politikai szereplővé kívánt válni, sokkal befogadóbb politikát folytatott a szíriai menekültekkel szemben, mint a térség többi állama.[362] Ez a hozzáállás nemcsak humanitárius, hanem politikai eszközként is értelmezhető, hiszen Törökország a menekültek státuszát stratégiai ideiglenességként[363] határozta meg. Ezzel arra törekedett, hogy a menekülteket eszközként használhassa a regionális politikai céljai, illetve az Európai Unióval szembeni tárgyalásai során. Regionális szinten

Törökország észak-szíriai beavatkozása részben a menekülthullám megállítására, valamint a biztonság térségbeli fenntartására irányult.[364] Ez az akció egyre népszerűtlenebbé vált, és a menekültek visszatelepítése ürügyeként folytatódott. Az EU-val kapcsolatos követelések és Törökország regionális szerepének elismertetése hozzájárultak a mesterségesen kényszerített migráció feltételeinek megteremtéséhez. Ez a politikai gyakorlat a migrációs válság kezelésében is kulcsszerepet játszott, és tükrözi Törökország politikai stratégiáját, amelyet a nemzetközi közösséggel való együttműködéshez és a helyi politikai célok erősítéséhez igazodva alakítottak ki. Emellett az Erdoğan-rezsim nemzetközi megítélése is szorosan összefonódik a migrációs válsággal, mivel a 2015-ös nyári választásokat követően, amelyeket elvesztettek, a bukott államcsínyt követően egy brutális megtorlás kezdődött, és ezzel párhuzamosan a migrációs helyzet is egyre komplexebbé vált.

Belarusz esetében a politikai célok határozottan összefonódnak a Szovjetunió felbomlása utáni Oroszországgal fenntartott szoros kapcsolattal. A minszki vezetés politikája az Orosz–Belorusz Államszövetség létrejöttéhez vezetett az 1990-es évek végén, ahol a belorusz szuverenitás fokozatosan elmosódott, és az ország politikai irányvonala Oroszország befolyása alá került.[365] A két ország közötti kapcsolatokat a 2020-ban kirobbant tüntetések után semmi nem törte meg, hanem inkább még szorosabbá váltak. A nem demokratikus rendszerek természeténél fogva az állam legfőbb prioritásait politikai szinten jelentősen befolyásolják a vezető személyes céljai és törekvései. Lukasenkának a 2020-as választásokon valószínűleg elszenvedett – választási csalással elrejtett – komoly vereségét követően a rezsimjének az EU által aktívan támogatott ellenzékével szembeni erőszakos fellépése egyértelműen kijelölte a belorusz politikai irányvonalat a 2020–2021-es válság idején. Lukasenka politikai törekvései nemcsak belső, hanem nemzetközi szinten is meghatározóak voltak: a szuverenitás védelme és a térségi befolyás megőrzése mellett a nemzetközi közösséggel való kapcsolatok irányítása volt a cél. Ennek következményeként a politikai irányvonalat erősen definiálta a Belarusz és Oroszország közötti szövetségi kapcsolatok erősödése.

A hibrid hadviselés stratégiai szintje

A stratégiai szint határozza meg a hogyan kérdésre adott választ, ez pedig a nemzetközi nyomásgyakorlásban és a hibrid hadviselésben is világosan tükröződik. Valerij Geraszimov 2013-as beszéde jól összefoglalta a doktrína különböző nem katonai intézkedéseit, amelyek alkalmazhatóak az ellenséggel szemben. Az ilyen intézkedések széles spektrumot ölelnek fel, kezdve az agresszor érdekeit támogató koalíciók és szövetségek létrehozásától a politikai és diplomáciai nyomásgyakorláson át a gazdasági szankciók elfogadásáig, a diplomáciai kapcsolatok megszakításáig és egészen az ellenzéki erők támogatásáig. Mindezekkel párhuzamosan az információs hadviselés is kiemelt szerepet kap. A Geraszimov-doktrínaként ismertté vált elmélet – bár kétségtelenül jelentős

stratégiai dimenzióval bír – elsősorban operatív szinten érvényesül, mivel a nem katonai eszközök alkalmazására összpontosít, és ezért leginkább aszimmetrikus eszközöket javasol a konfrontáció megvalósítására.

Az Európába kényszerített migránsok jól illeszkednek ebbe az elképzelésbe: legyen szó akár létbizonytalanság keltéséről, életkörülményeik szándékos rombolásáról vagy az EU határaihoz irányításukról és a határátlépésük megkönnyítéséről. A migrációs hullám előidézése több stratégiai és operatív előnyt kínál. Egyrészt megbontja az ellenfél belső koherenciáját, mivel a menekültáradat és annak kezelése komoly társadalmi és politikai feszültségeket eredményezhet. Másrészt a későbbiekben szélsőséges mozgalmakat is gerjeszthet, amelyek különböző módokon felhasználhatóak. Ezen kívül az ilyen helyzetek tesztelik az ellenfél védelmi eszközeit, létesítményeit, taktikáit, nemzetközi érdekérvényesítési képességét és végső soron rezilienciáját is, amely akár egy jövőbeni szélesebb konfliktus előkészítésére is szolgálhat. Az ilyen stratégiák a hibrid hadviselés tipikus elemei, amelyek azt célozzák, hogy a hagyományos háborús eszközöktől eltérő módszerekkel avatkozzanak be, és így destabilizálják az ellenfelet.

A hibrid hadviselés taktikai szintje

A hibrid hadviselés taktikai szintje a konkrét feladatok végrehajtásáról szól, amelynek eredményeképpen a migrációs hullámok közvetlenül képesek megbénítani a célállam kapacitásait, akár csak a célország lakosságához viszonyítva is. Egy nagyobb migrációs hullám, amely különösen túlterheli az érintett ország infrastruktúráját és erőforrásait, az állam működőképességét is jelentősen befolyásolhatja.

A korlátlan migráció taktikai szempontból középtávon biztonsági kockázatot jelent, mivel az irreguláris migrációt kihasználhatják radikális elemek, külföldi harcosok vagy akár potenciális terroristák. Ez pedig növeli a terrorizmus veszélyét, amely új terhet róhat a célállam hírszerző szolgálataira, hiszen az ilyen elemek nyomon követése és az esetleges fenyegetések elhárítása komoly erőforrást igényel.

Szintén taktikai eszközként alkalmazható, ha a migrációt más rövid és középtávú kockázatokkal, például járványokkal kombinálják, közegészségügyi és tömegpszichológiai szempontokat figyelembe véve. Az ilyen helyzetek új kihívásokat jelentenek, amelyek pedig új védelmi intézkedéseket kívánnak, növelve ezáltal az állam költségeit és erőforrásigényét.

A migrációs válságok muníciót adnak a dezinformáció számára is. A vándorlók démonizálására és az EU politikáinak veszélyeire vonatkozó szaporodó narratívák terjesztésére használhatók fel, amelyek tovább fokozzák a társadalmi feszültségeket. A migránsválság taktikai szinten aszimmetrikus nyomást gyakorol, különösen az állam növekvő kiadásainak és a különböző társadalmi rétegek közötti feszültségeknek a formájában. Az irreguláris migráció és a sikeres integráció hiánya hosszú távon (bár ez

inkább a stratégiai szintet érinti) hozzájárulhat a negatív társadalmi hatásokhoz, például a társadalom széttöredezéséhez és polarizációjához, ami még tovább nehezíti a kormányzati döntéshozatalt és a közösségi kohézió fenntartását.

A hibrid hadviselés műveleti szintje

Az operatív szint ugyancsak a végrehajtásról szól. Ebből a szempontból vizsgálva a hibrid hadviselést, szintén nyilvánvaló, hogy a migrációs válságot mesterségesen hozták létre a fehérorosz hatóságok, de elképzelhető, hogy a török hatóságok is szerepet játszottak benne, ha figyelembe vesszük a válságról később elhangzott nyilatkozatokat és az esetükben egyértelmű külpolitikai érdeket. Ugyanakkor a végrehajtás tekinthető az embercsempészet fejlett módjának is, amelyből az embercsempészek és a többékevésbé szervezett bűnözői csoportjaik is profitáltak.

A pénzügyi aszimmetria is megjelenik az operatív szinten, mivel kis költségekkel végrehajtott műveletekkel komoly károkat lehet okozni az ellenfélnek, vagy sokkal nagyobb költségeket lehet generálni. Egyúttal létrehozhatnak vagy megerősíthetnek olyan szervezett bűnözői hálózatokat is, amelyek újabb nyomásgyakorlási vagy hibrid akciók során akár be is vethetőek. A művelet mindkét példa esetében sikeresnek bizonyult: Fehéroroszország minimális beruházással jelentős kiadásokat okozott az érintett uniós tagállamoknak (például mindhárom ország határkerítést kezdett építeni); Törökország külpolitikai és gazdasági mozgástere a régióban jelentősen bővült, és későbbi észak-szíriai inváziója a nemzetközi közvélemény szemében alapvetően kritikátlan maradt.

Összegzésül elmondható, hogy mindkét vizsgált állam – különösen látványosan Fehéroroszország – kétségtelenül kihasználta a nemzetközi jog adta lehetőségeket, amelyek normatív és gyakorlati következményekkel jártak a migráció szabályozása terén.

A migránsválság gerjesztése azért tekinthető hibrid hadviselési műveletnek, mert bár a hagyományos katonai dimenzió alig érvényesült, a célok – legalábbis Fehéroroszország esetében – nyilvánvalóan katonai jellegűek voltak. Belarusz a krízist mesterségesen idézte elő és irányította, aktívan felhasználva az információs hadviselés hatékony eszközeként a propagandát az EU, a NATO és a Nyugat ellen, valamint a migránsok manipulálására. A sebesültek és halottak száma egy átlagos katonai művelethez képest minimális volt, és bár a látható siker mértéke is ezzel arányos maradt, a politikai és diplomáciai célokat mégis jelentős mértékben elérték.

A hibrid hadviselés vizsgálatához a DIMEFIL-osztályozást alkalmazva megalapítható, hogy a tömeges irreguláris migráció a hibrid hadviselés katonai és politikai célokra használt eszközévé vált. Törökország és Fehéroroszország (sőt, a fent említettek szerint Oroszország is, például a Finnországgal közös határán) sikeresen alkalmazta ezt nyomásgyakorlási eszközként, és Belarusz esetében pedig ez egyértelműen hibrid hadviselési módszerré vált.

A MIGRÁCIÓ MESTERSÉGES ELŐIDÉZÉSE MINT A NEMZETKÖZI NYOMÁSGYAKORLÁS ÉS A HIBRID HADVISELÉS ESZKÖZE

A mesterségesen, akár erőszakosan generált migráció jelenségéről először Kelly M. Greenhill értekezett. Tanulmányában ezt a jelenséget mint a nemzetközi kapcsolatok alakítása során bevethető kényszerítő eszközt ekképpen definiálta: *„a határokon átnyúló népességmozgások, amelyeket szándékosan hoznak létre azzal a céllal, hogy politikai, katonai és/vagy gazdasági engedményeket idézzenek elő egy másik államban."*[366] Kényszerítés alatt azt a gyakorlatot értette, amelynek célja a politikai változások előidézése vagy megakadályozása fenyegetés, megfélemlítés vagy a nyomásgyakorlás más formája révén, akár katonai erővel is.

Greenhill tanulmányában a kényszerítés migrációs és menekültválságok nyomásgyakorlási eszközként való felhasználásának nagyon sajátos – nem katonai – módszerére összpontosít. Az erre alkalmazott eszközök sokfélék lehetnek. A skála a pozitív ösztönzők felajánlásától és a pénzügyi előnyök biztosításától, különböző fenyegetéseken át, a nyers katonai erő alkalmazásáig terjed. A kényszermigrációt használó aktorok (szereplők) típusai az idézett szerző szerint:

- a generátorok,
- a provokátorok,
- az opportunisták.

A generátorok közvetlenül idéznek elő határokon átnyúló népességmozgásokat, vagy fenyegetnek azzal, amennyiben a célországok nem engednek a megfogalmazott követeléseiknek. A provokátorok ezzel szemben közvetett módon hoznak létre migrációs válságokat, szándékosan úgy cselekednek, hogy másokat vándorlásra ösztönözzenek. Az opportunisták pedig nem játszanak közvetlen szerepet a migrációs válságok kialakulásában, hanem egyszerűen kihasználják vagy a saját hasznukra fordítják a mások által generált migrációt.

A migránsválságok megfélemlítési eszközként való felhasználása nem új és nem ritka. Kelly Greenhill *Weapons of Mass Migration* című könyvében az 1950-es évek óta legalább 76 esetet dokumentált, de elismeri, hogy valószínűleg sokkal többször fordult elő. Például a pakisztáni hadsereg 1971-ben 10 millió bengáli menekültet kényszerített Indiába, azért hogy nyomást gyakoroljon Újdelhire, hogy az felhagyjon a bengáli lázadó mozgalom támogatásával. Hasonló helyzet állt fenn, amikor Fidel Castro engedélyezte, majd bátorította 125 000 kubai állampolgárnak az USA-ba menekülését 1980-ban, azért hogy politikai engedményeket csikarjon ki Jimmy Carter amerikai elnöktől, és nem utolsósorban, hogy a rezsimjével szemben aktívan ellenséges (olykor katonai akciókban is bevetett), az Amerikai Egyesült Államok területére kivándorolt, korábbi

kubai elitet kompromittálja. Hasonló technikával élt Moammer Kadhafi líbiai vezető is 2010-ben, amikor az Európán belüli faji feszültségekre próbált rájátszani és évi 5 milliárd eurót követelt az irreguláris afrikai migráció megállítására.[367]

A előző fejezetekben bemutatott példákból látszik, hogy 2015 óta Recep Tayyip Erdoğan török elnök többször is azzal fenyegetőzött, hogy elárasztja az EU-t az országában élő menekültek egy részével.[368] 2020-ban a török hatóságok több ezer menekültet buszoztattak Törökország Görögországgal közös szárazföldi határára, ahol azok össze is csaptak a görög határőrökkel.[369] Erdoğan arra panaszkodott, hogy Törökország túlterhelt, és hogy az EU nem teljesíti az általa ígérteket a 2016-ban kötött megállapodásból, a 6 milliárd eurós segély folyósítását, cserébe azért, hogy megfékezzék a főként szíriai menekültek Európába áramlását. A közelmúlt legkirívóbb példája a kényszermigráció eszközként való használatára talán a 2021-es mesterségesen gerjesztett belorusz humanitárius válság volt. Lukasenka rezsimje, megkönnyítve a közel-keleti migránsok Belaruszba való belépését, a EU-s határ felé irányította őket.

Az Európai Unió megfelelő célpontja az ilyen támadásoknak, mivel a migráció kérdése mély politikai megosztottságot generál, és erősíti az ellenőrizetlen bevándorlással kapcsolatos félelmeket. Mindez különösen hatékony lehet, ha más társadalmi és politikai destabilizálási eszközökkel, például kibertámadásokkal és információs hadviseléssel is kiegészítik. Európa nem az egyetlen régió, ahol a bevándorlás érzékeny téma, de az EU olyan egyedi jellemzőkkel rendelkezik, amelyeket olyan ellenfelek, mint Lukasenka, ki tudnak használni. A külső határellenőrzésért elsősorban a nemzeti kormányok felelősek, azonban az EU nagy részén belül szabad a mozgás, nincs rendszer a belső migráció kezelésére, és nem létezik hatékony mechanizmus a menedékkérőkkel kapcsolatos felelősség megosztására.

Mindemellett a belső szabad mozgás korlátozására politikai és gazdasági célokból olykor igény mutatkozik (itt példaként Ausztria Magyarországgal és a kelet-európai térséggel szembeni magatartását, a schengeni rendszerrel való ismételt visszaélést és annak bővítésének zsarolási céllal való akadályozását említeném), amire az irreguláris migráció ürügyet szolgáltathat.

Az EU gazdasági és földrajzi perifériáján fekvő tagállamok, mint belépési pontok, sokkal jobban ki vannak téve a veszélyeknek, mint a központban lévő országok, miközben a migrációs szívóerőt épp az utóbbiak jelentik, mivel gazdaságilag előnyös, vonzó helyzetben vannak.

A bemutatott 2015-ös és 2021-es események alapján világosan látható, hogy a nagy létszámú migrációs hullámok elsősorban a belső konfliktusokat követően alakultak ki, és ezek végül nemzetközi összeütközésekbe torkolltak. Mindkét példában felfedezhetjük az orosz érdeket, és egyértelműen látszik, hogy Oroszország provokátorként jelent meg. A migrációs válság 2015-ben indult el Európa felé, amikor Oroszország nyíltan beavatkozott a szíriai polgárháborúba, és támogatta Aszad kormányát. Hans Schoemaker humánbiztonsággal és migrációval foglalkozó szakértő komoly érvekkel támasztja alá azt a megállapítást, miszerint Oroszország szándékosan vette célba a szíriai polgári lakosságot, hogy súlyosbítsa a szíriai polgárháború következményeként kialakuló migrációs válságot, és ezzel támadja az EU-t és annak tagállamait.[370]

2021-ben a fehérorosz fellépés mögött is Oroszország jelent meg mint háttérben húzódó hatalom. Az Oroszországi Föderáció világosan törekszik a szelektív multipolaritás előidézésére: aktívan részt vesz a nemzetközi konfliktusokban, és gondosan választja ki azokat az ellenfeleket, akikkel szemben lehetősége van globális hatalomként, jelentős nemzetközi szereplőként megjelenni.[371] Ha figyelembe vesszük, hogy Oroszország nem mondott le agresszív törekvéseiről sem a szomszédos országokban (az úgynevezett közel-külföldön), sem globálisan, várható, hogy a jövőben is folytatni fogja konfliktusos beavatkozásait. Ezért a Nyugat érdeke, hogy folyamatosan, esetről esetre értékelje a helyzetet, és megfelelő ellenintézkedéseket tegyen az orosz beavatkozások megelőzésére, különösen az EU-ba irányuló migrációs hullámok elhárítására, amint nyilvánvalóvá válik, hogy Oroszország áll a háttérben.[372]

A tömeges migráció, mint a hibrid hadviselés eszköze, képes aláásni az Európai Unió demokratikus értékeit, amit a migrációs válságra adott lakossági reakciók jól szemléltetnek. A határok lezárásának vágya például nem tükrözi azokat a magasabb normatív értékeket, amelyeket az EU sajátjaként igyekszik világszerte felmutatni. Ha az EU elveszíti *soft power* befolyását, Oroszország egy lépéssel közelebb kerül agresszív törekvéseinek megvalósításához.[373]

A mesterségesen generált migrációs válságot egy állam fenyegetésként használhatja, akár akkor is, ha nem ő a kibocsátó. Ez úgy lehetséges, hogy a konfliktusokkal küzdő – gyakran autoriter – államban az egyik felet aktívan támogatja. Szíriában az Egyesült Államok 2014 szeptemberétől 2015 szeptemberéig aktívan beavatkozott az ellenzék támogatásával és az ISIS harcosai elleni támadásokkal. 2015 szeptemberében Oroszország is bekapcsolódott a konfliktusba a szíriai kormány kérésére. Ezzel a szíriai polgárháború proxi-háborúvá fajult, amelyben olyan hatalmak, mint Szaúd-Arábia, Katar, Irán, Törökország, az Egyesült Államok, Oroszország és mások vettek részt.[374] A hibrid fenyegetés célja a védekező hatalom, pozíció vagy befolyás gyengítése volt, ahelyett, hogy a támadó számára erősítette volna ezeket a tulajdonságokat. Nem arra irányult, hogy közvetlen kárt okozzon, hanem a célpont destabilizálása volt a cél.[375]

A hibrid eszközök széles skálájával a hibrid fenyegetések a demokratikus államok és intézmények rendszerszintű sebezhetőségét, a lakosság akaratát, valamint az állami vagy nemzetközi szintű döntéshozatali képességet célozhatják meg. A szíriaiak tömeges migrációja az unióba szándékosan létrehozott eszközként működött az EU ellen. A tagállamok már korábban is elismerték az irreguláris migrációt mint a kényszerítés eszközét, és hibrid fenyegetésként említették több esetben is.[376]

A politikai realizmus szemszögéből nézve a tömeges migráció komoly kihívást jelent a nemzeti, a regionális és a globális biztonság szempontjából. Az irreguláris bevándorlás veszélyei nem új keletűek, de akkor válnak igazán fenyegetővé, ha egy állam nem tud hatékonyan reagálni a beáramló tömegre. Ha a kormányzat nem képes megfelelően kezelni a helyzetet, az komoly társadalmi és politikai feszültségekhez vezethet.[377]

A migráció azonban nemcsak az állami kapacitás hiánya miatt válhat problémássá.[378] Geopolitikai tényezők is szerepet játszanak: például amikor a bevándorlók jelenléte megnehezíti a diplomáciai kapcsolatokat. Erre jó példa Törökország és Svédország esete, ahol a kurd szervezetekkel kapcsolatos eltérő álláspontok feszültséget szítottak. Emellett, ha a bevándorlók ellenségesek a befogadó országgal szemben, vagy ha közöttük és más kisebbségi csoportok között konfliktus alakul ki, az destabilizálhatja az adott ország társadalmi rendjét – gondoljunk csak a ruandai népirtás előzményeire. Ugyancsak problémát jelenthet, ha a bevándorlók nem kívánnak beilleszkedni, és zárt, párhuzamos társadalmakat alakítanak ki, amely jelenség – más néven pillarizáció – kulturális és gazdasági feszültségeket szülhet.

A szíriai migrációs válság jó példa arra, hogyan hathat a migráció rendszerszintű destabilizációs erőként az Európai Unióra. Egyes külső hatalmak fegyverként használták a migránsokat, kihasználva az EU belső megosztottságát. Az ilyen helyzetek különösen érzékenyek, mert ellentét feszül a jogalapú megközelítés – amely a menekültek védelmét és a legális bevándorlás biztosítását hangsúlyozza – és a határvédelem, valamint a migrációs hullámok kontrollálásának szükségessége között.

A megfelelő egyensúly megtalálása nem egyszerű feladat, főként egy olyan helyzetben, ahol a migránsokat gyakran eszközként használják geopolitikai játszmákban. A hibrid hadviselés részeként sokan védtelenek maradnak, és mivel egyesek biztonságosnak minősített harmadik országokból érkeznek, gyakran még a nemzetközi humanitárius jog sem nyújt számukra védelmet.[379]

Törökország az Európai Unió támogatásának és humanitárius elkötelezettségének hiányát kifogásolva próbálta nyomás alá helyezni az uniót, egyfajta politikai zsarolásként alkalmazva a migráció kérdését. Az európai politikai térben elsőként Donald Tusk, az Európai Tanács akkori elnöke hívta fel a figyelmet arra, hogy a szíriai irreguláris tömeges migrációt hibrid fenyegetésként kell értelmezni. 2015. szeptember 23-án tartott beszédében kijelentette, hogy a migrációs hullámokat nem csupán spontán menekülési folyamatok mozgatják, hanem azok egyfajta hibrid hadviselés eszközeként is szolgálnak, amelynek célja az Európai Unió politikai befolyásolása és engedmények kikényszerítése. Tusk szerint ez nem csupán egy újfajta nyomásgyakorlási mechanizmus, hanem egy olyan stratégiai eszköz, amelynek révén a migráció fegyverként használható szomszédos államok ellen.[380] Ez az értelmezés világosan mutatja, hogy az EU intézményi szinten is felismerte a migráció potenciális biztonságpolitikai dimenzióját, amely akár hadviselési formává is válhat. Ez a megközelítés azonban – véleményem szerint – éles ellentétben áll azzal az EU-s állásponttal, amely folyamatosan bírálja Magyarország határvédelmi intézkedéseit, miközben maga is elismeri, hogy a migrációt egyes szereplők geopolitikai fegyverként alkalmazhatják.

A biztonsági és humanitárius narratíva megosztja az Európai Unió tagállamait, és már 2015 óta folyamatos vita tárgya, hogy az irreguláris migráció tekinthető-e hibrid fenyegetésnek. Amennyiben igen, felmerül a kérdés, hogy mely állami és/vagy nem állami szereplők állnak a jelenség mögött, és milyen célokat szolgálhatnak ezzel.[381] A 2021

késő őszén a lengyel–fehérorosz határon kibontakozó válság – amely véleményem szerint fordulópontként is értelmezhető – egyértelműen eltért a 2015-ös kelet-balkáni migrációs krízistől, hiszen ezt már általánosan mesterségesen előidézett jelenségként ismerték el. Az Európai Unió tagállamai egységesen elítélték ezt az akciót, egyértelműen a hibrid hadviselés egyik formájának minősítve azt. Ez a határozott álláspont nem példa nélküli, hiszen egy évvel korábban a görög–török határon végbement hasonló eseményekre az EU hasonlóan éles reakciót adott. Azonban újdonságot jelent az, hogy míg a 2015-ös válság idején a migrációt alapvetően humanitárius kérdésként kezelték, addig 2020–2021 után a hasonló jelenségek már ellenséges cselekményként jelennek meg a hivatalos narratívában. Ez pedig egy olyan kommunikációs fordulatot eredményezett, amely a migráció humanitárius aspektusait háttérbe szorítja, és egyre inkább biztonságpolitikai keretben értelmezi azt.

A fehérorosz–EU határon történtek és a migráció európai újraértelmezésének egyik kiindulópontja a 2020. augusztus 9-i belorusz elnökválasztás volt, amelyet súlyos szabálytalanságok és csalások öveztek. A hivatalos eredmények szerint Aljakszandr Lukasenka, az ország tekintélyelvű vezetője a szavazatok 80%-át szerezte meg, ezzel biztosítva hatodik hivatali ciklusát. Helyi és nemzetközi választási megfigyelők azonnal vitatták az eredményt, számos visszaélésre és jogsértésre hivatkozva. A választásokat követően Minszkben és más nagyvárosokban tüntetések törtek ki, amelyeket a hatóságok brutális fellépéssel igyekeztek elfojtani.

Az Európai Unió – az Oroszországgal való egyre élesebb geopolitikai szembenállás kontextusában – elutasította a választási eredmények elismerését, és a Lukasenka-rezsimet hatalomátadásra szólította fel, amely gyakorlatilag rendszerváltást jelentett volna. Az EU ezt szankciókkal is nyomatékosította, különösen Lengyelország és Litvánia volt aktív a fehérorosz ellenzék támogatásában.[382] Az eseményeket szorosan követve a Kreml 2020. augusztus 16-án bejelentette, hogy Putyin elnök egyeztetett Lukasenkával, és tudomásul vette a Fehéroroszországra nehezedő külső nyomást. Oroszország jelezte, hogy szükség esetén kész támogatást nyújtani Fehéroroszországnak a volt szovjet államok kollektív védelmi biztonsági paktumán keresztül. Moszkva ezzel világossá tette, hogy nem tűri a nyugati beavatkozást és rendszerváltási kísérleteket a posztszovjet térségben.

A szakértők többsége egyetért abban, hogy a 2020-as vitatott választás óta Moszkva teljes mértékben ellenőrzése alatt tartja Fehéroroszországot. Ezért szinte biztosra vehető, hogy a belorusz vezetés nem indított volna egy ilyen összetett és potenciálisan veszélyes akciót – különösen az EU destabilizálására irányuló migrációs műveleteket – orosz jóváhagyás és operatív támogatás nélkül.[383]

A fehérorosz rezsim provokatív lépései új szintre léptek, amikor 2021. május 23-án a belorusz légierő egyik vadászgépe kényszerleszállásra késztette a Ryanair 4978-as járatát, amely Athénból Vilniusba tartott. A gép fedélzetén utazó ellenzéki újságírót a leszállás után azonnal letartóztatták, ami nemzetközi botrányt robbantott ki.[384] Az Európai Unió gyorsan reagált: néhány nappal később külügyminiszterei további

gazdasági szankciókat helyeztek kilátásba a Lukasenka-rezsimmel szemben. Eközben egy gondosan előkészített, több szinten zajló művelet bontakozott ki, amelyben diplomáciai csatornák, utazási irodák és légitársaságok is szerepet játszottak. Ennek során közel-keleti bevándorlók ezreit szállították először Minszkbe, majd a Lengyelországgal, Litvániával és Lettországgal közös határvidékre. Külön érdekesség, hogy az egyik fő tranzitállomás Isztambul volt, ami arra utal, hogy Törökország közvetve részt vett a folyamatban. A mesterségesen generált válság a nyári hónapokban kezdett kibontakozni, majd októberben és novemberben érte el csúcspontját, különösen a fehérorosz–lengyel határon.

A konfliktus súlyosságának két fő oka is volt. Egyrészt Németország, amely a migránsok elsődleges célállomása volt, a legrövidebben Lengyelországon keresztül volt megközelíthető, így logikus választásnak tűnt a belorusz hatóságok számára, hogy ezt az útvonalat használják az Európai Unió nyomás alá helyezésére. Másrészt Lengyelország politikai kapcsolata Brüsszellel ekkor már kifejezetten feszült volt, így várható volt, hogy a migrációs nyomás kezelésére hozott szigorú intézkedései további kritikákat és ellenérzéseket váltanak ki az uniós intézmények részéről. A fehérorosz rezsim tehát nemcsak a migrációs válságot használta eszközként az EU-val szemben, hanem tudatosan rájátszott a tagállamok közötti politikai ellentétekre is, tovább mélyítve a már meglévő törésvonalakat.

A belorusz rezsim a kényszermigráció előidézésével több stratégiai célt is el akart érni. Egyrészt rá akarta kényszeríteni az Európai Uniót – különösen Lengyelországot és Litvániát –, hogy hagyjon fel a fehéroroszországi demokráciapárti mozgalmak támogatásával. Másrészt arra törekedett, hogy kikényszerítse azoknak az uniós szankcióknak a feloldását, amelyeket az EU a vitatott 2020-as választásokat és az azt követő represszió követően vezetett be. Emellett Minszk el akarta érni az irreguláris migráció feltartóztatására irányuló fehérorosz erőfeszítések uniós finanszírozását, hasonlóan a 2016-os Törökországgal kötött migrációs megállapodáshoz. Ezt az elképzelést egyébként Szergej Lavrov orosz külügyminiszter is felvetette, ezzel gyakorlatilag nyíltan felfedve az akció mögött meghúzódó politikai szándékokat.[385]

Lengyelország határozott választ adott a fehérorosz lépésekre. 2021. szeptember 2-án a lengyel kormány szükségállapotot hirdetett, amely egy három kilométeres sávot érintett a fehérorosz határ mentén. Ezt követően Varsó jelentős katonai erőket mozgósított a határ védelmének megerősítésére, demonstrálva, hogy nem hajlandó engedni a belorusz rezsim nyomásgyakorlásának.

Mindezek fényében egyértelművé vált, hogy az EU célja nem csupán a belorusz migrációs nyomás kezelése volt, hanem a fehérorosz politikai rendszer átalakításának ösztönzése is, összhangban az unió demokratikus elveivel. A Lukasenka-rezsim ezzel szembeni válasza – részben Moszkva támogatásával – egyfajta ellenstratégia volt, amelyet később Donald Tusk hibrid hadviselésként azonosított. A migrációs válságok ily módon fokozatosan egyfajta harci cselekménnyé értékelődtek át, amelyet nem csupán az alkalmazott eszközök és a kitűzött politikai célok, hanem a mögöttük meghúzódó egyértelmű nemzetközi rossz szándék (*mens rea*) is alátámasztott.[386]

Ez az álláspont véleményem szerint azért sebezhető, mert a nemzetközi rossz szándék meghatározása potenciálisan egyoldalúvá válhat. Ami az Európai Unió számára a nemzetközi legalitás fenntartása érdekében szükségszerű lépésnek tűnik, az az Oroszországi Föderáció szemszögéből saját geopolitikai mozgásterének szűkítését jelenti, vagyis maga is egyfajta hibrid fellépésként értelmezhető. Ez a logika a Geraszimov-doktrína szellemében azt sugallja, hogy az ilyen jellegű kihívásokra arányos választ kell adni a hibrid hadviselés eszközeivel. Éppen ezért elengedhetetlen, hogy a hibrid hadviselés definíciójának kidolgozásakor figyelembe vegyük a nemzetközi rossz szándék és a rosszhiszemű magatartás kérdését, hiszen annak értelmezése mindig a geopolitikai kontextus és a különböző érdekek függvénye.

Ha tehát egy állam a nemzetközi kapcsolatokban tudatosan, agresszív módon használja fel a szervezett, mesterségesen gerjesztett vagy kikényszerített migrációt – például a nyugati, nemzetközi legalitáson alapuló világrend érvényesülésének akadályozására –, akkor az a 2021-es válság értelmezése szerint hibrid hadviselőként lép fel. Az ilyen fellépés nem csupán egy politikai eszközt jelent, hanem egy stratégiai szintű hadviselési formát is, amelynek célja az ellenfél destabilizálása és politikai mozgásterének szűkítése.

Összegzésként megállapítható, hogy a globális mobilitás növekedésével a nemzetközi migráció összetett és egyre inkább stratégiai jelentőségű kérdéssé vált, amely intenzív hatást gyakorol az államokra, a társadalmakra és magukra a migránsokra is. Érthető tehát, hogy a migráció az államok politikai és biztonsági érdeklődésének középpontjába került, különösen a globalizáció és a nemzetközi összekapcsoltság miatt, amelyek hozzájárultak a migrációs mozgások fokozódásához.

A hibrid hadviselés korában, amikor a rosszhiszemű aktorok tevékenysége elmoshatja a béke és a konfliktus közötti határvonalat, a migráció nemcsak humanitárius vagy gazdasági jelenségként értelmezhető, hanem a modern hadviselés egyik nem hagyományos eszközévé is vált. Egyes állami és nem állami szereplők céljaik elérésére használják fel, és ezt a megközelítést egyre inkább elfogadja a nemzetközi biztonsági diskurzus is.[387]

A geopolitikai vetélkedésben az államok tisztában vannak azzal, hogy a tömeges, kontrollálhatatlan migrációs hullámok komoly gazdasági és politikai kihívásokat jelentenek az Európai Unió számára. A bevándorlás kérdése konfliktusforrássá vált a tagállamok között, belpolitikai instabilitást és társadalmi polarizációt okozva. Ráadásul az Unión belül aláássa a liberális demokrácia alapelveit és a tolerancia eszméjét, amelyek az EU önazonosságának és létértelmének központi elemei.[388]

A gazdaságilag és katonailag gyengébb szomszédos államok számára a tömeges migráció eszközként szolgál arra, hogy nyomást gyakoroljanak a gazdagabb uniós tagállamokra, kikényszerítve olyan pénzügyi és politikai támogatást, amelyet más módon nem tudnának megszerezni. A migrációval való fenyegetés és zsarolás így a gyengébb államok kezében hatékony eszközzé válhat az erősebbek manipulálására, kihasználva az Európai Unió biztonsági és politikai kihívásait.

A migráció nyomásgyakorlási eszközzé alakításával Törökország kézzelfogható eredményeket ért el az Európai Unióval folytatott tárgyalásaiban. A menekültválságot a

maga javára fordítva nagyobb pénzügyi támogatásra kapott ígéretet, valamint hallgatólagos beleegyezést nyert az észak-szíriai katonai műveleteire. Ankara felismerte, hogy a menekültek nemcsak humanitárius kérdésként kezelhetők, hanem külpolitikai eszközként is felhasználhatók olyan célok elérésére, amelyeket más módon nehezebb lenne megvalósítani. A tágabb összefüggésben ez az alku egy bevált stratégiává vált Törökország számára, amelyet később is alkalmazhatott az uniós engedmények kikényszerítésére, különösen az újabb menekülthullámoktól való félelemre építve, amely számos tagállamot nyugtalanít. A több európai városban elkövetett terrorcselekmények tovább erősítették ezt az aggodalmat, még akkor is, ha az elkövetők többsége európai uniós állampolgársággal rendelkezett, és migrációs hátterük ellenére nem az aktuális menekülthullám részeként érkeztek. Az események azonban hozzájárultak ahhoz az elképzeléshez, hogy a menekültek között potenciális terroristák is megbújhatnak, ami tovább növelte a biztonsági félelmeket.[389]

A belorusz eset rávilágított arra, hogy más államok is felismerték a migrációban rejlő lehetőségeket az Európai Unió befolyásolására. A Lukasenka-rezsim gondosan megtervezte és mesterségesen gerjesztette a migrációs nyomást, azzal a céllal, hogy politikai és gazdasági engedményeket csikarjon ki Brüsszeltől. Bár a taktika végül nem hozott jelentős sikert, világosan megmutatta, hogy a lakóhelyüket elhagyni kényszerülő emberek geostratégiai eszközként is felhasználhatók.

Nemcsak Törökország és Belarusz, hanem közvetve Oroszország is törekedett arra, hogy a migrációt politikai fegyverként alkalmazza az EU-val szemben. Míg Törökország anyagi és politikai előnyöket kívánt kicsikarni, addig Belarusz a szankciók feloldását és az EU belső megosztottságának fokozását célozta meg. Oroszország pedig szélesebb eszköztárat vetett be: a migrációs nyomás mellett dezinformációval, propagandával, kibertámadásokkal és az energiaellátással való zsarolással igyekezett gyengíteni az uniót.

Az EU és tagállamai továbbra is elkötelezettek a migránsok jogainak védelme mellett. A nemzetközi menekültjog, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata és az Emberi Jogok Európai Egyezménye kötelezi az országokat arra, hogy ne küldjenek vissza menekülteket olyan államokba, ahol kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód fenyegetné őket. Ez a jogi keret ugyanakkor korlátozza az EU mozgásterét abban, hogy hatékonyan reagáljon a migráció fegyverként való alkalmazására, így továbbra is kihívást jelent számára a humanitárius kötelezettségek és a biztonsági szempontok közötti egyensúly megteremtése.

A fentebb ismertetett Greenhill-tipológia alapján – amely a migrációs válságokat generátorokra, provokátorokra és opportunistákra osztja – megállapítható, hogy Törökország 2015–2016-ban opportunista módon járt el. Ankara nem maga idézte elő a migrációs mozgásokat, hanem kihasználta a szíriai hadviselő felek által előidézett polgárháborút, hogy saját külpolitikai és gazdasági érdekeit érvényesítse. Fontos megjegyezni, hogy Törökország számára a konfliktus földrajzi közelsége, valamint az észak-szíriai stabilizációhoz és a szélesebb geopolitikai helyzethez – különösen a szír–orosz viszonyhoz – fűződő érdekei eleve szükségessé tették a menekültek befogadását. Így Ankara opportunizmusa nem ebben, hanem abban mutatkozott meg, hogy a menekültek továbbengedésével és a migrációs nyomás fokozásával nyomást gyakorolt az Európai Unióra. Holott a válság balkáni eszkalációja elkerülhető lett volna, mivel az EU és a nemzetközi közösség elegendő erőforrást biztosíthatott volna Törökország számára enélkül is.

A 2016 márciusában megkötött EU–Törökország-megállapodás jelentős diplomáciai sikert hozott Ankarának. Törökország hatmilliárd eurós támogatást kapott az EU-tól, és ígéretet arra, hogy megkezdődnek a tárgyalások a török állampolgárokat érintő vízumkötelezettség eltörléséről, valamint a csatlakozási folyamat felgyorsításáról. Emellett az unió vállalta, hogy menekülteket fogad be a törökországi táborokból. Ezen túlmenően a NATO-tagállamok és a nyugati szövetségi rendszer lényegében elnézően kezelte Ankara észak-szíriai katonai beavatkozását, amelynek során Törökország olyan nemzetközileg elismert határokat sértett meg, amelyeket nem lehetett önvédelemmel indokolni.

Ezzel szemben Oroszország 2021-ben klasszikus provokátorként lépett fel, amikor Belaruszt közvetítőként használva mesterséges migrációs válságot idézett elő annak az EU-val közös határán. Egyértelmű, hogy Moszkva kihasználta a belorusz elcsalt elnökválasztás és a Ryanair-gép eltérítése nyomán meghozott uniós szankciókat, hogy feszültséget keltsen az Európai Unión belül. A belorusz rezsim támogatásával és irányításával létrejött krízis célja nemcsak az EU destabilizálása volt, hanem az is, hogy demonstrálja: a migráció a modern geopolitikai játszmák egyik hatékony eszközévé vált.

A migráció kialakulásának okai és különböző típusai mellett legalább olyan fontos kérdés, hogy az egyes államok miként kezelik a népvándorlás kihívásait. A biztonságpolitikai kutatások kiemelt figyelmet fordítanak a migrációs folyamatokra, elemzik az azokkal járó kockázatokat, és igyekeznek előrejelzéseket készíteni a jövőbeni trendekről. Ezen túlmenően kulcsfontosságú a megfelelő szakpolitikák kidolgozása, hiszen az emberek mozgása nemcsak társadalmi és gazdasági változásokat idéz elő, hanem konfliktusokat is generálhat, valamint komoly biztonsági kihívásokat vet fel.

A migráció kérdését nemcsak a befogadó államok szemszögéből érdemes vizsgálni, hanem maguknak a migránsoknak a biztonsági helyzetét is figyelembe kell venni. Sok esetben az emberek kényszerből kelnek útra, mert saját hazájukban közvetlen fenyegetettségnek vannak kitéve, amelynek lehet politikai, vallási, etnikai vagy akár ökológiai háttere is.[390] Ezért önmagukban nem tekinthetők felelősnek azért, hogy egyes állami vagy nem állami szereplők a migrációs mozgásokat hibrid célokra használják fel. A felelősség sokkal inkább azoké, akik tudatosan instrumentalizálják a migrációt geopolitikai eszközként, kihasználva a kiszolgáltatott emberek helyzetét saját politikai vagy gazdasági érdekeik érdekében.

A nemzetközi migráció, amely az országhatárok átlépésével járó helyváltoztatást jelenti, több szempont szerint is rendszerezhető, ilyen a motiváció, az irány és a legalitás is. *„Ezek alapján beszélhetünk önkéntes vagy külső tényezők által generált, egyéni vagy csoportos, a lakóhely taszítása vagy az új terület vonzása miatt kialakuló, ideiglenes vagy tartós, alkalomszerű vagy ismétlődő, elvándorló vagy bevándorló, illetve legális*

(reguláris) vagy illegális (irreguláris) migrációról."[391] A különböző típusokat nem annyira egyszerű élesen különválasztani, mivel ezek keverednek a valóságban.

A migráció a 20. század utolsó évtizedeitől kezdve öltött tömeges méreteket, és vált globális jelenséggé, amely különösen a biztonságpolitikai szakértők figyelmét keltette fel az állami szuverenitás esetleges sérelme miatt. A szakértők azonban megosztottak abban a kérdésben, hogy a népvándorlásnak mindig biztonsági fenyegetésként kell-e megjelennie, hiszen a migrációnak számos gazdasági és társadalmi előnye is lehet. A befogadó országok számára a helyzet kettős: a bevándorlás egyrészt biztosíthatja az olcsó munkaerőt és enyhítheti a demográfiai hanyatlás hatásait, másrészt azonban kulturális és vallási feszültségeket okozhat, valamint jelentős terhet róhat a szociális ellátórendszerre.

Ebből következik, hogy a migráció önmagában nem jelent automatikusan biztonsági kockázatot, hanem az államok felkészültsége és kezelési stratégiája határozza meg, hogy milyen következményekkel jár. Ha egy állam megfelelő eszközökkel és intézkedésekkel képes kontrollálni a bevándorlási folyamatokat, akkor az nem feltétlenül eredményez biztonsági problémákat. Ugyanakkor ez nem mindig egyszerű feladat, különösen akkor, ha rövid idő alatt nagyszámú ember érkezik, ahogyan az a 2015-ös európai migrációs válság idején történt.

Az államok között egyre szélesebb körű egyetértés alakult ki abban, hogy a növekvő nemzetközi migrációs nyomást már az Európai Unión kívüli országokban kell kezelni, és nem elegendő csak a közösség határainál fellépni ellene. Ezzel párhuzamosan az európai közvélemény is felismerte, hogy a migráció szabályozása hosszú távú állami stratégiát igényel, amely megelőzheti, hogy a bevándorlás biztonságpolitikai problémává váljon. Tény ugyanakkor, hogy a migráció irreguláris formája – vagyis az ellenőrizetlen, jogellenes mozgás – valóban veszélyeztetheti egy állam biztonságát, különösen akkor, ha azt egyes szereplők politikai vagy stratégiai célok érdekében kihasználják.[392]

A nemzetközi migráció kiváltó okai között a gazdasági, társadalmi és politikai tényezők mellett egyre nagyobb szerepet kapnak a természeti, éghajlati és földrajzi eredetű hatások. Különösen gyakori a gazdasági motivációjú vándorlás, amely az alacsony életszínvonalú régiókból a fejlettebb területekre irányul, és sok esetben az egyéni túlélés érdekében történik. A migráció mozgatórugóinak vizsgálatakor azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azokat a tényezőket sem, amelyek az alapvető emberi jogok és szabadságok önkényes vagy túlzó korlátozásával rontják az életminőséget, vagy akár ellehetetlenítik a normális életvitelt. Az olyan alapvető erőforrások, mint a víz vagy az élelem hiánya előidézhető természeti tényezők – például aszály vagy háború – által, de bizonyos kisebbségi csoportok esetében akár szándékos korlátozás révén is.[393]

A nemzetiségi, vallási vagy szexuális kisebbségek tagjai gyakran az önazonosságuk szabad megélésének lehetősége miatt kényszerülnek elhagyni hazájukat, és az új környezetben ezt életminőségük jelentős javulásaként értékelhetik. Éppen ezért a migráció hátterében álló tényezők közé nemcsak a természeti és gazdasági tényezőket kell sorolni, hanem a jogi és társadalmi környezetet is, amely szintén alapvető szerepet játszik a vándorlási folyamatok alakulásában.[394]

A migráció egyik gyakori kiváltó oka a túlnépesedés és az alacsony életszínvonal, amelyek miatt sokan keresnek jobb oktatási és munkalehetőségeket. Azok, akiknek van lehetőségük rá, nagy eséllyel útra is kelnek. A globalizáció által előidézett egyenlőtlenségeket jól szemlélteti, hogy a migránsok túlnyomó többsége a munkaképes, 25–49 éves korosztályból kerül ki.[395] Az elöregedő európai országok népességcsökkenése pedig vonzó célponttá teszi ezeket a régiókat a túlnépesedett, fejletlen térségek lakói számára.

A globalizáció más szempontból is hozzájárult a migráció felerősödéséhez. Az internet elterjedése gyökeresen megváltoztatta a világot, hiszen a fejlettebb országokról szóló információk könnyen hozzáférhetővé váltak, és az utazások megszervezése is egyszerűbb lett. A kommunikáció fejlődése lehetővé tette, hogy az államok közötti gazdasági és politikai különbségek még láthatóbbá váljanak, ami további ösztönző hatással bír a migrációra. Emellett a globális közlekedési infrastruktúra fejlődése, az utazási költségek csökkenése és a közlekedési eszközök gyorsabbá válása szintén jelentősen megkönnyítette a nemzetközi vándorlást.[396]

A nemzetközi migráció elsősorban globális valóságként jelenik meg, nem pedig hadviselési módszerként. Ahogyan korábban kifejtettem, annak hibrid hadviselési eszközként való minősítése jelentős mértékben függ attól, hogy az érintett államok milyen szövetségi rendszerekhez tartoznak, illetve milyen módon és milyen célok érdekében gerjesztik a migrációs folyamatokat. Ezt a kérdéskört jól példázza a 2015-ös kelet-balkáni és a 2020–2021-es fehéroroszországi válságok eltérő megítélése. Míg az első esetben a tudományos álláspontok rendkívül sokrétűek és megoszlanak abban, hogy a migrációt tudatos politikai eszközként alkalmazták-e, addig a második esetben szinte teljes konszenzus alakult ki arról, hogy a belorusz rezsim hibrid hadviselést folytatott az Európai Unióval szemben.

Az a tény, hogy ugyanazon eszköz és hasonló módszerek eltérő megítélés alá eshetnek a nemzetközi jogban attól függően, hogy kik alkalmazzák azokat, komoly kockázatokat hordoz magában. A háborús ingerküszöb relatív értelmezése bizonytalanságot szülhet, és megnehezítheti a nemzetközi jog egységes alkalmazását. Éppen ezért a hibrid hadviselés kapcsán szükségessé válhat a nemzetközi rosszhiszeműség fogalmának részletes és gyakorlatorientált kidolgozása. Ennek nemcsak a jogtudományban, hanem a nemzetközi kapcsolatok elméletében is kiemelt szerepet kell kapnia annak érdekében, hogy a jogi és politikai döntéshozatalban világos kritériumok alapján lehessen megkülönböztetni a természetes migrációs folyamatokat a szándékosan gerjesztett, politikai célokra felhasznált migrációtól.

A HIBRID HADVISELÉS ELLENI VÉDEKEZÉS. A REZILIENCIA ÉS AZ EMBERI JOGOK DILEMMÁI

AZ EMBERI JOGOK ÉRVÉNYESÜLÉSÉNEK DILEMMÁJA HIBRID HADVISELÉS SORÁN

A hibrid hadviselés elleni védekezés során az emberi jogok védelme továbbra is elengedhetetlen, azonban ennek gyakorlati megvalósítása jelentős kihívások elé állítja a nemzetközi közösséget. A modern hadviselés új formái, különösen a negyedik és potenciálisan ötödik generációs hadviselés olyan konfliktustípusokat hoztak létre, amelyek a hagyományos katonai eszközökkel szemben nem konvencionális módszereket alkalmaznak – például kibertámadásokat, propagandát vagy politikai destabilizációt. Ez a jelenség megnehezíti a harcolók és a civilek közötti egyértelmű különbségtételt, növelve ezzel az utóbbiakat érintő kockázatokat. Emellett, mivel a hibrid hadviselésben gyakran nem állami szereplők is részt vesznek, különösen nehéz lehet az emberi jogsértések felelőseinek azonosítása és felelősségre vonása.

Ugyanakkor az emberi jogok védelme továbbra is a nemzetközi jog egyik alapelve, amely a fegyveres konfliktusok valamennyi formájára, így a hibrid hadviselésre is kiterjed. A genfi egyezmények[397] – amelyek a fegyveres konfliktusok során a civilek és más nem harcoló személyek védelmének jogi alapját képezik – változatlanul hatályban maradnak a hibrid háborúk esetében is.[398] Ez azt jelenti, hogy a hadviselő feleknek továbbra is kötelességük tiszteletben tartani a nemzetközi humanitárius jog előírásait, függetlenül attól, hogy a konfliktus milyen eszközökkel zajlik. A nemzetközi közösség felelőssége, hogy biztosítsa ezen jogok érvényesülését, és megfelelő eljárásokat dolgozzon ki azokkal szemben, akik megsértik ezeket az alapelveket.

A hibrid hadviselésben alkalmazott emberi jogi védelmi mechanizmusok alapját a nemzetközi humanitárius jog és az általános emberi jogi normák képezik. Bár a hibrid hadviselés sajátosságai indokolhatják új jogi szabályok kialakítását vagy az egyes emberi jogok gyakorlásának bizonyos korlátozását, az emberi jogok védelmének alapelve ettől függetlenül változatlan marad. A nemzetközi humanitárius jog – más néven a fegyveres konfliktusok joga – kifejezetten arra hivatott, hogy szabályozza a fegyveres konfliktusok lefolyását, és védelmet biztosítson a polgári lakosságnak, valamint azoknak, akik nem vesznek részt az ellenségeskedésekben. Ennek jogi alapját az 1949-es négy genfi egyezmény és azok kiegészítő jegyzőkönyvei adják, amelyek továbbra is a nemzetközi jog szilárd alapját képezik a hibrid hadviseléssel összefüggésben is.

Az emberi jogok tartalma meghatározza azokat az alapvető jogokat és szabadságokat, amelyek minden emberi lényt megilletnek, nemcsak békeidőben, hanem a fegyveres konfliktusok idején is. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya[399] és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya[400] a két legfontosabb nemzetközi emberi jogi dokumentum, minden olyan államra vonatkoznak, amely ratifikálta ezeket, emellett pedig a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályainak (*jus cogens*) forrásait képezik, tehát betartásuk a nem ratifikáló államok részéről is elviekben elvárható.[401] Meghatározzák az államok azon kötelezettségeit, hogy tiszteletben tartsák, védjék és teljesítsék a joghatóságuk alá tartozó egyének emberi jogait.

A hibrid hadviselés során egyaránt alkalmazandók a nemzetközi humanitárius jog és az emberi jogi jog elvei és normái, amelyeket a konfliktusban részt vevő valamennyi félnek tiszteletben kell tartania. Ugyanakkor az emberi jogok védelme ebben a kontextusban számos kihívással és ellentmondással szembesül, amelyek megnehezítik azok hatékony érvényesítését.

Az egyik legjelentősebb probléma az ellenséges cselekmény meghatározása, mivel a hibrid hadviselés jellemzően nem konvencionális eszközöket alkalmaz. Így nem mindig egyértelmű, hogy egy adott tevékenység – például egy dezinformációs kampány vagy egy kibertámadás – mikor tekinthető a nemzetközi humanitárius jog hatálya alá tartozó ellenséges cselekménynek, illetve mikor kell az emberi jogok általános védelmének kereteit alkalmazni.

További nehézséget jelent a jogsértésekért való felelősség megállapítása, különösen azért, mert a hibrid hadviselésben gyakran nem állami szereplők is részt vesznek. Ez jelentősen megnehezíti a felelősök azonosítását és felelősségre vonását, hiszen az államok mellett félkatonai csoportok, kibertámadásokat végrehajtó entitások vagy akár politikai célok mentén szerveződő hálózatok is érintettek lehetnek a jogsértésekben.

A civilek és harcoló felek közötti különbségtétel elmosódása szintén súlyos problémát jelent. A hibrid hadviselés egyik sajátossága, hogy a polgári lakosság egyre inkább bevonódik a konfliktusokba, akár célpontként, akár eszközként. Ez a körülmény növeli a civil áldozatok számát és megnehezíti az emberi jogok hatékony védelmét a konfliktusok során.

A hadviselés új formái, különösen a kibertámadások alkalmazása, új kihívások elé állítják az emberi jogok védelmét. A támadások jellege gyakran ellehetetleníti a támadó fél egyértelmű azonosítását, ami akadályozza a felelősségre vonást. Ezen kívül a kibertámadásokkal kapcsolatos jogi szabályozás még nem teljesen kiforrott, ami tovább növeli a jogérvényesítés bizonytalanságát.

A menekültek védelme is új típusú kihívásokkal szembesül a hibrid hadviselés kontextusában. Egyes esetekben a kitelepítés vagy menekülés nem hagyományos katonai műveletek következménye, hanem például célzott dezinformációs kampányok, gazdasági nyomásgyakorlás vagy társadalmi destabilizáció eredménye. Ilyen helyzetekben nehéz megállapítani a menekültstátusz jogi kereteit és megfelelő védelmet biztosítani azok számára, akik nem klasszikus fegyveres konfliktusból menekülnek.

Az ellentmondások és kihívások ellenére továbbra is alapvető fontosságú, hogy a nemzetközi közösség aktívan törekedjen az emberi jogok védelmére a hibrid hadviselés környezetében, és hatékony mechanizmusokat dolgozzon ki a jogsértések elkövetőinek felelősségre vonására. Csak így biztosítható, hogy a modern konfliktusok új formái ne vezessenek az emberi jogok védelmének eróziójához.

Morten M. Fogt *Legal Challenges or „Gaps" by Countering Hybrid Warfare-Building Resilience in Jus Ante Bellum* című tanulmányában[402] a hibrid hadviselés elleni küzdelem jogi kihívásairól értekezik. Fogt szerint a hibrid fenyegetés kifejezés diskurzusfogalommá vált, tehát nem jogi fogalom, mégis áthatja a katonai, stratégiai és politikai vitákat. A hibrid hadviselés különböző leírásaiban az a közös, hogy mindenkinél a különböző cselekmények összehangolt véghezvitelét jelenti: a stratégiai, politikai, operatív és taktikai szinten is célzottan végrehajtott intézkedéseket. Ezek a tevékenységek más állam vagy annak egy meghatározott része ellen irányulnak, azzal a céllal, hogy stratégiai, politikai és/vagy katonai előnyöket érjenek el. A célok általában előre meghatározottak és idővel változhatnak. Az alkalmazott eszközök és módszerek sokrétűek és többfélék, lehetnek közöttük törvényesek és törvénytelenek egyaránt. Az államok és a nem állami szereplők egyaránt folytathatnak nyílt vagy rejtett tevékenységet is. A változatos eszközök lehetővé teszik a hatékony fedett akciókat is. Elméletileg a hibrid hadviselés eszköztára végtelen, szerves része a jogi komponens is.

Jogi szempontból a döntő kérdés nem az, hogy a negyedik (illetve ötödik) generációs hadviselés egy teljesen új katonai doktrína-e, vagy sem. Ez, mint láttuk, vitatható. A felvetett kérdések valójában a következők. Milyen kihívások elé állítja a hadviselés jogi kereteit, az emberi jogok védelmét és a nemzetközi fegyveres konfliktusok jogát a hibrid hadviselés? Ilyen összehangolt műveletek ellen hogyan lehet fellépni törvényes eszközökkel? Milyen konkrét jogi kihívások merülnek fel békeidőben, válsághelyzetben és fegyveres konfliktusban? Vannak-e olyan jogi kiskapuk vagy szürke zónák, amelyeket az ellenfél kihasználhat?

Fogt szerint a negyedik generációs hadviselés jellemzői: hibrid, összehangolt, szervezett, főleg nem kinetikus, célkitűzése egy politikai és/vagy katonai eredmény elérése.[403] Ennek érdekében a következő elemeket használják:[404]

- szervezett és ellenőrzött akciók a legmagasabb politikai és katonai szinteken, amelyek világos hosszú távú stratégiai elképzeléseket támogatnak;
- a béke, a válság és a háború közötti nem egyértelmű különbségtétel, így a jogi szürke zónában való működés;
- a kibertérben végrehajtott és a hírszerzési, illetve információs tevékenységek nagy száma;
- a nem állami szereplők és a civilek motiválása a részvételre propaganda vagy kibertámadások bevetésével;
- a részt vevő nem állami szereplők és civilek kivonása a nemzeti és nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonás alól;
- az állami irányítás alatt álló vagy államilag befolyásolt média felhasználása;
- állami kereskedelmi és gazdasági szankciók alkalmazása, azaz export- vagy importkorlátozások politikai és jogi indoklással alátámasztva;

- a lehetséges ellenfelek sebezhetőségének megcélzása, beleértve a szövetségeseiket is;
- az ellenfél olyan gyenge pontjainak a kihasználása, mint a politikai reakciókészség hiánya vagy a szövetségesei közötti konszenzus hiánya;
- az esetlegesen elért hatások kihasználása a hibrid kampány folytatása érdekében, és azoknak a következő szintre való emelése koordinált módon;
- a *lawfare*, azaz a saját akciók jogszerűnek mutatása, míg az ellenfél akcióinak jogellenessé minősítése.

A hibrid hadjáratok célországai gyakran demokratikus államok, amelyek többek között a jogállamiságon, a szabad sajtón és az emberi jogok betartásán alapulnak. Elvileg ezek az alapvető értékek mindenkor érvényesek és védettek, és csak kivételes körülmények között, például vészhelyzetben, válsághelyzetben vagy fegyveres konfliktusok esetén függeszthetőek fel. Ezekben az esetekben a humanitárius jog különleges szabályozása részben átveszi az uralmat. Még a – nemzeti vagy nemzetközi – fegyveres konfliktus esetén is az emberi jogi rendszer alkalmazandó, és ezt egészíti ki mint külön törvény *(lex specialis)* a fegyveres konfliktusok különös szabályozása.[405]

A hibrid hadviselés eszközeinek bevetése súlyos emberi jogi jogsértéseket eredményezhet, beleértve a fegyveres erő alkalmazásának jogszerűségét szabályozó nemzetközi jogi normák megsértését is. Ezek közé tartozik a *jus ad bellum*, amely azt határozza meg, hogy egy állam mikor és milyen körülmények között folyamodhat fegyveres erőhöz, valamint a *jus in bello*, amely a fegyveres konfliktusok során alkalmazandó szabályokat rögzíti. A hibrid hadviselés sajátosságai azonban jogi egyensúlytalanságot idézhetnek elő a törvénytisztelő államok és a jogellenesen cselekvő államok vagy nem állami szereplők között, ezzel joghézagokat hozva létre és kihasználva a nemzetközi jog bizonytalanságait.

Az államok eltérő módon viszonyulhatnak ehhez a kihíváshoz. Egyesek szigorúan betarthatják a nemzetközi jog előírásait, és annak jóhiszemű értelmezését alkalmazva törekedhetnek arra, hogy jogilag megalapozott módon járjanak el, figyelembe véve mind a *jus ad bellum*, mind a *jus in bello* szabályait. Más államok ezzel szemben a jogi szürke zónák kihasználására törekedhetnek, tudatosan élve a nemzetközi jogban meglévő bizonytalanságokkal és joghézagokkal, hogy saját érdekeiket érvényesítsék anélkül, hogy nyíltan megsértenék a háborús jogot. Ez a helyzet alapvetően befolyásolja a békeidőben és fegyveres konfliktus során rendelkezésre álló politikai eszközöket, hiszen a joghézagok kihasználása sebezhetőséget teremt az államok számára mind a stabilitás fenntartásában, mind a válsághelyzetek kezelésében.

A demokratikus államok számára ez különösen komoly kihívást jelent, mivel a jogi szempontból vett ellenálló képességük próbára tétetik. A hibrid fenyegetések egyik célja, hogy a konfliktusokat a fegyveres konfrontáció hivatalos küszöbe alatt tartsák, elkerülve a közvetlen katonai válaszlépéseket, miközben mégis jelentős stratégiai hatást fejtenek ki. Ennek kivédésére az államoknak rugalmas válságkezelési stratégiát kell

alkalmazniuk, amely nemcsak a belső jogrendszer, hanem a nemzetközi emberi jogi normák proaktív felkészítését is magában foglalja.

Ebben a folyamatban kulcsszerepet játszik a *jus ante bellum*, azaz a konfliktusok megelőzésére és a hibrid fenyegetések kezelésére irányuló jogi és politikai stratégiák kidolgozása. Ez azt jelenti, hogy nagyobb hangsúlyt kell fektetni a hibrid fenyegetések felismerésére, a jogi és katonai válaszlehetőségek fejlesztésére, valamint az intézményi és jogi környezet ellenálló képességének megerősítésére. Egy ilyen átfogó megközelítés lehetővé teheti az államok számára, hogy hatékonyabban reagáljanak a modern konfliktusok új formáira, miközben továbbra is tiszteletben tartják a nemzetközi jog alapelveit.[406]

A 20. század során kialakult nemzetközi jogi rendszer világos különbséget tesz a *jus ad bellum* és a *jus in bello* között. Ez a megkülönböztetés meghatározza, hogy a béke, a válság és a fegyveres konfliktusok különböző szakaszaiban mely jogi normák alkalmazandók. A *jus ad bellum* a fegyveres erő alkalmazásának jogszerűségével foglalkozik, vagyis azt szabályozza, hogy egy állam milyen feltételek mellett nyúlhat fegyveres erőhöz. Ezzel szemben a *jus in bello* – más néven a fegyveres konfliktusok joga – a háború lefolyását szabályozza, és célja a harcoló felek, valamint a civil lakosság védelme. Ha egy állam jogellenesen alkalmaz erőszakot, az automatikusan aktiválja a *jus in bello* rendelkezéseit, amennyiben a fegyveres konfliktus fennállásának feltételei adottak.

Lényeges, hogy a *jus ad bellum* és a *jus in bello* egymástól jogilag független rendszerek. Ez azt jelenti, hogy egy állam akár úgy is kezdhet háborút, hogy annak indítása önmagában sérti a *jus ad bellum* szabályait, mégis a konfliktus során maradéktalanul betarthatja a *jus in bello* normáit, például tiszteletben tartva a hadifoglyokkal és a civil lakossággal kapcsolatos nemzetközi humanitárius előírásokat. Ugyanakkor az is előfordulhat, hogy egy jogilag igazolhatóan megindított háború során egy állam súlyosan megsérti a fegyveres konfliktusok lefolytatására vonatkozó szabályokat, például a hadviselés humanitárius előírásainak megszegésével vagy a civil infrastruktúra indokolatlan pusztításával. A két rendszer közötti különbségtétel alapvető jelentőségű a nemzetközi jog szempontjából, mivel minden hadviselő felet egyenlő kötelezettségek terhelnek a konfliktusok során, függetlenül attól, hogy a háború kirobbantása önmagában jogszerű volt-e, vagy sem.

Amikor egy fegyveres konfliktus véget ér, a *jus in bello* szabályai fokozatosan háttérbe szorulnak, és helyükbe a *jus post bellum*, azaz a háború utáni jog lép. A *jus post bellum* célja a konfliktusból a békebeli normalitásba való átmenet elősegítése, a politikai stabilitás helyreállítása és a háború okozta károk enyhítése. Ide tartoznak azok a nemzetközi jogi normák, amelyek az ellenségeskedések lezárását, a háborús bűnök feltárását, a felelősségre vonást és a háború utáni rekonstrukciót szabályozzák. A nemzetközi közösség számára különösen fontos, hogy a háborúból kilépő országok megfelelő támogatást kapjanak az újjáépítéshez és az állami struktúrák stabilizálásához, ellenkező esetben fennáll a veszélye annak, hogy az adott térségben újabb konfliktusok robbannak ki.

Azonban a *jus post bellum* alkalmazása nem mindig egyértelmű, és a háború utáni jogi átmenet gyakran kihívásokkal teli folyamat. Egy háború befejezése nem feltétlenül vezet egyértelmű politikai stabilitáshoz, hiszen a konfliktusból eredő hatalmi egyensúlyhiányok, társadalmi feszültségek és gazdasági problémák továbbra is fennmaradhatnak. Ezek a tényezők ráadásul új biztonsági fenyegetéseket generálhatnak, különösen a hibrid fenyegetések esetében. A háború utáni instabilitást kihasználva egyes államok vagy nem állami szereplők olyan eszközöket alkalmazhatnak – például dezinformációt, kibertámadásokat vagy gazdasági nyomásgyakorlást –, amelyekkel tovább destabilizálják a térséget, és megakadályozzák a tartós béke kialakulását.

A modern biztonsági kihívások és a fegyveres konfliktusok változó jellege miatt egyre fontosabbá vált a *jus ad bellum, jus in bello* és *jus post bellum* közötti világos jogi különbségtétel. A jogtudomány és a nemzetközi kapcsolatok elméleteiben az elmúlt években egyre inkább elterjedt ez a hármas megközelítés, amelyet Fogt és más kutatók is részletesen elemeztek. Ez az úgynevezett trichotómia lehetővé teszi a fegyveres konfliktusok teljes spektrumának átfogó jogi értelmezését, a háború kezdetétől annak lefolyásán át egészen a konfliktus lezárásáig és a békefolyamatok stabilizálásáig.

Ez a megközelítés különösen fontos a modern konfliktusok kezelésében, mivel a fegyveres összecsapások ritkán érnek véget hagyományos értelemben vett békekötéssel vagy politikai rendezéssel. Sok esetben a háború utáni időszakot is folyamatos biztonsági kihívások és új fenyegetések kísérik, amelyekre az államoknak és a nemzetközi közösségnek egyaránt reagálnia kell. A *jus post bellum* megfelelő alkalmazása ezért elengedhetetlen annak biztosítására, hogy a háborút követően tartós béke jöjjön létre, és ne csupán egy újabb bizonytalan, hibrid fenyegetésekkel terhelt időszak vegye kezdetét.[407]

Lattmann Tamás álláspontja szerint[408] az 1945 előtti nemzetközi emberi jogi normák szinte kizárólag a humanitárius jog területéhez tartoztak. A második világháború után azonban jelentős változások történtek: 1948-ban elfogadták az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, majd 1949-ben a genfi egyezményeket. Ha összehasonlítjuk ezt a két dokumentumot, látható, hogy a nyilatkozat normatív előírásai csak kis részben fedik le a genfi egyezmények szabályozási területét.

Az emberi jogok védelme az ezt követően elfogadott nemzetközi szerződések és az egyre gazdagodó joggyakorlat révén látványos fejlődésnek indult. Ezzel szemben a nemzetközi humanitárius jog, amely elsősorban a fegyveres konfliktusok során alkalmazandó, kevésbé mutatott hasonló változásokat. Fontos megjegyezni azonban, hogy a humanitárius jog számos emberi jogi normát tartalmaz, még ha nem is olyan mélységben, mint a nemzetközi emberi jogi rendszer.

Történeti szempontból a nemzetközi jog fejlődése a 19. században kezdődött, amikor a humanitárius jog egyre nagyobb szerepet kapott az államközi kapcsolatokban. Ez érthető, hiszen a második világháborúig az emberi jogok szabályozása nem tartozott a nemzetközi kapcsolatok fő kérdései közé. 1945 után azonban az emberi jogi rezsim dinamikusan fejlődött.

A két jogrendszer között számos hasonlóság van, hiszen közös történeti gyökerekkel rendelkeznek. A humanitárius jog több ponton átfedésben van az emberi jogokkal, hiszen kialakulásakor az államok már rendelkeztek bizonyos belső emberi jogi szabályozással. Mindkét rendszer eredete az 1899-es és 1907-es hágai békekonferenciákig nyúlik vissza, ahol a hadviselésre vonatkozó első átfogó nemzetközi előírásokat elfogadták.[409]

A humanitárius jog természetesen nem egyenlő az emberi jogok nemzetközi védelmével, de az tény, hogy az 1949-ben elfogadott genfi egyezmények, illetve az 1977-ben elfogadott kiegészítő jegyzőkönyvek a korszerű emberi jogi szabályokra épültek. A négy darab egyezményből a harmadik foglalkozik a hadifoglyok helyzetével, valamint a negyedik a polgári lakosság védelmével, innen is látható, hogy ezek emberi jogi természetű előírások. Ez nem véletlen, hiszen ez utóbbi két megállapodás szabályozza az egyén és az állam közötti viszonyt fegyveres konfliktus idején. A hadifoglyok jogáról szóló harmadik egyezményben már találunk emberi értékeket védő szabályozást, de a legfontosabb emberi jogi szempontból mégiscsak a negyedik jegyzőkönyv, hiszen azt a helyzetet szabályozza, amikor egy állam megszállja egy másik területét.

Az 1966-ban az ENSZ által elfogadott alapvető emberi jogi tárgyú egyezmények a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya[410] és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Egyezségokmánya[411] (utóbbi második generációs, kulturális és szociális jogokkal foglalkozik). Rétegzettségük szerint az emberi jogok védelmének az ENSZ égisze alatt kialakult univerzális kerete mellett léteznek regionális megoldások, mint az Afrikai Unió, az Amerikai Államok Szervezete vagy az Európa Tanács (utóbbi esetében a strasbourgi székhellyel működtetett Emberi Jogok Európai Bírósága) által felügyelt rendszer. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye[412] 1950-ben, az Emberi Jogok Amerikai Egyezménye[413] 1969-ben, míg az Ember és Népek Jogainak Afrikai Chartája 1981-ben[414] született meg.

E nagy egyezmények mellett léteznek speciálisan meghatározott területeket lefedő kisebb megállapodások is, amelyekhez csatlakoztak egyes államok. Számunkra az európai rendszer a legfontosabb, hiszen az európai államok tekintetében a strasbourgi emberi jogi bíróság döntései kötelezőek. A nemzetközi humanitárius jogra nem jellemző az ilyen típusú rétegzettség.

Az emberi jogok és a humanitárius jog közötti kapcsolat az elmúlt évtizedekben egyre szorosabbá vált, ami miatt a szakirodalomban megjelentek olyan vélemények, amelyek szerint a két jogterület már nem választható el élesen egymástól. Egyes megközelítések szerint az emberi jogok és a humanitárius jog ugyanannak a nagyobb jogi rendszernek a részei, míg mások úgy vélik, hogy a nemzetközi humanitárius jog valójában az emberi jogok egyik alrendszere. Lattmann Tamás ezt a kérdést árnyaltan közelíti meg. Véleménye szerint túlzás lenne azt állítani, hogy a teljes humanitárius jogi rezsim az emberi jogok alrendszereként értelmezhető. Bár logikusnak tűnik, hogy a nemzetközi humanitárius jog az emberi jogi rendszer egy speciális szabályrendszereként (*lex specialis*) működik, ugyanakkor megfordítható ez a logika is: vagyis az emberi jogok is felfoghatók a humanitárius jog egyik alrendszereként.

Fontos látni, hogy egyik megközelítés sem ad teljesen kielégítő választ. Az emberi jogok rendszerének egészét nem lehet a humanitárius jog keretrendszerén belül elhelyezni, mivel az alapvetően más célokat és szabályozási logikát követ. Az emberi jogok békeidőben és válsághelyzetekben egyaránt alkalmazandók, míg a humanitárius jog elsődlegesen a fegyveres konfliktusokra vonatkozik. Ezért bár a két jogterület között jelentős átfedések vannak, teljes összeolvasztásuk nem lehetséges anélkül, hogy jogi és logikai ellentmondásokba ne ütköznénk.[415]

Valójában az emberi jogok védelme és a nemzetközi humanitárius jog párhuzamosan érvényesül, de különálló jogterületek, mivel léteznek olyan szabályok, amelyek nem vihetők át egyik rendszerből a másikba. Ezek mégis, számos ponton átfedéseket mutatnak, ezért fontos minden egyes jogsértésnél megvizsgálni, hogy melyik rendszer nyújtja a leghatékonyabb jogszolgáltatást.

Levonható tehát az a következtetés, hogy a hadijog, illetve a humanitárius jogi rendszer fegyveres konfliktusok során alkalmazandó, a nemzetközi emberi jogi rendszer pedig békeidőben védi az emberi jogokat. Más néven a hadviselést a hágai jog, az emberiesség elleni bűncselekményeket a genfi jog, általánosan az emberi jogokat pedig a New York-i jog szabályozza. Elmondható az is, hogy e nagy jogi rezsimek ritkán érvényesülnek egyszerre, mivel a genfi egyezmények deklarálják a saját alkalmazhatóságukat a fegyveres konfliktusok esetére, de az emberi jogi tárgyú nemzetközi megállapodások ennyire nem szűkítik le a tárgyi hatályukat.

A nemzetközi humanitárius jog és az emberi jogi egyezmények közötti egyik alapvető különbség az úgynevezett derogáció, vagyis a jogi kivételek alkalmazásának lehetősége. Ez azt jelenti, hogy rendkívüli helyzetekben egy állam bizonyos emberi jogi kötelezettségeit ideiglenesen felfüggesztheti vagy korlátozhatja. Ez a lehetőség az emberi jogi egyezményekben megtalálható, de a nemzetközi humanitárius jogban nem jellemző.

Az emberi jogokkal foglalkozó nemzetközi szerződések különleges körülmények között lehetőséget adnak az államoknak arra, hogy egyes jogokat korlátozzanak. Ez azonban szigorúan szabályozott, hogy elkerüljék a visszaéléseket. Az egyik ilyen dokumentum, a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya kimondja, hogy a derogációra csak akkor van lehetőség, ha az adott ország létét közvetlenül fenyegető, hivatalosan kihirdetett szükségállapot áll fenn.

Hasonló szabályokat tartalmaz az Emberi Jogok Európai Egyezménye is, amelynek 15. cikke megengedi az emberi jogoktól való ideiglenes eltérést háború vagy más, a nemzet létét fenyegető rendkívüli helyzet esetén. Ezek az előírások arra is vonatkoznak, ha egy ország fegyveres konfliktusba kerül, de a jogkorlátozásnak arányosnak kell lennie, és csak akkor alkalmazható, ha a konfliktus valóban az adott állam létét fenyegeti.

A derogáció tehát egyfajta vészhelyzeti jogalkalmazási lehetőség, amelyet kizárólag kivételes esetekben használhatnak az államok. A nemzetközi humanitárius jog viszont – amely kifejezetten a fegyveres konfliktusok jogi szabályozására vonatkozik – nem tartalmaz ilyen kivételes rendelkezéseket, mivel eleve a háborús helyzetekben alkalmazandó jogrendszerről van szó.

Ha elfogadjuk, hogy a nemzetközi humanitárius jog, vagyis a genfi egyezmények és az azokhoz kapcsolódó, vagy azok mellett érvényesülő egyéb szerződések a mérvadóak fegyveres konfliktus esetén, míg békeidőben az emberi jogi tárgyú egyezmények érvényesülnek, akkor feltevődik a kérdés, hogy hol van az átfedés a két nagy jogi rezsim között. A válasz az, hogy az emberi jogi tárgyú szerződések fegyveres konfliktusok ideje alatt is alkalmazandóak, mivel a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya nem zárja ki alkalmazhatóságukat fegyveres konfliktusok ideje alatt, illetve az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága szerint háború idején is kötelesek betartani az előírásokat a szerződő országok.[416] Az Emberi Jogok Európai Egyezménye alapján az Emberi Jogok Európai Bírósága számos ügyben[417] alkalmazandónak találta az egyezményt akkor is, amikor az emberi jogok háborús cselekmények során sérültek.

A derogáció lehetősége, illetve a nemzetközi humanitárius jog és az emberi jogok érvényesülése a hibrid hadviselés korában kulcsfontosságú, mivel ebben az esetben elmosódik a háború és a béke közötti határ, valamint a konfliktusok intenzitása olyan alacsonyan is maradhat, amely nem éri el a fegyveres konfliktusok kirobbanásának küszöbét.

E kérdéskörben fontos megjegyezni, hogy a hagyományos clausewitzi hármas felosztás (katona, illetve hadvezetés, polgár, állam),[418] amely a háborúk szempontjából jelentős entitások összjátékát bontja elemeire, a hibrid hadviselés és nyomásgyakorlás korában látszólag összeomlik, mivel ebben a polgár és katona fogalmai összemosódhatnak.[419]

Az emberi jogok szempontjából alapvető különbség van a civilek és a katonák között, hiszen a velük szemben alkalmazható fellépési módok eltérőek. Egy katonát – például egy fegyveres konfliktus során – jogszerűen lehet foglyul ejteni vagy akár harc közben megölni anélkül, hogy ez jogsértésnek minősülne, míg ugyanez egy civil esetében nem megengedett. Ez a különbségtétel azonban a hibrid hadviselés összetett helyzetében nehezen kezelhető, és a nemzetközi jogi szakirodalomban eddig nem született egyértelmű válasz arra, hogyan kellene eljárni ilyen esetekben. Az egyetlen széles körben elfogadott álláspont az, hogy fegyveres konfliktuson kívül elsősorban a rendőri, illetve egyes esetekben a katonai jellegű fellépés megengedett.

A hibrid hadviselés sajátossága, hogy az abban részt vevő személyek státusza folyamatosan változik attól függően, hogy milyen szintű eszkaláció történik a konfliktusban, és különösen attól, hogy mikor és milyen módon alkalmazzák a fegyveres erőt. Ez azért is problémás, mert a hagyományos jogi keretek nem készültek fel arra, hogy egy adott személy helyzete a konfliktus dinamikájának megfelelően, előre nem tervezhető módon alakuljon.

Ez a megközelítés azért vet fel kérdéseket, mert a hibrid hadviselés során egy nem katonai szereplő, vagyis egy civil is képes lehet olyan mértékű károkozásra, amely egy hagyományos katonai támadással egyenértékű. Például egy jelentős állami intézmény – akár egy parlament vagy egy kormányzati szerv – ostromára buzdíthat tömegeket, vagy egy kibertámadással megzavarhatja egy atomerőmű működését, aminek következményei egy háborús cselekménnyel is összemérhetők. Ezekben az esetekben

a hagyományos jogi kategóriák – amelyek világosan elválasztják a civileket és a katonai szereplőket – már nem biztosítanak egyértelmű megoldást.

Ezeket a kihívásokat figyelembe véve úgy vélem, hogy a nemzetközi jog, különösen a *jus cogens* (azaz a nemzetközi jog legmagasabb szintű, minden körülmények között érvényes normái) jelenleg nincs felkészülve sem a modern, negyedik és ötödik generációs hadviselés, sem pedig a különböző szintű hibrid konfliktusok kezelésére. Mivel a hibrid fenyegetések sok esetben nem érnek el olyan szintű eszkalációt, hogy egy állam létének veszélyeztetéséről lehessen beszélni, noha jelentős károkat okozhatnak, elkerülhetetlenné válik a nemzetközi jog fejlesztése. Különösen fontos lenne olyan jogi szabályok kidolgozása, amelyek lehetővé teszik az emberi jogok korlátozását és a megfelelő jogi válaszok alkalmazását azokon az eszkalációs szinteken is, ahol a konfliktus még nem tekinthető hagyományos fegyveres összecsapásnak. Jelenleg ugyanis a nemzetközi jog nem ad lehetőséget arra, hogy egy civil ellen kombattánsként, azaz katonai ellenfélként lépjenek fel, még akkor sem, ha az illető cselekménye egy katonai támadással egyenértékű fenyegetést jelent.

A terrorizmus és a hibrid hadviselés közötti párhuzam nem állja meg a helyét, mivel a két jelenség alapvetően eltérő célokat és módszereket alkalmaz. A terrorizmus lényege, hogy erőszakos cselekményekkel – gyakran civileket megcélozva – félelmet keltsen, és ezzel destabilizálja az államot, valamint a közszolgáltatásokat. A célja sokszor nemcsak fizikai pusztítás, hanem pszichológiai nyomásgyakorlás is, amely az állampolgárok és a kormányzat reakcióit igyekszik befolyásolni.

Ezzel szemben a hibrid hadviselés finomabb, kevésbé látványos eszközöket alkalmaz, és gyakran életveszteség nélkül fejti ki hatását. Ide tartozhat például a dezinformáció, a kibertámadások, a gazdasági nyomásgyakorlás vagy a politikai manipuláció. Bár a hibrid hadviselés is képes destabilizálni egy államot, módszerei általában rejtettebbek és hosszabb távon érvényesülnek.

A két jelenség eltérő jellege miatt azonos eszközökkel történő kezelésük súlyos emberi jogi problémákat vethet fel. A terrorizmus elleni küzdelem során a túlzottan kemény vagy általánosító biztonsági intézkedések már korábban is vezettek jogsértésekhez, például a személyi szabadság aránytalan korlátozásához vagy megfigyelési rendszerek indokolatlan kiterjesztéséhez. Hasonlóképpen, ha a hibrid hadviselés elleni fellépésre is kizárólag katonai vagy rendészeti módszereket alkalmaznak, az könnyen az emberi jogok megsértéséhez vezethet, különösen akkor, ha az elkövetők nem hagyományos harcoló felek, hanem civil szereplők, akik jogilag nem kezelhetők egyértelműen katonai ellenfélként. Ezért a hibrid hadviselés elleni válaszintézkedések kialakításánál különös figyelmet kell fordítani arra, hogy azok összhangban maradjanak az emberi jogi normákkal és a jogállamiság elveivel.

A TÁRSADALMI REZILIENCIA NÖVELÉSE: VÉDEKEZÉSI LEHETŐSÉG A HIBRID HADVISELÉS ELLEN?

Az állam ellenálló képességét nevezzük rezilienciának. Ennek modellje eredetileg a fegyveres konfliktusok elleni védekezésre készült, így nem egyértelmű, hogy alkalmazható-e a hibrid hadviselés eszközeivel szemben is. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy Magyarország számára a 2016-ban kidolgozott NATO-modell valódi próbát jelentett, amikor a 2019 végén megjelent, majd pandémiává alakult SARS-CoV-2-járvány idején a gyakorlatban is tesztelhette annak hatékonyságát.[420] E tapasztalatok alapján arra lehet következtetni, hogy a társadalmi ellenálló képesség modellje nem csupán a hagyományos fegyveres fenyegetésekkel szemben alkalmazható, hanem szélesebb körben, különböző típusú kihívások esetén is hatékony védelmet nyújthat.

Az ellenálló képességnek több definíciója is született a nemzetközi kapcsolatok szakértői tollából, mivel e fogalom használatát nem lehet kikerülni a biztonságpolitika szakterületén. Léteznek olyan meghatározások, amelyek szerint a reziliencia *„olyan képességet jelent, amely lehetővé teszi a sokkhatásokkal és a tartós strukturális változásokkal való szembenézést oly módon, hogy a társadalmi jólét megmaradjon, és ne kerüljön veszélybe a jövő generációinak öröksége sem"*[421] vagy *„a reziliencia a változásokon keresztülmenő államokat és társadalmakat támogatja abban, hogy megakadályozzák a sokkhatásokat és válságokat, vagy hogy képesek legyenek reagálni rájuk, és felépülni belőlük".*[422] A heterogén tartalmú meghatározások olyan intézkedések összességét takarják, amelyek az új típusú fenyegetésekre próbálnak reagálni az újonnan kialakuló biztonsági környezetben. Magyarország is időben felismerte, hogy foglalkozni kell az új kihívások gerjesztette fenyegetésekkel és rendszerezett módon a 2020-as Nemzeti Biztonsági Stratégiában kitért ezekre. *„A biztonságos Magyarország rendelkezni fog azzal a társadalmi és gazdasági szilárdsággal, állampolgári elkötelezettséggel, valamint kormányzati vízióval, amely akár a fokozódó globális bizonytalanság körülményei között is képes kiszámíthatóságot, együttműködési hajlandóságot és, szükség esetén, ellenálló és elrettentő képességet kifejezni."*[423]

Az új típusú kihívások az élet minden területét érinthetik, ezért a rezilienciának is az egyén és az állam magatartására, a közigazgatás és a társadalom széles spektrumára egyaránt ki kell terjednie. A modern kori fenyegetéseket lehetetlen teljes mértékben kivédeni, ezért kell az államnak minél több eshetőségre felkészülnie, úgy, hogy erőforrásokat rendel a károk elhárítására és az újjáépítésre. A közigazgatás kiemelt szerepe az is, hogy növelje az állampolgárok és intézmények ellenálló képességét egy válsághelyzetben, ami nemcsak védekezést jelent, hanem gyors regenerálódást is, vagyis, hogy tudjanak alkalmazkodni egy-egy krízishelyzethez. Ez adaptációt követel meg egy ország számára is a hirtelen változó és kiszámíthatatlan szituációkban, melynek lényege, hogy a közigazgatás és a társadalom működőképessége fennmaradjon. Minél reziliensebb egy állam, annál kevésbé csábító célpontja egy esetleges támadásnak. Ahhoz, hogy egy ország növelni tudja az ellenálló képességét, több

területen is fejlesztenie kell az adottságait, a kritikus infrastruktúrák védelmét vagy az állampolgárok egyéni rezilienciáját, mindez pedig egy átfogó szemléletet kíván az államvezetés részéről.[424]

Elmondható tehát, hogy a reziliencia egy társadalom ellenálló és felépülési képességére utal olyan kedvezőtlen események alatt és után, mint a természeti katasztrófák, a gazdasági visszaesések és a társadalmi vagy katonai konfliktusok. Az ellenálló társadalom olyan társadalom, amely képes alkalmazkodni és talpra állni ezekből a kihívásokból, ahelyett, hogy következtükben súlyos zavarokat szenvedne, összeomlana. A reziliencia fontos egy társadalom jóléte és prosperitása szempontjából, mivel lehetővé teszi, hogy továbbra is hatékonyan működjön és megfeleljen a polgárai igényeinek. Egy ellenálló társadalom jobban tud reagálni a válságokra és jobban ki tud lábalni belőlük, ami segíthet minimalizálni ezen eseményeknek a lakosságra gyakorolt negatív hatásait. Egy társadalom ellenálló képességéhez számos tényező járul hozzá, többek között:[425]

- erős társadalmi és közösségi kötelékek: az erős társadalmi kapcsolatokkal és közösségi érzéssel rendelkező társadalom nagyobb valószínűséggel lesz ellenálló, mivel az emberek nagyobb valószínűséggel támogatják és segítik egymást válság idején;
- szerteágazó és szilárd gazdasági bázis: egy sokrétű és erős gazdasággal rendelkező társadalom jobban képes ellenállni a gazdasági sokkhatásoknak, és jobban ki tud lábalni belőlük;
- hatékony kormányzás és vezetés: a hatékony kormányzás és vezetés fontos ahhoz, hogy a társadalmat átvezessék a válságokon és megkönnyítsék a kilábalást ezekből;
- megbízható infrastruktúra: az erős infrastruktúra, beleértve a közlekedési, energia- és távközlési rendszereket is, alapvető fontosságú a társadalom működéséhez és ahhoz, hogy képes legyen kilábalni a zavarokból.

Egy állam ellenálló képessége katonai szempontból is elengedhetetlenül fontos, ezért a jelenlegi kiszámíthatatlan biztonsági környezet miatt a polgári felkészültség újra előtérbe került. A NATO-nak és tagállamainak mindenkor készen kell állniuk a legkülönbözőbb rendkívüli helyzetekre, amelyek súlyos hatással lehetnek a társadalmakra és a kritikus infrastruktúrára. Már az 1950-es évek eleje óta a NATO fontos szerepet játszik a polgári felkészültség támogatásában és előmozdításában a szövetségesek között. Az ellenálló képesség elvét a szövetség alapító szerződésének 3. cikke is rögzíti, amely előírja minden szövetségesnek, hogy *„külön-külön és együttesen, folyamatos és hathatós önsegély és kölcsönös segítség útján, fenntartják és kifejlesztik egyéni és kollektív védelmi képességüket fegyveres támadással szemben".*[426] Ez magában foglalja a kormányzás folyamatosságának támogatását, valamint az alapvető szolgáltatások biztosítását a tagállamokban és a hadsereg polgári támogatását. A hidegháború korszakának nagy részében a polgári felkészültséget (polgári vészhelyzeti tervezés) a szövetségesek jól megszervezték és kellő forrással látták el, azonban mindez megváltozott az 1990-es években, amikor már nem fektettek akkora hangsúlyt a polgári felkészültségre. A 2014 óta történt események – különösen a Krím félsziget Oroszország általi annektálása és az Iszlám Állam felemelkedése – a stratégiai környezet megváltozását jelezték, ami arra

késztette a szövetséget, hogy megerősítse elrettentő és védelmi pozícióját. Eközben a terrorista és hibrid fenyegetések (különösen a közelmúltban elkövetett kibertámadások) továbbra is a polgári lakosságot és nagyrészt a magánszektor tulajdonában lévő kritikus infrastruktúrát veszik célba. Ezek a fejlemények mélyreható következményeket vontak maguk után, előtérbe helyezték a polgári felkészültségen keresztül történő ellenálló képesség fokozásának szükségességét. Ma a szövetségesek a lépésről lépésre megközelítést követik e cél érdekében. Ez az erőfeszítés kiegészíti a NATO katonai modernizációját és általános elrettentő és védelmi pozícióját.[427]

A 2016-os varsói NATO-csúcstalálkozón a szövetséges vezetők elkötelezték magukat az ellenálló képesség fokozása mellett azáltal, hogy kimondták: a polgári felkészültség hét alapkövetelményének elérésére törekednek. Ezek az alapkövetelmények a következők:[428]

„1. a kormányzat és a kritikus kormányzati szolgáltatások folyamatosságának biztosítása;
2. rugalmas energiaellátás;
3. az emberek ellenőrizetlen mozgásának hatékony kezelése;
4. rugalmas élelmiszer- és vízkészletek;
5. a tömeges veszteségek kezelésének képessége;
6. rugalmas polgári kommunikációs rendszerek;
7. rugalmas polgári közlekedési rendszerek."

A kormányzás folytonossága a közigazgatás zavartalan működését jelenti, vagyis az állami és lakossági szolgáltatások stabilitását. Ez kiemelten fontos, hiszen ha a kormányzás megszűnik vagy működésképtelenné válik, a védekezés további lépései ellehetetlenülnének, mivel nem születnének meg a szükséges döntések, és azok végrehajtása sem lenne biztosított. Egy válsághelyzetben a kormányzati intézkedések gyakran támadási felületet kínálnak nemcsak a belső politikai ellenzék, hanem riválisállamok számára is, amelyek a kialakult helyzetet saját stratégiai előnyükre próbálják fordítani. Egy ország vezetése így külföldről is információs hadműveletek célpontjává válhat, amelynek célja lehet a döntéshozatal befolyásolása vagy a kormányzat hitelességének aláásása.[429]

Az energiaellátás stabilitása szintén kulcsfontosságú a reziliencia szempontjából. Az egyik legjobb védekezés az energiaforrások diverzifikálása, vagyis több beszerzési útvonal biztosítása, valamint a nemzetközi hálózatokhoz való csatlakozás, amely csökkenti az egyoldalú függőségből eredő kockázatokat.

Kiemelt figyelmet kell fordítani a tömegek ellenőrizetlen mozgásának kezelésére, ami nemcsak a belső népmozgásokat érinti, hanem a határokon átnyúló migrációt is. Mint láttuk, a hibrid hadviselés során a migrációt is fel lehet használni politikai nyomásgyakorlásra, ezért az államnak megfelelő eszközökkel kell rendelkeznie annak hatékony kezelésére.

Az élelmiszer- és vízellátás biztosítása szintén az ellenálló képesség egyik alapfeltétele, hiszen egy működő állam számára elengedhetetlen a folyamatos ellátás fenntartása. Egy hibrid konfliktus következtében a munkaerő kiesése az élelmiszer-termelésben és az

ellátási láncok megszakadása komoly veszélyt jelenthet, ezért az államnak gondoskodnia kell arról, hogy ezek a területek megfelelően védettek legyenek, és szükség esetén alternatív megoldásokkal biztosítható legyen az ellátás. Emellett a lakosság számára elegendő készleteket is fel kell halmozni, hogy elhúzódó válsághelyzetekben is biztosítani lehessen az alapvető szükségleteket.

A tömeges áldozatok egészségügyi ellátásának képessége szintén kulcsfontosságú, különösen akkor, ha a hadviselés – akár a hibrid hadviselés – olyan jellemzőkkel bír, amelyek miatt nagyszámú ember sérülhet meg. Például egy kibertámadás, amely a légiirányítási rendszerek ellen irányul, akár súlyos balesetekhez is vezethet. Az egészségügyi rendszernek képesnek kell lennie arra, hogy ilyen esetekben gyorsan és hatékonyan reagáljon.

A polgári kommunikációs infrastruktúra ellenálló képessége napjainkban szinte elengedhetetlen egy állam stabilitásának megőrzéséhez. A békeidőben kiépített informatikai és telekommunikációs hálózatoknak nemcsak háborús helyzetben kell működniük, hanem például egy világjárvány idején is, amikor az oktatás és a munkavégzés egy jelentős része – a home office és a távoktatás révén – az online térbe kerül. Ráadásul a hibrid hadviselés egyik fő módszere a kiberhadviselés, amely az internetes infrastruktúra megbénításával vagy manipulálásával próbálja destabilizálni az országot. Az információáramlás biztosítása tehát nem csupán technikai, hanem nemzetbiztonsági kérdés is.

Végezetül a polgári közlekedési rendszerek ellenálló képessége is kulcsfontosságú egy állam működéséhez. Ez nemcsak a személyszállítás, hanem különösen az áruszállítás miatt elengedhetetlen, hiszen a gazdaság és az alapvető ellátási láncok zavartalan működéséhez szükség van jól működő logisztikai rendszerekre. Egy hibrid támadás célpontja lehet a közlekedési infrastruktúra, például kikötők, vasútvonalak vagy autópályák, amelyek működésképtelenné válása súlyos gazdasági és társadalmi következményekkel járhat. Éppen ezért a közlekedési rendszerek védelme és ellenálló képességének növelése szintén kiemelt feladat.

Láthatjuk tehát, hogy nagyon fontos a társadalmi ellenálló képesség fejlesztése, mert ez nemcsak egy fegyveres konfliktus során lehet életbevágó, hanem a modern hibrid hadviselés vagy természeti csapások elhárítása során is. A reziliencia tervezett és koordinált fejlesztése elengedhetetlen a NATO és tagországai biztonságának garantálása érdekében. Már a válsághelyzetek kialakulása előtt fontos a társadalom felkészítése a különböző védekezési eljárásokra, akárcsak a humán, illetve materiális tartalékok képzése.[430]

A 2016-os NATO-elkötelezettség abból a felismerésből fakadt, hogy a biztonsági környezet jelentősen megváltozott, és a modern társadalmak védelmi rendszereiben a civil struktúrák, erőforrások és szolgáltatások ellenálló képessége kiemelt szerepet kapott. Egy ország ellenálló képessége nem csupán katonai kérdés, hanem a kormányzat, a közszféra és a magánszektor együttműködésén alapuló polgári felkészülés is meghatározó tényezővé vált. Azok az államok, ahol a civil és állami szervek aktívan részt vesznek a felkészülésben, kevesebb olyan sebezhető ponttal rendelkeznek, amelyeket egy ellenfél kihasználhatna vagy célba vehetne egy támadás során.

A reziliencia tehát az elrettentés egyik kulcsfontosságú eleme, mivel egy jól felkészült társadalom azt üzeni az esetleges támadóknak, hogy egy támadás nem fogja elérni a kívánt célokat. Az ellenálló társadalmak gyorsabban képesek kilábalni a válságokból, és hatékonyabban térnek vissza a normál működéshez, mint azok az államok, amelyek kevesebb figyelmet fordítanak erre a területre. Ez nemcsak a kormányzati és lakossági alapvető szolgáltatások folyamatosságát biztosítja, hanem hozzájárul ahhoz is, hogy a civil szektor támogathassa a NATO katonai műveleteit. Ebbe beletartozik a szövetséges erők gyors megerősítésének és mozgósításának képessége is, amely kulcsfontosságú tényező egy válsághelyzet esetén.[431]

Az ellenálló képesség fejlesztése a biztonsági fenyegetések teljes spektrumában előnyt jelent, legyen szó terrortámadások megelőzéséről és kezeléséről vagy akár kollektív védelmi helyzetekről. A polgári felkészültség növelése nemcsak a társadalom stabilitását erősíti, hanem a NATO elrettentő és védelmi stratégiájának is fontos eleme. A szövetség ennek érdekében számos partnert von be az ellenálló képesség növelésére irányuló erőfeszítésekbe, hiszen a közös fellépés hozzájárul a NATO egészének stabilitásához és biztonságához.[432]

Finnország és Svédország például jelentős szerepet játszott e terület fejlesztésében azáltal, hogy megosztotta a szövetségesekkel saját, nemzeti szinten bevált gyakorlatait. A NATO ellenálló képességre irányuló megközelítése egyre inkább a preventív szemléletre épül, vagyis a „balról induló" követelményekre helyezi a hangsúlyt. Ez azt jelenti, hogy a szervezet a helyzetfelismerés és a felkészültség kiépítését már a lehetséges válságok és támadások bekövetkezése előtt megkezdi, ezzel csökkentve a sebezhetőséget és javítva a reakcióképességet.

Ennek ellenére a NATO továbbra is fenntartja a nagyobb polgári vészhelyzetekre való reagálási képességét. Természeti katasztrófák, például földrengések, erdőtüzek vagy áradások, illetve emberi tevékenység által okozott krízishelyzetek esetén a NATO fő vészhelyzeti koordinációs szerve, az Euroatlanti Katasztrófaelhárítási Koordinációs Központ[433] segítséget nyújthat a bajba jutott szövetséges vagy partnerországok számára. Ez a rendszer biztosítja, hogy a NATO ne csupán katonai szövetségként működjön, hanem válsághelyzetekben is képes legyen hatékony polgári segítséget nyújtani.

A modern társadalmak rendkívül összetettek, és számos egymástól függő ágazatra, valamint létfontosságú szolgáltatásokra épülnek. Működésük alapját a kritikus infrastruktúrák képezik, amelyeket természetesnek tekintenek, és feltételezik, hogy ellenállnak a különféle zavaroknak. Emellett az áruk és szolgáltatások kínálatát elsősorban a piaci erők határozzák meg, így ezek elérhetőségét és stabilitását alapvetően a gazdasági kereslet és kínálat dinamikája befolyásolja.

Az internetalapú kommunikációs rendszerek és a logisztikai hálózatok központi szerepet játszanak az áruk előállításában, forgalmazásában és szállításában. Bár a nemzeti hatóságok rendelkeznek jogalkotási és szabályozási hatáskörrel, vészhelyzeteken kívül általában kevés közvetlen befolyásuk van a magán- és kereskedelmi szektor kínálatára. Mivel a rendszer normál körülmények között hatékonyan működik, a kormányok jellemzően nem avatkoznak közvetlenül a gazdasági folyamatokba, hanem elsősorban

a piacra és a vállalatokra bízzák az esetleges ellátási hiányosságok kezelését. A kormányzati beavatkozás leginkább az áruk és szolgáltatások – különösen az élelmiszerek és egyéb alapvető fogyasztási cikkek – biztonságának és minőségének biztosítására korlátozódik.

Az Európai Unió jelentős szerepet játszik a gazdasági és közigazgatási szabályozás alakításában. Az uniós irányelvek és rendeletek meghatározó módon befolyásolták a tagállamok gazdaságpolitikáját, valamint a kereskedelmi szektor működését és tervezését. A készenléti tervezés – amelynek célja a működés és a fenntarthatóság biztosítása – elsősorban a legvalószínűbb rövid távú zavarokra való felkészülésre összpontosított. A gazdasági szereplők főként arra törekedtek, hogy az ilyen helyzetekben minimalizálják a költségeiket, ahelyett, hogy előre felkészülnének nagyobb léptékű, ágazatokat és a társadalmat is érintő vészhelyzetekre. Ez a megközelítés azonban hosszú távon kockázatokat hordoz, mivel a rendszerek stabilitása sérülékennyé válhat egy olyan válsághelyzetben, amely túlnyúlik a hagyományos piaci zavarokon.[434]

A közelmúltig a biztonsággal és védelemmel kapcsolatos aggodalmak – különösen az ellátási láncok fizikai biztonsága és az infrastruktúra védelme válsághelyzetekben – nem tartoztak a kiemelt kérdések közé. A legtöbb ország jogszabályai lehetővé teszik, hogy rendkívüli helyzetekben az állami hatóságok átvegyék a stratégiai ágazatok és erőforrások feletti ellenőrzést, beleértve az infrastruktúrát és a működési kapacitásokat is. Ennek ellenére az ilyen intézkedésekre alig vagy egyáltalán nem került sor, mivel a szükségállapotra vonatkozó jogi mechanizmusokat elsősorban szélsőséges helyzetekre, például háborús időszakokra tervezték.

Ezek a jogi és operatív eszközök azonban nem feltétlenül alkalmasak azokra az új típusú, szürke zónába tartozó fenyegetésekre, amelyek egy geopolitikai válság eszkalálódásával járnak, anélkül hogy a konfliktus nyílt fegyveres összecsapássá alakulna. Az ilyen helyzetek kezelése sokkal összetettebb, mert a fenyegetések gyakran rejtettek, és nem illeszkednek a hagyományos katonai vagy rendészeti kategóriákba.

Ennek ellenére kevés ország tesztelte a közelmúltban ezeket a mechanizmusokat annak érdekében, hogy kiderüljön, valóban működőképesek-e egy váratlan krízishelyzet esetén. A Covid19-világjárvány lehetőséget adott volna erre, azonban sok állam nem használta ki ezt az alkalmat arra, hogy értékelje és fejlessze válságkezelési stratégiáit.

További problémát jelent a stratégiai ágazatokba – például repülőterekbe, tengeri kikötőkbe, energiatermelésbe és -elosztásba vagy távközlésbe – irányuló külföldi befektetések növekvő szerepe. Néhány országban komoly kérdéseket vet fel, hogy ezek az infrastruktúrák mennyire maradnak elérhetők és ellenőrizhetők saját állami érdekből, különösen egy válsághelyzet esetén. Ha ugyanis egy kritikus infrastruktúra egy külföldi befektető kezében van, az felvetheti annak kockázatát, hogy katonai vagy védelmi célból nem lesz kellően hozzáférhető egy krízis idején, amikor pedig létfontosságú lenne a nemzeti biztonság szempontjából.[435]

Bár a polgári felkészültség alapvetően nemzeti hatáskörbe tartozik, a NATO biztonsági stratégiájának egyik kulcsfontosságú eleme, mivel a nemzeti ellenálló képesség

erősítése szoros összefüggésben áll a kollektív védelem hatékonyságával. A NATO az ellenálló képesség fejlesztését az *all-hazards* megközelítés alapján javasolja, amely azt jelenti, hogy a tervezés és a felkészülés minden típusú fenyegetésre – legyen az természeti katasztrófa, hibrid hadviselés, terrorizmus vagy fegyveres konfliktus – egyaránt vonatkozik.

Ennek az egységes rendszernek egyik fő előnye, hogy a készültségi szint értékelése és a kiképzés egy közös, standardizált keretrendszer szerint zajlik, ami lehetővé teszi a gyors és összehangolt reakciót. Ugyanakkor ez a megközelítés hátrányokkal is járhat, mivel a felkészültség nem feltétlenül veszi figyelembe az egyes fenyegetéstípusok sajátosságait. Nem mindegy például, hogy egy ország egy összetett természeti katasztrófára vagy egy célzott hibrid támadásra reagál, hiszen az ellenálló képesség követelményei ezekben az esetekben eltérnek.

A nemzeti hatóságok egyre inkább felismerik, hogy az egyre összetettebb kockázatok és a különböző ágazatok közötti kölcsönös függőség miatt átfogóbb kormányzati erőfeszítésekre és a magánszektorral való szorosabb együttműködésre van szükség. A NATO polgári felkészültségi programja ebben nyújt támogatást: segíti a nemzeti ellenálló képesség fejlesztését és konkrét iránymutatásokat dolgoz ki a NATO által meghatározott hét alapvető ellenálló képességi követelmény teljesítéséhez.

Ezek az iránymutatások olyan kritikus kérdésekre térnek ki, mint például:

- a nagy létszámú embermozgás kezelése vészhelyzet esetén,
- a kibertámadásokkal szembeni védekezési stratégiák az egészségügyi szektorban,
- a tömeges áldozatokkal járó események kezelésének átfogó tervezése,
- az egészségügyi ellátás folyamatosságának biztosítása.

A NATO polgári szakértői, akik a szövetséges nemzetekben állomásoznak, támogatják az egyes országok erőfeszítéseit az ellenálló képesség növelése terén. Feladatuk, hogy felmérjék a nemzeti intézkedéseket, személyre szabott tanácsokat nyújtsanak, és elősegítsék a polgári felkészültség fejlesztését. A NATO ezen intézkedései hozzájárulnak a szövetség egységes és hatékony működéséhez, biztosítva, hogy a tagállamok megfelelően felkészültek legyenek a legkülönbözőbb kihívások kezelésére.[436]

A megváltozott biztonsági környezet miatt a NATO megerősítette védelmi tervezési erőfeszítéseit, különösen a polgári felkészültség területén. Ennek érdekében a NATO hét alapvető követelményt határozott meg, amelyek szisztematikus megközelítést biztosítanak e képességek fejlesztésére. Az egyik legfontosabb elem a rendszeres értékelések elvégzése, amelyek lehetővé teszik az előrelépés nyomon követését, valamint a kihívások és fejlesztési lehetőségek azonosítását. Az értékelések a szövetséges országok által szolgáltatott adatokon alapulnak, és segítik a nemzeti vagy kollektív szintű intézkedések irányának meghatározását.

Az értékelési folyamat kiterjed mind a polgári felkészültség helyzetéről készült összesített NATO-jelentésekre, mind pedig az egyes országokra vonatkozó jelentésekre, amelyek részletes elemzést nyújtanak az adott tagállam polgári ellenálló képességéről. A NATO első átfogó felmérését 2016-ban végezte el, amelyet 2018-ban egy részletes

jelentés követett. Ez a jelentés számos hiányosságot tárt fel, amelyek további forrásokat és erőfeszítéseket igényeltek a nemzeti hatóságok támogatása érdekében.

Ezek az értékelések lehetőséget biztosítanak arra, hogy felmérjék az egyes tagállamok erőforrásainak rendelkezésre állását, a polgári infrastruktúra és erőforrások védelmét, valamint a felkészültségi szinteket. Emellett fontos szerepet játszanak a NATO katonai erőfeszítéseivel való összehangolásban, biztosítva, hogy a polgári felkészültség és az ellenálló képesség fejlesztése harmonizáljon a katonai védelmi stratégiákkal.

Hosszú távon a cél az, hogy előmozdítsák a polgári-katonai együttműködés erősítését a tagállamokban. Ehhez azonban további erőfeszítések szükségesek a meglévő struktúrák, kapcsolatok és tervek fejlesztésére. Az ilyen együttműködés kulcsfontosságú a NATO adaptált elrettentési és védelmi stratégiájának támogatásában, mivel biztosítja, hogy a civil és katonai szektorok közötti együttműködés hatékonyan szolgálja a szövetség biztonsági céljait.[437]

2014 óta a NATO jelentős előrelépéseket tett a polgári felkészültség területén, amelynek eredményeként az ellenálló képesség fogalma konkrét tartalommal töltődött meg. Az elmúlt évek során a szövetség folyamatosan fejlesztette ezt a területet, és 2020-ra elkészítette a polgári felkészültségről szóló harmadik átfogó jelentését. Ezzel párhuzamosan a reziliencia alapkövetelményei tovább finomodtak, lehetővé téve az előrehaladás pontosabb mérését és értékelését.

A NATO polgári felkészültségi erőfeszítéseihez hozzájárultak azok a kutatások is, amelyek a már meglévő rugalmassági szintek mérésére irányultak, például a kritikus infrastruktúrák ellenálló képességének vizsgálata. Ezek az elemzések segítettek meghatározni, hogy az egyes tagállamok mennyire képesek megőrizni működőképességüket különböző válsághelyzetekben.

A biztonsági környezet folyamatosan változó és kiszámíthatatlan jellege miatt a szövetséges országoknak a jövőben is biztosítaniuk kell, hogy a nemzeti szinten kiépített ellenálló képességük összhangban legyen a NATO kollektív védelmi és biztonsági céljaival. Ez elengedhetetlen ahhoz, hogy a szövetség hatékonyan tudjon reagálni a jövőbeli kihívásokra, legyen szó katonai fenyegetésekről, hibrid támadásokról vagy más válsághelyzetekről.[438]

Az ukrán fegyveres erők és a civil társadalom elszánt ellenállása az orosz invázióval szemben, amely 2022 februárjában kezdődött, szemlélteti a katonai és társadalmi ellenálló képesség központi jelentőségét a külső sokkhatásokkal szemben. A háború küszöbét el nem érő ellenséges cselekményekkel szembeni sokkal szélesebb körű politikai, gazdasági, technológiai és társadalmi ellenálló képesség szükségessége olyan kihívás, amelyet a NATO csak a Krím félsziget és Kelet-Ukrajna 2014-es orosz megszállása óta ismert fel teljes mértékben. A 2016-os varsói csúcstalálkozó helyezte a kérdést a szövetség figyelmének homlokterébe a nemzeti ellenálló képesség hét alapkövetelményének megfogalmazásával, majd ezt követte a hadviselés alapkoncepciójának kidolgozása 2020-ban, amely szerint a többszintű, rétegzett ellenálló képesség az, amely biztosítja a sikert a hibrid hadviselés ellen is.[439]

A reziliencia meghatározása a rugalmasság két jellemzőjét érinti. Először is, az ellenálló képesség a válsághelyzet elviselésére és a válságból való kilábalásra való képességre vonatkozik. Másodszor, a szereplőknek képeseknek kell lenniük arra, hogy reagáljanak a különböző – várt és váratlan – potenciális sokkhatásokra. Ez a túlélési képességgel kapcsolatos. Ahogyan a reziliencia egyik széles körben elfogadott meghatározása fogalmaz, egy szereplőnek képesnek kell lennie *„fenntartani alapvető célját (...) a drámaian megváltozott körülmények között"*.[440] Ez látható a NATO hét alapvető követelményében a nemzeti ellenálló képességre vonatkozóan, amelyek egy működő állam alapvető összetevőinek meghatározására tett erőfeszítést jelentenek, a kormányzati, egészségügyi szolgáltatások, az energiaellátás, az élelmiszer- és vízkészletek, a kommunikációs hálózatok és a közlekedés folyamatosságára összpontosítva. A válsághelyzetekben való túlélési képességként értelmezve, a reziliencia védekező és reaktív koncepciónak tekinthető. Az ellenálló képesség ugyanúgy szól az összes lehetséges eshetőséggel való megbirkózásról, mint a konkrét események előrejelzéséről. Bár a rendszerszintű sokkokra való nemzeti felkészültséget ma már legalább néhány világosan azonosítható védelmi és nemzetbiztonsági prioritás motiválja, a váratlan krízisekre való felkészülés általános megközelítése továbbra is hasznos. Az ilyen általános intézkedések közé tartozik a nemzeti, regionális és helyi szintű felelősségi körök elosztása; az a követelmény, hogy minden vészhelyzetben egyetlen vezető ügynökség legyen a kormányzat központjában; az előre egyeztetett eljárások gyakorlására vonatkozó fegyelem a vezető beosztású személyek bevonásával; folyamatos ellenőrzési programok annak tesztelésére, hogy mindezek továbbra is hatékonyak maradjanak.[441]

Az ellenálló képességnek tehát nemcsak fizikai, hanem politikai és pszichológiai dimenziói is vannak. Ezek kizárólag anyagi szempontból is tekinthetők, ahogyan azt fentebb bemutattuk, de vizsgálhatjuk őket a csoportok vagy egyének pszichológiai attitűdje szemszögéből is, amely lehetővé teszi számukra, hogy a nehézségekkel szemben is működőképesek maradjanak. A sokkokkal való megbirkózást szolgáló struktúrák és eljárások nem tudják biztosítani a nemzeti ellenálló képességet válsághelyzetben, ha nincs meg a hatékony reagáláshoz szükséges gondolkodásmód. Az ellenálló képesség, amelyet a megpróbáltatásokra való reagálás mentalitásaként fogunk fel, magában foglalja a társadalmi dimenziót, amely nemcsak az államban, hanem a civil társadalom szereplői között is megtalálható. Ez a társadalmi kohézió az, amit az orosz információs hadviselés kifejezetten célba vett, amikor megpróbálta aláásni a NATO-államok politikai stabilitását.[442]

A 2021-es Brüsszeli NATO-csúcson[443] a tagországok számos további ígéretet tettek arra az évre vonatkozóan az ellenálló képesség fokozása érdekében: az ellátási láncok biztosítása és diverzifikálása; a kritikus infrastruktúrák védelme (szárazföldön, a tengeren, a világűrben és a kibertérben); az újonnan megjelenő technológiák elleni fellépés; az új generációs kommunikációs rendszerek biztosítása; a technológia és a szellemi tulajdon védelme. Ugyanakkor a tagok kötelezettséget vállaltak arra, hogy felülvizsgálják a fegyveres konfliktusokkal szembeni ellenálló képességgel kapcsolatos eredeti kötelezettségvállalást, annak érdekében, hogy fokozzák az ellenálló képességet.

Negatívumként értékelhető, hogy az Észak-atlanti Szerződés 3. cikkében megfogalmazott rugalmassági kötelezettségek és az ezekből eredő szélesebb felelősségek összemosására való hajlam továbbra is megfigyelhető a NATO megerősített rugalmassági kötelezettségvállalásában. Ez különösen a 2021-es csúcstalálkozó közleményében volt tetten érhető, amelyben a szövetség hangsúlyozta, hogy a 3. cikk szerinti kollektív kötelezettségvállalás részeként integrált és jobban összehangolt megközelítést fogad el. Célja a sebezhetőség csökkentése és annak biztosítása volt, hogy a szövetséges haderők békeidőben, válsághelyzetekben és fegyveres konfliktusok esetén is hatékonyan működhessenek.

A csúcstalálkozón megállapodás született arról, hogy a tagállamok javaslatokat dolgoznak ki az ellenálló képesség célkitűzéseinek meghatározására, értékelésére, felülvizsgálatára és nyomon követésére. Ennek célja, hogy az egyes országok szintjén kidolgozott ellenálló képességi célok és végrehajtási tervek jobban illeszkedjenek a NATO stratégiájához. Azonban minden egyes szövetséges maga dönthette el, hogy milyen módon hajtja végre ezeket az intézkedéseket, ami eltérő megközelítésekhez vezethetett a tagállamok között.

HOGYAN VÉDEKEZHETÜNK TÁRSADALMI REZILIENCIÁVAL A HIBRID FENYEGETÉSEK ELLEN?

A hibrid fenyegetések és a hibrid hadviselés nem új keletű jelenségek. Kezdetben olyan konfliktusokra vonatkoztatták, ahol a hagyományos katonai erők és az irreguláris – állami vagy nem állami szereplők által alkalmazott – fegyveres csoportok kombinált módon vettek részt. Az utóbbi időben azonban a fogalom továbbfejlődött és átalakult. Bár vitatható, hogy a hibrid fenyegetések, a hibrid hadviselés és a hibrid műveletek valóban új jelenségek-e, az kétségtelen, hogy Oroszország stratégiája bizonyos mértékig újraértelmezte ezt a fogalmat. Az újdonság elsősorban abban rejlik, hogy a katonai és nem katonai eszközöket összehangolt módon alkalmazzák, és ezeket kiegészítik intenzív információs – leggyakrabban dezinformációs – kampányokkal.

A modern hibrid hadviselésben az államok egyre inkább integrálják a pszichológiai és diplomáciai eszközöket a hagyományos katonai stratégiákba. Oroszország példája jól mutatja ezt a tendenciát, hiszen tevékenységének szerves részét képezik a kifinomult és gyors információs kampányok, valamint az elektronikus hadviselés eszközei, köztük a kiberműveletek. A hangsúly egyre inkább a nem katonai módszerekre tolódik át, különösen az információs hadviselés irányába. Egy hibrid hadviselést alkalmazó ország akkor tudja a leghatékonyabban végrehajtani információs műveleteit, ha a célország lakosságának legalább egy része fogékony az ilyen üzenetekre. Különösen hatékony lehet ez olyan közösségek esetében, ahol az etnikai kisebbségek már eleve beszélik a támadó ország nyelvét, így könnyebben befogadják a dezinformációt és a propagandát.

Az információs hadviselés egyik fontos módszere az adott ország kormányával szembeni elégedetlenség fokozása. A közvélemény manipulálása, a terjesztett információkkal kapcsolatos kételyek szítása, valamint a nemzeti vezetés iránti bizalmatlanság és a korrupció érzésének erősítése mind hozzájárulnak a hibrid műveletek sikeréhez. Ezek az eszközök destabilizálhatják a politikai rendszert, csökkenthetik a társadalmi kohéziót és megnehezíthetik a hatékony kormányzati válaszlépéseket.

A reziliencia, vagyis az ellenálló képesség fogalma hasonlóan összetett, mint a hibrid fenyegetéseké. A reziliencia lényege, hogy egy állam vagy társadalom miként képes ellenállni a katasztrofális események hatásainak, hogyan kezeli és dolgozza fel azokat, valamint milyen gyorsan tud kilábalni belőlük. Ez a képesség azonban csak akkor lehet hatékony, ha az állam és a társadalom előre látja a lehetséges fenyegetések következményeit, függetlenül attól, hogy azok természeti katasztrófák, ember okozta válságok vagy akár katonai konfliktusok formájában jelentkeznek.

A reziliencia mindig kontextusfüggő, és többféle formában jelenhet meg attól függően, hogy milyen típusú fenyegetéssel áll szemben egy adott ország. Az ellenálló képesség szorosan összefügg az állami intézmények működésével, a kormányzás minőségével, valamint a társadalmi kohézióval. Az állami vezetés támogatottsága és a közbizalom mértéke szintén kulcsszerepet játszik abban, hogy egy ország mennyire képes ellenállni a külső és belső fenyegetéseknek.

Bár csábító lehet a rezilienciát a hatékony kormányzással azonosítani, ez túlzott leegyszerűsítés lenne. Az ellenálló képességet nem csupán a jelenlegi kormányzati struktúrák hatékonysága határozza meg, hanem az is, hogy mennyire képes egy állam előre látni és felkészülni a lehetséges válsághelyzetekre. Az előrejelzések és az elemzések komplexitása, valamint az érintett tényezők sokfélesége tovább bonyolítja a helyzetet. Az ellenálló képesség kialakítása tehát egy összetett folyamat, amely nem csupán a politikai és gazdasági stabilitástól függ, hanem a társadalom rugalmasságától és alkalmazkodóképességétől is.[444]

A reziliencia szükségessége gyakran olyan problémák esetén merül fel, amelyek bekövetkezési valószínűsége alacsony, ám ha mégis megtörténnek, egzisztenciális fenyegetést jelenthetnek egy állam vagy társadalom számára. Jó példa erre egy világjárvány, amely hosszú időn keresztül elméleti veszélyként létezhet, majd hirtelen globális krízissé válhat.

A reziliencia kiépítését és fenntartását az erőforrások szűkössége és az ezekért folyó verseny is jelentősen megnehezítheti. A Covid19-világjárvány jól szemléltette ezt a kihívást, hiszen a nemzetközi együttműködés hiányosságai, az orvosi felszerelések és oltóanyagok iránti verseny akadályozták az egyes országok ellenálló képességének megerősítését. Ez különösen akkor jelent problémát, amikor a reziliencia fejlesztése globális koordinációt igényelne, de az egyes államok eltérő érdekei vagy lehetőségei miatt nehézségekbe ütközik.

A szövetségi rendszerekhez tartozó államok számára további korlátozó tényezőt jelent, hogy a rendszer belső szabályai és normái meghatározzák mozgásterüket. A demokratikus országok esetében a jogállamiság elvárásai és a nemzetközi jog előírásai

szigorúan behatárolják a lehetséges intézkedéseket. Ezzel szemben a hibrid agresszort képviselő államok sokkal szabadabban cselekedhetnek, mivel nem kell figyelembe venniük a demokratikus normákat vagy a nemzetközi jog korlátozásait. Ez egy jelentős aszimmetriát eredményez a hibrid hadviselés kontextusában, amely a támadó fél számára előnyt biztosíthat.

További fontos tényező, hogy a hibrid fenyegetések sok esetben rendkívül hosszú idő alatt bontakoznak ki. Egy agresszor állam felkészülési időszaka akár évtizedekben is mérhető, ami miatt a fenyegetés folyamatosan jelen van, de gyakran alacsony intenzitású formában. Oroszország Ukrajna elleni agressziójának 2022-es szakasza például hosszú éveken át tartó, látszólagos nyugalmi időszak után következett be, míg Kína Tajvannal kapcsolatos politikája több mint fél évszázados folyamat eredménye. Ez azt jelenti, hogy a hibrid fenyegetések egyik alapvető sajátossága az alacsony intenzitás és a fokozatos, hosszú távú eszkaláció lehetősége. Az emberi természet hajlamos a rövid távú fenyegetéseket előtérbe helyezni, míg a távolabbi kockázatok kevésbé kapnak figyelmet, ez pedig megnehezíti a hibrid hadviselés ellenálló képességgel történő kezelését.

A NATO REZILIENCIA-STRATÉGIÁJA[445]

A NATO elsősorban a megfelelő katonai képességek fejlesztésére összpontosít, miközben a nemzetközi befolyás egyéb eszközei, például a gazdasági és diplomáciai tényezők kisebb hangsúlyt kapnak. A hibrid fenyegetésekkel szembeni hatékony fellépéshez azonban elengedhetetlen, hogy a NATO szorosabb kapcsolatokat alakítson ki más szereplőkkel, például az Európai Unióval, és biztosítsa az együttműködés koherenciáját. Mivel a hibrid fenyegetések az egész társadalom biztonságát érintik, a védekezés nem korlátozódhat csupán a katonai területre. Ehelyett minden érintett szereplőt be kell vonni a folyamatba, hogy a NATO alkalmazkodni tudjon a megváltozott biztonsági kihívásokhoz, és hatékonyabb politikai stratégiát alakíthasson ki. Ez egyértelmű stratégiai irányvonalat biztosít, amely magában foglalja a szükséges eszközök és módszerek rendelkezésre bocsátását is.

Az ellenálló képesség a hiteles elrettentés és a NATO alapvető feladatainak teljesítése szempontjából nélkülözhetetlen. Az Észak-atlanti Szerződés 3. cikkének értelmében minden szövetséges elkötelezte magát a rugalmasság és az ellenálló képesség fejlesztése mellett. A jelenlegi biztonsági környezetben ez minden eddiginél nagyobb mértékben igényli a katonai és polgári képességek teljes körű kihasználását, valamint az állami és magánszektor szoros együttműködését. Emellett szükség van más nemzetközi szervezetekkel és partnerországokkal való kooperációra is, mivel a hibrid fenyegetések természetüknél fogva határokon átnyúló kihívásokat jelentenek.

A hibrid fenyegetések az eltérő hadviselési módszerek teljes skálájának kombinációját jelentik. Ide tartoznak a hagyományos katonai képességek, az irreguláris taktikák

és formációk, a terrorista cselekmények, valamint a civil lakosság elleni erőszak. A hibrid hadviselés egyik célja, hogy meglepetésszerű támadásokat indítson az áldozatul eső államok ellen, miközben a nemzetközi közösségben félelmet és bizonytalanságot kelt. A támadók sokféle taktikát alkalmazhatnak, amelyek közül több az aszimmetrikus hadviselés jellemzője. Ilyenek például a polgári lakosság elleni fegyveres támadások, robbantások – beleértve az öngyilkos merényleteket is – vagy civilek túszul ejtése emberrablás vagy gépeltérítés útján.

A hibrid fenyegetések közvetlen célpontjai gyakran nem az állami szervek vagy a hadsereg, hanem az egyszerű állampolgárok. Ennek oka, hogy az agresszor politikai célokat kíván elérni a civil lakosság elleni erőszak vagy az azzal való fenyegetés alkalmazásával. Az ilyen jellegű támadások nem véletlenszerűek, hanem tudatosan megtervezett akciók, amelyekkel az elkövetők instabilitást, bizalmatlanságot és félelmet kívánnak kelteni. A hibrid hadviselés hatékony kivédéséhez ellenálló társadalmat kell kiépíteni, amely képes kezelni az ilyen fenyegetéseket. Ezért a nemzetközi közösség egyik legfontosabb prioritása kell hogy legyen az ellenálló képesség növelése és a civil lakosság védelme. A hibrid fenyegetések idején a biztonságpolitika egyik kulcsfontosságú feladata, hogy a védekezési stratégiák középpontjában a civilek védelme álljon.

AZ EURÓPAI UNIÓ REZILIENCIA-STRATÉGIÁJA ÉS AZ EURÓPAI REZILIENCIA FEJLESZTÉSI IRÁNYAI

Az elmúlt években, különösen 2020 után az EU országai és partnerei világszerte ráébredtek a hibrid fenyegetések által jelentett tartós és akut veszélyekre.[446] Ellenérdekelt állami és nem állami szereplők már régóta alkalmaznak hibrid módszereket az EU ellen, azonban Oroszország 2014-es ukrajnai hibrid agressziója fordulópontot jelentett, és rávilágított a nyugati országok ilyen típusú fenyegetésekkel szembeni felkészületlenségére és sebezhetőségére. A hibrid fenyegetés olyan gyűjtőfogalom, amely a destabilizáló és összehangolt polgári, illetve katonai akciók egész sorát foglalja magában. E tevékenységek közé tartozhatnak dezinformációs kampányok, kibertámadások, politikai vagy gazdasági korrupció előidézése, a befolyásos szereplők megkörnyékezése, a független média nyomás alá helyezése és a kritikus infrastruktúra felvásárlása. Ezen túlmenően már a kezdetektől fogva tisztázni kell, hogy a hibrid fenyegetésekkel szembeni fellépés elsősorban a tagállamok hatás- és felelősségi körébe tartozik. Az EU-val vagy más nemzetközi szervezetekkel ellentétben a nemzeti kormányok rendelkeznek ehhez a szükséges eszközökkel, beleértve a hírszerző és kémelhárító ügynökségeket, polgári, katonai és rendfenntartó szerveket. Ugyanakkor, míg a nemzetbiztonság az egyes tagállamok létfontosságú érdekeinek hatáskörébe tartozik, a hibrid fenyegetések gyakran átlépik a határokat, így az EU-nak kritikus kiegészítő szerepet kell betöltenie a tagállamok erőfeszítéseinek támogatásában. Más szóval, az EU és a NATO kulcsfontosságú kiegészítő

szerepet játszhat, és rugalmas támogatást nyújthat azokban az esetekben, amikor a tagállamok nemzeti szintű válaszlépései nem bizonyultak megfelelőnek.

Az EU ellenfeleinek hibrid hadviselésen keresztül történő beavatkozásának hatékonysága azzal magyarázható, hogy képesek azonosítani és kihasználni a demokratikus társadalmainkban rejlő sebezhetőségeket. A hibrid fenyegetések természetüknél fogva sokrétűek és rejtettek, ami nagyon megnehezíti az azonosításukat és elhárításukat. Az EU-val szembeni hibrid hadviselés célja nem a közvetlen konfrontáció vagy támadás, ami azonnali reakciót váltana ki, hanem a célpont gyengítése, valamint belső kohéziójának aláásása. A technológia egyre nagyobb ütemű fejlődése korlátozza a rosszindulatú beavatkozások azonosításának lehetőségét. A technikai eszközök innovációja növeli a hibrid hadviselés hatókörét és hatékonyságát az olyan stratégiai célok elérésében, mint az intézményekbe vetett közbizalom aláásása, a geopolitikai befolyás megszerzése és az intézményi döntéshozatali képességek akadályozása. Ezen túlmenően a hibrid taktikák hatékonysága azon is múlik, hogy képesek-e kihasználni a demokratikus társadalmakat irányító alapelveket, törvényeket és értékeket. Az Oroszország által alkalmazott hibrid eszközök, például a dezinformációs kampányok a nyílt és demokratikus rendszerek eredendő sebezhetőségeit célozzák, mint például a szólásszabadság, a média szabadsága és a piacok szabadsága. Ezek a szabadságjogok mind-mind a külföldi beavatkozás potenciális lehetőségeit jelentik. Az európai demokráciákat eddig is kihasználták és ezután is kihasználják a meglévő etnikai, vallási, politikai vagy gazdasági törésvonalak súlyosbítására, aláásva ezzel a társadalmi kohéziót.[447]

Ahogy növekszik a hibrid fenyegetésekkel kapcsolatos kutatások száma, úgy a reziliencia témája is egyre gyakrabban felmerül. Az reziliencia az államok és társadalmak azon képességét jelöli, miszerint képesek elrettenteni az ellenfelet, ellenállni a közigazgatásuk elleni külső beavatkozásoknak és legyőzni azok hatásait. Az EU számos figyelemre méltó lépést tett a harmadik országokból érkező hibrid fenyegetésekkel szembeni ellenálló képességének megerősítése érdekében, ami azt jelzi, hogy az ilyen típusú fenyegetésekhez való hozzáállás megváltozott, és egyre nagyobb politikai akarat mutatkozik arra, hogy komolyan vegyék ezeket a kihívásokat. A hibrid hadviselés a káros tevékenységek széles skáláját foglalja magában, mint például a kibertámadások, a választásokba való beavatkozás és a kritikus fontosságú területek elleni támadások. Az ellenálló képesség kiépítése érdekében az egész társadalomra kiterjedő megközelítés szükséges, amely a független média, a magánszektor, a tudományos élet és a nem kormányzati szervezetek erőforrásaira támaszkodik. Ugyanakkor továbbra is maradnak kritikus sebezhetőségi pontok, amelyek még szükségesebbé teszik a proaktív politikai fellépést és az elkötelezettséget, valamint az uniós források hatékony felhasználását.

Sandra Kalniete és Tomass Pildegovičs szerint az Európai Uniónak határozott intézkedéseket kell végrehajtania annak érdekében, hogy megerősítse ellenálló képességét a dezinformációval és a demokratikus folyamatokba való külföldi beavatkozással szemben. A javasolt lépések az alábbi területekre összpontosítanak:[448]

- A dezinformáció elleni küzdelem intézményi megerősítése – Az EU tagállamaiban és szomszédságában működő szervezetek felhatalmazásának és hatáskörének kiszélesítése annak érdekében, hogy hatékonyabban léphessenek fel az álhírek és a manipuláció ellen.
- A külföldi beavatkozás vizsgálatának és szankcionálásának bővítése – A dezinformációra fókuszáló nyomozások kiszélesítése, az elkövetők és terjesztők nyilvános leleplezése, valamint megfelelő szankciók alkalmazása velük szemben.
- Szabványalkotó szerep erősítése a digitális térben – Az EU váljon globális vezetővé a digitális egységes piac szabályozásában, különösen az átláthatóság és az elszámoltathatóság növelése terén. Ez magában foglalja az algoritmikus tervezés uniós szintű normáinak meghatározását és a digitális platformok társadalmi felelősségvállalásának előmozdítását.
- A politikai finanszírozás fokozott ellenőrzése – A külföldi forrásokból származó politikai támogatások nyomon követésének megerősítése, valamint a politikai reklámok finanszírozásának szigorúbb ellenőrzése az EU és tagállamai szintjén.
- A civil társadalom és a tudományos szektor bevonása – A dezinformáció elleni küzdelem társadalmi dimenziójának erősítése a civil szervezetek, kutatóintézetek és nem kormányzati szereplők aktív részvételével.
- A média függetlenségének és biztonságának garantálása – A cenzúra elleni fellépés, valamint a minőségi, független és fenntartható médiaszektor megerősítésének elősegítése.
- Nemzetközi együttműködés elmélyítése – A NATO-val, az ENSZ-szel (különösen az UNESCO-val), a G7-csoporttal és más hasonló gondolkodású nemzetközi szervezetekkel való együttműködés szorosabbá tétele a dezinformáció és a demokratikus rendszereket fenyegető külső beavatkozás elleni küzdelem érdekében.

Ezek az intézkedések együttesen hozzájárulhatnak az EU információs térben való védelmének erősítéséhez, a demokratikus intézmények stabilitásának megőrzéséhez, valamint a polgárok tájékozottságának és biztonságának növeléséhez.

A GLOBSEC nemzetközi biztonságpolitikai think-tank 2021 nyarán *Hibrid fenyegetések elhárítása: 10 lépés az ellenálló Európa érdekében* címmel kidolgozott egy stratégiát,[449] amelynek megírásával befolyásolni kívánta Európa döntéshozóit. A szerzők véleménye szerint az információs tér, a kibertér és a globális gazdaság egyre inkább veszélyeztetett területek, ahol állami és nem állami szereplők olyan műveleteket hajtanak végre, amelyek célja ellenfeleik manipulálása, megzavarása és kényszerítése.

A Covid19-vakcináktól a történelmi gyökerű vitákig, az infrastrukturális projektektől a kulturális kapcsolatokig, az ellenséges állami szereplők szinte bármit képesek a befolyásolás eszközévé alakítani. A GLOBSEC értékelése szerint az elmúlt évek jelentős előrelépései ellenére a jelenlegi politikai válaszok és intézkedések nem felelnek meg az egyre merészebb ellenfelek által folytatott hibrid műveletekkel szembeni elrettentés és fellépés feladatának. Ez egy hosszú távú kihívás: bár jelenleg Oroszország jelenthet gondot, más országok (pl. Kína) is növelték kapacitásaikat az ilyen kampányok végrehajtására. A technikák és a technológia fejlődése ráadásul számos eszközt adott a kisebb államok, sőt a szélsőjobboldali mozgalmaktól a szélsőbaloldali vagy a fundamentalista iszlám

terroristákig terjedő nem állami szereplők kezébe. A GLOBSEC szakértői a hibrid fenyegetésekkel szembeni hatékony fellépés érdekében az alábbi cselekvési irányokat javasolják:

- Előzetes védelmi elemzések végrehajtása – A támadható gyenge pontok azonosítása és a védelmi folyamatok stressztesztelése annak érdekében, hogy a védekezési stratégiák megfelelően reagáljanak a potenciális fenyegetésekre.
- A reziliencia növelése és központi koordináció kialakítása – Az állam és a társadalom ellenálló képességének fokozása, amely magában foglalja a különböző intézmények közötti együttműködés hatékonyságának javítását.
- Az emberi erőforrások felkészítése és a lakosság tájékozottságának növelése – A közigazgatás és a civil társadalom információs szintjének emelése, különös tekintettel az agresszor államok narratívájának felismerésére és ellensúlyozására. Ilyen például az a gyakori állítás, miszerint a Nyugat beavatkozásával bontotta meg a geopolitikai status quót.
- A nemzetközi és ágazati együttműködés fokozása – A szövetséges államok és az érintett ágazatok közötti koordináció erősítése, amely lehetővé teszi a hibrid fenyegetésekkel szembeni közös és összehangolt fellépést.
- Az erőforrások hatékonyabb összehangolása és koncentrálása – A védelmi és biztonsági erőforrások jobb elosztása annak érdekében, hogy az ellenintézkedések hatékonyabbak és gyorsabbak legyenek.
- A nem katonai védelem jelentőségének növelése – A hibrid hadviselés természetéből fakadóan a katonai védelem mellett kiemelt figyelmet kell fordítani a nem katonai eszközök, például az információs, gazdasági és infrastrukturális védelem megerősítésére.
- Egységes narratíva kidolgozása és hatékony kommunikáció biztosítása – Központilag meghatározott, a hibrid hadviseléssel szembeszálló üzenetek kialakítása és terjesztése, amely a demokratikus értékek bemutatására és az agresszor országok manipulációinak leleplezésére épül. Ezt a folyamatot az ellenpropaganda tudatos erősítése is kiegészítheti.
- A nemzetközi szolidaritás tényleges érvényesítése – A valódi, gyakorlati szolidaritás megnyilvánulása a hibrid fenyegetések célkeresztjében álló országok támogatásában, azzal a céllal, hogy szükség esetén hasonló támogatásra számíthassanak más országok is.
- A hibrid támadásokat végrehajtó szereplők leleplezése és hiteltelenítése – A közvélemény tájékoztatása a hibrid műveletek mögött álló szereplőkről, valamint a korrupt rendszerek és az azokhoz köthető érdekcsoportok elleni fellépés.
- Proaktív válaszlépések és a hibrid támadások visszaszorítása – A támadások váratlan és határozott megtorlása kreatív és erőteljes eszközökkel, amelyek demonstrálják az állam és szövetségesei eltökéltségét a hibrid agresszióval szemben.[450]

Ezek az intézkedések hozzájárulhatnak a hibrid fenyegetések elleni védekezés hatékonyságának növeléséhez, miközben megerősítik a demokratikus társadalmak ellenálló képességét az információs manipulációval és politikai destabilizációval szemben.

A GLOBSEC által javasolt fellépési stratégiák kapcsán kézenfekvő kritika lehet, hogy azok nem csupán védekező, hanem bizonyos esetekben offenzív elemeket is tartalmaznak. Ez a megközelítés akaratlanul is erősítheti a hibrid hadviselést alkalmazó szereplők narratíváját, amely szerint valójában ők állnak támadás alatt. Az ilyen országok gyakran hivatkoznak arra, hogy a Nyugat – különösen a NATO és az Európai Unió – minden rendelkezésére álló eszközt bevet, beleértve a hidegháborúra emlékeztető, sőt olykor tisztátalan módszereket is, hogy aláássa az ő jogos nemzetközi érdekeiket.

Ugyanakkor a GLOBSEC javaslatai jól tükrözik a nemzetközi kapcsolatok aktuális dinamikáját. A reziliencia, vagyis az ellenálló képesség fejlesztése gyakran látszólag háttérbe szorul az elrettentéssel szemben. A hibrid hadviselés természetéből fakadóan a hatékony védekezés nem merülhet ki a passzív ellenállásban; szükség van arra is, hogy a fenyegetésekre proaktív módon reagáljanak. Ez azonban mindig magában hordozza annak a veszélyét, hogy a konfliktusokban érintett felek saját narratívájuk igazolására használják fel az ilyen lépéseket, tovább mélyítve a geopolitikai szembenállást.

Az Európai Parlament és az Európai Tanács 2016-os közös közleménye a hibrid hadviselés elleni védekezés egyik kulcsfontosságú elemeként fogalmazza újra a társadalmi reziliencia koncepcióját. A dokumentum célja, hogy elősegítse egy olyan átfogó megközelítés kialakítását, amely lehetővé teszi az Európai Unió és tagállamai számára a hibrid fenyegetésekkel szembeni hatékonyabb fellépést. A közlemény hangsúlyozza, hogy a sikeres védekezés érdekében össze kell hangolni a különböző védelmi és biztonsági eszközöket, valamint biztosítani kell az érintett szereplők közötti szoros együttműködést. Az EU célja, hogy olyan szinergiákat hozzon létre, amelyek erősítik az unió és tagállamai közös ellenálló képességét, miközben átfogó és célzott válaszokat adnak a hibrid fenyegetésekre. Ennek érdekében a dokumentum kiemeli a koordinált intézkedések és az információmegosztás fontosságát, amelyek nélkülözhetetlenek a gyors és hatékony reakció biztosításához.[451]

Az Európai Unió a hibrid fenyegetések ellen egy közös jelzőrendszer megalapítását kezdeményezte az Europol, az EU Hibrid Fúziós Központja *(Hybrid Fusion Cell)*, a Frontex, az EU Veszélyhelyzet-kezelési Koordinációs Központja *(Emergency Response Coordination Centre)* és hasonló szereplők közreműködésével. Ennek célja a fenyegetések feltérképezése és értékelése az elhárítás megkönnyítésére. Talán a legfontosabb szervezet a hibrid támadások kivédésében ebben az európai infrastruktúrában az EU Hírszerző és Helyzetértékelő Központja *(EU Intelligence and Situation Centre, EU INTCEN)*, amely hasznos munkát végez a jogalkotás előkészítése területén *„az Európai Tanács mellett működő horizontális hibrid fenyegetések és a dezinformációs munkacsoport is. Mivel a munkacsoport közvetlenül az Állandó Képviselők Bizottsága (Coreper15) alatt működik, alkalmas lehet a hibrid fenyegetések elleni EU-szintű kezdeményezés, illetve tevékenység koordinálására."*[452]

Egy sokkal átfogóbb, 2023-as, újabb információkat is magába foglaló modell[453] az Európai Unió számára átfogó reziliencia-ökoszisztéma kialakítását irányozza elő. Az így létrehozandó rendszer *(Comprehensive Resilience Ecosystem, CORE)* célja a demokratikus társadalom hét ún. alapértékének védelme, amelyet a modell megalkotói a hibrid

támadások célpontjaként azonosítanak. E demokratikus alapértékek: 1. az igazságos/egyenlő bánásmód élménye, 2. a politikai jogok és szabadságjogok, 3. a politikai elszámoltathatóság, 4. a jogállamiság, 5. a (kormányzati) stabilitás, 6. a közszolgáltatások hozzáférhetősége, 7. a stratégiai időben való előrelátás képessége.

A demokratikus alapértékek védelmére létrehozott ökoszisztéma kialakítása három fő cselekvési tér valamelyikében – vagy akár több területen egyidejűleg – valósulhat meg. Ezek a beavatkozások hierarchikus szinteken zajlanak, helyi, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt. A CORE-modell ezt a védelmi struktúrát három különböző cselekvési térként határozza meg:

- Polgári tér *(civic space)* – Ez a helyi közösségek, nemzetek és a nemzetközi közösség szintjén létesül, és védelme vagy támadása politikai, kulturális, társadalmi és információs eszközökkel történhet. A demokratikus értékek és az állampolgári részvétel biztosítása érdekében ebben a térben kiemelt jelentőségű a nyilvános diskurzus és a média szerepe.
- Szolgáltatási tér *(services space)* – A közszolgáltatások, a kereskedelem és a globális ellátási láncok szintjén működik, és információs, kiberbiztonsági, gazdasági és infrastrukturális eszközökkel védhető vagy támadható. Ez a tér különösen érzékeny a digitális fenyegetésekre, a dezinformációra és az ellátási láncok szándékos megzavarására.
- Kormányzati tér *(governance space)* – A helyi és országos közigazgatás, valamint a nemzetközi szervezetek működésének területe. Ennek védelmét politikai, közigazgatási, jogi, hírszerzési, diplomáciai és katonai eszközök biztosítják. Ez a tér kulcsszerepet játszik az állami intézmények stabilitásának fenntartásában, valamint a külső beavatkozásokkal szembeni ellenállás kialakításában.

A CORE-modell logikája szerint a hibrid támadásokkal szembeni védekezést a lehető legmagasabb szinten kell végrehajtani – ideális esetben nemzetközi szinten –, hogy a támadás hatásai ne gyűrűzzenek tovább az alacsonyabb szintekre. Ha a megfelelő elhárítás nem történik meg globális vagy regionális szinten, a támadások országos és helyi szinteken is súlyos következményekkel járhatnak, különösen, ha a különböző cselekvési terek – például a polgári, a szolgáltatási és a kormányzati tér – egyidejűleg válnak célponttá. Ennek következtében az alapvető demokratikus értékek is veszélybe kerülhetnek.

Amennyiben nem lehetséges a fenyegetések kezelése magasabb szinteken, a védekezést országos vagy helyi szinten kell végrehajtani, mégpedig célzott és összehangolt módon.

Fontos következtetés, hogy a CORE-modell elismeri a közigazgatás eszközeinek kulcsszerepét a hibrid támadások elhárításában, különösen akkor, ha ezek a támadások a hatékony közigazgatás – például a határellenőrzés és az idegenrendészet – ellen irányulnak. A modell nemcsak lehetővé teszi, hanem egyenesen megköveteli az ilyen intézkedések alkalmazását, mivel ezek elengedhetetlenek az állami szuverenitás és a demokratikus működés fenntartásához. Ez az elv összhangban áll az EU-tagállamok

és a NATO-szövetségesek által meghatározott biztonsági és védelmi együttműködési követelményekkel, amelyek célja a hibrid fenyegetésekkel szembeni közös fellépés és a demokratikus rendszerek stabilitásának megőrzése.

REZILIENCIA MAGYARORSZÁGON

A Magyarország biztonságára jelentett veszélyek és kockázatok az elmúlt időszakban jelentősen megváltoztak. Napjainkban a világjárványok, természeti és ipari katasztrófák, tömeges és irreguláris migráció, valamint a hibrid hadviselés is megjelenik mint új biztonsági megközelítést igénylő tényező. A modern kori fenyegetések a társadalom védekezőképességét, a demokratikus intézmények létalapját veszik célba, ezért elengedhetetlen a társadalom rezilienciájának megerősítése, mert ez biztonságának alapját alkotja.[454] A NATO és az EU fentiekben bemutatott politikai-katonai védekezési céljai és eszközei mellett minden ország számára kardinális fontosságú egy saját stratégia kidolgozása.

Európa és benne Magyarország, a globális biztonsági környezet változásának köszönhetően, a rendszerváltás óta különböző válságokon megy keresztül, ideértve nemcsak a közelében vagy a távolabb zajló háborúkat, hanem a gazdasági világválságot és a pandémiát is. Láthatjuk, hogy ezeknek a kihívásoknak csak egy része hagyományos értelemben katonai jellegű, a többség már új típusú, amely minden állampolgárt érint.

A nemzetállami struktúrákkal párhuzamosan, a digitális forradalomnak köszönhetően, kiépült egy online világ is, ahova a biztonsági fenyegetések is beköltöztek, így téve még sokrétűbbé a biztonsági környezetünket.[455]

Ebből következik, hogy a hibrid nyomásgyakorlás és fenyegetés által jelentett veszélyek ellen már nem elégséges a csupán katonai eszközökkel való védekezés, ezért fontos a társadalmi reziliencia növelése is; a hibrid támadások célkeresztjében nemcsak az állam áll, hanem a gazdaság és az egyén is.[456] Ezeket a kihívásokat a biztonság komplex értelmezésén, egy ország biztonságpolitikai átfogó koncepcióján keresztül kell megközelíteni. A védekezésre így több közigazgatási ágazat vagy akár állam együttműködésére van szükség. E szükségszerűséget a fent ismertetett reziliencia-modellek és intézkedések mindegyike kiemeli, azonban elméleti megalapozottságát tekintve leginkább a CORE-modellben tükröződik, amely a kormányzati cselekvési tér fogalmának kiépítésével jelentős hangsúlyt helyez a közigazgatási eszközök alkalmazására.

Magyarországon a nemzeti ellenálló képesség fokozása törvényi szinten is programként jelentkezik. *„Nemzeti ellenálló képesség: az 1999. évi I. törvénnyel kihirdetett Észak-atlanti Szerződés 3. cikkével összhangban, a nemzetet alkotó lakosság, gazdaság és állam képessége arra, hogy külső vagy belső, a közrendet és közbiztonságot, valamint az állam honvédelmi és nemzetbiztonsági érdekeit, továbbá stabilitását sértő vagy veszélyeztető törekvések, támadások, természeti vagy ipari katasztrófák, járványok hatékony előrejelzését, megelőzését, a kockázatok lehető legkisebbre csökkentését, illetve*

bekövetkezésük esetén azok kezelését és azt követően a mielőbbi és hatékony helyreállítást a polgári és katonai felkészültségen keresztül – a biztonságtudatosság fejlesztésével, a felkészültség fokozásával és a szükséges védelmi intézkedések foganatba vételével – megfelelően biztosítsa."[457]

A kormány tervei szerint az a cél, hogy *„Magyarország 2030-ra Európa első öt olyan országa közé tartozzon, ahol a legjobb élni, lakni és dolgozni"*,[458] illetve, hogy *„Magyarország az Európai Unió öt legversenyképesebb országa közé kerüljön"*.[459]

Ennek elérése érdekében Magyarország Kormánya számára elsődleges feladat volt egy nemzeti ellenálló képességi stratégia és cselekvési terv kifejlesztése, amely a Honvédelmi Minisztérium felsővezetésével együttműködésben valósult meg *Reziliencia Stratégia* és *Reziliencia Terv* címekkel. A reform célja olyan állami, gazdasági és társadalmi képességek kialakítása volt, amelyek krízishelyzetben is működőképesek maradnak. A nemzeti ellenálló képesség fejlesztése nemcsak katonai feladatként tűnik fel, hanem kiemelt területet képez még a civil válságreagálás esetén is.[460] A 2015-ös nagy európai migrációs válság kezelésére nem volt elégséges a megszokott-alapintézkedések alkalmazása, ezért – egyben felkészülve a jövőbeli hasonló krízisekre – további kormányzati mérlegelés után jogalkotásra került sor. Az elmúlt évek tapasztalatából utóbb az is láthatóvá vált, hogy a Covid19-pandémia bizonyos hatásai hasonlóak azokhoz, amiket egy esetleges fegyveres konfliktus generálna, így a világjárvány leküzdésére adott nemzeti és nemzetközi válaszok egyben az államok rezilienciatesztjeként is értelmezhetők. A katonai és politikai szövetségrendszereink újításai[461] mellett, Magyarország a nemzeti ellenálló képesség fejlesztése tekintetében egy komplex, rendszerszemlélet-szerű megközelítést igénylő jogszabályt dolgozott ki a 2021. évi XCIII., a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló törvény keretében. E szabályozás (lásd a 42. § rendelkezéseit), részben a később kidolgozott CORE-reziliencia-ökoszisztéma elvárásaival összhangban a társadalmi felkészültség, a szabályozási környezet és a közigazgatás cselekvési terébe tartozó intézkedések meghozatalát vázolta fel „[a]z *ország függetlensége, területi integritása, stabilitása, a közrend és a közbiztonság, a törvényes rend, az élet és vagyonbiztonság elleni támadások"* elleni védekezésre.

Ennek megfelelően, a jogállamiság alkotmányos kereteinek sérelme nélkül a közigazgatás (jellemzően a kormány, más intézményekkel, így a Nemzeti Információs Központtal együttműködve) cselekvési körének elemeiként az állami szolgáltatások kontinuitása, az energetikai rendszer működése, az energiabiztonság szavatolása, az ellenőrizetlen (irreguláris) személymozgások kezelése a társadalom szempontjából alapvető szolgáltatások (így élelmezés, közegészségügy) folytonossága, a tömeges sérüléssel járó események kezelése, az infokommunikációs rendszerek stabilitása, az ország védelme és biztonsága terén feladatot ellátó emberi erőforrás biztosítása kiemelt hangsúlyt kapott. A jogszabály a nemzeti ellenálló képesség fejlesztésének kulcsfontosságú területeit határozza meg, amelyek részben összhangban állnak a CORE-modell elveivel. Ezek a következők:

- A védelmi és biztonsági érdekek korszerű és hatékony érvényesítése, amely nemcsak a katonai célokat, hanem a polgári védelmet is támogatja.

- A biztonsági és védelmi képességek összehangolt fejlesztése, különös figyelemmel a nem állami szereplők fokozott bevonására.
- A válsághelyzetek és különleges jogrendi események kezelése, ideértve a hibrid támadások vagy más károsító események elleni fellépést.
- A lakosság védelem- és biztonságtudatosságának erősítése, hogy a társadalom megfelelően reagálhasson a különböző fenyegetésekre.
- A szövetségesi kötelezettségek és vállalások teljesítése, biztosítva az összehangolt nemzetközi együttműködést.
- A természeti és ipari katasztrófák megelőzése és hatásainak csökkentése, valamint a károk mielőbbi helyreállítása a társadalmi és gazdasági stabilitás érdekében.
- A létfontosságú rendszerek folyamatos működésének biztosítása, különösen az alapvető szükségletek kielégítésében nélkülözhetetlen infrastrukturális és ellátórendszerek védelme.[462]

Ezek a célkitűzések együttesen biztosítják az állam és a társadalom ellenálló képességének növelését, hozzájárulva a hibrid fenyegetésekkel és egyéb biztonsági kihívásokkal szembeni hatékony védekezéshez.

A Nemzeti Információs Központ (NIK)[463] 2016-os létrehozása is a kormány hibrid hadviselés elleni reziliencia-stratégiájának részét képezte. Ennek a szervnek a feladata, hogy megfigyelje, és elemezze az ország nemzetbiztonsági és terrorfenyegetettségi helyzetét, így támogatva a társszervek munkáját.

AZ IRREGULÁRIS MIGRÁCIÓ, AZ EMBERI JOGOK ÉS A REZILIENCIA INTERFERENCIÁI

Külön figyelmet érdemel a magyar jogalkotó azon törekvése, hogy az irreguláris migrációt – mint potenciális hibrid fenyegetést – kifejezetten a közigazgatás reziliencia szempontjából releváns cselekvési körébe vonja. Ez azért is jelentős lépés, mert bár a hibrid hadviselés szakirodalma már régóta tárgyalja az irreguláris migrációt mint lehetséges eszközt, az európai szintű szabályozás ezt sokkal visszafogottabban kezeli.

A 2023-as CORE-reziliencia-modell, amelyet a terület jelenlegi európai aranystandardjának tekintenek, csupán két alkalommal, és mindössze egy-egy szó erejéig utal az irreguláris migrációval kapcsolatos fenyegetésekre. Ezzel szemben a magyar szabályozás egyértelműen elismeri ennek a jelenségnek a biztonsági dimenzióit, és a közigazgatás feladatai közé emeli az ezzel szembeni fellépést. Ez a megközelítés nemcsak a nemzeti ellenálló képesség szempontjából meghatározó, hanem az uniós szintű diskurzusban is irányadó lehet, hiszen a hibrid fenyegetések kezelésében egy proaktívabb, hatékonyabb stratégiai szemléletet tükröz.[464]

Bár a korábban ismertetett rezilienciamodellek mindegyike megköveteli a közigazgatási fellépést, nem csupán lehetőséget teremt rá, a migráció elleni intézkedéseknek a reziliencia kontextusában való értelmezése továbbra is hiányos mind a nemzetközi, mind részben a magyar szakirodalomban. Úgy tűnik, hogy a migrációt érintő fenyegetések és az ellenük történő fellépés hatékony eszközei elméleti szinten még mindig az idegenrendészet, és nem pedig a reziliencia kérdéskörébe tartozóként jelennek meg. Ez véleményem szerint téves megközelítés, hiszen a hibrid hadviselés kontextusában az irreguláris migráció gyakran szándékosan generált vagy instrumentalizált jelenség, amely közvetlen biztonsági fenyegetést is jelenthet.

Ennek hátterében részben az a jogi és etikai dilemma áll, amely a migráció kérdésének a hibrid hadviselés keretében történő értelmezéséből fakad. A migránsok emberi jogainak védelme ugyanis eltér a hadviselő felekre vonatkozó jogi normáktól. Egy ellenséges katona foglyul ejtése vagy akár likvidálása a nemzetközi humanitárius jog, azon belül is a *jus in bello* (a háború folytatására vonatkozó szabályok) hatálya alá tartozik. Ezzel szemben azok a személyek, akik maguk nem hadviselő felek, hanem valamilyen politikai, stratégiai vagy gazdasági cél érdekében manipulált vagy eszközként felhasznált egyének, különleges védelmet élveznek. Az emberi jogaik sérthetetlensége a konfliktus természetétől független, sőt, bizonyos esetekben a humanitárius jog által előírt standardok felett is biztosítani kell azt.

Mindezek alapján a rezilienciakoncepciók fejlesztésekor indokolt lenne a migrációt érintő biztonsági dimenziók pontosabb meghatározása és a kérdéskör integrálása a közigazgatási ellenálló képesség fejlesztésébe – anélkül, hogy az emberi jogi normák sérülnének.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának Magyarország ellen hozott ítéletei is rávilágítanak a hibrid hadviselés és az emberi jogok védelme közötti jogi dilemmákra. A *Shahzad kontra Magyarország*[465] ügyben a bíróság úgy ítélte meg, hogy a migránsok egyéni azonosítása nélkül végrehajtott határon kívülre helyezés kollektív kiutasításnak minősült, amely esetében nem biztosították a jogorvoslat lehetőségét. Az *R. R. és mások kontra Magyarország* ügyben pedig a magyar államot többek között egyes irreguláris migránsok aránytalanul hosszú fogva tartása miatt marasztalták el.

Ezek az ítéletek azt mutatják, hogy a kollektív kiutasítás és a jogorvoslathoz való jog tipikusan az emberi jogok körébe tartozó kérdések, és nem a nemzetközi humanitárius jog hatálya alá esnek. Ez pedig komoly kérdéseket vet fel a hibrid hadviselés kontextusában, különösen akkor, ha az állam egy sürgős intézkedéssel kívánja megvédeni alapvető egzisztenciális érdekeit. Jogilag érdekes elképzelés, hogy egy hibrid fenyegetés során hozott azonnali intézkedéseket alá kellene-e vetni a jogorvoslat követelményének, vagy éppen ellenkezőleg, bizonyos esetekben annak részletes indoklás melletti megtagadása is legitim lehet. Ez még inkább problémás, ha figyelembe vesszük, hogy a fellépő államnak az arányossági tesztet sokszor olyan helyzetben kellene elvégeznie, amikor nincs teljes rálátása a fenyegetés végcéljára vagy mértékére. Hasonló jogi kérdések merülnek fel a fogva tartás időtartamának meghatározása kapcsán is.

Mindezek alapján nemcsak az egyes államok, hanem az európai és a globális emberi jogi infrastruktúra ellenálló képességét is szükséges lenne felülvizsgálni. Olyan jogalkotásra van szükség, amely lehetővé teszi, hogy a nemzetközi jog – beleértve az emberi jogi egyezményeket – kellő rugalmassággal kezelje az instrumentalizált migrációt. Ez elengedhetetlen annak érdekében, hogy a nemzetközi jogot és annak eszközeit – akár a *lawfare* (joggal folytatott hadviselés) módszereinek alkalmazásával – ne lehessen a nemzeti ellenálló képesség aláásására felhasználni. Természetesen mindez csak úgy valósulhat meg, ha az instrumentalizált migránsok alapvető jogainak védelme továbbra is biztosított marad, és ehhez megfelelő jogi és intézményi kereteket alakítanak ki.

ÖSSZEGZÉS

Elemzésem eredményei alapján megállapítható, hogy a hibrid hadviselés – és amennyiben elfogadjuk, hogy annak egyik eszköze a mesterségesen gerjesztett irreguláris migráció – komoly dilemmákat vet fel az alapvető emberi jogok védelme szempontjából. A hibrid hadviselés sajátossága, hogy nem csupán katonai, hanem jogi és politikai eszközökkel is operál, amelynek következtében a védekező államokat könnyen a nemzetközi jog megsértőiként állíthatják be.

A hibrid hadviselést alkalmazó aktorok gyakran a *lawfare* (joggal folytatott hadviselés) eszközével élve próbálják ellehetetleníteni a védekező felet, kihasználva a nemzetközi jogi keretek bizonytalanságait. Ennél is súlyosabb kérdés azonban, hogy a hibrid fenyegetések elleni védekezés, illetve a reziliencia kialakítása a közigazgatás cselekvési körébe tartozó eszközök széles körét érinti. Ezek alkalmazása során figyelembe kell venni az emberi jogi előírásokat, valamint azt a tényt, hogy a hibrid hadviseléssel szembeni fellépéshez jelenleg nem létezik teljes mértékben kidolgozott nemzetközi jogi szabályrendszer.

A korábban ismertetett reziliencia-modellek mindegyike – különösen a CORE-modell – egy átfogó védekezési ökoszisztéma kialakítását követeli meg, amelyben különböző cselekvési módok összehangolt alkalmazására van szükség. Ezért elkerülhetetlen, hogy a jogalkotás is részét képezze ennek a védekezési rendszernek. Az állami fellépés határait és lehetőségeit egyértelmű normáknak kell szabályozniuk, hogy a közigazgatás hatékonyan tudjon reagálni a hibrid fenyegetésekre – ideértve a mesterségesen gerjesztett migrációt is –, miközben biztosítja az emberi jogi kötelezettségek tiszteletben tartását.

VÉGSZÓ

A migráció kérdése évszázadok óta foglalkoztatja a politikai döntéshozókat, ám napjainkban új dimenziót nyert: a modern geopolitikai stratégiák szerves részévé vált, és eszközként használható a nemzetközi kapcsolatok alakításában. Míg korábban a népmozgásokat elsősorban gazdasági, környezeti vagy háborús tényezők alakították, ma már egyes szereplők tudatosan alkalmazzák a migrációt politikai céljaik elérésére. A tömeges népességmozgás destabilizáló hatása túlmutat az érintett országokon, hiszen hatásaik dominószerűen érinthetik a térség politikai stabilitását, gazdasági helyzetét és társadalmi összetételét.

A könyv szerkezetileg három fő pillérre épül. Az első rész a biztonságpolitika és a migráció történeti és elméleti alapjait mutatja be, rámutatva arra, hogyan változott a biztonság fogalma az idők során. Különösen érdekes az a folyamat, amelynek során a hadviselés klasszikus formái háttérbe szorultak, és egyre inkább a rejtettebb, kevésbé látványos, de annál hatékonyabb módszerek kerültek előtérbe. Ide sorolható az információs hadviselés, a gazdasági nyomásgyakorlás és természetesen a migráció tudatos manipulálása is.

A második, több fejezetet magában foglaló rész a hibrid hadviselés elméleti kereteit bontja ki, különös figyelmet fordítva arra, hogyan használják a migrációt eszközként a nemzetközi politikában. A történelem tele van példákkal arra, hogy a népességmozgások milyen stratégiai célokat szolgálhattak. Gondoljunk csak az Oszmán Birodalom hódításaira, ahol a leigázott területekről szisztematikusan telepítettek át népcsoportokat, hogy az újonnan megszerzett régiók lojalitását biztosítsák. A modern korban is számos példa mutatja, hogy az államok a migrációs mozgásokat politikai nyomásgyakorlásként használták fel – jó példák a hidegháború idején a berlini menekültválság vagy a kubai exodus, amely komoly diplomáciai feszültségeket szült az Egyesült Államok és a Szovjetunió között.

Az utolsó rész a jelenlegi és jövőbeli kihívásokkal foglalkozik, bemutatva a modern migrációs nyomás hatásait, valamint az államok lehetséges válaszait. Az egyik legfontosabb kérdés az, hogy egy állam miként védekezhet a szándékosan előidézett migrációs hullámok ellen anélkül, hogy megsértené a nemzetközi jogot és az emberi jogi

normákat. Részletesen megjelennek az olyan megoldások, mint a határellenőrzés megerősítése, a nemzetközi együttműködés fokozása, valamint a kibocsátó országok stabilizálása annak érdekében, hogy csökkentsék az elvándorlás kiváltó okait.

Az egyik legérdekesebb megállapítás, amely a könyvből kiolvasható, az, hogy a migráció fegyverként való alkalmazása különösen hatékonynak bizonyul demokratikus rendszerek ellen. Nyílt társadalmakban a politikai és társadalmi viták lehetőséget teremtenek arra, hogy a migrációs nyomás fokozza a belső feszültségeket. A kötet bemutatja, hogyan alakult ki ez a probléma az elmúlt években Európában, ahol a migráció kérdése nemcsak belpolitikai feszültségekhez, hanem diplomáciai konfliktusokhoz is vezetett. 2015-ben például a menekültválság nem csupán humanitárius krízist okozott, hanem jelentős politikai törésvonalakat is létrehozott az Európai Unió tagállamai között.

A könyv egyik kulcsfogalma a reziliencia, vagyis az ellenálló képesség, amely az egyik leghatékonyabb stratégia a modern biztonsági kihívásokkal szemben. A migrációs nyomás kezeléséhez nem elégségesek a hagyományos biztonságpolitikai eszközök, hanem szélesebb körű, intézményi és társadalmi szintű válaszokra is szükség van. A politikai stabilitás fenntartása, a dezinformáció elleni küzdelem és a társadalmi kohézió erősítése mind olyan tényezők, amelyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy egy állam kevésbé legyen sebezhető a migráció fegyverként való alkalmazásával szemben.

A könyv mondanivalója különösen időszerű, hiszen a 21. század geopolitikai környezete folyamatosan változik, és a biztonsági kihívások egyre komplexebbé válnak. A modern világ konfliktusai már nem csupán a csatatéren dőlnek el, hanem a politikai, gazdasági és társadalmi rendszerek befolyásolásán keresztül. A migrációs hullámok politikai eszközként való felhasználása éppen ebbe az új hadviselési formába illeszkedik, amelyben a cél nem az ellenség katonai legyőzése, hanem annak belső destabilizálása.

A könyv egyik legfontosabb üzenete, hogy a migrációt és a biztonságpolitikát nem lehet többé különálló kérdésként kezelni. A globális mozgások kezeléséhez nem csupán rövid távú válaszokra, hanem hosszú távú stratégiákra is szükség van. Az államoknak fel kell készülniük arra, hogy a migrációs folyamatokkal nem csupán humanitárius, hanem biztonságpolitikai kihívásként is számolniuk kell.

Összegzésképpen a könyv átfogó elemzést nyújt arról, hogyan válhat a migráció a modern geopolitikai stratégiák részévé, és ez milyen hatásokkal járhat a nemzetközi politikára. Történelmi és kortárs példák mutatják be, hogy a migráció és a biztonságpolitika közötti összefüggés ma az egyik legfontosabb geopolitikai kérdés. Az államoknak és a nemzetközi közösségnek összehangolt stratégiákra van szükségük ahhoz, hogy a migrációs nyomás kihívásait ne csupán kezelni, hanem hosszú távon kontrollálni is tudják. A könyv ennek megfelelően nemcsak egy aktuális problémát térképez fel, hanem gyakorlati megoldásokat is kínál az egyik legösszetettebb 21. századi biztonságpolitikai kihívásra.

JEGYZETEK

1 Idézik Tóth Sándor, Vajda András: *Rendőri vezetők felkészítése a tömegdemonstrációk kezelésére Németországban.* Rendvédelmi Füzetek, 2000/38. 1–26. o.
2 van Engeland, Anicée: *Civilian or Combatant? A Challenge for the 21st Century.* Oxford, Oxford University Press, 2011. https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199743247.003.0005 (2022. 08. 22.). 133–134. o.
3 Greenhill, Kelly M.: *When Migrants Become Weapons. The Long History and Worrying Future of a Coercive Tactic.* Foreign Affairs, 2022. március–április. https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2022-02-22/when-migrants-become-weapons (2023. 06. 10.).
4 Rada Péter: *Átalakuló biztonsági kihívások. A biztonság dimenziói.* Grotius, 2007. 12. 07. http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=KZQSCF (2022. 11. 29.).
5 Vida Csaba: *A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei (A biztonsági tanulmányok új korszaka).* Nemzetbiztonsági Szemle, 2013/1. http://hdl.handle.net/20.500.12944/10197 (2022. 07. 08.). 91. o.
6 NATO: *NATO 2022 Strategic Concept.* https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf (2022. 11. 29.).
7 Lásd Amaczi Viktor, Ács Tibor: *Hadtudományi Lexikon.* I. köt. Budapest, MHTT, 1995. 100–101. o.
8 *Uo.*
9 Sallai János, Ritecz György: *A Magyar Köztársaság határrendje és határbiztonsága.* Rendvédelmi Füzetek, 1999/6.
10 Wolfers, Arnold: *Discord and Collaboration.* Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1962. 150. o.
11 Buzan, Barry, Wæver, Ole, de Wilde, Jaap: *Security: a New Framework for Analysis.* Boulder, Lynne Rienner, 1998.
12 Virányi Gergely: *A biztonság-fogalomról, másként.* Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, 2012/13. http://www.pecshor.hu/periodika/XIII/viranyi.pdf (2022. 08. 11.). 66. o.
13 Európai Parlament: Európai Alkotmánytervezet, 2004. https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/hu/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/draft-treaty-establishing-a-constitution-for-europe (2023. 08. 04.).
14 Köszegvári Tibor: *A hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma.* Hadtudomány, 2007/1. 13. o.

15 Hadnagy Imre József: *A biztonság korszerű értelmezése – avagy a biztonság ma már sokkal bizonytalanabb, mint korábban bármikor.* https://www.vedelem.hu/letoltes/anyagok/135-a-biztonsag-korszeru-ertelmezese-avagy-a-biztonsag-ma.pdf (2012. 10. 19.). 1–28. o.

16 Deák Péter: *A biztonság fogalmi és tartalmi megközelítése, új értelmezései.* In: Deák Péter, Ara-Kovács Attila (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv.* Budapest, Osiris, 2007. 12–23. o.

17 Zsigovits László: *A nemzetközi kutatásokba történő bekapcsolódást elősegítő felsőoktatási infrastruktúra hatásai az új Nemzeti Közszolgálati Egyetemre.* https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/A%20nemzetk%C3%B6zi%20kutat%C3%A1sokba%20t%C3%B6rt%C3%A9n%C5%91%20bekapcsol%C3%B3d%C3%A1st%20el%C5%91seg%C3%ADt%C5%91%20fels%C5%91oktat%C3%A1si%20infrastrukt%C3%BAra%20hat%C3%A1sai%20az%20%C3%BAj%20Nemzeti%20K%C3%B6zszolg%C3%A1lati%20Egyetemre.pdf (2022. 09. 17.). 1–12. o.

18 Dunne, Tim, Schmidt, Brian C.: *Realism.* In: Baylis, John, Smith, Steve, Owens, Patricia (szerk.): *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations.* Oxford, Oxford University Press, 2006. 172–176. o.

19 Balogh István: *Biztonságelméletek.* Nemzet és Biztonság, 2013/3–4. https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2013_3-4_04_balogh_istvan_-_biztonsagelmeletek.pdf (2022. 09. 19.). 36–56. o.

20 *Uo.*

21 *Uo.*

22 Lásd Clark, Richard, Dolan, Lindsay R.: *Pleasing the Principal: U.S. Influence in World Bank Policymaking.* American Journal of Political Science, 2021/1. https://www.jstor.org/stable/45415611 (2022. 04. 24.). 36–51. o. és Thacker, Strom C.: *The High Politics of IMF Lending.* World Politics, 1999. 1. https://www.jstor.org/stable/25054100 (2022. 11. 05.). 38–75. o.

23 Wallerstein, Immanuel: World-Systems Analysis: An Introduction. Durham, Duke University Press, 2004. https://doi.org/10.1215/9780822399018 (2023. 08. 09.) és Agnew, John: *Immanuel Wallerstein, the "modern world-system," and radical human geography.* Human Geography, 2020/1. https://doi.org/10.1177/1942778620974056 (2022. 09. 17.).

24 Szayna, Thomas S., Watts, Stephen, O'Mahony, Angela, Frederick, Bryan, Kavanagh, Jennifer: *What Are the Trends in Armed Conflicts, and What Do They Mean for U.S. Defense Policy?* www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1900/RR1904/RAND_RR1904.pdf (2023. 01. 04.).

25 1913. évi XLIII. *Törvény az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat beczikkelyezése tárgyában.* https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=91300043.tv (2023. 08. 04.).

26 1945. Egyesült Nemzetek Alapokmánya. http://www.grotius.hu/doc/pub/HBJFWJ/az%20ensz%20alapokm%C3%A1nya.pdf (2023. 08. 04.).

27 1949. Genfi Egyezmények. https://jogkodex.hu/jsz/genfi_egyezmenyek_1954_32_tvr_5069773 (2023. 08. 04.).

28 Carnegie Council for Ethics is International Affairs: *Just war.* https://www.carnegiecouncil.org/explore-engage/key-terms/just-war (2022. 09. 17.).

29 1956. évi I. törvény. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=95600001.tv (2023. 08. 04.).

30 Kajtár Gábor: *A terrorizmus elleni önvédelem a XXI. században.* Kül-Világ, 2011/1–2. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/82785/EPA00039_kulvilag_2011_01-02_kajtar.pdf?sequence=1 (2022. 08. 18.). 5. o.

31 Lásd Sanz-Caballero, Susana: *The concepts and laws applicable to hybrid threats, with a special focus on Europe.* Nature Humanities and Social Sciences Communications, 2023. 10. köt. https://www.nature.com/articles/s41599-023-01864-y (2023. 07. 20.).

32 Blahó András, Prandler Árpád: *Nemzetközi szervezetek és intézmények.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014. 115. o.

33 Bruhács János: *Jus contra bellum – Glosszák az erőszak nemzetközi jog tilalmához.* Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Politico-Juridica, 2014/1. 70. o.

34 Sanz-Caballero, Susana: *The concepts and laws applicable to hybrid threats, with a special focus on Europe.* Nature Humanities and Social Sciences Communications, 2023. 10. köt. https://www.nature.com/articles/s41599-023-01864-y (2023. 07. 20.).

35 Nemeth, William J.: *Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare.* Monterey: Naval Postgraduate School, 2002. https://core.ac.uk/download/pdf/36699567.pdf (2022. 09. 01.).

36 Kiss Álmos Péter: *A hibrid hadviselés természetrajza.* Honvédségi Szemle, 2019/4. https://honvedelem.hu/images/media/5f58be696dc30542944535.pdf (2022. 10. 10.). 17. o.

37 Jójárt Krisztián: *A hibrid hadviselés és a jövő háborúja.* Honvédségi Szemle, 2020/1. http://real.mtak.hu/105872/ (2022. 10. 15.). 5. o.

38 Hoffman, Frank G.: *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars.* Arlington, Potomac Institute for Policy Studies, 2007. https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (2022. 10. 10.). 8. o.

39 Brands, Hal: Paradoxes of the Gray Zone. Hasonló értelemben lásd Sanz-Caballero, Susana: *The concepts and laws applicable to hybrid threats, with a special focus on Europe.* Nature Humanities and Social Sciences Communications, 2023. 10. köt. https://www.nature.com/articles/s41599-023-01864-y (2023. 07. 20.).

40 Sari, Aurel: *Hybrid Warfare, Law, and the Fulda Gap.* In: Williams, Winston S., Ford, Christopher M. (szerk.): *Complex Battlespaces: The Law of Armed Conflict and the Dynamics of Modern Warfare.* Oxford, Oxford University Press, 2019. https://doi.org/10.1093/oso/9780190915360.001.0001 (2023. 07. 20.). 161–190. o.

41 Sanz-Caballero, Susana: *The concepts and laws applicable to hybrid threats, with a special focus on Europe.* Nature Humanities and Social Sciences Communications, 2023. 10. köt. https://www.nature.com/articles/s41599-023-01864-y (2023. 07. 20.).

42 Rácz András: *Russia's Hybrid War in Ukraine. Breaking the Enemy's Ability to Resist.* In: *Finnish Institute of International Affairs, 2015.* https://www.fiia.fi/wp-content/uploads/2017/01/fiiareport43.pdf (2022. 10. 21.). 31. o.

43 Resperger István: *A válságkezelés és a hibrid hadviselés.* Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018. https://nbi.uni-nke.hu/document/nbi-uni-nke-hu/Resperger%20Istv%C3%A1n_A%20v%C3%A1ls%C3%A1gkezel%C3%A9s%20%C3%A9s%20a%20hibrid%20hadvisel%C3%A9s.pdf (2022. 10. 01.). 21. o.

44 Porkoláb Imre: *Hibrid hadviselés: új hadviselési forma, vagy régi ismerős?* Hadtudomány, 2015/3–4. https://www.mhtt.eu/hadtudomany/2015/3_4/2015_3_4_5.pdf.

45 *Uo.* 41. o.

46 NATO: *Wales Summit Declaration.* Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Wales, 05. 09. 2014. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (2023. 01. 14.).
47 Calha, Julio Miranda: *Hybrid warfare: NATO's new strategic challenge?* 051 DSC 15 E. Brussels: NATO Parliamentary Assembly, 2015. https://www.nato-pa.int/download-file?filename=sites/default/files/documents/2015%20-%20166%20DSC%2015%20E%20BIS%20-%20HYBRID%20WARFARE%20-%20CALHA%20REPORT.docx (2022. 09. 17.).
48 Európai Bizottság Közös közlemény az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak: a hibrid fenyegetésekkel szembeni fellépés közös kerete – európai uniós válasz. Brüsszel, 2016. 04. 06. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:52016JC0018 (2022. 11. 14.).
49 Kiss Álmos Péter: *A hibrid hadviselés természetrajza.* Honvédségi Szemle, 2019/4. https://honvedelem.hu/images/media/5f58be696dc30542944535.pdf (2022. 10. 10.). 18. o. Azonos értelemben Sanz-Caballero, Susana: *The concepts and laws applicable to hybrid threats, with a special focus on Europe.* Nature Humanities and Social Sciences Communications, 2023. 10. köt. https://www.nature.com/articles/s41599-023-01864-y (2023. 07. 20.).
50 Kiss Álmos Péter: *A hibrid hadviselés természetrajza.* Honvédségi Szemle, 2019/4. https://honvedelem.hu/images/media/5f58be696dc30542944535.pdf (2022. 10. 10.). 18. o.
51 *Uo.*
52 Resperger István: *Az aszimmetrikus hadviselésre adható válaszok.* Honvédségi Szemle, 2017/1. https://honvedelem.hu/files/files/61193/az_aszimmetrikus_hadviselesre_adhato_valaszok.pdf (2022. 10. 01.). 38. o.
53 Somodi Zoltán, Kiss Álmos Péter: *A hibrid hadviselés fogalmának értelmezése a nemzetközi szakirodalomban.* Honvédségi Szemle, 2019/6. http://real.mtak.hu/105176/1/Somodi-ZoltC3A1n-C591rnagy-E28093-Kiss-C381lmos-PC3A9ter_A-hibrid-hadviselC3A9s-fogalmC3A1nak-C3A9rtelmezC3A9se-a-nemzetkC3B6zi-szakirodalomban.pdf (2022. 10. 15.). 22–28. o.
54 If You Can't Convince Them, Confuse Them. https://quoteinvestigator.com/2013/12/02/confuse-them/ (2021. 03. 12.).
55 Brzeziński, Zbigniew, Griffith, William E.: *Peaceful Engagement in Eastern Europe.* Foreign Affairs, 1961/4. https://doi.org/10.2307/20029518 (2021. 11. 15.).
56 Mansoor, Peter R.: *Introduction. Hybrid Warfare in History.* In: Murray, Williamson, Mansoor, Peter R. (szerk.): Hybrid Warfare: *Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present.* Cambridge, Cambridge University Press, 2012. 1–10. o.
57 Lásd továbbá Bahnareanu, Cristian: *The Evolution of Warfare from Classic to Hybrid Actions.* Strategic Impact, 2015. 55. köt. https://www.proquest.com/docview/1731537073 (2022. 09. 17.).
58 Simicskó István: *A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai.* Hadtudomány, 2017/3–4. http://real.mtak.hu/67458/1/Ht_201734_5_18_u.pdf (2022. 08. 15.). 4. o.
59 Bahnareanu, Cristian: *The Evolution of Warfare from Classic to Hybrid Actions.* Strategic Impact, 2015. 55. köt. https://www.proquest.com/docview/1731537073 (2022. 09. 17.).
60 Simicskó István: *A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai.* Hadtudomány, 2017/3–4. http://real.mtak.hu/67458/1/Ht_201734_5_18_u.pdf (2022. 08. 15.). 5. o.
61 *Uo.*

62 *Uo.* 6. o.
63 Abbott, Daniel: *The Handbook of Fifth-Generation Warfare.* Ann Arbor, Nimble Books, 2010. 209. o.
64 Isaszegi János: *Az aszimmetrikus hadviselés kialakulásának története.* Hadtudomány, 2015/1–2. http://real.mtak.hu/id/eprint/23548 (2022. 08. 11.). 78. o.
65 Bahnareanu, Cristian: *The Evolution of Warfare from Classic to Hybrid Actions.* Strategic Impact, 2015. 55. köt. https://www.proquest.com/docview/1731537073 (2022. 09. 17.).
66 Abbott, Daniel: *The Handbook of Fifth-Generation Warfare.* Ann Arbor, Nimble Books, 2010. 20. o.
67 Schmid, Alex P.: *The Routledge handbook of terrorism research.* London és New York, Taylor & Francis, 2011. https://doi.org/10.4324/9780203828731 (2021. 08. 05.). 167. o.
68 Németh Csenge: *A közösségi média mint legújabb hadszíntér.* Biztonságpolitika, 2021. 12. 03. https://biztonsagpolitika.hu/egyeb/a-kozossegi-media-mint-legujabb-hadszinter (2022. 09. 01.).
69 Bahnareanu, Cristian: *The Evolution of Warfare from Classic to Hybrid Actions.* Strategic Impact, 2015. 55. köt. https://www.proquest.com/docview/1731537073 (2022. 09. 17.).
70 Tromblay, Darren E.: *"Hybrid Warfare" at Home: Asymmetric Tactics Are Not Just Used in Ukraine, They Are Employed against the United States, and Have Been for Quite Some Time.* https://www.lawfaremedia.org/article/intelligence-studies-essay-hybrid-warfare-home-asymmetric-tactics-are-not-just-used-ukraine-they-are (2023. 02. 09.).
71 van der Klaauw, Cornelis: *Generations of Warfare: An Outdated Concept?* The Three Swords Magazine, 2021/37. https://www.jwc.nato.int/application/files/6916/3280/9811/issue37_17.pdf (2022. 08. 15.).
72 Balog Fatime, Fekete Csanád, Németh András, Németh József Lajos: *A hibrid hadviselés különös tekintettel a mobil kommunikációra.* Hadmérnök, 2015/4. http://www.hadmernok.hu/154_12_balogf_na_joe.pdf (2022. 09. 19.). 129. o.
73 *Uo.* 130. o.
74 Hammes, Thomas X.: *The Evolution of War: The Fourth Generation.* Marine Corps Gazette, 1994/9. 35–44. o.
75 Hammes, Thomas X.: *The Sling and The Stone: On War in The 21st Century.* Minneapolis, Zenih Press, 2006.
76 Lind, William S.: *Understanding Fourth Generation War.* Military Review, 2004/5. https://www.hsdl.org/?view&did=482203 (2022. 05. 11.). 9. o.
77 Herta, Laura M: *Russia's Hybrid Warfare – Why Narratives and Ideational Factors Play a Role in International Politics.* On-line Journal Modelling the New Europe, 2016. 21. köt. https://www.proquest.com/scholarly-journals/russias-hybrid-warfare-why-narratives-ideational/docview/1872206511/se-2 (2022. 09. 10.).
78 Galeotti, Mark: *I'm Sorry for Creating the 'Gerasimov Doctrine'.* Foreign Policy, 2018. 03. 15. https://foreignpolicy.com/2018/03/05/im-sorry-for-creating-the-gerasimov-doctrine/ (2021. 10. 14.).
79 Geraszimov, Valerij: https://www.vpk-news.ru/articles/14632.
80 Simicskó István: *A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai.* Hadtudomány, 2017/3–4. http://real.mtak.hu/67458/1/Ht_201734_5_18_u.pdf (2022. 08. 15.). 7. o.
81 Rácz András: *A hibrid hadviselés és az ellene való védekezés lehetőségei.* Seregszemle, 2016/2. 8. o.

82 Lásd HOFFMAN, Frank G.: *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington, Potomac Institute for Policy Studies, 2007. https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (2022. 10. 10.).
83 GERASZIMOV, Valerij: https://www.vpk-news.ru/articles/14632.
84 Ebben az értelemben lásd FABIAN, Sandor: *The Russian hybrid warfare strategy – neither Russian nor strategy*. Defense & Security Analysis, 2019/3. https://doi.org/10.1080/14751798.2019.1640424 (2022. 09. 17.).
85 BILAL, Arsalan: *Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and 'Trust' as the Antidote*. In: *NATO Review, 2021*. https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html (2022. 01. 04.).
86 KODALLE, Thorsten és mtsai: *A General Theory of Influence in a DIME/PMESII/ASCOP/IRC2 Model*. Journal of Information Warfare, 2020/2. https://www.jinfowar.com/subscribers/journal/volume-19-issue-2/general-theory-influence-dimepmesiiascopirc2-model (2022. 10. 26.). 12–26. o.
87 SOMODI Zoltán, KISS Álmos Péter: *A hibrid hadviselés fogalmának értelmezése a nemzetközi szakirodalomban*. Honvédségi Szemle, 2019/6. http://real.mtak.hu/105176/1/Somodi-ZoltC3A1n-C591rnagy-E28093-Kiss-C381lmos-PC3A9ter_A-hibrid-hadviselC3A9s-fogalmC3A1nak-C3A9rtelmezC3A9se-a-nemzetkC3B6zi-szakirodalomban.pdf (2022. 10. 15.). 22. o.
88 KODALLE, Thorsten és mtsai: *A General Theory of Influence in a DIME/PMESII/ASCOP/IRC2* Model. Journal of Information Warfare, 2020/2. https://www.jinfowar.com/subscribers/journal/volume-19-issue-2/general-theory-influence-dimepmesiiascopirc2-model (2022. 10. 26.). 12–26. o.
89 NEMETH, William J.: *Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare*. Monterey: Naval Postgraduate School, 2002. https://core.ac.uk/download/pdf/36699567.pdf (2022. 09. 01.).
90 HOFFMAN, Frank G.: *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington, Potomac Institute for Policy Studies, 2007. https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (2022. 10. 10.). 8. o.
91 SOMKUTI Bálint: *Az önbecsapás művészete – a hibrid hadviselés félrevezető elméletéről*. Mandiner, 2022. 04. 13. https://mandiner.hu/cikk/20220413_hibrid_hadviseles_somkuti_balint (2022. 04. 14.).
92 SOMKUTI Bálint: Az önbecsapás művészete – a hibrid hadviselés félrevezető elméletéről. Mandiner, 2022. 04. 13. https://mandiner.hu/cikk/20220413_hibrid_hadviseles_somkuti_balint (2022. 04. 14.).
93 KOÓS Gábor, SZTERNÁK György: *A katonai műveletek új formája – a hibrid műveletek*. Szakmai Szemle, 2015/1. 120–136. o.
94 GALEOTTI, Mark: *I'm Sorry for Creating the 'Gerasimov Doctrine'*. Foreign Policy, 2018. 03. 15. https://foreignpolicy.com/2018/03/05/im-sorry-for-creating-the-gerasimov-doctrine/ (2021. 10. 14.).
95 JÓJÁRT Krisztián: *Miért ne kiáltsunk folyton hibrid hadviselést*. Political Capital, 2020. 05. 27. https://politicalcapital.hu/hirek.php?article_read=1&article_id=2538 (2022. 07. 02.).
96 FABIAN, Sandor: *The Russian hybrid warfare strategy – neither Russian nor strategy*. Defense & Security Analysis, 2019/3. https://doi.org/10.1080/14751798.2019.1640424 (2022. 09. 17.).

97 GILES, Lionel: *The Art of War By Sun Tzu*. https://classics.mit.edu/Tzu/artwar.html (2023. 02. 15.).
98 BILAL, Arsalan: *Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and 'Trust' as the Antidote*. In: *NATO Review, 2021*. https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html (2022. 01. 04.).
99 LANOSZKA, Alexander: *Russian hybrid warfare and extended deterrence in eastern Europe*. International Affairs, 2016/92. https://www.jstor.org/stable/24757841. 175–195. o.
100 BILAL, Arsalan: *Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and 'Trust' as the Antidote*. In: *NATO Review, 2021*. https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html (2022. 01. 04.).
101 E tétel kifejtéséért lásd FUKUYAMA, Francis: *Bizalom*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2007. Itt szükséges megjegyezni, hogy Bilal Arsalan egyes nézetei Fukuyama írásának tanait is tükrözik.
102 THE DIPLOMATIC SERVICE OF THE EUROPEAN UNION: *Review of the European Neighbourhood Policy (ENP)*. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/review-european-neighbourhood-policy-enp_en (2022. 11. 03.).
103 EURÓPAI BIZOTTSÁG: *The Role of eGovernment for Europe's Future*. https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0567:FIN:EN:PDF (2023. 02. 15.).
104 KAZHARSKI, Aliaksei: *Civilizations as ontological security? Stories of the Russian trauma*. Problems of Post-Communism. 2019/67. https://doi.org/10.1080/10758216.2019.1591925 (2022. 08. 22.). 24–36. o.
105 BARANOVSKY, Vladimir: *Russia and Europe: The Emerging Security Agenda*. Oxford, Oxford University Press, 1997. 543–555. o.
106 KAUNERT, Christian: *EU Eastern Partnership, Hybrid Warfare and Russia's Invasion of Ukraine!* Eucrim: the European Criminal Law Associations' Forum, 2022/2. https://doi.org/10.30709/eucrim-2022-011 (2022. 08. 17.). 158–164. o.
107 BRZEZIŃSKI, Zbigniew: *Post-Communist Nationalism*. Foreign Affairs, 1989/5. https://doi.org/10.2307/20044197 (2021. 11. 15.).
108 HOLCOMB, Franklin: *The Kremilin's Irregular Army: Ukrainian Separatist Order of Battle. Institute for the Study of War*. Washington, D.C., Institute for the Study of War, 2017. https://www.understandingwar.org/backgrounder/kremlin%E2%80%99s-irregular-army-ukrainian-separatist-order-battle (2022. 10. 10.). 7–12. o.
109 MARTEN, Kimberly: *Russia's use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group*. Post Soviet Affairs, 2019/35. https://doi.org/10.1080/1060586X.2019.1591142 (2022. 09. 17.). 181–204. o.
110 Genfi I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyv.
111 LIEVEN, Anatol: *The failed Wagner coup shows Vladimir Putin's regime remains stubbornly strong*. The Guardian, 2023. 06. 29. https://www.theguardian.com/commentisfree/2023/jun/29/failed-wagner-coup-vladimir-putin-regime-strong-yevgeny-prighozin (2023. 06. 29.).
112 Az USA és a NATO támogatására létesített szélsőjobboldali szervezetek történetéről részletesen lásd GANSER, Daniele: *NATO's Secret Armies. Operation GLADIO and Terrorism in Western Europe*. London és New York, Frank Cass, 2005. https://www.routledge.com/NATOs-Secret-Armies-Operation-GLADIO-and-Terrorism-in-Western-Europe/Ganser/p/book/9780714685007 (2023. 04. 10.).

113 BUŠTÍKOVÁ, Lenka: *The radical right in Eastern Europe.* In: RYDGREN, Jens (szerk.): *The Oxford Handbook of the Radical Right.* Oxford, Oxford University Press, 2018. 565–581. o.
114 EURACTIV: *Putin supports far-right to divide Europe: Timmermans.* Euractiv, 2017. 03. 31. https://www.euractiv.com/section/elections/news/putin-supports-far-right-to-divide-europe-timmermans/ (2023. 02. 15.).
115 KOLS, Rihards: *Hybrid Threats: The Baltic Perspective.* In: *Commission on security and cooperation in Europe U. S. Helsinki Commission.* https://www.csce.gov/sites/helsinkicommission.house.gov/files/RKols_Hybrid%20threats%20Baltic%20Perspective-2022.pdf (2022. 10. 26.).
116 RADIN, Andrew: *Hybrid Warfare in the Baltics: Threats and Potential Responses.* Santa Monica, RAND Corporation, 2017. 13–34. o.
117 GARDNER, Frank: *What is hybrid warfare? Inside the centre dealing with modern threats.* BBC, 2023. 02. 06. https://www.bbc.com/news/uk-64511670 (2023. 02. 15.).
118 ENTOUS, Adam, BARNES, Julian E., GOLDMAN, Adam: *Intelligence Suggests Pro-Ukrainian Group Sabotaged Pipelines, U.S. Officials Say.* The New York Times, 2023. 03. 07. https://www.nytimes.com/2023/03/07/us/politics/nord-stream-pipeline-sabotage-ukraine.html (2023. 03. 07.).
119 CLARK, Mason: *Russian hybrid warfare.* Washington, D.C.: Institute for the Study of War, 2020. 8. o.
120 2018 US National Defense Strategy. https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf (2023. 08. 04.).
121 GILES, Keir: *Russia's hybrid Warfare: A success in propaganda.* Federal Academy for Security Policy, 2015/1. https://www.jstor.org/stable/resrep22215 (2023. 02. 15.). 1–5. o.
122 CHIVVIS, Christopher S.: *Understanding Russian "Hybrid Warfare".* Santa Monica, RAND Corporation, 2017. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/testimonies/CT400/CT468/RAND_CT468.pdf (2022. 09. 19.). 1–10. o.
123 CLARK, Mason: *Russian hybrid warfare.* Washington, D.C., Institute for the Study of War, 2020. 9–10. o.
124 *Uo.* 25–27. o.
125 SARI, Aurel: *Hybrid Warfare, Law, and the Fulda Gap.* In: WILLIAMS, Winston S., FORD, Christopher M. (szerk.): *Complex Battlespaces: The Law of Armed Conflict and the Dynamics of Modern Warfare.* Oxford, Oxford University Press, 2019. https://doi.org/10.1093/oso/9780190915360.001.0001 (2023. 07. 20.). 161–190. o.
126 GRIGORYEV, Leonid: *The elites' demand for law: "Overcrowded streetcar (tram) effect".* Russian Journal of Economics, 2015/3. https://doi.org/10.1016/j.ruje.2015.12.003 (2023. 06. 10.).
127 KITTRIE, Orde F.: *Lawfare: Law as a Weapon of War.* Oxford, Oxford University Press, 2016. 150. o.
128 SIMICSKÓ István: *A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai.* Hadtudomány, 2017/3–4. http://real.mtak.hu/67458/1/Ht_201734_5_18_u.pdf (2022. 08. 15.). 7. o.
129 *Uo.* 9. o.
130 KITTRIE, Orde F.: *Lawfare: Law as a Weapon of War.* Oxford, Oxford University Press, 2016. 113–114. o.
131 DUNLAP Jr., Charles J.: *Lawfare amid warfare.* The Washington Times, 2007. 08. 09. https://www.washingtontimes.com/news/2007/aug/03/lawfare-amid-warfare/ (2022. 08. 31.).

132 *Uo.*
133 HAGE ALI, Mohanad: *The Weaponization of Minorities in Syria and Beyond.* Georgetown Journal of International Affairs, 2019. 01. 09. https://gjia.georgetown.edu/2019/01/09/weaponization-of-minorities/ (2022. 12. 09.).
134 *Uo.*
135 Savezna Republika Jugoslavija.
136 DŽANKIĆ, Jelena: *Weaponized Citizenship: Should international law restrict oppressive nationality attribution?* https://globalcit.eu/weaponized-citizenship-should-international-law-restrict-oppressive-nationality-attribution/2/ (2022. 10. 26.).
137 WHITE, D. Jonathan, OVERDEER, Douglas: *Exploiting Ethnicity in Russian Hybrid Threats.* Strategos, 2020/1. https://hrcak.srce.hr/file/351642 (2022. 11. 03.). 33. o.
138 SCHWIRTZ, Michael: *Married Kremlin Spies, a Shadowy Mission to Moscow and Unrest in Catalonia.* New York Times, 2021. 09. 03. https://www.nytimes.com/2021/09/03/world/europe/spain-catalonia-russia.html (2022. 09. 19.).
139 MCBRIDE, James: *Russia's Influence in the Balkans.* Council on Foreign Relations, 2022. 02. 12. https://www.cfr.org/backgrounder/russias-influence-balkans (2022. 09. 15.).
140 REMLER, Philip: *Russia's Stony Path in the South Caucasus.* In: *Carnegie Endowment for International Peace.* Carnegie Endowment, 2020. 10. 20. https://carnegieendowment.org/2020/10/20/russia-s-stony-path-in-south-caucasus-pub-82993 (2022. 09. 17.).
141 WHITE, D. Jonathan, OVERDEER, Douglas: *Exploiting Ethnicity in Russian Hybrid Threats.* Strategos, 2020/1. https://hrcak.srce.hr/file/351642 (2022. 11. 03.). 38. o.
142 REMLER, Philip: *Russia's Stony Path in the South Caucasus.* Carnegie Endowment, 2020. 10. 20. https://carnegieendowment.org/2020/10/20/russia-s-stony-path-in-south-caucasus-pub-82993 (2022. 09. 17.).
143 JAIN, Neha: *Weaponized Citizenship: Should international law restrict oppressive nationality attribution?* https://globalcit.eu/weaponized-citizenship-should-international-law-restrict-oppressive-nationality-attribution/ (2022. 10. 26.).
144 *Uo.*
145 VERESS Csongor Balázs: *Kisebbségi jogok felhasználása hibrid hadviselési eszközként.* Honvédségi Szemle, 2023/1. http://real.mtak.hu/id/eprint/157548 (2023. 06. 08.). 33. o.
146 KNOTT, Eleanor: *Weaponized Citizenship: Should international law restrict oppressive nationality attribution?* https://globalcit.eu/weaponized-citizenship-should-international-law-restrict-oppressive-nationality-attribution/3/ (2022. 10. 26.).
147 GALEOTTI, Mark: *The Baltic States as Targets and Levers: The Role of the Region in Russian Strategy.* https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/baltic-states-targets-and-levers-role-region-russian-strategy-0 (2022. 09. 17.).
148 BELO, Dani, CARMENT, David: *Protecting Minority Rights to Undermine Russia's Compatriots Strategy.* In: *Canadian Global Affairs Institute, 2019.* https://www.cgai.ca/protecting_minority_rights_to_undermine_russias_compatriots_strategy (2022. 07. 03.). 2. o.
149 PUTIN, Vladimir: *Presidential address on the occasion of signing the treaties on the accession of the DPR, LPR, Zaporozhye and Kherson regions to Russia.* 30. 09. 2022. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/69465 (2022. 10. 21.).
150 *Uo.*

151 PUTIN, Vladimir: *Address by the President of the Russian Federation.* 21. 02. 2022. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/67828 (2022. 10. 21.).
152 PUTIN, Vladimir: *Address by the President of the Russian Federation.* 24. 02. 2022. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/67843 (2022. 10. 20.).
153 1948. ENSZ: Népírtás Egyezmény. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=95500016.tvr (2023. 08. 04.).
154 VERESS Csongor Balázs: *Kisebbségi jogok felhasználása hibrid hadviselési eszközként.* Honvédségi Szemle, 2023/1. http://real.mtak.hu/id/eprint/157548 (2023. 06. 08.). 38. o.
155 HINTON, Alexander: *Putin's claims that Ukraine is committing genocide are baseless, but not unprecedented.* The Conversation, 2022. 02. 25. https://theconversation.com/putins-claims-that-ukraine-is-committing-genocide-are-baseless-but-not-unprecedented-177511 (2022. 10. 22.).
156 Myanmar: No Justice, No Freedom for Rohingya 5 Years On. Anniversary of Atrocities Highlights International Inaction. Human Rights Watch, 2022. 08. 24. https://www.hrw.org/news/2022/08/24/myanmar-no-justice-no-freedom-rohingya-5-years (2022. 11. 29.).
157 RADA Mátyás: *ENSZ-békefenntartás: Növekvő igények, növekvő terhek.* Biztonságpolitikai Szemle, 2011. https://web.archive.org/web/20151122014339/http://biztpol.corvinusembassy.com/?module=hatteranyagok (2022. 10. 21.).
158 Ennek történeti alapjaiért és kifejtéséért lásd SWATEK-EVENSTEIN, Mark: *A History of Humanitarian Intervention.* Cambridge, Cambridge University Press, 2020. https://doi.org/10.1017/9781107449459 (2023. 08. 03.). 42–164. o.
159 TÖLGYESI Beatrix: *Dezinformáció, információs hadviselés, online propaganda: orosz műfaj?* Political Capital, 2019. 05. 27. https://politicalcapital.hu/russian_sharp_power_in_cee/publications.php?article_read=1&article_id=2423 (2023. 08. 04.).
160 SZABÓ András: *Az információs hadviselés és a hadtudomány.* Hadtudomány, 1998/4–5. https://www.mhtt.eu/hadtudomany/1998/ht-1998-4-5.html (2019. 10. 30.).
161 SNYDER, Warren E.: *Leaks and Their Consequences.* American Intelligence Journal, 2015/2. https://www.jstor.org/stable/26202131 (2022. 07. 18.). 13–16. o.
162 Lásd HUTCHINSON, William, WARREN, M.: *Principles of Information Warfare.* Journal of Information Warfare, 2001/1. https://www.jstor.org/stable/26485918 (2021. 12. 21.). 1–6. o.
163 LINEBARGER, Paul M. A.: *Psychological Warfare.* Naval War College Information Service for Officers, 1951/7. https://www.jstor.org/stable/44792590 (2022. 04. 09.). 19–47. o.
164 HAIG Zsolt: *Az információs hadviselés kialakulása, katonai értelmezése.* Hadtudomány, 2011/1–2. http://hdl.handle.net/20.500.12944/2211 (2022. 12. 09.). 18., 26. o.
165 1163/2020. (IV. 21.) Korm. Határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A20H1163.KOR&txtreferer=00000001 (2023. 08. 04.).
166 1393/2021. (VI. 24.) Korm. Határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. https://njt.hu/jogszabaly/2021-1393-30-22 (2023. 08. 04.).
167 Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 13. cikk 2. https://www.coe.int/hu/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version- (2023. 08. 04.).
168 1976. Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya. 12. cikk. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97600008.tvr (2023. 08. 04.).
169 1950. Emberi Jogok Európai Egyezménye, negyedik kiegészítő jegyzőkönyv, 3. cikk 2. bek. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_hun (2023. 08. 04.).

170 IOM: *International Migration Law No. 34 – Glossary on Migration.* https://publications.iom.int/system/files/pdf/IML_34_Glossary.pdf (2022. 08. 15.). 116–117. o.
171 HAUTZINGER Zoltán, HEGEDÜS Judit, KLENNER Zoltán: *A migráció elmélete.* Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014. 7. o.
172 PAP András László: *Mozgásszabadság. Alkotmányjogi és nemzetközi jogi alapok.* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2009. 13. o.
173 TÓTH Judit: *Státusjogok.* Budapest, Lucidus Kiadó, 2004. 156. o.
174 CSERESNYÉS Ferenc: *Migráció az ezredfordulón.* Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2005. 24. o.
175 ÖRDÖG István: *Menekültügyi mítoszok, féligazságok.* Fundamentum, 2013/2. https://epa.oszk.hu/02300/02334/00061/pdf/EPA02334_fundamentum_2013_2_074-077.pdf (2021. 10. 28.). 76. o.
176 GÖDRI Irén: *Migráció a kapcsolatok hálójában.* Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológiai Doktori Iskola, 2008. 46. o.
177 SZALKAI Attila: *A kényszermigráció biztonságpolitikai kockázata a 21. század elején.* Nemzet és Biztonság, 2010/3. https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/szalkai_attila-a_kenyszermigracio_biztonsagpolitikai_kockazata_a_21__szazad_elejen.pdf (2019. 10. 30.). 60. o.
178 SÍK Endre: *A társadalmi előnyök rekonverziója a menekülés során.* Szociológiai Szemle, 1992/1. https://szociologia.hu/dynamic/9201sik.htm (2022. 09. 17.). 63. o.
179 TÓTH Judit, MAJTÉNYI Balázs, PAP András László: *A mozgás szabadsága – a szabadság mozgása.* Föld-rész, 2009/1. 5. o.
180 TÓTH Judit: *A nemzetközi migráció jogi alapjai.* In: LUKÁCS Éva, KIRÁLY Miklós (szerk.): *Migráció és az Európai Unió.* Budapest, Szociális és Családügyi Minisztérium, 2001. 83. o.
181 KORINEK László: *Kriminológia 2.* Budapest, Magyar Közlöny Kiadó, 2010. 420. o.
182 MELEGH Attila: *A globalizáció és migráció Magyarországon.* Educatio, 2011/2. 167. o.
183 WELLER Mónika: *Emberi jogok és európai integráció.* Budapest, Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány, 2000. 108. o.
184 IOM: *International Migration Law No. 34 – Glossary on Migration.* https://publications.iom.int/system/files/pdf/IML_34_Glossary.pdf (2022. 08. 15.). 116–117. o.
185 WOHLFELD, Monika: *Is migration a security issue?* In: GRECH, Omar, WOHLFELD, Monika (szerk.): *Migration in the Mediterranean: Human rights, security and development perspectives.* Malta, Medac, 2014. 64–65. o.
186 TÁLAS Péter: *A migráció mint biztonságpolitikai probléma.* Magyar Tudomány, 2019/1. https://epa.oszk.hu/00600/00691/00184/pdf/EPA00691_mtud_2019_01_067-078.pdf (2023. 08. 07.). 68. o.
187 GAZDAG Ferenc (szerk.): *Biztonsági tanulmányok. Biztonságpolitika.* Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2011. 23. o.
188 SZABÓ A. Ferenc: *A nemzetközi migráció és korunk biztonságpolitikai kihívásai.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2006. 13. o.
189 VAJKAI Edina Ildikó: *A migrációs válság biztonságpolitikai aspektusai.* In: TÁLAS Péter: *Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság.* Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017. https://fejlesztesiprogramok.uni-nke.hu/document/fejlesztesiprogramok-uni-nke-hu/Magyarorszag_es_a_2015_os_migracios_valsag_web.pdf (2021. 10. 05.). 43. o.

190 TÁLAS Péter: *Az európai migrációs válság értelmezési kereteiről.* Nemzet és Biztonság, 2016/6. https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2016_6_06_talas_europai_migracios_valsag.pdf (2023. 08. 08.). 9. o.
191 RITECZ György: *Az Európába irányuló tömeges irreguláris migráció felfutásának és megszűnésének okai.* Hadtudomány, 2018/3–4. http://real.mtak.hu/93611/1/ht201834_68-80.pdf (2022. 09. 17.). 66–78. o.
192 *Uo.* 69. o.
193 *Uo.* 70. o.
194 HEGYALJAI Mátyás: *Előszó.* In: TÁLAS Péter: *Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság.* Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017. https://fejlesztesiprogramok.uni-nke.hu/document/fejlesztesiprogramok-uni-nke-hu/Magyarorszag_es_a_2015_os_migracios_valsag_web.pdf (2021. 10. 05.). 7. o.
195 http://frontex.europa.eu.
196 TÁLAS Péter: *Az európai migrációs válság értelmezési kereteiről.* Nemzet és Biztonság, 2016/6. https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2016_6_06_talas_europai_migracios_valsag.pdf (2023. 08. 08.). 21. o.
197 ENSZ: *International Migration Report 2015.* https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf (2021. 03. 09.). 5–36. o.
198 SZUHAI Ilona, TÁLAS Péter: *A 2015-ös európai migrációs és menekültválság okairól és hátteréről.* In: TÁLAS Péter (szerk.): *Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság.* Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017. https://fejlesztesiprogramok.uni-nke.hu/document/fejlesztesiprogramok-uni-nke-hu/Magyarorszag_es_a_2015_os_migracios_valsag_web.pdf (2021. 10. 05.). 10. o.
199 UNHCR: *Global trends – Forced displacement in 2015.* Geneva, UNHCR, 2016. https://www.unhcr.org/576408cd7.pdf (2022. 02. 02.).
200 SZUHAI Ilona: *A magyar és a török migrációs jog és intézményrendszer összehasonlítása – egy kutatás első eredményei.* Pro Publico Bono, 2014/1. http://real.mtak.hu/id/eprint/92561 (2022. 11. 25.). 123. o.
201 SZUHAI Ilona, TÁLAS Péter: *A 2015-ös európai migrációs és menekültválság okairól és hátteréről.* In: TÁLAS Péter (szerk.): *Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság.* Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017. https://fejlesztesiprogramok.uni-nke.hu/document/fejlesztesiprogramok-uni-nke-hu/Magyarorszag_es_a_2015_os_migracios_valsag_web.pdf (2021. 10. 05.). 13. o.
202 BBC: *Migrant crisis: One million enter Europe in 2015.* https://www.bbc.com/news/world-europe-35158769 (2021. 11. 02.).
203 BBC: *Migrant crisis: Migration to Europe explained in seven charts.* https://www.bbc.com/news/world-europe-34131911 (2021. 11. 02.).
204 YAHYA, Maha és mtsai: *The Roots of Europe's Refugee Crisis.* https://carnegieeurope.eu/2015/10/01/roots-of-europe-s-refugee-crisis-pub-61465#5 (2021. 12. 18.).
205 EUROSTAT: *Asylum quarterly report 2022.* https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-xplained/index.php?title=Asylum_quarterly_report (2022. 10. 17.).
206 ALMUSTAFA, Maissaa: *Reframing refugee crisis: A "European crisis of migration" or a "crisis of protection"?* Environment and Planning C: Politics and Space, 2022/5. https://doi.org/10.1177/2399654421989705 (2022. 08. 15.).

207 BARLAI Melani és mtsai: *The migrant crisis: European perspectives and national discourses.* Zürich, LIT Verlag Münster, 2017. 325. o.
208 OECD: *Is this humanitarian migration crisis different?* https://www.oecd.org/migration/Is-this-refugee-crisis-different.pdf (2022. 12. 14.). 1–15. o.
209 INTERNATIONAL CENTRE FOR MIGRATION POLICY DEVELOPMENT: *2015 in review: how Europe reacted to the refugee crisis.* https://www.icmpd.org/blog/2015/2015-in-review-how-europe-reacted-to-the-refugee-crisis (2021. 03. 22.).
210 PEW RESEARCH CENTER: *Number of Refugees to Europe Surges to Record 1.3 Million in 2015.* Pew Research Center, 2016. 08. 02. https://www.pewresearch.org/global/2016/08/02/number-of-refugees-to-europe-surges-to-record-1-3-million-in-2015/ (2021. 03. 22.).
211 AYAZ, Ameer, WADOOD, Abdul: *An Analysis of European Union Policy towards Syrian Refugees.* Journal of Political Studies, 2020/2. 1–17. o.
212 BATHA, Emma: *FACTBOX – How big is Europe's refugee and migrant crisis?* https://news.trust.org/item/20161130143409-nr3lz (2021. 03. 12.).
213 HUMAN RIGHTS WATCH: *The Mediterranean Migration Crisis – Why People Flee, What the EU Should Do.* https://www.hrw.org/report/2015/06/19/mediterranean-migration-crisis/why-people-flee-what-eu-should-do (2021. 03. 12.).
214 WORLD BANK GROUP: *Engagement in Situations of Fragility, Conflict, and Violence: Lebanon and Jordan – The case of the refugee crisis.* https://ieg.worldbankgroup.org/sites/default/files/Data/reports/LebanonJordanRefugeeShock.pdf (2021. 03. 12.).
215 BEAUCHAMP, Zack: *The Syrian refugee crisis, explained in one map.* Vox, 2015. 09. 27. https://www.vox.com/2015/9/27/9394959/syria-refugee-map (2021. 03. 12.).
216 *Uo.*
217 SPINDLER, William: *2015: The year of Europe's refugee crisis.* https://www.unhcr.org/news/stories/2015/12/56ec1ebde/2015-year-europes-refugee-crisis.html (2021. 03. 12.).
218 *Uo.*
219 THE GUARDIAN: *Mediterranean migrant crisis: number of arrivals in Italy in 2015 passes 50,000.* https://www.theguardian.com/world/2015/jun/07/mediterranean-migrant-arrivals-italy-passes-50000 (2021. 03. 12.).
220 HUMAN RIGHTS WATCH: *Pushed Back, Pushed Around – Italy's Forced Return of Boat Migrants and Asylum Seekers, Libya's Mistreatment of Migrants and Asylum Seekers.* https://www.hrw.org/report/2009/09/21/pushed-back-pushed-around/italys-forced-return-boat-migrants-and-asylum-seekers (2021. 03. 12.).
221 REINERS, Wulf, TEKIN, Funda: *Taking Refuge in Leadership? Facilitators and Constraints of Germany's Influence in EU Migration Policy and EU-Turkey Affairs during the Refugee Crisis (2015–2016).* German Politics, 2020/1. https://doi.org/10.1080/09644008.2019.1566457 (2022. 10. 16.). 115–130. o.
222 FARGUES, Philippe: *Four decades of cross-Mediterranean undocumented migration to Europe: A review of the evidence.* Geneva, International Organization for Migration, 2017. https://publications.iom.int/system/files/pdf/four_decades_of_cross_mediterranean.pdf (2022. 09. 17.). 6–25. o.
223 LEADBEATER, Chris. *Which Greek islands are affected by the refugee crisis.* The Telegraph, 2016. 03. 03. https://www.telegraph.co.uk/travel/destinations/europe/greece/articles/greek-islands-affected-by-refugee-crisis/ (2021. 03. 12.).

224 CORRAO, Ignazio: *EU-Turkey Statement & Action Plan.* https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-towards-a-new-policy-on-migration/file-eu-turkey-statement-action-plan (2022. 04. 12.).
225 KIRIŞCI, Kemal: *As EU-Turkey migration agreement reaches the five-year mark, add a job creation element.* Brookings, 2021. 03. 17. https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/03/17/as-eu-turkey-migration-agreement-reaches-the-five-year-mark-add-a-job-creation-element/ (2022. 04. 12.).
226 TERRY, Kyilah: *The EU-Turkey deal, five years on: A frayed and controversial but enduring blueprint. Migration.* Migration Policy Institute, 2021/8. https://www.migrationpolicy.org/article/eu-turkey-deal-five-years-on (2022. 11. 03.).
227 THE INTERNATIONAL RESCUE COMMITTEE: *What is the EU-Turkey deal?* https://eu.rescue.org/article/what-eu-turkey-deal (2022. 11. 03.).
228 MALONE, Barry: *Why Al Jazeera will not say Mediterranean 'migrants'.* Al Jazeera, 2015. 08. 20. https://www.aljazeera.com/features/2015/8/20/why-al-jazeera-will-not-say-mediterranean-migrants (2022. 11. 03.).
229 RUZ, Camila: *The battle over the words used to describe migrants.* BBC, 2015. 08. 28. https://www.bbc.com/news/magazine-34061097 (2022. 11. 03.).
230 TAYLOR, Adam: *Is it time to ditch the word 'migrant'?* The Washington Post, 2015. 08. 24. https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/08/24/is-it-time-to-ditch-the-word-migrant/ (2022. 11. 03.).
231 MARSH, David: *We deride them as 'migrants'. Why not call them people?* The Guardian, 2015. 08. 28. https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/aug/28/migrants-people-refugees-humanity (2022. 11. 03.).
232 FOX NEWS: *Migrant boat capsizes off Libya, 400 feared dead.* www.foxnews.com/world/2015/04/15/migrant-boat-capsizes-off-libya-400-feared-dead/ (2022. 11. 03.).
233 EUROSTAT: *The number of asylum applicants in the EU jumped to more than 625 000 in 2014.* https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6751779/3-20032015-BP-EN.pdf/35e04263-2db5-4e75-b3d3-6b086b23ef2b (2022. 12. 07.).
234 HARRIS, Chris: *Data raises questions over EU's attitude towards asylum seekers.* Euronews, 2015. 05. 14. https://www.euronews.com/2015/05/14/data-raises-questions-over-eu-sattitude-towards-asylum-seekers (2022. 12. 07.).
235 *Uo.*
236 UNHCR: *Forced Displacement in 2014.* Geneva, UNHCR, 2015. https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/556725e69.pdf/ (2023. 05. 01.). 2–53. o.
237 UNHCR: https://data.unhcr.org/mediterranean/regional.php (2022. 12. 07.).
238 CLAYTON, Jonathan, HOLLAND, Hereward, GAYNOR, Tim: *Over one million sea arrivals reach Europe in 2015.* https://www.unhcr.org/news/stories/over-one-million-sea-arrivals-reach-europe-2015 (2022. 04. 24.).
239 KINGSLEY, Patrick: *Refugee crisis: apart from Syrians, who is travelling to Europe?* The Guardian, 2015. 09. 10. https://www.theguardian.com/world/2015/sep/10/refugee-crisis-apart-from-syrians-who-else-is-travelling-to-europe (2022. 12. 07.).
240 HUMAN RIGHTS WATCH: *EU: Mediterranean Deaths Warrant Crisis Response.* https://www.hrw.org/news/2015/04/19/eu-mediterranean-deaths-warrant-crisis-response (2022. 12. 07.).

241 KINGSLEY, Patrick: *It's not at war, but up to 3% of its people have fled. What is going on in Eritrea?* The Guardian, 2015. 07. 22. https://www.theguardian.com/world/2015/jul/22/eritrea-migrants-child-soldier-fled-what-is-going (2022. 12. 07.).
242 EUROSTAT: *Record number of over 1.2 million first time asylum seekers registered in 2015.* https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7203832/3-04032016-AP-EN.pdf/790eba01-381c-4163-bcd2-a54959b99ed6 (2022. 12. 07.).
243 TAN, Kim Hua, PERUDIN, Alirupendi: *The "geopolitical" factor in the Syrian civil war: A corpus-based thematic analysis.* Sage Open, 2019. https://doi.org/10.1177/21582440198567 2 (2023. 07. 05.).
244 UNHCR: https://data.unhcr.org/en/situations/syria (2023. 02. 07.).
245 CHALABI, Mona: *Syrian refugees: how many are there and where are they?* The Guardian, 2013. 07. 25. https://www.theguardian.com/news/datablog/2013/jul/25/syrian-refugee-crisis-in-numbers-updated (2022. 08. 15.).
246 POP, Valentina: *Greek Government Holds Emergency Meeting Over Soaring Migrant Arrivals.* The Wall Street Journal, 2015. 08. 07. https://www.wsj.com/articles/greek-government-holds-emergency-meeting-over-soaring-migrant-arrivals-1438959148 (2022. 08. 15.).
247 JONES, Gavin: *More NGOs follow MSF in suspending Mediterranean migrant rescues.* Reuters, 2017. 08. 13. https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-ngo-idUSKCN1AT0IZ (2022. 08. 15.).
248 THEMANEWS: *Refugees and migrants outnumber Kastelorizo's residents.* https://en.protothema.gr/refugees-and-migrants-outnumber-kastelorizos-residents/ (2022. 08. 15.).
249 ZARAGOZA-CRISTIANI, Jonathan: *Analysing the causes of the refugee crisis and the key role of Turkey: why now and why so many?* San Domenico di Fiesole, Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper, 2015. 1–20. o.
250 UNHCR: *Worldwide Displacement Hits All Time as War and Persecution Increase. Commissioner for Refugees.* https://www.unhcr.org/news/latest/2015/6/558193896/worldwide-displacement-hits-all-time-high-war-persecution-increase.html (2022. 08. 15.).
251 EUNAVFOR MED enters Phase 2. https://reliefweb.int/report/world/eunavfor-med-enters-phase-2 (2022. 09. 19.).
252 BBC: *Why is EU struggling with migrants and asylum?* https://www.bbc.com/news/world-europe-24583286 (2022. 08. 15.).
253 GÖKALP ARAS, Nefise Ela, MENCÜTEK, Zeynep Şahin: *The international migration and foreign policy nexus: the case of Syrian refugee crisis and Turkey.* Migration Letters, 2015/3. különkiadás. https://doi.org/10.33182/ml.v12i3.274 (2023. 07. 29.). 5–46. o.
254 ZARAGOZA-CRISTIANI, Jonathan: *Analysing the causes of the refugee crisis and the key role of Turkey: why now and why so many?* San Domenico di Fiesole, Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper, 2015. 1–20. o.
255 RANKIN, Jennifer: *Resettling Syrians, aid and visa changes on table at EU-Turkey migration summit.* The Guardian, 2016. 03. 07. www.theguardian.com/world/2016/mar/07/eu-offers-another-3bn-to-turkey-at-emergency-migration-summit (2022. 08. 15.).

256 BBC: *Migrant crisis: EU-Turkey deal comes into effect.* https://www.bbc.com/news/world-europe-35854413 (2022. 08. 15.).
257 BBC: *Migrant crisis: Deportations resume from Greece to Turkey.* https://www.bbc.com/news/world-europe-35993767 (2022. 08. 15.).
258 Nebehay, Stephanie, Baczynska, Gabriela: *UN, rights groups say EU-Turkey migrant deal may be illegal.* Reuters, 2016. 03. 08. https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-idUSKCN0WA1D4 (2022. 08. 15.).
259 A fogalomért, és az álláspont vélekedésem szerint alapos indokolásáért lásd Jennequin, Arthur: *Turkey and the Weaponization of Syrian Refugees.* Brussels International Center, 2020. 01. 13. https://www.bic-rhr.com/research/turkey-and-weaponization-syrian-refugees (2022. 12. 07.).
260 *Uo.*
261 Gökalp Aras, Nefise Ela, Mencütek, Zeynep Şahin: *The international migration and foreign policy nexus: the case of Syrian refugee crisis and Turkey.* Migration Letters, 2015/3. különkiadás. https://doi.org/10.33182/ml.v12i3.274 (2023. 07. 29.).
262 Şahin-Mencütek, Zeynep, Gökalp-Aras, N. Ela, Kaya, Ayhan, Rottmann, Susan Beth: *Syrian Refugees in Turkey Between Reception and Integration.* Cham, Springer, 2023. https://doi.org/10.1007/978-3-031-27366-7 (Open Access) (2023. 07. 29.).
263 Gokalp Aras, Nefise Ela: *Coercive Engineered Syrian Mass Migration in the EU-Turkey Relations: A Case Analysis for Future Reference.* International Migration, 2019/2. különkiadás. https://doi.org/10.1111/imig.12566 (2023. 07. 29.).
264 Şahin-Mencütek, Zeynep, Gökalp-Aras, N. Ela, Kaya, Ayhan, Rottmann, Susan Beth: *Syrian Refugees in Turkey Between Reception and Integration.* Cham, Springer, 2023. https://doi.org/10.1007/978-3-031-27366-7 (Open Access) (2023. 07. 29.).
265 Anadolu Agency: *EU eye Turkey 'developments' amid migrant crisis.* http://www.aa.com.tr/en/turkey/eu-eye-turkey-developments-amid-migrant-crisis/10133 (2022. 08. 15.).
266 Holehouse, Matthew, Akkoc, Raziye, Squires, Nick: *Migrants given 24-hour deadline to reach Europe after Turkey and EU agree 'historic' deal.* https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/12197969/Refugee-crisis-Turkey-and-EU-agree-deal-to-send-migrants-back-to-Turkey-from-Greece.html (2025. 03. 01.).
267 Greehhill, Kelly M.: *Morocco 'weaponized' migration to punish Spain. That's more common than you think.* Washington Post's Monkey Cage, 2021. 07. 01. http://cis.mit.edu/publications/analysis-opinion/2021/morocco-%E2%80%98weaponized%E2%80%99-migration-punish-spain-that%E2%80%99s-more-common (2023. 08. 09.).
268 Reuters: *Turkey condemns European Parliament committee call to suspend accession.* https://www.reuters.com/article/us-turkey-eu-idUSKCN1QA0MJ (2022. 08. 15.).
269 Radio Free Europe: *Turkey Threatens to Send Europe 15,000 Refugees A Month.* https://www.rferl.org/a/turkey-threatens-to-send-europe-15000-refugees-a-month/28375772.html (2022. 08. 15.).
270 Şahin-Mencütek, Zeynep, Gökalp-Aras, N. Ela, Kaya, Ayhan, Rottmann, Susan Beth: *Syrian Refugees in Turkey Between Reception and Integration.* Cham, Springer, 2023. https://doi.org/10.1007/978-3-031-27366-7 (Open Access) (2023. 07. 29.); Gokalp Aras, Nefise Ela: *Coercive Engineered Syrian Mass Migration in the EU-Turkey Relations: A Case Analysis for Future Reference.* International Migration, 2019/2. különkiadás. https://doi.org/10.1111/imig.12566 (2023. 07. 29.); Al-Monitor: *How Erdogan exploits Syrian refugees.* https://www.al-monitor.com/originals/2015/09/recep-tayyip-erdogan-bashar-assad-refugees-nato-syria.html#ixzz3mf5mYCOC (2022. 08. 15.).
271 Euractiv: *Turkey frowns at EU refugee aid plan.* Euractiv, 2016. 09. 23. https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/turkey-frowns-at-eu-refugee-aid-plan/ (2022. 08. 15.).
272 Euractiv: *EU summit to pledge €1 billion to Turkey.* Euractiv, 2015. 09. 22. https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/eu-summit-to-pledge-1-billion-to-turkey/ (2022. 08. 15.).
273 Európai Tanács: *A €3 billion Refugee Facility for Turkey.* https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_15_6162 (2022. 08. 15.).
274 Eurostat: Migration and migrant population statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics#Migrant_population:_23.8_million_non-EU_citizens_living_in_the_EU_on_1_January_2022 (2023. 08. 09.).
275 Európai Parlament: *Europe's migration crisis.* https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20170629STO78631/europe-s-migration-crisis (2022. 04. 16.).
276 IOM: *Missing Migrants Project.* https://missingmigrants.iom.int/region/mediterranean?region_incident=All&route=3891&month=All&incident_date%5Bmin%5D=&incident_date%5Bmax%5D= (2023. 08. 09.).
277 *Migration Partnership Facility (MPF).* https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/international-affairs/migration-partnership-facility-mpf_en (2023. 08. 07.).
278 Európai Tanács: *Migration flows on the Eastern Mediterranean route.* https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-migration-policy/eastern-mediterranean-route/ (2022. 04. 16.).
279 Európai Tanács: *EU–Törökország nyilatkozat.* http://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2015/11/29/eu-turkey-meeting-statement/ (2022. 04. 16.).
280 Tálas Péter: *Az európai migrációs válság értelmezési kereteiről.* Nemzet és Biztonság, 2016/6. https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2016_6_06_talas_europai_migracios_valsag.pdf (2023. 08. 08.). 25–26. o.
281 Európai Tanács: *Uniós migrációs és menekültügyi politika.* https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eu-migration-policy/ (2022. 04. 16.).
282 *Uo.*
283 Európai Tanács: *EU–Törökország nyilatkozat.* http://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2015/11/29/eu-turkey-meeting-statement/ (2022. 04. 16.).
284 *Uo.*
285 Juhász Krisztina: *A visegrádi csoport migrációs és menekültügyi politikája.* Pro Publico Bono, 2018/2. 26. o.
286 Robert Schuman Fondation: *Refugee Crisis: a new East-West rift in Europe?* www.robert-schuman.eu/en/european-interviews/0088-refugee-crisis-a-further-east-westrift-in-europe (2022. 04. 16.).
287 *A Tanács (EU) 2015/1601 határozata (2015. szeptember 22.) a nemzetközi védelem területén Olaszország és Görögország érdekében elfogadott átmeneti intézkedések megállapításáról.* http://data.europa.eu/eli/dec/2015/1601/oj (2023. 08. 04.).

288 Ritecz György: *Az Európába irányuló tömeges irreguláris migráció felfutásának és megszűnésének okai.* Hadtudomány, 2018/3–4. http://real.mtak.hu/93611/1/ht201834_68-80.pdf (2022. 09. 17.). 66–78. o.
289 Deák József: *A terrorizmus természete és az ellene történő fellépés nehézségei Oroszországban a Szovjetunió szétesésétől napjainkig.* Belügyi Szemle, 2015/7–8. https://doi.org/10.38146/BSZ.2015.7-8.8 (2022. 09. 17.). 137–151. o.
290 Civil Rights Defenders: *Opposition Wins No Seats in Belarus Election.* https://crd.org/2019/11/22/opposition-wins-no-seats-in-belarus-election/ (2022. 04. 16.).
291 BBC: *Belarus border crisis: How are migrants getting there?* https://www.bbc.com/news/59233244 (2022. 09. 17.).
292 Chance, Matthew, Ullah, Zahra, Mortensen, Antonia, Krebs, Katharina, Mackintosh, Eliza: *Violence erupts on Poland-Belarus border as Polish guards fire water cannon on migrants throwing rocks.* CNN, 2021. 11. 16. https://edition.cnn.com/2021/11/16/europe/poland-belarus-border-crisis-tuesday-intl/index.html (2022. 09. 17.).
293 TASS: *Russia may become mediator in resolving crisis on Belarusian-EU border, Kremlin says.* https://tass.com/politics/1361447 (2022. 09. 17.).
294 Euractiv: *Ukraine launches 'special operation' on Belarus border, holds anti-tank drills.* Euractiv, 2021. 11 25. https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/ukraine-launches-special-operation-on-belarus-border-holds-anti-tank-drills/ (2022. 09. 17.).
295 Ebben az értelemben lásd például de Bendern, Samantha: *Belarus is new weapon in Putin's hybrid warfare arsenal.* https://www.chathamhouse.org/2021/08/belarus-new-weapon-putins-hybrid-warfare-arsenal (2022. 09. 17.).
296 Biztonságpolitika: *Migrációs válság a fehérorosz–lengyel határ mentén.* Biztonságpolitika, 2021. 12. 30. https://biztonsagpolitika.hu/egyeb/migracios-valsag-a-feherorosz-lengyel-hatar-menten (2022. 09. 17.).
297 Valcárcel, Amaya: *Out of Sight – Refugees and Migrants at the Belarus-Poland Border.* https://reliefweb.int/report/belarus/out-sight-refugees-and-migrants-belarus-poland-border (2022. 09. 17.).
298 Evans, Joe: *Belarus dictator threatens to 'flood EU with drugs and migrants'.* The Week, 2021. 05. 28. https://www.theweek.co.uk/news/world-news/europe/952979/belarus-dictator-threatens-flood-eu-with-drugs-migrants-avoid-sanctions (2022. 09. 17.).
299 Arraf, Jane, Peltier, Elian: *Migrants Say Belarusians Took Them to E.U. Border and Supplied Wire Cutters.* The New York Times, 2021. 11. 13. https://www.nytimes.com/2021/11/13/world/middleeast/belarus-migrants-iraq-kurds.html (2022. 09. 17.).
300 Whitmore, Brian: *Belarus dictator weaponizes illegal migrants against EU.* https://www.atlanticcouncil.org/blogs/belarusalert/belarus-dictator-weaponizes-illegal-migrants-against-eu/ (2022. 09. 17.).
301 BBC: *Belarus border crisis.* https://www.bbc.com/news/topics/c2nn2remy8zt (2022. 09. 17.).
302 *Uo.*
303 *Uo.*
304 *Uo.*
305 Charter97: *We Are Begging Belarusians: Let Us Return to Iraq.* https://charter97.org/en/news/2021/10/13/440387/ (2022. 09. 17.).

306 Reuters: *Poland sends troops to Belarus border as migrant numbers surge.* https://www.reuters.com/world/europe/poland-sends-troops-belarus-border-migrant-numbers-surge-2021-08-18/ (2022. 09. 17.).
307 DW: *2 Polish soldiers hurt in border clash with migrants.* https://www.dw.com/en/poland-2-soldiers-injured-in-clash-with-migrants-at-belarus-border/a-59620129 (2022. 09. 17.).
308 Roth, Andrew: *Belarus escorts 1,000 migrants towards Polish border.* The Guardian, 2021. 11. 08. https://www.theguardian.com/world/2021/nov/08/belarus-escorts-hundreds-of-migrants-towards-polish-border (2022. 09. 17.).
309 Shotter, James, Sheppard, David: *Belarus threatens to cut gas transit to EU as migrant crisis escalates.* The Financial Times. https://www.ft.com/content/57496ab1-db76-4acc-b1e8-c60e0c05df66 (2022. 09. 17.).
310 Thebault, Reis, Dixon, Robyn: *Why are so many migrants coming to one of Europe's smallest countries? Blame Belarus, officials say.* The Washington Post, 2021. 08. 01. https://www.washingtonpost.com/world/2021/08/01/lithuania-belarus-migrants/ (2022. 09. 17.).
311 Walsh, Nick Paton: *Belarus floods the European Union with migrants, taking a page out of Putin's playbook.* CNN, 2021. 08. 13. https://edition.cnn.com/2021/08/13/europe/belarus-lithuania-border-migrants-eu-cmd-intl/index.html (2022. 09. 17.).
312 LSM: *Latvian-Belarusian border still quiet but 'could soon change'.* LSM, 2021. 08. 04. https://eng.lsm.lv/article/society/defense/latvian-belarusian-border-still-quiet-but-could-soon-change.a415515/ (2022. 09. 17.).
313 Baltictimes: *Video footage taken by Latvian border guards show participation of Belarusian militarized units in trafficking of migrants to the border with Latvia.* Baltic Times, 2021. 08. 14. https://www.baltictimes.com/video_footage_taken_by_latvian_border_guards_show_participation_of_belarusian_militarized_units_in_trafficking_of_migrants_to_the_border_with_latvia/ (2022. 09. 17.).
314 Cabinet Of Ministers Republic of Latvia: *Government declares the state of emergency in Latvia's border area.* https://www.mk.gov.lv/en/article/government-declares-state-emergency-latvias-border-area (2022. 09. 17.).
315 LSM: *President Levits: "This is not a refugee crisis".* LSM, 2021. 09. 02. https://eng.lsm.lv/article/politics/president/president-levits-this-is-not-a-refugee-crisis.a419550/ (2022. 09. 17.).
316 Visegradpost: *Like Lithuania and Poland, Latvia to build barrier on border with Belarus.* https://visegradpost.com/en/2021/11/19/like-lithuania-and-poland-latvia-to-build-barrier-on-border-with-belarus/ (2022. 09. 17.).
317 Hopkins, Valerie: *In Lithuania, Migrants Find Themselves Caught in a Geopolitical Battle.* The New York Times, 2021. 07. 19. https://www.nytimes.com/2021/07/19/world/europe/lithuania-belarus-migrants-european-union.html (2022. 09. 17.).
318 Euractiv: *EU pushes Iraq to stem migrant flights to Belarus.* Euractiv, 2021. 07. 30. https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/eu-pushes-iraq-to-stem-migrant-flights-to-belarus/ (2022. 09. 17.).
319 BBC: *Poland to build Belarus border fence after migrant influx.* https://www.bbc.com/news/world-europe-58303921 (2022. 09. 17.).

320 *Statement by President von der Leyen at the joint press conference with NATO Secretary-General Stoltenberg and Lithuanian President Nausėda in relation to the situation in Belarus and at its border with the EU.* https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/statement_21_6401 (2023. 08. 07.).

321 WESTENDARP, Louis: *Poland illegally pushed back migrants.* Politico, 2021. 09. 30. https://www.politico.eu/article/poland-migration-rights-belarus-border-pushbacks-amnesty-international-report/ (2023. 08. 07.).

322 REUTERS: *Poland declares state of emergency on Belarus border amid migrant surge.* https://www.reuters.com/world/europe/polish-president-imposes-state-emergency-belarus-border-2021-09-02/ (2022. 09. 17.).

323 EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGA: Interim measures Poland-Latvia-Belarus border. https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7100942-9612632 (2022. 11. 14.).

324 PLUCINSKA Joanna, PEMPEL Kacper: *In forests on Poland-Belarus border, migrants fight for survival.* Reuters, 2021. 10. 14. https://www.reuters.com/world/europe/forests-poland-belarus-border-migrants-fight-survival-2021-10-14/ (2022. 09. 17.).

325 CHARTER97: *We Are Begging Belarusians: Let Us Return to Iraq.* https://charter97.org/en/news/2021/10/13/440387/ (2022. 09. 17.).

326 REEVELL, Patrick, DE LA CUETARA, Ines: *Trapped in the woods: Belarus accused of using migrants as weapons.* ABC News, 2021. 10. 15. https://abcnews.go.com/International/trapped-woods-belarus-accused-migrants-weapons/story?id=80579382 (2022. 09. 17.).

327 AL JAZEERA: *Lukashenko says troops may have helped refugees reach EU.* https://www.aljazeera.com/news/2021/11/19/lukashenko-says-troops-may-have-helped-refugees-reach-eu (2022. 09. 17.).

328 GALEOTTI, Mark: *Lukashenko's migrant warfare against the EU.* The Spectator, 2021. 07. 21. https://www.spectator.co.uk/article/lukashenko-s-migrant-warfare-against-the-eu/ (2022. 09. 17.).

329 EURÓPAI TANÁCS: *Időrendi áttekintés – Uniós korlátozó intézkedések Belarusszal szemben.* https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/sanctions/restrictive-measures-against-belarus/belarus-timeline/ (2022. 09. 17.).

330 *Uo.* Lásd továbbá BERZINS, Viesturs: *Hybrid warfare: weaponized migration on the eastern border of the EU?* The Interdisciplinary Journal of International Studies, 2022/1. https://doi.org/10.5278/ojs.ijis.v12i1.6992 (2023. 08. 07.).

331 EURÓPAI TANÁCS: *Az EU kapcsolatai Belarusszal.* https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eastern-partnership/belarus/ (2022. 09. 17.).

332 MORAWIECKI, Mateusz: *Address of Prime Minister Mateusz Morawiecki to officers of the Border Guard, Police and soldiers.* https://www.gov.pl/web/primeminister/address-of-prime-minister-mateusz-morawiecki-to-officers-of-the-border-guard-police-and-soldiers (2022. 09. 17.).

333 BACHMANN, Sascha-Dominik: *Is the Belarus migrant crisis a 'new type of war'? A conflict expert explains.* The Conversation, 2021. 11. 17. https://theconversation.com/is-the-belarus-migrant-crisis-a-new-type-of-war-a-conflict-expert-explains-171739 (2022. 09. 17.).

334 DEMPSEY, Judy: *Lukashenko Uses Migrants to Exploit Europe's Vulnerability.* Carnegie Europe, 2021. 11. 09. https://carnegieeurope.eu/strategiceurope/85735 (2022. 09. 17.).

335 COOK, Lorne: *EU values, laws under threat amid standoff at Belarus border.* AP News, 2021. 11. 11. https://apnews.com/article/european-union-alexander-lukashenko-lithuania-minsk-united-nations-28b4c0ca00074caa1fff8384f5539811 (2022. 09. 17.).

336 NATO: *Statement by the North Atlantic Council on the situation at the Poland-Belarus border.* https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_188529.htm (2022. 09. 17.).

337 BERZINS, Viesturs: *Hybrid warfare: weaponized migration on the eastern border of the EU?* The Interdisciplinary Journal of International Studies, 2022/1. https://doi.org/10.5278/ojs.ijis.v12i1.6992 (2023. 08. 07.).

338 EURÓPAI TANÁCS: *Keleti partnerségi csúcstalálkozó, 2021. december 15.* https://www.consilium.europa.eu/hu/meetings/international-summit/2021/12/15/ (2022. 09. 17.).

339 EURÓPAI TANÁCS: *Az Európai Tanács következtetései, 2021. június 24–25.* https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2021/06/25/european-council-conclusions-24-25-june-2021/ (2022. 09. 17.).

340 ERLANGER, Steven: *Border Standoff Over Afghan Migrants Highlights E.U. Fears of New Influx.* The New York Times, 2021. 08. 26. https://www.nytimes.com/2021/08/26/world/europe/poland-belarus-eu-migrants.html (2022. 09. 17.).

341 EURÓPAI TANÁCS: *Tanács határozatjavaslata a Lettország, Litvánia és Lengyelország javára hozott ideiglenes sürgősségi intézkedésekről.* https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2021:752:FIN (2022. 09. 17.).

342 EURÓPAI TANÁCS: *Migrációs és menekültügyi csomag.* https://ec.europa.eu/info/publications/migration-and-asylum-package-new-pact-migration-and-asylum-documents-adopted-23-september-2020_en (2022. 09. 17.).

343 GRZEŚKOWIAK, Maciej: *The "Guardian of the Treaties" is No More? The European Commission and the 2021 Humanitarian Crisis on Poland–Belarus Border.* Refugee Survey Quarterly, 2023/1. https://doi.org/10.1093/rsq/hdac025 (2023. 06. 10.). 88. o.

344 FAKHRY, Alia, PARKES, Roderick, RÁCZ András: *Migration Instrumentalization: A Taxonomy for an Efficient Response.* Hybrid CoE Working Paper, 2022. 03. 14. https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2022/03/20220308-Hybrid-CoE-WP-14-Migration-instrumentalization-WEB.pdf (2022. 09. 17.). 11–12. o.

345 ORWELL, George: *1984.* Budapest, Európa Könyvkiadó, 2001.

346 MARSON, James, HINSHAW, Drew: *Europe Sees 'a New Type of War,' Accusing Belarus of Weaponizing Migrants.* The Wall Street Journal, 2021. 11. 12. https://www.wsj.com/articles/europe-sees-a-new-type-of-war-accusing-belarus-of-weaponizing-migrants-11636724990 (2022. 09. 17.).

347 DOWSE, Andrew, BACHMANN, Sascha-Dominik: *Explainer: what is 'hybrid warfare' and what is meant by the 'grey zone'?* The Conversation, 2019. 06. 17. https://theconversation.com/explainer-what-is-hybrid-warfare-and-what-is-meant-by-the-grey-zone-118841 (2022. 09. 17.).

348 UNHCR: *The 1951 Convention relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol.* Geneva, UNHCR, 2011. https://www.unhcr.org/about-unhcr/who-we-are/1951-refugee-convention (2022. 02. 02.)

349 RODENHÄUSER, Tilman: *The principle of non-refoulement in the migration context: 5 key points.* https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2018/03/30/principle-of-non-refoulement-migration-context-5-key-points/ (2022. 09. 17.).

350 Pavlakis, George: *Lukashenko's manufactured migrant crisis: a classic case of hybrid warfare?* Modern War Institute at West Point, 2021. 11. 16. https://mwi.usma.edu/lukashenkos-manufactured-migrant-crisis-a-classic-case-of-hybrid-warfare/ (2022. 09. 17.).

351 Szymański, Piotr, Żochowski, Piotr, Rodkiewicz, Witold: *Enforced cooperation: the Finnish–Russian migration crisis.* https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2016-04-06/enforced-cooperation-finnish-russian-migration-crisis (2023. 08. 07.).

352 UNHCR: *The 1951 Convention relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol.* Geneva, UNHCR, 2011. https://www.unhcr.org/about-unhcr/who-we-are/1951-refugee-convention (2022. 02. 02.)

353 *1989. évi 15. törvényerejű rendelet a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény, valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről.* https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98900015.tvr (2023. 08. 04.).

354 Európai Parlament: *A közös európai menekültügyi rendszer.* https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/society/20170627STO78418/a-kozos-europai-menekultugyi-rendszer (2022. 09. 17.).

355 *Az Európai Parlament és a Tanács 604/2013/EU rendelete.* https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0604&from=DA (2022. 09. 17.).

356 *Az Európai Parlament és a Tanács 604/2013/EU rendelete.* https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0604&from=DA2013/32/EU%20eur%C3%B3pai%20parlamenti%20%C3%A9s%20tan%C3%A1csi%20ir%C3%A1nyelv (2022. 09. 17.).

357 Łubiński, Piotr: *Hybrid Warfare or Hybrid Threat – The Weaponization of Migration as an Example of the Use of Lawfare – Case Study of Poland.* Polish Political Science Yearbook, 2022/51. https://doi.org/10.15804/ppsy202208 (2023. 08. 01.). 43–55. o.

358 Kajtár Gábor, Bazánth Barbara: *The Duty to Compensate for Expenses Occurring as a Result of Mass Migration in International Law.* Hungarian Yearbook of International Law and European Law, 2017/1. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3259791 (2022. 08. 10.). 48. o.

359 Filipec, Ondřej: *Multilevel Analysis of the 2021 Poland-Belarus Border Crisis in the Context of Hybrid Threats.* Central European Journal of Politics, 2022/1. https://doi.org/10.24132/cejop_2022_1 (2022. 09. 17.). 1–18. o.

360 A DIMEFIL osztályozás az államok hatalmának (értsd: nemzetközi befolyásának) aggregált mértékét törekszik azok diplomáciai, információs, katonai, gazdasági, pénzügyi, hírszerzési és rendfenntartási képességei értékelésével megállapítani. Kimsey, David, Kim, Jin Woo, McCoy, John, Cuddy, Charles: *Utilization of the DIMEFIL Framework in a Case Study Analysis of Security Cooperation Success.* Small Wars Journal, 2020. https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/utilization-dimefil-framework-case-study-analysis-security-cooperation-success (2022. 12. 07.).

361 Caliskan, Murat: *Hybrid warfare through the lens of strategic theory.* Defense & Security Analysis, 2019/1. https://doi.org/10.1080/14751798.2019.1565364 (2022. 09. 17.). 40–58. o.

362 Gökalp Aras, Nefise Ela, Mencütek, Zeynep Şahin: *The international migration and foreign policy nexus: the case of Syrian refugee crisis and Turkey.* Migration Letters, 2015/3. különkiadás. https://doi.org/10.33182/ml.v12i3.274 (2023. 07. 29.).

363 Şahin-Mencütek, Zeynep, Gökalp-Aras, N. Ela, Kaya, Ayhan, Rottmann, Susan Beth: *Syrian Refugees in Turkey Between Reception and Integration.* Cham, Springer, 2023. https://doi.org/10.1007/978-3-031-27366-7 (Open Access) (2023. 07. 29.). 151. o.

364 *Uo.* 154–155. o.

365 A kérdés részletes ismertetéséért lásd Rácz András: *A belorusz–orosz viszony és a szuverenitás problémája.* Külügyi Szemle, 2013/ősz. 3–14. o.

366 Greenhill, Kelly M.: *Weapons of Mass Migration: Forced Displacement as an Instrument of Coercion.* Strategic Insights, 2010/1. http://hdl.handle.net/10945/11515 (2022. 07. 25.). 116–147. o.

367 Hall, Ben, Fleming, Sam, Shotter, James: *How migration became a weapon in a 'hybrid war'.* The Financial Times, 2021. 12. 05. https://www.ft.com/content/83ece7e4-cc71-45b5-8db7-766066215612 (2022. 09. 17.).

368 Srivastava, Mehul, Beesley, Arthur: *Erdogan threatens to 'open the gates' for refugees in EU dispute.* The Financial Times, 2016. 11. 09. https://www.ft.com/content/6d87e404-a693-11e6-8b69-02899e8bd9d1 (2022. 09. 17.).

369 Hope, Kerin, Pitel, Laura, Khan, Mehreen: *Greek guards fire tear gas as migrants mass on Turkish border.* Financial Times. https://www.ft.com/content/c434b3ba-5c9b-11ea-b0ab-339c2307bcd4 (2022. 09. 17.).

370 Schoemaker, Hans: *Allegations of Russian Weaponized Migration Against the EU. With the Blackest Intention?* Militaire Spectator, 2019/7. https://militairespectator.nl/artikelen/allegations-russian-weaponized-migration-against-eu (2021. 08. 05.). 361. o.

371 Polyhakova, Alina: *Putin's true victory in Syria was not over ISIS.* Brookings, 2018. 02. 26. https://www.brookings.edu/opinions/putins-true-victory-in-syria-isnt-over-isis/ (2022. 09. 17.).

372 Punda, Yurii, Shevchuk, Vitalii, Veebel, Viljar: *Is the European Migrant Crisis Another Stage of Hybrid War?* Estonian Journal of Military Studies, 2019/116. https://www.baltdefcol.org/files/files/publications/MigrantCrisisHybridWar.pdf (2023. 01. 15.). 116–135. o.

373 Veebel, Viljar: *Russia's Neo-Imperial dependence model: Experiences of former Soviet republics.* Romanian Journal of Political Science, 2017/1. http://www.sar.org.ro/polsci/?p=1292 (2022. 07. 08.). 4–34. o.

374 Roell, Peter: *Migration – A New Form of "Hybrid Warfare".* ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security, 2016/422. https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/422_Roell_RINSA.pdf (2022. 06. 10.). 5. o.

375 Navarro, Victor Pareja: *Hybrid Threats: New Technologies as an Instrument of War.* United Explanations, 2020. 01. 15. https://unitedexplanations.org/english/2020/01/15/hybris-threats-new-technologies-as-an-instrument-of-war/ (2022. 09. 17.).

376 *A Bizottság (EU) 2017/1584 ajánlása a nagyszabású kiberbiztonsági eseményekre és válsághelyzetekre való összehangolt reagálásról.* https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H1584&from=EL (2022. 09. 17.).

377 Heisler, Martin O., Layton-Henry, Zig: *Migration and the links between social and societal security.* In: Waever, Ole, Buzan, Barry, Kelstrup, Morten, Lemaitre, Pierre (szerk.): *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe.* London, Pinter Publishers, 1993. 148–166. o.

378 WEINER, Myron: *Security, stability, and international migration.* International Security, 1992/3. https://doi.org/10.2307/2539131 (2022. 06. 01.). 91–126. o.

379 IRDEM, Ibrahim, RAYCHEV, Yavor: *Syrian Mass Migration in the 2015 EU Refugee Crisis.* Insight Turkey, 2021/2. https://www.insightturkey.com/file/1364/syrian-mass-migration-in-the-2015-eu-refugee-crisis-a-hybrid-threat-or-chance-for-implementing-migration-diplomacy (2022. 07. 10.). 235–258. o.

380 EURÓPAI TANÁCS: *Address by President Donald Tusk to the European Parliament on the Informal Meeting of Heads of State or Government (October 6, 2015).* https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/10/06/tusk-address-european-parliament-informal-euco-september/ (2022. 09. 17.).

381 BEKIĆ, Janko: *Coercive Engineered Migrations as a Tool of Hybrid Warfare: A Binary Comparison of Two Cases on the External EU Border.* Croatian Political Science Review, 2022/2. https://doi.org/10.20901/pm.59.2.06 (2022. 05. 09.). 141–164. o.

382 MATHERS, Jennifer: *Belarus: Lukashenko threatens to turn off the gas to Western Europe as migrant crisis deepens.* The Conversation, 2021. 11. 12. https://theconversation.com/belarus-lukashenko-threatens-to-turn-off-the-gas-to-western-europe-as-migrant-crisis-deepens-171643 (2022. 09. 17.).

383 DE BENDERN, Samantha: *Belarus is new weapon in Putin's hybrid warfare arsenal.* https://www.chathamhouse.org/2021/08/belarus-new-weapon-putins-hybrid-warfare-arsenal (2022. 09. 17.).

384 SHOTTER, James, PEEL, Michael: *Russia says it is ready to provide Belarus with military support.* https://www.ft.com/content/0f860c07-fc3b-4efb-8807-ff13950ce588 (2022. 09. 17.).

385 FRIED, Daniel, BARANOWSKI, Michal, JUDAH, Ben: *Belarus border crisis: Lukashenka weaponizes human misery.* BelarusAlert, 2021. 11. 09. https://www.atlanticcouncil.org/blogs/belarusalert/belarus-border-crisis-lukashenka-weaponizes-human-misery/ (2022. 01. 17.).

386 SCHOEMAKER, Hans: *Allegations of Russian Weaponized Migration Against the EU. With the Blackest Intention?* Militaire Spectator, 2019/7. https://militairespectator.nl/artikelen/allegations-russian-weaponized-migration-against-eu (2021. 08. 05.). 361. o.

387 STEGER, Nathan D.: *The weaponization of migration: examining migration as a 21st century tool of political warfare.* Monterey, Naval Postgraduate School Monterey Ca, 2017. https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1053475.pdf (2023. 05. 17.). 1–49. o.

388 LOESCHER, Gil: *Refugee Movements and International Security.* London, International Institute for Strategic Studies, 1992. 4. o.

389 MIHOLJCIC, Nina: *Migration as an Instrument of Modern Political Warfare: Cases of Turkey, Morocco and Belarus.* Jean Monnet Network on EU Law Enforcement Working Paper Series, 2022/12. https://jmn-eulen.nl/wp-content/uploads/sites/575/2022/05/WP-Series-No.-12-22-Migration-as-an-Instrument-of-Modern-Political-Warfare-Cases-of-Turkey-Morocco-and-Belarus-Miholjcic.pdf (2023. 01. 29.).

390 BLACKWOOD, Mark: *Migration vs. Immigration: Understanding the Nuances.* The Word Point, 2020. 08. 25. https://thewordpoint.com/blog/migration-vs-immigration (2021. 07. 19.).

391 TÁLAS Péter, CSIKI VARGA Tamás, ETL Alex, BERZSENYI Dániel: *A globalizált világ kihívásai.* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. http://hdl.handle.net/20.500.12944/16247 (2023. 08. 07.). 120. o.

392 UNICEF: *Refugee and migrant crisis in Europe.* https://www.unicef.org/media/105091/file/2021-HAC-Refugee-migrant-response-Europe-July-Revision.pdf (2021. 09. 23.). 1–6. o.

393 Lásd például LANDMAN, Todd, LARIZZA, Marco: *Inequality and Human Rights: Who Controls What, When, and How.* International Studies Quarterly, 2009/3. https://www.jstor.org/stable/27735118 (2023. 08. 08.).

394 ENSZ: *About migration and human rights.* https://www.ohchr.org/en/migration/about-migration-and-human-rights#:~:text=Migrants%20in%20an%20irregular%20situation,human%20rights%20and%20fundamental%20freedoms (2023. 08. 08.).

395 EUROSTAT: Migration and migrant population statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics (2023. 08. 07.).

396 OECD: *International Migration Outlook 2022.* https://www.oecd.org/els/international-migration-outlook-1999124x.htm (2023. 01. 04.).

397 *1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről.* https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98900020.tvr (2023. 08. 04.).

398 Ennek kapcsán lásd az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése égisze alatt készült jelentést. CILEVIČS, Boriss: *Legal challenges related to hybrid war and human rights obligations.* https://pace.coe.int/en/files/24547/html#_TOC_d19e669 (2023. 08. 08.).

399 *1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülésszakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.* https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97600008.tvr (2023. 08. 04.).

400 *1976. évi 9. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülésszakán, 1966. december 16-án elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.* https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97600009.tvr (2023. 08. 04.).

401 BIANCHI, Andrea: Human Rights and the Magic of *Jus Cogens.* European Journal of International Law, 2008/3. https://doi.org/10.1093/ejil/chn026 (2023. 08. 08.).

402 FOGT, Morten M.: *Legal Challenges or „Gaps" by Countering Hybrid Warfare – Building Resilience in Jus Ante Bellum.* Southwestern Journal of International Law, 2021/1. https://www.swlaw.edu/sites/default/files/2021-03/2.%20Fogt%20%5B28-100%5D%20V2.pdf (2022. 10. 11.). 28–101. o.

403 *Uo.* 31. o.

404 *Uo.* 33. o.

405 SOLIS, Gary D.: *The law of armed conflict: international humanitarian law in war.* United States Military Academy, 2018. https://doi.org/10.1017/CBO9780511757839 (2022. 06. 10.). 28–29. o.

406 FOGT, Morten M.: *Legal Challenges or "Gaps" by Countering Hybrid Warfare – Building Resilience in Jus Ante Bellum.* Southwestern Journal of International Law, 2021/1. https://www.swlaw.edu/sites/default/files/2021-03/2.%20Fogt%20%5B28-100%5D%20V2.pdf (2022. 10. 11.). 57–58. o.

407 *Uo.* 59–60. o.

408 LATTMANN Tamás: *Az egyén helyzete napjaink fegyveres konfliktusaiban – különös tekintettel a fegyveres erő terrorizmussal szembeni alkalmazására.* Doktori (PhD-) értekezés. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2012. 144. o.

409 *1913. évi XLIII. Törvény az első két nemzetközi békeértekezleten megállapitott több egyezmény és nyilatkozat beczikkelyezése tárgyában.* https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=91300043.tv (2023. 08. 04.).

410 *1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülésszakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.* https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97600008.tvr (2023. 08. 04.).

411 *1976. évi 9. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülésszakán, 1966. december 16-án elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.* https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97600009.tvr (2023. 08. 04.).

412 1950. Emberi Jogok Európai Egyezménye, negyedik kiegészítő jegyzőkönyv, 3. cikk 2. bek. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_hun (2023. 08. 04.).

413 *1969. American Convention on Human Rights.* https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm (2023. 08. 04.).

414 *1979. African (Banjul) Charter on Human and Peoples' Rights.* https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf (2023. 08. 04.).

415 LATTMANN Tamás: *Az egyén helyzete napjaink fegyveres konfliktusaiban – különös tekintettel a fegyveres erő terrorizmussal szembeni alkalmazására.* Doktori (PhD-) értekezés. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2012. 132. o.

416 ENSZ: *International Legal Protection of Human Rights in Armed Conflict.* Geneva, United Nations. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/HR_in_armed_conflict.pdf (2023. 08. 04.).

417 Ezek 2022-ig terjedő felsorolásáért és részletes ismertetéséért lásd EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: *Armed conflicts.* https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_armed_conflicts_eng (2023. 08. 04.).

418 HERBERG-ROTHE, Andreas: *Clausewitz's Legacy: The Trinity.* In: HERBERG-ROTHE, Andreas (szerk.): *Clausewitz's Puzzle: The Political Theory of War.* Oxford, Oxford University Press, 2007. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199202690.003.0005 (2023. 08. 04.).

419 MATTOX, John Mark: *The Clausewitzian Trinity in the Information Age: A Just War Approach.* Journal of Military Ethics, 2008. 7. köt. https://doi.org/10.1080/15027570802277755 (2022. 11. 14.).

420 KÁDÁR Pál: *A pandémia kezelése mint a nemzeti ellenálló képesség „tesztje".* Honvédségi Szemle, 2021/2. http://doi.org/10.35926/HSZ.2021.2.1 (2022. 08. 10.). 3. o.

421 EU SCIENCE HUB: *Resilience.* https://joint-research-centre.ec.europa.eu/scientific-activities-z/resilience_en (2022. 11. 29.).

422 Az Európai Unió Globális Stratégiája 2019. https://www.consilium.europa.eu/hu/infographics/eu-global-strategy/ (2025. 03. 01.).

423 1163/2020. (IV. 21.) Korm. Határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A20H1163.KOR&txtreferer=00000001 (2023. 08. 04.).

424 KARSAI Béla (szerk.): *A társadalmi ellenálló képesség szerepe a biztonság szavatolásában.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020. 6–36. o.

425 HAAVIK, Torgeir K.: *Societal resilience – Clarifying the concept and upscaling the scope.* Safety Science, 2020. 132. köt. https://doi.org/10.1016/j.ssci.2020.104964 (2022. 11. 14.).

Lásd továbbá FERNÁNDEZ-PRADOS, Juan Sebastián, LOZANO-DÍAZ, Antonia, MUYOR-RODRÍGUEZ, Jesús: *Factors explaining social resilience against COVID-19: the case of Spain.* European Societies, 2021. 23. köt. https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1818113 (2022. 11. 14.).

426 *1949. Az Észak-atlanti Szerződés.* https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=hu (2023. 08. 04.). 3. cikk.

427 ROEPKE, Wolf-Diether, THANKEY, Hasit: *Resilience: the first line of defence.* https://www.nato.int/docu/review/articles/2019/02/27/resilience-the-first-line-of-defence/index.html (2022. 08. 31.).

428 NATO: Commitment to enhance resilience – Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw (2016. 07. 08–09.).

429 NATO: *NATO's approach to countering disinformation: a focus on COVID-19.* https://www.nato.int/cps/en/natohq/177273.htm (2022. 08. 31.).

430 KÁDÁR Pál: *A pandémia kezelése mint a nemzeti ellenálló képesség „tesztje".* Honvédségi Szemle, 2021/2. http://doi.org/10.35926/HSZ.2021.2.1 (2022. 08. 10.). 5. o.

431 MOLNÁR Ferenc: *A reziliencia kérdése és a NATO.* Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok, 2021/15. 2–19. o.: 4–14. o.

432 TOKOVICZ József, KESZELY László (szerk.): *Az átfogó megközelítés és a védelmi igazgatás.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2013. 84. o.

433 NATO: *Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre.* https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52057.htm? (2022. 08. 31.).

434 ROEPKE, Wolf-Diether, THANKEY, Hasit: *Resilience: the first line of defence.* https://www.nato.int/docu/review/articles/2019/02/27/resilience-the-first-line-of-defence/index.html (2022. 08. 31.).

435 FARKAS Ádám, SPITZER Jenő: *Az információs korszak és az állami reziliencia egyes kérdései.* Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok, 2021/18. 4–21. o.

436 BODOR Csaba Gergely: *Az egyén biztonsági súlya és szerepe a nemzetállami és szövetségi reziliencia viszonylatában.* Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok, 2022/23. 4–14. o.

437 JUHÁSZ István: *A nemzeti ellenálló képesség és nemzetbiztonság (A nemzeti reziliencia, a kritikus infókommunikációs infrastruktúrák és a nemzetbiztonsági szolgálatok feladatrendszerének kapcsolata).* Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok, 2022/7. 4–17. o.

438 ROEPKE, Wolf-Diether, THANKEY, Hasit: *Resilience: the first line of defence.* https://www.nato.int/docu/review/articles/2019/02/27/resilience-the-first-line-of-defence/index.html (2022. 08. 31.).

439 SWEIJS, Tim: *The NATO Warfighting Capstone Concept: Key Insights from the Global Expert Symposium Summer 2020.* Hague, The Hague Centre for Strategic Studies, 2020. https://www.jstor.org/stable/resrep26765 (2023. 06. 15.). 2–12. o.

440 HALL, Jonny, SANDEMAN, Hugh: *NATO's Resilience: The first and last line of defence.* London, LSE IDEAS2, 2022. https://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/updates/2022-SU-NATO-HallSandeman.pdf (2022. 09. 17.). 5–13. o.

441 KELEMEN Roland, NÉMETH Richárd: *Társadalmi hálózatok és reziliencia.* Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok, 2022/13. 4–27. o.

442 Farkas Ádám, Vilics Tünde: *A társadalmi reziliencia és a pszichológia találkozási pontjai.* Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok, 2022/15. 4–16. o.

443 NATO: *Brussels Summit Communiqué – Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 14 June 2021.* https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm (2022. 08. 31.).

444 Lásd Dunay Pál, Roloff, Ralf: *Hybrid Threats and Strengthening Resilience on Europe's Eastern Flank.* https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/hybrid-threats-and-strengthening-resilience-europes-eastern-flank-0 (2022. 08. 31.).

445 Nikolov, Orlin: *Building societal resilience against hybrid threats.* Information & Security, 2018/1. https://isij.eu/article/building-societal-resilience-against-hybrid-threats (2023. 01. 04.). 91–109. o.

446 Lásd *A Strategic Compass for Security and Defence.* https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf (2023. 07. 14.); Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. A biztonsági unióra vonatkozó uniós stratégia – COM/2020/605 final.* https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52020DC0605 (2023. 07. 14.).

447 Kalniete, Sandra, Pildegovičs, Tomass: *Strengthening the EU's resilience to hybrid threats.* European View, 2021. https://doi.org/10.1177/17816858211004648 (2022. 08. 18.). 23–33. o. és Jungwirth, Rainer és mtsai: *Hybrid threats: a comprehensive resilience ecosystem.* Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2023. https://dx.doi.org/10.2760/37899 (2023. 07. 14.).

448 *Uo.*

449 Globsec: *Countering Hybrid Threats: 10 Steps for a Resilient Europe.* https://www.globsec.org/what-we-do/publications/countering-hybrid-threats-10-steps-resilient-europe (2022. 08. 31.).

450 *Uo.*

451 Európai Tanács: *Közös Közlemény az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak – A hibrid fenyegetésekkel szembeni fellépés közös kerete európai uniós válasz.* https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0018&from=HU (2022. 08. 31.).

452 Hódos László: *A hibrid konfliktusok felívelési szakasza, avagy a fenyegetés észlelésének, megelőzésének és kezelésének nemzetbiztonsági aspektusai.* Honvédségi Szemle, 2020/4. http://real.mtak.hu/id/eprint/125799 (2022. 10. 22.). 53. o.

453 Jungwirth, Rainer és mtsai: *Hybrid threats: a comprehensive resilience ecosystem.* Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023. https://dx.doi.org/10.2760/37899 (2023. 07. 14.).

454 Kádár Pál: *A hibrid kihívások és a működő államszervezet – gondolatok egy konferencia margójára.* Honvédségi Szemle, 2020/4. http://real.mtak.hu/125796/1/HSZ_2020_148_4_Kadar_Pal.pdf (2022. 08. 10.). 3–10. o.

455 Karsai Béla (szerk.): *A társadalmi ellenálló képesség szerepe a biztonság szavatolásában.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020. 6–36. o.

456 Kádár Pál: *A védelmi-biztonsági szabályozás reformjának egyes kérdései az Alaptörvényen túl.* Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok, 2021/11. 4–15. o.

457 *2021. évi XCIII. Törvénytervezet a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról.* https://jogkodex.hu/doc/6330989 (2023. 08. 04.).

458 Innovációs és Technológiai Minisztérium: *Magyarország Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Stratégia 2021–2030.* https://hirlevel.egov.hu/2021/07/25/magyarorszag-kutatasi-fejlesztesi-es-innovacios-strategiaja-2021-2030-kfi-strategia/ (2022. 11. 29.). 4. o.

459 Orbán Viktor: *2030-ra Magyarország tartozzon az EU öt legjobb országa közé!* https://2015-2022.miniszterelnok.hu/2030-ra-magyarorszag-tartozzon-az-eu-ot-legjobb-orszaga-koze/ (2022. 11. 29.).

460 Juhász István: *A NATO országok reziliencia stratégiájának és reziliencia terveinek nemzetközi összehasonlítása – kitekintések és kapcsolódási pontok a nemzeti tervek kidolgozásához.* Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok, 2022/34. 4–22. o.

461 Európai Tanács: *Horizontal Working Party on Enhancing Resilience and Countering Hybrid Threats.* https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/preparatory-bodies/horizontal-working-party-on-enhancing-resilience-and-countering-hybrid-threats/ (2022. 11. 29.).

462 *2021. évi XCIII. Törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról.* https://njt.hu/jogszabaly/2021-93-00-00 (2023. 08. 04.).

463 Márton Balázs: *A NIBEK-től a Nemzeti Információs Központig – nemzetbiztonsági fúziós központok Magyarországon.* Nemzetbiztonsági Szemle, 2023/1. http://real.mtak.hu/165574/1/02_marton_21-33_WEB-NSZ_2023_1.pdf (2022. 09. 17.). 29–30. o.

464 Jungwirth, Rainer és mtsai: *Hybrid threats: a comprehensive resilience ecosystem.* Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2023. https://dx.doi.org/10.2760/37899 (2023. 07. 14.). 4., 43. o.

465 *Case of Shahzad v. Hungary (12625/17).* https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-210853 (2023. 08. 10.).

EGYÉB FELHASZNÁLT IRODALOM

1951. ENSZ Menekültügyi Egyezmény. https://www.unhcr.org/hu/wp-content/uploads/sites/21/2016/12/TEXT_1951_convention_HUN.pdf (2023. 08. 04.).

AMNESTY INTERNATIONAL: *Amnesty International report suggests. Poland/Belarus: New evidence of abuses highlights 'hypocrisy' of unequal treatment of asylum seekers.* https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/04/poland-belarus-new-evidence-of-abuses-highlights-hypocrisy-of-unequal-treatment-of-asylum-seekers/ (2023. 08. 07.).

BRANDS, Hal: *Paradoxes of the Gray Zone.* Foreign Policy Research Institute, 2016. 02. 05. https://www.fpri.org/article/2016/02/paradoxes-gray-zone/ (2023. 01. 03.).

ÇALI, Başak: *Proving Bad Faith in International Law: Lessons from the Article 18 Case Law of the European Court of Human Rights.* In: KAJTÁR Gábor, ÇALI, Başak, MILANOVIĆ, Marko (szerk.): *Secondary Rules of Primary Importance – Attribution, Causality, Standard of Review and Evidentiary Rules in International Law, 2021.* (kézirat, megjelenés alatt). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3873211 (2023. 08. 07.).

Case of R. R. and others v. Hungary (36037/17). https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-208406 (2023. 08. 10.).

Case of Shahzad v. Hungary (12625/17). https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-210853 (2023. 08. 10.).

CCDCOE: *OSCE Expands its List on Confidence Building Measures for Cyber Space: Common Ground on Critical Infrastructure Protection.* https://ccdcoe.org/incyder-articles/osce-expands-its-list-of-confidence-building-measures-for-cyberspace-common-ground-on-critical-infrastructure-protection/ (2022. 11. 29.).

CHIFU, Iulian, FRUNZETI, Teodor: *From Mercenary Companies to Private Defence. The Case of Russian Private Military Companies.* Bulletin of "Carol I" National Defense University, 2020/1. https://doi.org/10.12753/2284-9378-20-07 (2022. 09. 17.).

CLAUSEWITZ, Carl von: *A háborúról.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2013.

CORNER, Mark: Belgium mint nemzet fennmaradása. Kisebbségkutatás, 2008/4. https://epa.oszk.hu/00400/00462/00040/1637.htm (2023. 08. 09.).

DAILY SABAH: *Bulgaria to complete fence to stop migrants at Turkey border by May.* Daily Sabah, 2017. 03. 19. https://www.dailysabah.com/balkans/2017/03/19/bulgaria-to-complete-fence-to-stop-migrants-at-turkey-border-by-may (2022. 04. 16.).

DEMKÓ Attila, VERESS Csongor Balázs: *Moldova a háború szomszédságában.* A Szív, 2022/3. https://jezsuitakiado.hu/cikkek/moldova-a-haboru-szomszedsagaban/#post-11313 (2023. 08. 16.).

DW: *Court tells Poland, Latvia to aid migrants on Belarus border.* https://www.dw.com/en/court-tells-poland-latvia-to-aid-migrants-on-belarus-border/a-58984846 (2022. 09. 17.).

ENSZ: *Ukraine: UN General Assembly demands Russia reverse course on 'attempted illegal annexation'.* https://news.un.org/en/story/2022/10/1129492 (2022. 12. 10.).

EUNAVFOR MED enters Phase 2. https://reliefweb.int/report/world/eunavfor-med-enters-phase-2 (2022. 09. 19.).

EURÓPAI TANÁCS: *EU-NATO Joint Declaration. Brussels, 10. July 2018.* https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/07/10/eu-nato-joint-declaration/ (2022. 11. 29.).

EURÓPAI TANÁCS: *Uniós migrációs és menekültügyi politika.* https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eu-migration-policy/ (2022. 04. 16.).

FARKASNÉ Zádeczky Ibolya: *A biztonságot veszélyeztető globális kihívások.* Hadtudomány, 2006/3. https://www.mhtt.eu/hadtudomany/2006/3/2006_3_4.html (2022. 09. 17.).

FORGÁCS Balázs: *A háború és a politika viszonyrendszere.* In: FAZAKAS Sándor és mtsai: *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig.* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2017.

GHOSH, Bimal: *Human Rights and Migration: The Missing Link.* Migración y Desarrollo, 2008/1. http://rimd.reduaz.mx/revista/rev10ing/e3.pdf (2023. 08. 08.).

HOLEHOUSE, Matthew, AKKOC, Raziye, SQUIRES, Nick: *Migrants given 24-hour deadline to reach Europe after Turkey and EU agree 'historic' deal.* The Telegraph, 2016. 03. 18. https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/12197969/Refugee-crisis-Turkey-and-EU-agree-deal-to-send-migrants-back-to-Turkey-from-Greece.html (2022. 08. 15.).

https://politicalcapital.hu/russian_sharp_power_in_cee/publications.php?article_read=1&article_id=2423 (2021. 11. 23.).

https://www.gov.pl/web/primeminister/address-of-prime-minister-mateusz-morawiecki-to-officers-of-the-border-guard-police-and-soldiers (2022. 09. 17.).

HUASHENG, Zhao: *Russia and Its Near Abroad: Challenges and Prospects.* https://valdaiclub.com/a/highlights/russia-and-its-near-abroad-challenges-and-prospect/ (2022. 09. 17.).

IOM: *Irregular Migrant, Refugee Arrivals in Europe Top One Million in 2015.* https://www.iom.int/news/irregular-migrant-refugee-arrivals-europe-top-one-million-2015-iom (2022. 08. 15.).

JONES, Sam: *1.7m Syrian refugees face food crisis as UN funds dry up.* The Guardian, 2014. 12. 01. https://www.theguardian.com/world/2014/dec/01/syrian-refugees-food-crisis-un-world-programme (2022. 08. 15.).

KESZELY László: *A hibrid konfliktusokkal szembeni átfogó fellépés lehetséges kormányzati modelljei.* Honvédségi Szemle, 2020/4. https://doi.org/10.35926/HSZ.2020.4.3 (2022. 08. 22.).

KESZELY László: *Hibrid hadviselés és nemzeti ellenálló képesség (resilience), avagy átfogó megközelítés újratöltve.* Katonai Jogi és Hadijogi Szemle, 2018/1. https://matarka.hu/klikk.php?cikkmutat=2790893&mutat=http://epa.oszk.hu/02500/02511/00008/pdf/EPA02511_katonai_jogi_szemle_2018_1_029-062.pdf (2022. 08. 22.).

KIRIŞCI, Kemal: *Syrian refugees and Turkey's challenges: Going beyond hospitality.* Washington, D.C., Brookings, 2014.

LOTT, Alexander: *The Concept of Hybrid Threats*. In: LOTT, Alexander (szerk.): *Hybrid Threats and the Law of the Sea*. Brill – Nijhoff, 2008. https://doi.org/10.1093/ejil/chn026 (2022. 11. 14.).

MÉSZÁROS Edina Lilla, ȚOCA, Constantin Vasile: *The EU's resilience and the management of hybrid threats coming from the Eastern neighbourhood: Belarus and the deliberate facilitation of irregular immigration*. Eastern Journal of European Studies, 2023. június. https://ejes.uaic.ro/articles/EJES2023_1401_MES.pdf (2023. 08. 07).

MOLNÁR Anna: *Az EU globális kül- és biztonságpolitikai stratégiája*. https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/svkk-elemzesek-2016-9-az-eu-globalis-strategiaja-molnar-a.original.pdf (2022. 11. 29.).

NATO: *Commitment to enhance resilience – Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw, 8-9 July 2016*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133180.htm?selectedLocale=en (2022. 08. 31.).

NOVÁK-VARRÓ Virág: *Az „ellenálló képesség", mint a békeépítés eszköze*. Hadtudomány, 2021/3. http://real.mtak.hu/136236/1/032-043_JAV_Novak-Varro_2021-3.pdf (2023. 01. 04.).

PORKOLÁB Imre: *Az aszimmetrikus hadviselés adaptációja*. Budapest, Dialóg Campus, 2020.

PRIOR, Tim, HAGMANN, Jonas: *Measuring Resilience: Benefits and Limitations of Resilience Indices*. Zürich Center for Security Studies, 2013. https://www.files.ethz.ch/isn/173644/Focal-Report_-8-Measuring_Resilience_2013.pdf (2023. 01. 15.).

RETTMAN, Andrew: *Poland to build anti-refugee wall on Belarus border*. EU Observer, 2021. 08. 24. https://euobserver.com/world/152711 (2022. 09. 17.).

SCHEGLOV, Leonid: *Is the Belarus migrant crisis a 'new type of war'? A conflict expert explains*. The Conversation, 2021. 11. 17. https://theconversation.com/is-the-belarus-migrant-crisis-a-new-type-of-war-a-conflict-expert-explains-171739 (2022. 09. 17.).

STOLTENBERG, Jens: *Projecting Stability: Charting NATO Future*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_129758.htm?selectedLocale=en (2022. 11. 29.).

SZENES Zoltán: *A hibrid fenyegetések elleni szakpolitika Magyarországon*. Hadtudomány, 2021/4. https://ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/article/view/8166/6691 (2023. 01. 04.).

SZENES Zoltán: *A NATO új politikája: stabilitás kivetítése a déli régióba*. Honvédségi Szemle, 2019/2. http://real.mtak.hu/125188/1/HSZ_2019_147_2_Szenes_Zoltan.pdf (2023. 01. 04.).

TÁLAS Péter: *A varsói NATO-csúcs legfontosabb döntéseiről*. Nemzet és Biztonság, 2016/2. https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2016_2_09_talas_peter_-_a_varsoi_nato-csucs_legfontosabb_donteseirol.pdf (2023. 08. 07.).

The European Union's Global Strategy Three Years On, Looking Forward. 2019. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_global_strategy_2019.pdf (2022. 11. 29.).

THE GUARDIAN: *Lithuania and Poland 'may close Belarus borders' due to Wagner fighters*. https://www.theguardian.com/world/2023/jul/28/lithuania-poland-belarus-borders-wagner-fighters (2023. 07. 28.).

The principle of non-refoulement under international human rights law. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Migration/GlobalCompactMigration/ThePrincipleNon-RefoulementUnderInternationalHumanRightsLaw.pdf (2023. 08. 07.).

TÓTH Sándor, VAJDA András: *Rendőri vezetők felkészítése a tömegdemonstrációk kezelésére Németországban*. Rendvédelmi Füzetek, 2000/38. 1–26. o.

VERESS Csongor Balázs: *Hibrid elemek a 30 évvel ezelőtti besszarábiai háborúban*. In: MOLNÁR Dániel, MOLNÁR Dóra (szerk.): *XXV. Tavaszi Szél Konferencia 2022*. Absztraktkötet. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ), 2022. 238. o.

VERESS Csongor Balázs: *Hogyan sérülnek az emberi jogok hibrid hadviselés során?* In: BARNA Boglárka Johanna, KOVÁCS Petra, MOLNÁR Dóra, PATÓ Viktória Lilla (szerk.): *XXIII. Tavaszi Szél Konferencia 2020*. Absztraktkötet. MI és a tudomány jövője. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ), 2020. 120. o.

VERESS Csongor Balázs: *Human beings of the 21st century: objects or subjects?* Corvinák, 2022. 04. 12. https://corvinak.hu/velemeny/2022/04/12/human-beings-of-the-21st-century-objects-or-subjects (2023. 08. 16.).

VERESS Csongor Balázs: *Jogviselés: a jog mint háborús fegyver*. Erdélyi Jogélet, 2022/3. https://www.jogelet.ro/index.php/eje/article/view/228/201 (2023. 08. 16.). 147–164. o.

VERESS Csongor Balázs: *Kibertámadás: jogos ok háború indításához?* Korunk (Kolozsvár), 2021/10. 87–93. o.

VERESS Csongor Balázs: *Kibertér: a jövő csatáinak helyszíne?* Corvinák, 2022. 01. 11. https://corvinak.hu/velemeny/2022/01/11/kiberter-a-jovo-csatainak-helyszine (2023. 08. 16.).

VERESS Csongor Balázs: *Kiéleződött a helyzet Transznisztriában*. Corvinák, 2022. 04. 27. https://corvinak.hu/velemeny/2022/04/27/kielezodott-a-helyzet-transznisztriaban (2023. 08. 16.).

VERESS Csongor Balázs: *Már harminc éves a Dnyeszter Menti Köztársaság?* Corvinák, 2022. 05. 03. https://corvinak.hu/velemeny/2022/05/03/mar-harminc-eves-a-dnyeszter-menti-koztarsasag (2023. 08. 16.).

VERESS Csongor Balázs: *Megalapozott-e Moldova félelme?* Corvinák, 2022. 03. 17. https://corvinak.hu/vilag/2022/03/17/megalapozott-e-moldova-felelme (2023. 08. 16.).

VERESS Csongor Balázs: *Megelevenedik a Securitate?* Corvinák, 2022. 07. 06. https://corvinak.hu/velemeny/2022/07/06/megelevenedik-a-securitate (2023. 08. 16.).

VERESS Csongor Balázs: *Mi vezetett a moldáv gázválság kialakulásához?* Corvinák, 2021. 12. 02. https://corvinak.hu/vilag/2021/12/02/mi-vezetett-a-moldav-gazvalsag-kialakulasahoz (2023. 08. 16.).

VERESS Csongor Balázs: *Moldova*. In: DEMKÓ Attila (szerk.): *MCC Geopolitikai Műhely: A világ 2022-ben*. Budapest, MCC Press Kft., 2022. 202–212. o.

VERESS Csongor Balázs: *Moldova*. In: DEMKÓ Attila (szerk.): *MCC Geopolitikai Műhely: A világ 2023-ban*. Budapest, MCC Press Kft., 2023. 240–245. o.

VERESS Csongor Balázs: *Moldova: tenger nélkül a tengeri egyezményben?* Corvinák, 2022. 05. 17. https://corvinak.hu/velemeny/2022/05/17/moldova-tenger-nelkul-a-tengeri-egyezmenyben (2023. 08. 16.).

VERESS Csongor Balázs: *Nemzetközi összefogás Moldova megsegítésére*. Corvinák, 2022. 07. 04. https://corvinak.hu/velemeny/2022/07/04/nemzetkozi-osszefogas-moldova-megsegitesere (2023. 08. 16.).

VERESS Csongor Balázs: *Oroszország a nemzetközi szervezetek páriája.* Corvinák, 2022. 03. 28. https://corvinak.hu/velemeny/2022/03/28/oroszorszag-a-nemzetkozi-szervezetek-pariaja (2023. 08. 16.).

VERESS Csongor Balázs: *The Comparison Between the Hungarian and Romanian National Security Strategies.* European Scientific Journal, 2022/39. https://doi.org/10.19044/esj.2022.v18n39p128, 128–143. o.

VERESS Csongor Balázs: *The Limits of Protection of Human Rights in Warfare Lead by AI.* Acta Universitatis Sapientiae, 2022/2. https://acta.sapientia.ro/content/docs/112_05.pdf (2023. 08. 16.). 81–97. o.

VERESS Csongor Balázs: *Több CIA-egységet Romániába?* Corvinák, 2022. 02. 11. https://corvinak.hu/velemeny/2022/02/11/tobb-cia-egyseget-romaniaba (2023. 08. 16.).

VERESS Csongor Balázs: *Törökország, a geopolitika zavarosának horgásza?* Corvinák, 2022. 06. 20. https://corvinak.hu/velemeny/2022/06/20/torokorszag-a-geopolitika-zavarosanak-horgasza (2023. 08. 16.).

VERESS Csongor Balázs: *Transznisztria lesz a következő Kazahsztán után?* Corvinák, 2022. 01. 29. https://corvinak.hu/vilag/2022/01/29/transznisztria-lesz-a-kovetkezo-kazahsztan-utan (2023. 08. 16.).

VERESS Csongor Balázs: *Transznisztriai háború: Európa első hibrid konfliktusa?* In: CSURGAI-HORVÁTH Gergely (szerk.): *Bonus intra melior exi: Az MCC PhD-programjának zárótanulmányai – 2021/2022-es évfolyam.* Budapest, MCC Press, 2023. 121–143. o.

VERESS Csongor Balázs: *Új év, új kezdetek Romániában?* Corvinák, 2021. 12. 27. https://corvinak.hu/velemeny/2021/12/27/uj-ev-uj-kezdetek-romaniaban (2023. 08. 16.).

WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction.* Durham, Duke University Press, 2004. https://doi.org/10.1215/9780822399018 (2023. 08. 09.).

WHO: *Updated WHO recommendations for international traffic in relation to COVID-19 outbreak.* https://www.who.int/news-room/articles-detail/updated-who-recommendations-for-international-traffic-in-relation-to-covid-19-outbreak (2023. 03. 17.).

SOMOGYI KÖNYVTÁR
1881
SZEGED

Egy rendkívül időszerű művet tart kezében az olvasó: a 21. század folyamatosan változó biztonsági környezetében a kihívások egyre komplexebbek, nemcsak a harctereken jelentkeznek, hanem a politikai, gazdasági és társadalmi rendszerek destabilizációja útján is. A szerző részletesen, tudományos alapossággal elemzi ennek egyik különösen hatékony eszközét, a hibrid hadviselés keretében fegyverként alkalmazott tömeges migrációt.

Egyik jelenség sem új. A hadviselők mindig párhuzamosan alkalmazzák a hagyományos katonai és a nem katonai műveleteket, a tömeges migráció pedig évezredek óta alakítja a világ etnikai, demográfiai, gazdasági és politikai térképét. A 21. század csak annyiban hozott változást, hogy a hihetetlenül felgyorsult technológiai fejlődés napjainkban lehetővé teszi a katonai és nem katonai műveletek pontos időzítését és szoros koordinálását, és a migrációs útvonalak immár interkontinentális távolságokat fednek le.

Európa államai számára e két jelenség egyenként is komoly biztonsági fenyegetést jelent. A befogadó államok tapasztalatai alapján súlyos társadalmi feszültségeket indukál, hogy az Ázsiából és Afrikából, az európaitól alapjaikban eltérő kultúrákból érkező bevándorlók tömegeinek integrációja lehetetlen. Ugyanilyen biztonsági fenyegetés a hibrid hadviselés, mert nagyon nehéz hatékonyan védekezni ellene: sok esetben az érintett állam kormánya azzal sincs tisztában, hogy egyáltalán támadás alatt áll, és mire a támadás ténye világossá válik, már jelentős hátrányban van az agresszorral szemben.

A szerző egyrészt átfogó és tárgyilagos elemzést nyújt arról, hogy nem egyszerű biztonsági kihívás, hanem a társadalom stabilizációját fenyegető súlyos támadás, ha a migrációt egy állam fegyverként alkalmazza hibrid hadviselése során, másrészt pedig gyakorlati megoldásokat is kínál egy különösen komplex 21. századi biztonságpolitikai kihívásra.

Dr. Kiss Álmos Péter

3490Ft

shop.hmzrinyi.hu

9 789633 279083